

SLUJBAŞII'

CONTESEI SERAFINA SAN-SEVERINO², NASCUTA PORCIA.

Silit să citesc orice spre a încerca să nu repet ceva ce s-a mai spus, răsfoiam acum cîteva zile cele trei sute de povestiri mai mult sau mai puţin cu haz ale lui Il Bandello³, scriitor din secolul al şaisprezecelea, puţin cunoscut în Franţa, şi ale cărui opere au fost publicate în întregime nu demult la Florenţa, în colecţia tipărită cu litere mărunte a Povestitorilor italieni: numele dumneavoastră, doamnă, cît şi acela al contelui, mi-a apărut atît de viu în faşa ochilor, încît parcă v-aş fi văzut chiar pe dumneavoastră. Frunzăream pentru întâia oară pe Il Bandello în original şi am văzut, nu fără surpriză, că fiecare povestire, chiar dacă nu avea mai mult de cinci pagini, era dedicată, printr-o scrisoare familiară, regilor, reginelor, sau celor mai ilustre personaje ale timpului, printre care se întîlnesc nobili din Milano, din Piemont, patria lui Il Bandello, din Florenţa şi din Genova. E vorba de nume ca Dolcini din Mantua, San-Severini din Cremona, Visconti din Milano, Guidoboni din Tortona, Sforza, Doria, Fregose, Dante Alighieri (a mai fost unul), Frascator, de regina Margareta a Franţei, de împăratul Germaniei, de regele Boemiei, de Maximilien, arhiducele Austriei, de familiile Medici, Sauli, Pallavicini, Bentivoglio din Bologna, Sade-

rini, Colonna, Scaliger, sau Cardone din Spania. În Franța, Marigny, Anne de Polignac, prințesă de Marsillac și contesă de Larochejoucault, cardinalul d'Armagnac, episcopul de Cahors, în fine, toată societatea înaltă a timpului a fost bucuroasă și măgulită de corespondența purtată cu urmașul lui Boccaccio. Am constatat de asemeni cât de multă noblețe de caracter avea Il Bandello căci, dacă și-a împodobit opera cu astfel de nume ilustre, el nu și-a trădat nici prietenii particulare. După signora Gallerana, contesă de Bergamo, urmează medicul căruia el i-a dedicat povestirea sa Romeo și Julieta; după la signora molto magnifica Hypolita Visconti ed Attelana, urmează modestul căpitan de cavalerie ușoară Livio Liviano; după ducele de Orléans, un predicator; după o Riario, urmează messer magnifico Girolamo Ungaro, mercante lucchese⁴, bărbat virtuos, căruia îl povestește cum un gentiluomo navarese sposa una che era sua sorella et figliuola, non la sapendo⁵, subiect ce-i fusese trimis de către regina Navarei. M-am gândit că aș putea, asemeni lui Il Bandello, să pun și eu una din povestirile mele sub oblăduirea unei virtuose, gentilissima, illustrissima contessa Serafina San-Severino, adresându-i adevăruri ce vor putea fi luate drept lingușiri. De ce n-aș mărturisi-o, sînt mîndru de a arăta că, aici și aiurea, astăzi, ca și în secolul al șaisprezecelea, scriitorii, indiferent de treapta la care-i urcă pentru moment moda, sînt consolați în schimbul atîtor ocări, defăimări și critici amare de aceste frumoase și nobile prietenii a căror aprobare te ajută să învingi necazurile vieții literare? Parisul, acest creier al lumii, v-a plăcut atît de mult pentru efervescența continuă a oamenilor lui de spirit, iar finețea venețiană a inteligenței dumneavoastră l-a înțeles atît de bine; ați îndrăgit atîta bogatul salon al lui Gérard⁶, pe care am avut durerea de a-l pierde, și unde puteau fi văzute, ca în opera lui Il Bandello, toate figurile europene ale acestui pătrar de veac; apoi serbările strălucitoare, festivitățile pline de farmec prilejuite de această mare și primejdioasă sirenă v-au încîntat atît de mult și v-ați împărtășit cu atîta nevino-văție impresiile, că veți lua fără îndoială sub proteguirea dumneavoastră zugrăvirea unei lumi pe care ați fost scutită de-a o cunoaște, dar care nu e lipsită de originalitate. Aș fi vrut să vă pot oferi o poezie frumoasă, dumneavoastră care aveți tot atîta poezie în inimă și în suflet pe cît de multă exprima per-

soana dumneavoastră: dar, dacă un biet prozator nu e în stare să dea decît ceea ce are, poate că el va răscumpăra în ochii dumneavoastră neînsemnătatea ofrandei prin omagiile respectuoase ale uneia din acele profunde și sincere admirații pe care le inspirați.

DE BALZAC

La Paris, unde oamenii care studiază și cugetă se aseamănă întrucîtva între ei datorită faptului că trăiesc în același mediu, ați întîlnit, desigur, destule figuri asemeni aceleia a domnului Roubourdin, pe care povestirea de față îl prezintă în momentul cînd este șef de birou într-unul din cele mai importante ministere: patruzeci de ani, păr cărunt — cu o nuanță abît de plăcută, încît femeile pot la nevoie să-l îndrăgească și așa — și care îndulcește o fizionomie melancolică; ochi albaștri și vioi, un obraz încă fraged, dar aprins și presărat cu pete accentuate de roșeață; frunte și nas à la Ludovic al XV-lea, o gură aspră, o talie înaltă, subțire sau mai degrabă subțiată ca a unei persoane abia scăpate de boală, în fine un mers în care se observă nepăsarea unuia care se plimbă, dar și meditarea omului preocupat. Dacă portretul acesta îngăduie să se întrevadă un caracter, îmbrăcămîntea omului nostru contribuie poate să-l scoată în relief. Roubourdin purta de obicei o redingotă largă, albastră, cnavată albă, o vestă la două rînduri, ca Robespierre, pantaloni negri fără bentițe sub tălpi, ciorapi de mătase cenușii și pantofi fără nasturi. După ce se rădea și își bea ceașca de cafea la ora opt dimineața, ieșea cu o precizie de orologiu și apuca totdeauna pe aceleași străzi, îndreptîndu-se spre minister; dar atît de pedant, atît de țănoș, că l-ai fi luat drept un englez ducîndu-se la ambasada lui. După aceste trăsături principale, veți ghici că-i un tată de familie hărțuit de grijile menajului, sîcîit de necazurile de la minister, dar destul de deștept ca să ia viața așa cum este; un om cinstit, iubindu-și țara și slujind-o, fără a-și ascunde piedicile pe care le în-

îlnești în cale atunci când vrei să faci cu tot dinadinsul binele; prevăzător, deoarece cunoaște oamenii, de o politețe aleasă cu femeile, fiindcă nu așteaptă nimic de la ele; în fine, un om cu experiență, binevoitor față de subalterni, ținând la o mare distanță pe egali și de o înaltă corectitudine față de șefii săi. În perioada când începe acest studiu, ați fi remarcat la el mai ales acea rece resemnare a omului care și-a îngropat toate iluziile tinereții, care a renunțat la orice ambiție tainică; ați fi recunoscut în el pe omul descurajat, dar încă nu dezgustat, și care stăruie în primele sale năzuințe, mai mult spre a se folosi de însușirile lui decît în speranța unei îndoielnice izbînzii. Nu fusese decorat cu nici un ordin și nu-și ierta slăbiciunea de a fi purtat pe acela al Crinului⁷ în primele zile ale Restaurației.

În viața acestui om existau unele taine: pe tatăl său nu-l cunoscuse niciodată; mama lui, femeie căreia îi plăcea luxul, totdeauna gătită, totdeauna pusă pe petreceri, avînd un echipaj bogat pe care el îl văzuse rar, dar a cărui frumusețe apărea strălucitoare în amintirea sa, nu-i lăsase mai nimic; în schimb îi dăduse educația aceea vulgară și incompletă care dă naștere la atît de multe ambiții și la atît de puține calități. La șaisprezece ani, cu cîteva zile înainte de moartea mamei sale, părăsise Liceul Napoleon pentru a intra ca supranumerar într-o funcțiune de stat, unde un protector necunoscut îl ajută să primească repede salariu. La douăzeci și doi de ani Roubourdin era subșef, apoi șef de birou la douăzeci și cinci. De atunci, mîna care ocrotea în viață pe acest băiat nu-și mai arată bunăvoința decît într-o singură împrejurare: îl aduse pe el, cel sărac, în casa domnului Leprince, fost comisar de vînzări, un văduv ce trecea drept foarte bogat și care n-avea decît o singură fată. Xavier Roubourdin se îndrăgosti pînă-n vîrfurile urechilor de domnișoara Célestine Leprince, pe atunci în vîrstă de șaptesprezece ani, și care nutrea pretențiile corespunzătoare celor două sute de mii de franci zestre.

Crescută cu grijă de o mamă plină de însușiri artistice care-i transmisese toate talentele ei, această tinăra persoană se cădea să atragă privirile bărbaților situați cît mai sus. Înaltă, frumoasă și minunat de bine legată, ea picta, era o bună muziciană, vorbea mai multe limbi și primise oarecare pospai de știință, privilegiu primejdios ce obligă pe o femeie la multe precauții, dacă ține să se ferească de pedanterie. Orbită de o dragoste rău înțeleasă, mama sădise în fiica sa speranțe cu totul greșite în privința viitorului ei: după ea, numai un duce sau un ambasador, un mareșal al Franței sau un ministru puteau să ofere Célestinei locul ce i s-ar cuveni în societate. Fiica avea, de altminteri, manierele, vocabularul și purtările din lumea bună. Imbrăcămintea sa era mai bogată și mai elegantă decît i se cere unei fete de măritat; un soț nu rămînea să-i dea decît fericirea. Totuși, răsfățărilor continue ale mamei, care muri cu doi ani înainte de căsătoria fiicei sale, făcură misiunea unui îndrăgostit destul de grea. Cît sînge rece nu-ți trebuie pentru a stăpîni o astfel de femeie! Burghezii, speriați, dădură înapoi. Orlan, fără altă avere decît gradul său de șef de birou, Xavier fu propus de către domnul Leprince Célestinei, care rezistă multă vreme. Domnișoara Leprince n-avea nici o obiecție împotriva pretendentului ei: era tinăr, îndrăgostit și frumos, dar ea nu voia să se numească doamna Rabourdin. Tatăl îi demonstră fiicei că Rabourdin face parte dintre aceia din rîndul cărora se alege minîștrii; Célestine răspunse că niciodată un om care se numește Rabourdin nu va ajunge mare sub guvernarea Bourbonilor etc., etc. În lipsă de alte argumente tatăl comise o gravă indiscreție, declarînd fiicei sale că viitorul ei soț va fi un Rabourdin *de... ceva*⁸ înainte de a atinge vîrsta cerută pentru a intra în Cameră. Xavier va deveni în curînd raportor în Consiliul de stat și secretar general al minîsterului său. De pe aceste două trepte tinărul va sălta în sferele superioare ale administrației, îmbogățit cu o avere și cu un nume transmis de

un anumit testament despre care el, Leprince, avea cunoștință. Căsătoria se făcu numaidecît.

Rabourdin și soția lui se încrezură în misterioasa putere de care vorbise bătrînul comisar de vînzări. Lăsîndu-se în brațele speranței și ale nepăsării cu care prima dragoste îi ametește pe tinerii căsătoriți, domnul și doamna Rabourdin mistuiră, în cinci ani, aproape o sută de mii de franci din capitalul lor. De-a dreptul îngrozită cînd văzu că soțul ei nu avansează, Célestine hotări să investească în terenuri cei o sută de mii de franci rămași din zestrea ei, plasament care aduse prea puțin venit; dar într-o bună zi, moștenirea domnului Leprince va răsplăti grija de a economisi mereu prin roadele unei bunăstări. Cînd fostul comisar de vînzări își văzu ginerele părăsit de ocrotitorii săi, încercă, din dragoste pentru fiica lui, să umple acest gol împovăraător, riscînd o parte din averea sa într-o speculație plină de perspective favorabile; dar bietul om, lovit de una din vînzările făcute de firma Nucingen, muri de supărare, nelăsînd decît vreo zece tablouri frumoase care împodobeau salonul fiicei lui, precum și cîteva mobile vechi pe care ea le trimise la pod. Opt ani de zadarnică așteptare făcură în fine pe doamna Rabourdin să înțeleagă că părintescul protector al soțului ei probabil că a murit, pe neașteptate, și că faimosul testament a fost anulat sau pierdut. Doi ani înainte de moartea lui Leprince, postul de șef de diviziune, devenit vacant, fusese dat unui domn de La Billardière, ruda unui deputat de dreapta, ajuns ministru în 1823. Asta însemna să te lași păgubaș de slujbă! Dar putea oare Rabourdin să renunțe la o leafă de opt mii de franci, plus gratificațiile, de vreme ce se obișnuise să-i cheltuiască în casă și de vreme ce această sumă însemna trei sferturi din venitul lor? De altfel, la capătul cîtorva ani de răbdare, n-avea oare dreptul la o pensie? Ce prăbușire pentru o femeie ale cărei mari pretenții din tinerețe fuseseră în parte îndreptățite și care era socotită drept o femeie superioară!

Doamna Rabourdin nu dezminți speranțele pe care le arătase domnișoara Leprince: avea elementele acelei superiorități aparente care place lumii, vasta sa instruire îi îngăduia să vorbească fiecăruia în limba-jul său, talentele sale erau reale, dădea dovadă de un spirit independent și ascuțit, conversația sa cucerea atît prin varietatea ei cît și prin originalitatea ideilor. Aceste calități, folositoare și potrivite la o suverană, la o ambasadoare, servesc la puțin lucru într-o căsnicie unde totul trebuie să se desfășoare la un nivel mediocru. Persoanele cu o conversație bună țin să aibă un public, le place să vorbească mult, și uneori devin obositoare. Spre a-și satisface orgoliul, doamna Ra-bourdin fixă o zi de primire, o dată pe săptămînă, și începu să iasă des în lume pentru a gusta plăcerile cu care o obișnuise amorul propriu. Cei care cunosc viața de la Paris își vor da seama, desigur, cîtă suferință îndură o femeie de felul ei chinuită la ea acasă de puținătatea mijloacelor bănești. În ciuda atîtor neghio-bii rostite pe seama banilor, dacă trăiești la Paris, ești totdeauna nevoit să-ți faci bine socotelile, să te închini în fața cifrelor și să săruți copita despicată a vițelului de aur. Grea problemă să ții cu un venit de douăsprezece mii de livre un menaj compus din tată, mamă, doi copii, o femeie în casă și o bucătăreasă, totul instalat în strada Duphot, la etajul al doilea, într-un apartament de o sută de ludovici! Înainte de a socoti cheltuielile cele mari ale casei, adăugați rochiile și trăsurile pentru doamna, căci rochiile trec în primul rînd, apoi vedeți ce mai rămîne pentru educația copiilor (o fetiță de șapte ani, un băiat de nouă, a căror întreținere, în ciuda unei burse complete, se ridică la două mii de franci) și veți afla că doamna Ra-bourdin abia dacă putea să dea soțului ei treizeci de franci pe lună. Aproape toți soții parizieni o duc așa, afară doar dacă nu sînt niște monștri. Femeia asta care se crezuse hărăzită să strălucească în lume, să o domine, se văzu în cele din urmă silită să-și irosească inteligența și facultățile sale într-o meschină

luptă, neprevăzută, măsurîndu-se corp la corp cu lista de cheltuieli. Unde mai pui că — spre marea suferință a amorului propriu — concediasse, după moartea tatălui ei, feciorul în casă. Cele mai multe femei se dau bătute în această luptă zilnică, încep să se plîngă și sfîrșesc prin a se înclina în fața soartei lor ; dar, în loc să scadă, ambiția Célestinei crescă o dată cu greutățile, pe care, neputînd să le învingă, voi să le înfrunte. În ochii ei această complicație în roțițele vieții era ca nodul gordian care nu poate fi dezlegat, dar pe care geniul îl taie pur și simplu. Departe de a se împăca cu micimea unui destin burghez, ea își pierdu răbdarea din pricină că evenimentele mari ale viitorului ei întîrziău să se producă și învinuia soarta că o înșală. Célestine se considera, cu bună-credință, o femeie superioară. Poate că avea dreptate, poate că ar fi fost mare în împrejurări mari, poate că nu-și găsisse locul. Să o recunoaștem : există, în materie de femei, ca și în materie de bărbați, varietăți pe care lumea le șlefuieste după nevoile ei. Or, în orînduirea socială, ca și în orînduirea naturii, se găsesc mult mai multe mlădițe decît arbori, mult mai multe icre decît pești ajunși la completa lor dezvoltare ; deci mulți oameni de valoare, mulți Athanase Granson⁹, sînt sortiți să moară înăbușiți ca semințele care cad pe o stîncă stearpă. De bună seamă, există femei gospodine, femei pentru distracții, femei de lux, femei cu precădere soții, sau mame, sau amante, femei aparținînd numai lumii spirituale sau numai lumii materiale, după cum există artiști, soldați, meșteri, matematicieni, poeți, negustori, bărbați care se pricep în chestiuni bănești, în agricultură sau în administrație. Pe urmă capriciul evenimentelor răstoarnă totul : mulți chemați, puțini aleși este o lege a cetății cît și a cerului. Doamna Roubardin se socotea în stare să ajute cu luminile sale pe un om de stat, să încălzească sufletul unui artist, să slujească țelurile unui inventator și să-l susțină în luptele lui, să se devoteze politicii financiare a unui Nucingen, să reprezinte cu

strălucire o mare avere. Poate că în felul acesta voia să-și explice ei înseși dezgustul pentru lista spălătoresei, pentru controlul zilnic al bucătăriei, pentru socotelile casnice și grijile unui menaj mărunț. Se arăta superioară acolo unde-i plăcea să fie. Simțind cu atîta durere ghimpii unei poziții care se poate asemui cu aceea a sfîntului Laurențiu pe grătarul cu jănatic, era firesc să nu-și poată stăpîni izbucnirile. De aceea, în accesele ambiției ei zădărnice, în momentele cînd vanitatea sa rănită îi producea suferințe chinuitoare, Célestine își vărsa necazul pe Xavier Rabourdin. Nu era oare datoria soțului să-i asigure o situație convenabilă? Dacă ar fi fost bărbat, ea ar fi avut destulă energie ca să ajungă repede la o avere prin care să facă fericită o femeie iubită! Il învinui că este un om prea cîstit. În gura unor femei, această acuzație e o diplomă de năvingie. Îi schiță niște planuri superbe, fără a ține seama de piedicile pe care le ridicau în calea lor oamenii și evenimentele; apoi, asemeni tuturor femeilor îndîrjite de o mare ambiție, deveni, în sinea ei, mai machiavelică decît un Gondreville, mai șireată ca un Maxime de Trailles¹⁰. Spiritul Célestinei plăsmui atunci totul și se contemplă pe ea însăși în vastitatea ideilor sale. În fața dezlănțuirii acestor frumoase fantezii, Rabourdin, care cunoștea procedeul, rămînea rece. Célestine, mîhnită, judecă pe bărbatul ei ca fiind îngust la minte, sfios, că înțelege greu lucrurile, și-și formă pe nesimțite cea mai falsă părere despre tovarășul ei de viață; la început îl punea mereu în umbră prin strălucirea conversației sale, apoi, întrucît ideile îi veneau prin străfulgerări, și spre a nu pierde nici o scînteiere a spiritului ei, îl întrerupea scurt ori de cîte ori el începea să dea o explicație. Din primele zile ale căsătoriei lor, simțind că Rabourdin o iubește și o admiră, Célestine se purtă cu el fără o atenție deosebită și se situă mai presus de toate legile conjugale și de bună-cuviință intimă, cerînd în numele iubirii iertare pentru micile ei greșeli; apoi, cum ea nu se îndreptă de

loc, continuă să-l domine. În această situație un bărbat se află față de soția lui ca un copil înaintea preceptorului său care nu poate sau nu vrea să creadă că elevul pe care l-a instruit de mic a devenit și el mare. Asemeni doamnei de Staël, care striga în plin salon unui om *mai mare* decât ea: „Știi că ai spus ceva destul de profund!”, doamna Roubourdin spunea despre soțul ei: „Uneori are duh”. Incetul cu incetul, supunerea în care continua să-l țină pe Xavier ajunse să se manifeste pe figura ei printr-un fel de mișcări imperceptibile. Atitudinea și purtările ei exprimau lipsa de respect. Fără să-și dea seama, ea dăuna bărbatului ei, deoarece în oricare țară, înainte de a-și face o părere despre un bărbat, lumea ascultă ceea ce gîndește despre el soția lui, dorind să capete astfel ceea ce genevezii numesc *un preaviz* (în dialectul genevez se pronunță *preavis*). Cînd Roubourdin își dădu seama de greșelile pe care dragostea îl silise să le facă, era prea tîrziu; se mulțumi să tacă și să sufere. Intocmai ca acei oameni la care sentimentele și ideile au forțe egale, la care se întîlnește în același timp un suflet nobil și un creier bine organizat, el fu avocatul soției sale în fața tribunalului propriei lui rațiuni; își spuse că natura o hărăzise unui rol pe care nu l-a putut îndeplini din vina lui; ea era ca un pursînge englezesc, ca un cal de curse înhămat la o cotigă încărcată cu pietriș, și suferea; într-un cuvînt, se condamnă pe sine însuși. Pe deasupra, insistînd mereu, soția lui îl molipsise cu încrederea ce-o avea în ea însăși. În căsnicie, ideile sînt contagioase: *9 thermidor*¹¹ a fost, ca atîtea alte evenimente uriașe, rezultatul unei influențe feminine. De aceea, îmboldit mereu de ambiția Célestinei, Roubourdin se gîndea de multă vreme la mijlocul de a i-o satisface, dar îi ascundea orice speranță de teamă să n-o dezamăgească. Omul acesta de treabă era hotărît să-și croiască drum prin administrația publică, răzbind cu toate puterile sale. Voia să dezlănțuie în acest domeniu una din acele revoluții care înalță pe un om în fruntea unui

anumit sector al societății; incapabil însă să răstoarne administrația spre folosul lui propriu, plămădea idei cît se poate de practice, dar visînd un triumf obținut pe căi demne. Puțini sînt slujbașii care să nu fi nutrit astfel de gînduri generoase și în același timp pline de ambiție, dar la slujbași, ca și la artiști, numărul avorturilor e mult mai mare decît al nașterilor, ceea ce îndreptățește vorba lui Buffon: „Geniul e o îndelungă răbdare“.

Pus în situația de a studia administrația franceză și de a-i observa mecanismul, Rabourdin își concentrează cercetările asupra mediului pe care întîmplarea i-l pusese în față, ceea ce, în paranteză, constituie secretul multor înfăptuiri omenești, și sfîrși prin a născoci un sistem nou de administrație. Cunoscînd oamenii cu care avea de-a face, el nu se legase de aparatul care funcționa atunci, care funcționează și acum și care va funcționa încă mult timp, deoarece lumea va fi mereu îngrozită la ideea de a-l schimba, însă nimeni n-ar trebui, după Rabourdin, să se dea îndărăt de la a-l simplifica. Problema ce urma să fie rezolvată consta, după părerea lui, într-o folosire mai justă a acelorași forțe. Redus la cea mai simplă expresie a lui, acest sistem prevedea transformarea impozitelor în așa fel încît ele să fie micșorate fără ca statul să piardă ceva din veniturile sale și să se obțină, cu un buget egal cu bugetul care stîrnea pe atunci atîtea discuții înverșunate, rezultate de două ori mai bune decît rezultatele actuale. O practică îndelungată îi arătase lui Rabourdin că în orice chestiune perfecțiunea se atinge numai printr-o schimbare total hotărîtoare. A economisi înseamnă a simplifica. A simplifica înseamnă a înlătura un mecanism de prisos: deci o mișcare de personal. De aceea, sistemul lui avea la bază o desființare a gradelor vechi, se traducea printr-o nomenclatură administrativă nouă. Aceasta este poate pricina urii pe care și-o atrag toți reformatorii. Suprimările cerute de îmbunătățire, la început neînțelese, amenință multe existențe care nu se hotă-

răsc ușor să-și schimbe condiția lor. Ceea ce-l făcea pe Roubourdin cu adevărat mare este meritul de a fi știut să-și strunească entuziasmul care cuprinde pe orice inovator, de a fi căutat cu răbdare o împrejurare favorabilă pentru fiecare măsură luată, astfel ca să se înlăture dezordinea, lăsînd timpului și experienței grija de a demonstra valoarea fiecărui amănunt al reformei. Măreția unui atare rezultat ar putea face să se creadă că el este cu neputință de atins, dacă în cursul fugarei analize a sistemului s-ar pierde din vedere această idee. De aceea, nu-i lipsit de interes să se arate, după propriile lui mărturii, oricît de incomplete ar fi ele, punctul de la care a pornit pentru a cuprinde întregul orizont administrativ. Povestirea de față, care atacă de altfel chiar miezul problemei, va explica poate și unele metehne ale moravurilor de azi.

Adînc mișcat de necazurile pe care le cunoscuse în viața slujbașilor, Xavier se întreba care putea fi pricina desconsiderării lor crescînde; el căută cauzele și le găsi în acele mici revoluții parțiale asemănătoare vîltoirilor din urma uraganului de la 1789, pe care istoricii marilor mișcări sociale uită să le studieze, cu toate că, la drept vorbind, ele au făcut din moravurile noastre aceea ce sînt.

Altădată, sub monarhie, armata birocratică nu exista. Slujbașii, puțini la număr, se supuneau unui prim-ministru totdeauna în legătură cu suveranul, și astfel serveau aproape de-a dreptul pe rege. Șefii acestor slujitori zeloși erau numiți cu simplitate *primii funcționari*. În sectoarele administrației de care regele nu se ocupa personal, ca acela al arenzilor, slujbașii erau față de șefii lor ceea ce salariații unei case de comerț sînt față de patronii lor: ei învățau o știință care trebuia să-i ajute să facă avere. În felul acesta, cel mai neînsemnat punct al circonferei era legat de centru, de la care căpăta viață. Se putea vorbi, deci, de credință și devotament. După 1789, statul, *patria* dacă vreți, a luat locul prințului. În loc de a depinde direct de un prim-magistrat public, funcțio-

narii au devenit, în ciuda frumoaselor noastre idei despre patrie, *niște slujbași ai guvernului*, iar șefii lor plutesc în bătaia tuturor vînturilor unei puteri denumite *minister*, care nu știe în ajun dacă va mai exista a doua zi. Cursul afacerilor trebuind să fie totdeauna îndeplinit, constant e doar un anumit număr de funcționari care se consideră absolut necesari și care vor să-și păstreze posturile, cu toate că sînt oricînd concediabili. Așa s-a născut birocrația, putere gigantică pusă în mișcare de niște pitici. Dacă Napoleon, subordonînd voinței sale orice lucru și orice om, a făcut să întîrzie pentru un moment supremația birocrației — această perdea greoaie așezată între binele ce trebuie făcut și omul care poate să-l pună la cale — ea s-a organizat pe deplin în timpul regimului constituțional, prieten fără doar și poate al mediocrităților și mare amator de acte justificative și de buchiseli, într-un cuvînt sîciitor ca o mic-burgheză. Fericite de a vedea pe miniștri într-o luptă necurmată cu patru sute de spirite înguste, cu zece sau douăsprezece capete încărcate de ambiție și de rea-credință, birourile se grăbiră să se facă necesare, substituindu-se activității vii printr-o activitate scrisă, și creară o putere a inerției denumită raport. Să explicăm raportul :

Cînd regii începură să aibă miniștri, ceea ce s-a întîmplat abia sub Ludovic al XV-lea, ei cerură să li se facă rapoarte asupra chestiunilor importante, în loc să țină, ca pe vremuri, consilii cu dregătorii statului. Incetul cu incetul, miniștrii fură obișnuiți de birourile lor să imite pe regi. Grijulii de a se apăra în fața celor două Camere și în fața Curții, ei se lăsară duși de nas de litera raportului. Nimic important nu se întîmpla în administrație fără ca ministrul, strîns cu ușa, să nu răspundă : „Am cerut un raport“. Raportul deveni astfel pentru orice chestiune și pentru orice ministru ceea ce el este în Camera deputaților pentru legi : o consultație în care motivele *pro* și *contra* sînt tratate cu mai multă sau mai puțină pînă, în așa fel încît ministrul, întocmai ca și Camera, constată

că-i la fel de lămurit după raport ca și înainte. Dar orice hotărîre se ia într-o clipită. Întîmple-se ce s-o întîmpla, trebuie să ajungi la momentul cînd e necesar să te decizi. Cu cît arunci în luptă mai multe motive *pro* și *contra*, cu atît judecata este mai puțin sănătoasă. Cele mai frumoase lucruri din Franța s-au înfăptuit pe cînd nu existau rapoarte și cînd hotărîrile erau spontane. Legea supremă a omului de stat este de a aplica formule precise pentru fiecare caz în parte, întocmai ca judecătorii sau medicii.

Rabourdin, care își spunea: „Ești ministru ca să iei hotărîri, ca să cunoști problemele și să le rezolvi”, văzu că raportul guvernează în Franța de la colonel pînă la mareșal, de la comisarul de poliție pînă la rege, de la prefecți pînă la miniștri, de la Cameră pînă la rege. Din 1818 încoace, totul a început să se discute, să se cumpănească și să se răscumpănească, cu voce tare și prin scris, totul a căpătat o formă literară. Franța se îndrepta spre ruină, în ciuda unor atît de frumoase rapoarte; ea dizerta, în loc să lucreze. Anual se făceau un milion de rapoarte scrise! Birocrația domnea astfel în toată puterea cuvîntului! Dosarele, mapele, hîrtoagele, în sprijinul dovezilor fără de care Franța ar fi pierdută, circularele, fără de care ea ar sta pe loc, se înmulțiră, crescură, înfloriră. Birocrația stîrni de atunci încoace, spre folosul ei, neîncrederea în balanța dintre venituri și cheltuieli, po-negri administrația, spre mîntuirea administraturii. În sfîrșit, ea născoci acei prunci liliputani care țin Franța legată în lanțuri de centralismul parizian, ca și cum, de la 1500 și pînă la 1800, Franța n-ar fi putut să facă nimic fără treizeci de mii de funcționari.

Agățîndu-se de trebile publice ca iedera de bulumac, slujbașul nu-și mai dădea nici un interes, și iată de ce:

Siliți să asculte de prinți sau de cele două Camere¹², care le impun sinecuriști, și nevoiți să păstreze oameni care să lucreze, miniștrii scăzură salariile și măriră numărul slujbașilor, gîndind că un guvern e

cu atît mai tare cu cît are mai mulți oameni angajați. Legea contrară e o axiomă înscrisă în univers: nu există energie decît prin raritatea cauzelor care o produc. De aceea, evenimentele au dovedit, în preajma lui iulie 1830, eroarea ministerialismului Restaurației. Pentru a împlînta un guvern în inima unei națiuni, trebuie să știi să legi de ea *interesele* și nu *oamenii*. Impins să disprețuiască guvernul care îi tăia în același timp și stima și salariul, slujbașul se purta atunci cu el ca o curtezană cu un amant bătrîn: îi oferea muncă pe măsura banilor primiți, situație la fel de puțin tolerabilă și pentru administrație și pentru slujbaș, dacă și unul și celălalt ar fi îndrăznit să-și încerce pulsul și dacă salariile mari n-ar fi înăbușit glasurile celor mici. Avînd doar grija să-și păstreze postul, să-și încaseze leafa și să ajungă la pensie, slujbașul socotea că i se îngăduie totul pentru a atinge acest măreț rezultat. Această stare de lucruri duse la slugărnicia funcționarului și stirni zizanii neconținute în sînul ministerelor, unde slujbașii săraci luptau împotriva unei aristocrații degenerate, care păștea pe izlazurile burgheziei, cerînd posturi pentru copiii ei dezmoșteniți. Un om superior cu greu putea să străbată prin aceste mărăcinișuri încîlcite, să se încovoie, să se cațere, să se strecoare prin noroiul acestor mlaștini, unde capetele destoinice aveau darul de a-i înspăimînta pe toți ceilalți. Un om de geniu harnic și ambițios se prefăcea a fi mai bătrîn decît este pentru a obține tiara, el însă nu-l imită niciodată pe Sixtus al V-lea¹³ ca să ajungă un simplu șef de birou. Nu rămîneau sau nu se iveau decît puturoșii, nepri-cepuții sau neghiobii. Iată cum se născu încetul cu încetul mediocritatea administrației franceze. Compusă în întregime din minți înguste, birocrația punea o stavilă în calea prosperității țării, ținea cîte șapte ani în cartoanele sale proiectul unui canal ce ar fi încurajat producția unei provincii, se speria de orice, perpetua tărăgănelile, eterniza abuzurile, care ele însele o perpetuau și o eternizau pe ea; ducea pe toți

de nas, chiar pe miniștri ; în sfârșit, sugruma oamenii de talent care se arătau destul de îndrăzneți spre a voi să facă ceva peste capul ei sau să-i arate prostiile proprii. Tocmai se publicase tabelul pensionărilor ; Rabourdin văzu acolo un impiegat trecut cu o pensie mai mare decît a coloneilor ciuruiți de răni. Întreaga istorie a birocrației se citea în această listă. O altă pacoste creată de moravurile moderne, pe care el o socotea una din cauzele acestei tainice demoralizări, era aceea că, la Paris, administrația n-are nici o ierarhie reală, în rîndurile ei domnește o egalitate completă între șeful unei diviziuni importante și între ultimul copist ; acesta e la fel de priceput ca și celălalt într-o arenă în care unii aruncă treburile asupra altora, căci fie el poet, artist sau negustor, aici oricine devine un simplu slujbaș. Slujbașii se privesc unii pe alții fără nici un respect. Oare nu instrucția, pusă fără măsură la îndemîna maselor¹⁴, face astăzi ca băiatul unui portar de minister să hotărască soarta unui om de merit sau a unui mare proprietar la ușa căruia tatăl său a slujit cîndva ? Ultimul venit poate deci să se ia la harță cu cel mai vechi. Iată, de pildă, pe unul bogat, angajat ca supranumerar, stropindu-și cu noroi șeful, în timp ce se îndreaptă spre Longchamp într-o trăsură alături de o femeie frumoasă, căreia îi arată cu vîrfurile biciului pe un biet tată de familie ce merge pe jos și despre care spune : „Ăla e șeful meu“. Liberalii numesc această stare de lucruri PROGRES, Rabourdin vedea însă în ea ANARHIA infiltrată în sînul puterii. Iar ca rezultat asista la uneltiri surde, ca acelea dintre eunucii, femeile și sultanii moleșiți dintr-un serai, la intrigi de călugărițe, la insulte rostite în șoaptă, la tiranii ca acelea dintr-un internat, la manevre diplomatice în stare să înspăimînte și un ambasador, puse la cale pentru o gratificație sau pentru o avansare, la sărituri de purici înhămați la un car de carton, la răutăți îndreptate împotriva ministrului însuși tocmai de către cei ce lucrează pentru el ; apoi vedea pe oamenii cu adevărat necesari, pe

cei vrednici ajungînd victimele unor paraziți, iar pe cei devotați țării lor, care loveau cu tărie în rîndurile neputincioșilor, prăbușindu-se sub cele mai mirșave trădări. Toate posturile înalte fiind sub influența Parlamentului și nu a regelui, slujbașii se trezeau, mai curînd sau mai tîrziu, în situația roțițelor unei mașini: singurul lucru necesar pentru ei era să fie mai mult sau mai puțin unși. O astfel de convingere fatală, care pusese stăpînire chiar și pe unele spirite mai răsărite, înăbușea multe proteste scrise în cunoștință de cauză asupra rănilor tainice ale țării, dezarma multe manifestări de curaj, măcina intențiile cele mai cinstite și mai serioase, care se simțeau oboșite de atîtea nedreptăți și se lăsau împinse în brațele nepăsării de un dezgust pustiitor... Un salariat al fraților Rotschild¹⁵ ține corespondență cu toată Anglia; la noi, un singur slujbaș ar putea să intre în legătură cu toți prefecții; numai că în timp ce primul învață cum să-și facă avere, celălalt își pierde timpul, viața și sănătatea, fără să se aleagă cu nimic. De aici pornește răul. Firește, nu înseamnă că o țară e numaimcît amenințată să piară fiindcă un slujbaș de talent se retrage, iar un om mediocru îi ia locul. Din nefericire pentru națiuni, nici un om nu pare a fi absolut necesar pentru existența lor. Dar cînd valorile devin din ce în ce mai rare, națiunile dispar. Spre convingere, oricine se poate duce la Veneția, la Madrid, la Amsterdam, la Stockholm și la Roma ca să vadă locurile unde au strălucit altădată puteri uriașe, astăzi distruse de forțele mărunte care s-au strecurat în sînul lor, cucerind vîrfurile. În ziua hărăzită luptei, totul fiind slăbit, statul se prăbuși la cel mai mic atac. A admira pe un prost care izbîndește, a nu-ți părea rău de căderea unui om priceput este rezultatul tristei noastre educații și al moravurilor noastre care împing pe oamenii cu duh spre zeflemea și pe cei de geniu spre deznădejde. Dar ce problemă e mai greu de rezolvat decît aceea a îmbunătățirii soartei slujbașilor, într-o vreme cînd libera-

lismul țipă prin gazetele sale, în toate dughenele industriale, că salariile slujbașilor constituie un furt continuu, cînd el însuși întocmește capitelele bugetului în formă de lipitori și tot el întreabă în fiecare an unde merg impozitele de un miliard? Pentru domnul Roubourdin slujbașul e în raport cu bugetul ceea ce jucătorul de cărți e în raport cu jocul: tot ce cîștigă dă pe urmă înapoi. Orice salariu mare implică o producție. A plăti o mie de franci pe an unui om, cerîndu-i în schimb toate zilele sale, nu înseamnă oare a organiza hoția și mizeria? Un pușcăriaș costă aproape tot atîta și muncește mai puțin. În schimb, a cere unui om căruia statul i-ar da douăsprezece mii de franci pe an să se devoteze țării sale ar fi un contract profitabil pentru ambele părți, care ar putea să-i ispitească pe cei capabili.

Aceste reflecții îl conduseră deci pe Roubourdin la o reorganizare a personalului. A folosi cît mai puțini oameni, a tripla sau a dubla salariile și a suprima pensiile; a angaja slujbași tineri, așa cum făceau Napoleon, Ludovic al XIV-lea, Richelieu și Ximenès¹⁶, dar a-i păstra cît mai mult, rezervîndu-le funcțiuni înalte și onoruri mari, fură punctele principale ale unei reforme la fel de folositoare și pentru stat și pentru slujbaș. E greu să înfățișăm pe larg, capitol cu capitol, un plan care îmbrățișa întregul buget și-și întindea firele pînă la cele mai neînsemnate slujburi ale administrației, pentru a le cuprinde laolaltă; dar poate că o indicare a principalelor reforme va fi de ajuns pentru ca atît cei care cunosc, cît și cei care nu cunosc structura administrativă să înțeleagă ceva. Deși s-ar părea că un istoric se situează pe o poziție periculoasă înfățișînd un plan ce seamănă a politică făcută la gura sobei, e necesar totuși să creionăm acest plan, cu scopul de a explica omul prin activitatea lui. Suprimați ceea ce se referă la lucrările sale, și nu veți mai voi să credeți în cuvîntul povestitorului, dacă el s-ar mulțumi să facă numai afirmații despre îndrăzneala sau priceperea unui șef de birou.

Rabourdin împărțea înalta administrație în trei ministere. El se gîdea că dacă altădată existau capete destul de solide pentru a cuprinde ansamblul treburilor interne și externe, Franța de azi nu se poate plînge că n-o să găsească oameni ca Mazarin, Suger, Sully, Choiseul sau Colbert¹⁷ pentru a conduce niște ministere chiar mai vaste decît ministerele actuale. De altminteri, constituțional vorbind, trei miniștri se înțeleg mai bine între ei decît șapte¹⁸. Apoi, e și mai puțin greu de a face greșeli în ceea ce privește alegerea. În sfîrșit, regalitatea ar putea înlătura astfel acele continue schimbări ministeriale care îngreuiază realizarea unui plan de politică externă sau înfăptuirea unei îmbunătățiri în interior. În Austria, unde atîtea popoare diferite strînse laolaltă manifestă interese deosebite ce trebuiesc armonizate și conduse sub o singură coroană, doi oameni de stat duc pe umerii lor toată povara treburilor publice, fără să se declare copleșiți. Franța să fie oare mai săracă în privința capacităților politice decît Germania? Jocul, destul de năîng, a ceea ce numim *instituții constituționale*, dezvoltat peste măsură, a sfîrșit, precum se știe, prin a necesita prea multe ministere, spre a satisface ambițiile sporite ale burgheziei. Mai întîi, lui Rabourdin i se părea firesc ca Ministerul Marinei să fie contopit cu Ministerul de Război. Pentru el, marina era unul din resorturile Ministerului de Război, ca și artileria, cavaleria, infanteria sau intendența. Nu-i oare un nonsens de a institui administrații separate pentru amirali și pentru mareșali, de vreme ce ei au același țel: să păzească țara, să se lupte cu dușmanul, să apere posesiunile naționale? Ministerul de Interne ar trebui să cuprindă comerțul, poliția și finanțele, ca să nu-și dezmință numele. Ministerului de Externe îi aparțin justiția, casa regală și tot ceea ce în cadrul Ministerului de Interne se referă la arte, litere și frumos. Orice ocrotire trebuie să pornească direct de la suveran. Acest minister implică și președinția de consiliu. Fiecare din cele trei mi-

nistere nu va număra mai mult de două sute de slujbași pentru administrația sa centrală, unde Roubourdin i-ar instala pe toți, ca altădată, sub monarhie. Socotind în medie câte douăsprezece mii de franci de cap de om, se va atinge suma de șapte milioane pentru capitolele care însumează mai mult de douăzeci de milioane în bugetul actual. Reducând astfel ministerele la trei, Roubourdin desființa administrații întregi devenite inutile, precum și imensele cheltuieli ale întreținerii lor la Paris. El dovedea că un arondisment urma să fie administrat de zece oameni, o prefecură de cel mult doisprezece, ceea ce nu însemna decît cinci mii de slujbași pentru întreaga Franță (fără justiție și armată), număr pe care îl depășea atunci cifra slujbașilor numai din ministere. În schimb, în acest plan, grefierii tribunalelor erau însărcinați cu regimul ipotecilor, iar Ministerul Public era însărcinat cu înregistrarea actelor și cu dămăciunile. Roubourdin reunea sub un singur for central părțile care se asemănau. Astfel ipotecile, moștenirile, înregistrările nu ieșeau din cercul lor de acțiune și nu necesitau decît trei supranumerari pentru fiecare tribunal și trei pentru fiecare curte de apel. Aplicarea constantă a acestui principiu îl conduse pe Roubourdin la reforma finanțelor. El contopi toate încasările de impozite în una singură, taxînd consumul în general, în loc de a taxa proprietatea. După el, consumul era unica materie impozabilă în timp de pace. Contribuția funciară trebuie să fie rezervată pentru cazuri de război. Numai atunci statul putea să ceară sacrificii din partea solului, deoarece numai atunci se punea problema de a fi apărat; în timp de pace însă era o mare greșală politică de a-l împovăra peste o anumită limită, căci însemna să nu te mai bizui pe el în marile crize. Prin urmare, *împrumutul* în timp de pace, fiindcă se făcea la egalitate și nu cu cincizeci la sută pierdere ca în vremurile tulburi, iar, în timp de război, *contribuția funciară*.

Invazia din 1814 și 1815, le spunea Rabourdin prietenilor săi, a creat în Franța și a confirmat o instituție pe care nici Law¹⁹, nici Napoleon n-au putut s-o înființeze: *creditul*.

Din păcate, Xavier socotea că justele principii ale acestei admirabile mașini nu erau pe deplin înțelese în epoca activității lui, începută în 1820. Rabourdin impunea consumația sub forma contribuțiilor directe, desființînd toată aparatul contribuțiilor indirecte. Venitul impozabil era urmărit printr-un rol unic compus din diferite rubrici. El înlătura astfel acele neplăcute taxe de la bariera orașelor și le înlocuia cu venituri mai mari provenite din simplificarea modului lor actual de percepere, enorm de costisitor. A micșora povara impozitului nu înseamnă de fel, în materie de finanțe, a micșora impozitul, ci a-l repartiza mai bine; a-l ușura înseamnă a spori volumul tranzacțiilor, lăsîndu-le posibilitatea de a avea un joc mai mare: individul plătește mai puțin, iar statul încasează mai mult. Această reformă, care s-ar putea să pară imensă, se sprijinea pe un mecanism foarte simplu. Rabourdin socotea impozitul personal și mobilier ca imaginea cea mai potrivită a consumului general. Averile particulare se exprimă foarte bine în Franța prin locuință, prin numărul servitorilor, prin caii și trăsurile de lux care pot fi supuse fiscalității. Gospodăriile, cu tot ceea ce au în jurul lor, se deosebesc puțin între ele și dispar cu greu. După ce preciză, deci, mijloacele prin care poate fi întocmit un rol al contribuțiilor mobiliare cu mult mai sincer decît rolul actual, el repartiză sumele pe care le aduc vistieriei statului impozitele zise *indirecte* într-o cotă de *atîta la sută* pentru fiecare parte individuală. Într-adevăr, impozitul este ridicarea unei sume de bani pe socoteala lucrurilor și a persoanelor sub forma unor înșelăciuni mai mult sau mai puțin vizibile; dar timpul acestor înșelăciuni, favorabile atunci cînd era vorba să se stoarcă bani, a trecut într-o epocă în care clasa, asupra căreia apasă impozitele, își dă

seama pentru ce statul cere aceste impozite și prin ce mecanism i le dă înapoi. Așadar, bugetul nu e o casă de bani, ci o stropitoare: cu cît strînge și împrăstie mai multă apă, cu atît țara prosperează. Bunăoară, să presupunem șase milioane de *părți înstărite* (Rabourdin le dovedea existența, înțelegînd prin ele *părțile bogate*); n-ar fi oare mai bine să le cerem din capul locului o taxă *asupra vinului*, care n-ar fi mai hulită decît birul *asupra ușilor și ferestrelor*, și ar produce o sută de milioane, în loc să le hărțuim impunînd fiecare lucru în parte? Prin această regularizare a impozitului, fiecare particular va plăti mai puțin, dar în realitate statul va primi mai mult, iar consumatorii se vor bucura de o imensă reducere de prețuri pe care statul nu le va mai supune unor torturi nesfîrșite. Rabourdin menținea o taxă asupra culturii viilor, cu scopul de a ocroti această sursă de producție împotriva prea marii abundențe a produselor sale. Apoi, pentru a include și consumul părților sărace, patentele debitanților urmau să fie taxate după populația regiunilor în care locuiesc. În felul acesta, sub trei forme: taxa asupra vinului, taxa asupra culturii viilor și patenta, vistieria ar încasa un venit enorm fără cheltuieli și fără jigniri, în locul unui impozit vexator împărțit între vistierie și slujbașii ei. Impozitul ar apăsa atunci asupra bogatului în loc să chinuiască pe sărac. Un alt exemplu. Să presupunem o taxă asupra sării, de un franc sau de doi franci pentru fiecare parte; vom obține zece sau douăsprezece milioane, sărăritul modern va dispărea, populația nevoiașă va răsufla în voie, agricultura va fi ușurată, statul va încasa tot atît, și nimeni nu se va mai plînge. Orice parte, fie ea industrială sau proprietară, va recunoaște numaidecît foloasele unui impozit repartizat în felul acesta atunci cînd va vedea că viața se îmbunătățește pe ogoare, iar comerțul înflorește. În sfîrșit, statul va vedea crescînd, din an în an, *numărul părților înstărite*. Desființînd deci administrația contribuțiilor indirecte, mașină extrem de costisi-

toare, și care e un stat în stat, atît vîstieria cît și particularii vor fi în cîștig, chiar dacă am ține seama numai de economisirea cheltuielilor de încasare. Tutunul și pulberea se vor arenda în regie, sub supravegherea statului. Sistemul cu privire la aceste două regii, dezvoltat de alți înaintași ai lui Roubourdin cu prilejul noii legiuiri asupra tutunului²⁰, fu atît de convingător, încît această lege n-ar fi trecut nici odată printr-o Cameră silită să hotărască într-un fel sau altul, așa cum făcea atunci ministerul. Asta era mai puțin o problemă financiară, cît una de guvernare. Statul nu mai deținea nimic direct, nici mine, nici păduri, nici exploatări. Pentru Roubourdin, statul, stăpînitorul domeniilor, constituia acum un nonsens administrativ. Statul nu-i în stare să valorifice nimic și se lipsește de contribuții, el pierde deci două surse de venituri dintr-o dată. Cît despre fabricile guvernului, ele formează același nonsens raportat la sfera industriei. Statul obține produse mai scumpe decît cele din comerț, le face mai încet și nu e în stare să-și încaseze drepturile cuvenite din mișcarea industriei, căreia îi retrace subsidiile. Înseamnă oare că se administrează o țară fabricînd în loc de a mări fabricația, posedînd în loc de a crea cît mai multe posesiuni diferite? În noul sistem, statul nu va mai cere nici o garanție în bani. Roubourdin nu admitea decît garanții ipotecare. Și iată de ce. Statul sau păstrează garanția în natură, și atunci înseamnă că stingherește circulația banilor, sau o întrebuițează cu o dobîndă mai mare decît procentul pe care-l plătește, și atunci e un furt mîrșav, sau pierde, și atunci e o prostie; pe de altă parte, dacă la un moment dat dispune de totalitatea garanțiilor, el poate provoca, în anumite situații, o bancrută îngrozitoare. Impozitul teritorial nu va dispărea așadar cu totul, Roubourdin păstra o mică parte cel puțin ca punct de plecare în caz de război; firește însă, produsele solului ar deveni libere, iar industria, procurîndu-și materiile prime la prețuri mici, ar putea să se lupte cu străină-

tatea, fără ajutorul înșelător al vămilor. Cei bogați ar administra în mod gratuit departamentele, avînd ca recompensă, în anumite condițiuni, titlul de *pair*. Magistrații, oamenii de știință, ofițerii inferiori ar fi răsplătiți mulțumitor pentru serviciile lor. Nu ar mai exista slujbaş care să nu se bucure de o mare considerație cîștigată prin importanța lucrărilor lui și prin valoarea salariului pe care-l primește; fiecare s-ar îngriji singur de viitorul său și Franța n-ar mai suferi de cancerul pensiilor care-i roade trupul. Drept rezultat, Roubourdin prevedea numai șapte sute de milioane la cheltuieli, și o mie două sute de milioane la venituri. Un excedent de cinci sute de milioane anual ar juca un rol ceva mai mare decît slaba amortizare al cărei viciu a fost demonstrat. Aici, după Roubourdin, statul devenea și rentier, după cum se încapățîna să stăpînească și să fabrice. În sfîrșit, spre a-și pune în aplicare reforma, fără zdruncinări și spre a evita o noapte a sfîntului Bartolomeu pentru slujbași²¹, el cerea pentru asta un răstimp de douăzeci de ani.

Acestea erau gîndurile pe care le plămădea Roubourdin din ziua cînd locul așteptat de el fu dat domnului de La Billardière, un om cu totul incapabil. Planul acesta, atît de vast în aparență, atît de simplu în realitate, care desființa atîtea state-majore umflate și atîtea posturi mici la fel de inutile, presupunea calcule continue, statistici exacte, dovezi evidente. Roubourdin studiasse vreme îndelungată bugetul sub cele două fețe ale lui — cea a veniturilor și cea a cheltuielilor — petrecîndu-și astfel multe nopți în șir fără știrea soției sale. Dar îndrăzneala de a concepe un asemenea plan și de a-l suprapune pe cadavrul administrației nu era de ajuns; mai trebuia să se adreseze unui ministru în stare de a-l aprecia. Succesul lui Roubourdin depindea deci de liniștea politică a unei epoci încă pline de frămîntări. El nu socoti guvernul ca definitiv stabil decît în momentul cînd trei sute de deputați avură curajul să formeze o majori-

tate compactă²² cu adevărat guvernamentală. O conducere instaurată pe o asemenea bază se stabilise de fapt la cîtva timp după ce Rabourdin își terminase lucrarea sa. În această epocă, mîndria păcii datorite Bourbonilor făcea să fie uitată mîndria războinică din timpul cînd Franța strălucea ca o vastă tabără, generoasă și măreață, din pricină că era victorioasă. După campania din Spania²³, se părea că guvernul se pregătește să treacă la una din acele perioade în care binele poate fi înfăptuit, și de trei luni încoace începuse un nou regim care nu mai întîmpina nici o piedică, deoarece liberalismul stîngii salutase pe Carol al X-lea cu același entuziasm ca și dreapta. Era o situație care putea să înșele chiar și pe cei mai clarvăzători oameni. Lui Rabourdin momentul i se părea deci favorabil. A propune și a duce la bun sfîrșit o reformă ale cărei rezultate aveau să fie atît de mari, nu era oare aceasta o garanție de trăinicie pentru un guvern?

Niciodată deci omul nostru nu se arătă mai îngrijorat, mai împovărat de gînduri ca atunci, în diminețile cînd străbătea străzile spre minister, și în serile cînd se întorcea acasă la ora patru și jumătate. La rîndul ei, doamna Rabourdin, întristată din pricina unei vieți neîmplinite, supărată că trebuie să lucreze pe ascuns pentru a-și îngădui cîteva satisfacții în ceea ce privește îmbrăcămintea, nu fusese niciodată mai amărîtă și mai nemulțumită, dar, ca soție credincioasă bărbatului ei, socotea ca nedemne de o femeie superioară rușinoasele îndeletniciri prin care multe neveste de slujbași umplu golurile unei lefi neîdestulătoare. Din acest motiv refuzase orice legătură cu doamna Colleville, pe atunci încurcată cu François Keller, ale cărei serate puneau adesea în umbră pe acelea din strada Duphot. Ea luă înțepe-neala gînditorului politic și lîncezeala omului îndeobște harnic drept o sleire a slujbașului apăsător de plictiseală de la serviciu, răpus de sărăcia cea mai demnă de dispreț și de o mediocritate ce nu făcea

decît să te țină în viață, și nu-și ierta că se măritase cu un bărbat lipsit de vlagă. De aceea, cam pe atunci, se hotărî să se îngrijească ea însăși de cariera soțului ei, spre a-l înălța cu orice preț în sfera celor de sus, dar ascunzîndu-i mijloacele de care se va folosi. Puse în aceste principii toată acea independență de gîndire care o caracteriza și găsi plăcere în a se ridica mai presus de celelalte femei, călcînd în picioare micile lor prejudecăți, neluînd în seamă piedicile pe care societatea le aruncă în calea lor. În minia ei își propuse de a-i învinge pe proști cu propriile lor arme și de a intra ea însăși în joc, dacă va fi nevoie. Pe scurt, privea lucrurile de sus. Momentul era prielnic. Domnul de La Billardièrre, lovit de o boală necruțătoare, avea să-și dea obștescul sfîrșit în cîteva zile. Dacă Rabourdin i-ar lua locul, însușirile lui, căci Célestine îi recunoștea însușiri administrative, ar fi atît de prețuite încît postul de raportor în Consiliul de stat, ce-i fusese promis cîndva, îi va fi de astă dată oferit. Il și vedea comisar al regelui, apărînd proiectele de legi în cele două Camere: atunci îl va ajuta și ea, se va face, dacă va fi nevoie, secretara lui, va petrece nopți întregi lucrînd! Toate acestea pentru a se duce la Bois de Boulogne într-o trăsură minunată, pentru a fi pe picior de egalitate cu doamna Delphine de Nucingen, pentru a ridica și salonul ei la același rang cu al doamnei Colleville, pentru a fi invitată la marile solemnități ministeriale, pentru a strînge în jurul ei oameni care s-o asculte, pentru a i se spune: „Doamna Rabourdin *de...*“ (nu-și cunoștea încă domeniul), așa cum se spune doamna de Firmiani, doamna d'Espard, doamna d'Aiglemont, doamna de Carigliano; în sfîrșit, și mai ales, pentru a înlătura nesuferitul nume de Rabourdin.

Aceste hotărîri tainice aduseră unele schimbări în cadrul menajului lor. Doamna Rabourdin începu prin a porni cu un pas ferm pe calea *datoriilor*. Își angajă din nou un fecior în casă, pe care-l îmbrăcă într-o livree discretă, din postav închis, cu tighele roșii. Im-

prospătă o parte din mobilier, își tapetă iarăși apartamentul, îl împodobi cu flori ce erau schimbate des, îl ticsi cu tot felul de nimicuri la modă, apoi, ea, care altădată se arăta destul de strînsă în privința cheltuielilor, nu șovăi cîtuși de puțin să-și pună îmbrăcămîntea în armonie cu rangul la care aspira și ale cărui venituri fură investite mai dinainte în cîteva magazine de unde își făcu proviziile pentru atac. Spre a-și impune miercurile sale, dădea cîte o masă în fiecare vineri, la care invitații se îndatorau să facă o vizită miercurea viitoare, la o ceașcă de ceai. Își alegea cu dibăcie musafirii printre deputații influenți și printre persoanele care, mai de departe sau mai de aproape, ar putea sluji interesele sale. Intr-un cuvînt, se înconjură de oameni de bună condiție. Se petrecea foarte bine la ea; cel puțin așa se spunea, ceea ce la Paris e de ajuns pentru a atrage lume. Roubourdin era atît de ocupat să-și termine marea și importanta lui operă, că nici nu observă această reînviere a belșugului din sinul căminului său.

În felul acesta, soția și bărbatul porniseră asediul împotriva aceleiași cetăți, acționînd pe linii paralele, fără să știe unul de altul.

La minister se afla atunci în plină ascensiune, ca secretar general, un oarecare domn Clément Chardin des Lupeaulx, unul din acele personaje pe care valul evenimentelor politice îl scoate la suprafață pentru cîteva ani, îl răstoarnă într-o zi de furtună și pe care îl regăsești pe marginea apei, la o anumită depărtare, împotmolit ca scheletul unei ambarcațiuni, dar care pare încă a însemna ceva. Călătorul se întreabă dacă această epavă n-a fost încărcată cu niscaiva mărfuri de preț, dacă n-a slujit în vreo împrejurare de seamă, dacă n-a contribuit la vreo rezistență, dacă n-a purtat faldurile vreunui tron sau cadavrul vreunei regalități. În momentul acela, Clément des Lupeaulx („des Lupeaulx“ îl înghițise pe „Chardin“) se afla la apogeu. În existențele cele mai ilustre, ca și în cele mai obscure, întîlnim, la animale ca și la secretarii gene-

rali, un zenit și un nadir, o perloadă cînd blana e splendidă, cînd norocul se revarsă în toată strălucirea lui. În nomenclatura creată de fabuliști, des Lupeaulx aparține speciei Bertranzilor, care nu se gîndesc decît să întilnească niscaiva Ratonî ²⁴, și, cum el este unul din principalii actori ai dramei, merită o descriere mai amănunțită, cu atît mai mult cu cît revoluția din Iulie ²⁵ a desființat această funcție absolut necesară miniștrilor constituționali.

Moralistii își desfășoară de obicei verva în jurul grozăviilor din afara lumii acesteia. Pentru ei, crimele rămîn în seama curților cu juri sau a poliției corecționale; cît despre finețile sociale, acestea le scapă cu totul; abilitățile ce triumfă în dosul armelor codudului se află deasupra sau dedesubtul lor, ei n-au nici lupă și nici telescop ca să le vadă, iar mîrșăviile trebuie să fie prea mari ca să le sară în ochi. Ocupîndu-se numai de carnivore, ei nu dau atenție reptilelor și, spre norocul poezilor comici, lasă în grija lor însușiri de felul acelora ce-l caracterizau pe Chardin des Lupeaulx. Egoist și înfumurat, slugarnic și tru-faș, destrăbălat și mîncăcios, acaparator din pricina datoriilor, discret ca un mormînt care nu-și dezmente inscripția destinată trecătorilor, priceput și îndrăzneț cînd e vorba să ceară ceva, plin de tact, drăguț și spiritual, fără a rămîne niciodată dator cu vreo replică, știind să te umilească printr-o mîngîiere, dar și printr-o lovitură cu cotul, fără a da înapoi din fața nici unei greutăți, zbătîndu-se cu multă grație, cinic și voltairian, ascultînd totuși liturghia la Biserica Sfîntul Toma d'Aquino atunci cînd acolo se afla o societate aleasă, acest secretar general era aidoma tuturor mediocrităților care formează plămada lumii politice. Savant prin știința altora; el adopta poziția de ascultător și nu exista altul mai atent decît el. De aceea, ca să nu dea de bănuît, era lingușitor pînă la îngrețosare, insinuant ca un parfum și dezmierdător ca o femeie. Împlinise patruzeci de ani. În tinerețe fusese multă vreme deznădăjduit, deoarece simțea că

soarla carierei lui politice depindea de deputăție. Dar cum de a ajuns? vă veți întreba. Printr-un mijloc foarte simplu. Trepăduș politic, des Lupeaulx își lua asupra-și misiuni delicate ce nu pot fi date unui om care se respectă, nici unuia care nu se respectă, dar care pot fi încredințate unor ființe și serioase și dubioase în același timp, a căror singură calitate este că te poți lega sau lepăda de ele după voie. Starea lui normală era de a fi compromis, totuși câștiga atît din înfringeri, cît și din succese. El înțelesese că sub Restaurație, epocă de tranzacții continue între oameni, între lucruri, între evenimentele petrecute și cele care se îngrămădesc la orizont, puterea avea nevoie de o dădacă. De îndată ce într-o casă intră o bătrînă care știe cum se strînge și se așterne patul, unde se varsă lăturile, unde se aruncă rufele murdare sau de unde se iau cele cunate, unde se închide argintăria, cum se îmbunează un creditor, ce oameni trebuie primiți și care anume goniți, ei bine, chiar dacă are vicii, chiar dacă e șchioapă, știrbă sau nespălată, chiar dacă joacă la loterie și fură cite un franc și jumătate pe zi ca să-și facă bani de miză, o asemenea făptură e îndrăgită de stăpîni, care se obișnuiesc cu ea și o consultă în împrejurările cele mai critice: ea e totdeauna prezentă, găsește oricînd un mijloc de salvare, miroase orice taină, aduce la timp cutia cu sulemeneli și șalul, tace cînd e certată, dispăre cînd e gonită pe scară, pentru ca a doua zi, la scolare, să reapară veselă, cu tava încărcată de o excelentă gustare. Ori cît de mare ar fi un om de stat, el are nevoie de o dădacă față de care să se considere slab, nehotărît, prin care să se certe cu propriul său destin, acuzîndu-se, muștrîndu-se, îndemnîndu-se la luptă. E ceva asemănător cu bețișorul sălbaticilor, care, frecat de un lemn mai tare, produce foc. Mulți oameni de geniu se aprind în felul acesta. Napoleon făcea casă cu Berthier, iar Richelieu cu părintele Jacob²⁶. Des Lupeaulx făcea casă cu toată lumea. Răminea prieten cu miniștrii căzuți și se constituia mijlocitorul lor pe

lingă cei care se ridicau, știind să îmbălsămeze ultima lingușire și să parfumeze primul compliment. De altminteri, înțelegea foarte bine nimicurile la care un om de stat n-are răgazul de a se gândi, ghicea orice nevoie, era mereu gata să se facă de folos; își dădea pe față ticăloșia, începînd să glumească cel dintîi pentru a obține prețul întreg și, între serviciile pe care urma să le facă, alegea totdeauna pe acela care nu putea fi uitat. Bunăoară, cînd a trebuit să sară șanțul care despărțea Imperiul de Restaurație, în timp ce fiecare căuta o pîrtie ca să-l treacă, în momentul cînd toate potăile Imperiului se grăbeau să-și manifeste devotamentul prin vorbe, des Lupeaulx trecu granița, după ce împrumutase mari sume de bani de la cămătari. Punînd totul în joc, cumpără polițele cele mai stingheritoare ale lui Ludovic al XVIII-lea și lichidă astfel, el, cel dintîi, aproape trei milioane cu douăzeci la sută; avu norocul de a opera în cunoștință de cauză în contul anilor 1814 și 1815. Beneficiile fură înghițite de jupînii Gobseck, Werbrust și Gigonnet, bancherii afacerii, cărora des Lupeaulx le făgăduise din capul locului aceste beneficii; el nu juca o miză, juca pe toată banca, știind bine că Ludovic al XVIII-lea nu era omul care să uite de acest sacrificiu bănesc. Des Lupeaulx fu numit raportor în Consiliul de stat, cavaler al Ordinului Sfîntul Ludovic și ofițer al Legiunii de Onoare. Ajuns sus, șiretul căută prin toate mijloacele să se țină bine la treapta pe care se ridicase, deoarece, în cetatea în care se strecurase, generalii nu stau prea multă vreme cu gurile închise. De aceea, pe lîngă meseria lui de dădacă și mijlocitor, se mai apucă să dea consultații gratuite pentru bolile ascunse ale puterii. După ce recunoscuse la pretinșii oameni superiori ai Restaurației o profundă inferioritate față de evenimentele care-i dominau, el se impuse mediocrității lor politice oferindu-le, vinzîndu-le, în plină criză, cuvîntul de ordine pe care oamenii de merit îl lasă pe seama viitorului. Să nu credeți însă că asta pornea de la

el ; ar fi însemnat ca des Lupeaulx să fie un om de geniu, cîtă vreme nu era decît un om isteț. Acest Bertrand alerga peste tot, strîngea păreri, sonda conștiințele și prindea din zbor rezonanțele lor. Culegea tot ceea ce putea fi demn de știut, ca o adevărată și neobosită albină politică. Acest dicționar al lui Bayle, cu înfățișare de om, nu proceda ca faimosul dicționar ²⁷ : el nu prezenta opinii fără să tragă concluzii, dimpotrivă, avea îndeminarea muștei care se repede drept spre cea mai bună bucată de carne din bucătărie. De aceea fu socotit un om absolut necesar oamenilor de stat. Această credință prinsese rădăcini atît de adînci în unele minți, încît parveniții ambițioși se gîndeau că e timpul să-l compromită pe des Lupeaulx, spre a-l împiedica să se urce și mai sus ; îl despăgubeau cu un credit tainic pentru puțina lui importanță publică. Dar, simțindu-se sprijinit de toată lumea, pescuitorul acesta de idei ceruse o arvună permanentă. Stipendiat de statul-major în garda națională, cu o sinecură plătită la primăria Parisului, comisar al guvernului pe lîngă o societate anonimă, el mai avea și un post de inspector la casa regală. Cele două posturi oficiale trecute în buget erau acela de secretar general și de raportor în Consiliul de stat. Deocamdată ținea să fie comandor al Legiunii de Onoare, gentilom al Curții, conte și deputat. Ca să poată fi deputat trebuia să plătească un impozit de o mie de franci ²⁸, dar nenorocita cocioabă a familiei des Lupeaulx abia aducea un venit de cinci sute de franci. De unde să ia banii necesari pentru a înălța un castel, pe care să-l înconjoare apoi cu mai multe moșii respectabile, și unde să se poată duce pe urmă ca să arunce praf în ochii unui arondisment întreg ? Cu toate că era invitat la masă în fiecare zi, cu toate că locuia de nouă ani pe spezele statului, cu toate că umbla numai cu trăsurile ministerului, des Lupeaulx avea în momentul cînd începe această povestire o datorie de treizeci de mii de franci, nici mai mult nici mai puțin, împotriva căreia nu ridica nimeni nici o

conestație. Numai o căsătorie ar fi putut îmbunătăți situația acestui ambițios, golindu-i barca plină de apele datoriilor; dar o căsătorie bună depindea de înaintarea lui, și înaintarea lui ținea deputăția. Căutând mijloacele prin care ar fi putut distruge acest cerc vicios, nu vedea decît unul singur, pe acela de a face un mare serviciu cuiva sau de a pune la cale o afacere care să-l arunce sus. Dar, din păcate, vremea conspirațiilor trecuse, iar Bourbonii se părea că au încălecat toate partidele. Pe de altă parte, colac peste pupăză, de cîțiva ani încoace guvernul era ținut din scurt de discuțiile smintite ale stîngii, care se indeletnicea să facă orice guvern cu neputință în Franța, încît nu mai era chip de înjghebat afaceri; ultimele fuseseră încheiate în Spania, dar ce tărăboi se făcuse pe socoteala lor! În afară de aceasta, des Lupeaulx își spori singur greutățile bizuindu-se pe prietenia ministrului său, căruia avu imprudența să-i împărtășească dorința sa de a fi instalat pe banca ministerială. Miniștrii ghiciră ce se ascundea în dosul acestei dorințe: des Lupeaulx voia să-și întărească o poziție șubredă și să nu mai depindă de ei. Ogarul se dădea la vînător; miniștrii îi aplicară cîteva lovituri de bici, apoi îl mîngîiară unul după altul, îi arătară că are rivali, dar des Lupeaulx se purtă cu ei ca o curtezană dibace cu noii-veniți: le întinse curse, toți căzură în ele, așa că limpezi lucrurile pe loc. Cu cît se simțea mai primejdut, cu atît dorea mai mult să pună mîna pe un post inamovibil; trebuia, însă, să joace strîns: într-o clipă putea pierde totul! O simplă trăsătură de condei ar face să-i zboare epoletii de colonel în civil, inspecția, sinecura de la societatea anonimă, cele două funcții dimpreună cu foloasele lor: în total, șase lefuri pe care le păstrase în ciuda opreliștilor legii împotriva cumulului. Uneori, își amenința ministrul așa cum o amantă își amenință iubitul, spunea că e pe punctul de a se însura cu o văduvă bogată; ministrul se dădea atunci bine pe lîngă scumpul lui des Lupeaulx.

Într-unul din aceste momente de bună înțelegere, obținuu promisiunea formală pentru un loc la Academia de inscripții și arte frumoase, de îndată ce avea să se ivească o vacanță. Era, zicea el, un loc unde putea să se pună la adăpost. În admirabila lui situație, Clément Chardin des Lupeaulx era ca un arbore plantat într-un teren prielnic. Putea să-și satisfacă toate viciile, toate fanteziile, toate meritele și cusururile.

Iată chinurile vieții lui : dintre cele cinci sau șase invitații zilnice, trebuia să aleagă casa unde se servea masa cea mai bună. Dimineața se ducea să distreze pe ministru și pe soția lui, când se sculau, luînd copiii în brațe și jucîndu-se cu ei. Apoi „lucra“ o oră sau două, adică se instala într-un fotoliu comod pentru a citi jurnalele, a dicta ideile principale ale unei scrisori, a primi în audiență, atunci când ministrul lipsea, a explica în linii mari ceea ce era de făcut, a culege sau a împărți făgăduieli mincinoase și a-și arunca ochii prin lornion pe deasupra petițiilor pe care le însemna cu o apostilă ce voia să spună : *Nu-mi pasă, faceți cum vă taie capul !* Oricine știa că atunci când des Lupeaulx își dădea interesul pentru cineva sau pentru ceva o făcea numai fiindcă trăgea și el un folos din asta. Îngăduia funcționarilor superiori unele discuții mai libere cu privire la chestiunile delicate și asculta cancanurile lor. Din când în când se ducea la Palat spre a primi cuvîntul de ordine. În sfîrșit, aștepta pe ministru să se întoarcă de la Cameră, în zilele de ședințe, pentru a afla dacă trebuie să pună la cale vreo uneltire și cum anume s-o manevreze. Sibaritul acesta ministerial se îmbrăca, cina, apoi, de la orele opt seara pînă la trei dimineața, trecea prin vreo douăsprezece sau cincisprezece saloane. La Operă se întreținea cu jurnaliștii, cu care se purta cum nu se poate mai bine ; era între ei un permanent schimb de servicii, el îi îmbăta cu noutățile lui false, ei îl ameteau cu ale lor, și îi oprea de a ataca pe culare sau cutare ministru

pentru cutare sau cutare chestiune care ar provoca, spunea el, o adevărată nenorocire pentru nevestele sau ibovnicele lor.

— Puteți să spuneți că un proiect de lege n-are nici o valoare, demonstrați chiar, dacă sînteți în stare, acest lucru ; dar să nu spuneți că Mariette a dansat prost. Legați-vă de slăbiciunea ce-o avem pentru semenele noastre în fuste, dar să nu dați pe față pozele noastre de flăcăi. Ce naiba ! am petrecut doar cu toții în tinerețe și nu se știe ce am putea să devenim cu timpul. S-ar putea să ajungi și dumneata ministru, dumneata care acum nu faci decît să pui sare în gogoșile *Constituționalului*... ²⁹

În schimb, ori de cîte ori se ivea prilejul, îi sërvea și el pe redactori, ridica piedicile din calea reprezentării vreunei piese, dădea cînd trebuia gratificații sau o masă bună, făgăduia să ușureze încheierea cutărei afaceri. De altfel, iubea literatura și iubea artele ; avea autografe, albume superbe primite *gratis*, desene, tablouri. Făcea multe înlesniri artiștilor, fără a-i jigni, ajutîndu-i în diferite împrejurări cînd vanitatea lor cerea o satisfacție puțin costisitoare. De aceea era iubit de toată lumea asta a culiselor, a jurnaliștilor și a artiștilor. Mai întîi, toți aveau aceleași vicii și sufereau de aceeași lene ; apoi, între două pahare sau între două dansatoare, rîdeau cu toții, atît de ușor, de orice. Cum să nu fie prieteni ? Dacă des Lupeaulx n-ar fi fost secretar general, ar fi fost jurnalist. Așa se explică de ce, în bălălia celor cincisprezece ani ³⁰, cînd sulița epigramei a făcut spărtura prin care avea să treacă revoluția, des Lupeaulx n-a fost atins nici de cea mai ușoară înțepătură.

Văzînd pe acest om jucîndu-se în grădina ministru-lui cu copiii excelenței sale, pleava slujbașilor își muncea creierul ca să ghicească misterul influenței lui, precum și natura muncii sale, în timp ce aristocrația tuturor ministerelor îl privea ca pe cel mai primejdios Mefisto, ridicîndu-l în slăvi și întorcîndu-i din plin lingușirile pe care el le risipea

În sferele superioare. Indescifrabil ca o enigmă, ferecat ca o ieroglifă, pentru cei mărunți, necesitatea existenței secretarului general era limpede, ca o regulă de trei simplă, pentru cei interesați. Însărcinat să ceară sfaturile, ideile și să facă rapoarte verbale, acest mic prinț de Wagram³¹ al unui Napoleon ministerial cunoștea toate tainele politicii parlamentare, lega între ele pe cele mai noi, primea, transmitea și îngropa propuneri, rostea *da-ul* și *nu-ul* pe care ministrul nu îndrăznea să-l pronunțe. Având rostul de a înfrunta primele săgeți și primele lovituri de deznădejde sau de mînie, el rîdea sau se văicărea dimpreună cu ministrul. Belciug misterios prin care multe interese se legau de Palat, dar și discret ca un duhovnic, aci știa totul, aci nu știa nimic; în plus, spunea despre ministru ceea ce un ministru n-ar fi putut spune despre sine însuși. În sfîrșit, cu ajutorul acestei dădace politice, ministrul cuteza să fie el însuși: adică să-și scoată peruca și proteza, să se dezbrace de scrupule și să rămînă în papuci, să se lepede de anumite obișnuințe și să-și descalțe conștiința. De altfel, treaba nu era tocmai ușoară pentru des Lupeaulx: el trebuia să lingusească și să dea sfaturi ministrului său, fiind nevoit a linguși pentru a sfătui, a sfătui linguşind și a-și ascunde linguşirea sub forma unui sfat. Iată pentru ce mai toți oamenii politici care se îndeletnicesc cu această meserie au o figură aproape gălbejită. Continua lor obișnuință de a face totdeauna o mișcare afirmativă cu capul spre a aproba ceea ce se spune sau spre a da impresia că aprobă imprimă ceva ciudat chipului lor. Ei aprobă fără deosebire tot ceea ce se pronunță în fața lor. Limbajul le e plin de *dar*, de *însă*, de *totuși*, de *eu aș propune*, *eu*, în locul *dumneavoastră* (folosesc cît mai des în locul *dumneavoastră*), expresii ce lasă loc afirmărilor contrarii.

Ca fizic, Clément des Lupeaulx era tot ce mai rămăsese dintr-un bărbat chipeș: înalt de cinci picioare și patru șchioape³², fără să fie prea gras, avea

o față de om bine hrănit, un aer obosit, o frizură pudrată, ochelari mici, subțiri, era nițeluș blond, culoare trădată de o mînă grăsulie ca a unei femei bătrîne, puțin cam lată, cu unghii scurte, pe scurt, o mînă de satrap. Piciorul nu-i era lipsit de distincție. După ora cinci, des Lupeaulx își puneă totdeauna ciorapi de mătase ajurați, pantofi, un pantalon negru, o vestă de cașmir, o batistă neparfumată, lanț de aur, frac albastru cu nasturi încrustați și cordonul cu decorații. În cursul dimineții purta ghetе cu scîrț sub un pantalon cenușiu și redingota scurtă și strîmtă a intriganților. Înfațișarea lui semăna atunci mai mult cu a unui avocat șiret, decît cu ținuta unui ministru. Ochii îi erau scînteietori din pricina folosirii ochelarilor care, atunci cînd trebuia să-i scoată, făceau să pară mai urît decît era în realitate. Pentru cei care se pricepea la oameni, pentru cei cinstiți, căroră le face plăcere numai ceea ce este adevărat, des Lupeaulx era de nesuferit. Purtările lui pline de grații aduceau la minciună, protestele lui binevoitoare, drăgălășenia lui învechită, dar totdeauna nouă pentru nătărăi, arătau stofa din care era croit. Orice om pătrunzător vedea în el o scîndură putredă de care nu e bine să te sprijini.

Din momentul în care frumoasa doamnă Rabourdin găsi cu cale să se ocupe de cariera administrativă a bărbatului ei, dînsa bănuia ce zace în Clément des Lupeaulx și începu să-l studieze pentru a vedea dacă în această scîndură se mai află vreo fibră lemnoasă destul de tare spre a se putea bizui pe ea în scopul de a-și sălta soțul de la șef de birou la șef de diviziune, de la opt mii la douăsprezece mii de franci. Femeia asta superioară crezu că-l poate înșela pe vulpoiul acesta. Domnul des Lupeaulx fu deci, într-o oarecare măsură, pricina cheltuielilor extraordinare care se făcură și care continuau să se facă în casa soților Rabourdin.

Strada Duphot, construită în timpul Imperiului, se impune prin cîteva clădiri arătoase pe dinafară, ale

căror apartamente au fost în general bine rînduite. Acela al doamnei Ravourdin avea o poziție minunată, lucru ce contribuie în mare parte la strălucirea vieții din interiorul unei case. O anticameră frumoasă și destul de mare, care primea lumina din curte, ducea la un salon ale cărui ferestre dădeau la stradă. În partea dreaptă a salonului erau biroul și camera lui Ravourdin, alături de care se afla sala de mîncare, unde ajungeai prin anticameră; în partea stîngă erau camera de dormit a doamnei și odaia sa de toaletă, alături de care se afla micul apartament al fiicei sale. În zilele de primire, ușile de la biroul lui Ravourdin și de la camera doamnei rămîneau deschise. Spațiul îngăduia să poată fi primită o societate aleasă, fără a da loc la acea impresie ridicolă de la unele serate burgheze unde belșugul, pregătit la repezeală în pofida obișnuințelor zilnice, pare mai degrabă o excepție. Salonul fusese tapetat din nou în mătase galbenă cu ornamente de culoare închisă. Camera doamnei era îmbrăcată într-o stofă albastră bătînd în verde și era mobilată în stilul *rococo*³³. Biroul lui Ravourdin moștenise tapetul vechiului salon, curățat însă, și era împodobit cu tablourile frumoase lăsate de Leprince. Fiica comisarului de vînzări păstra în sala de mîncare niște admirabile covoare turcești, cumpărate de ocazie de către tatăl ei, pe marginea cărora așezase niște abanosuri vechi, ale căror prețuri ajunseseră foarte mari. Minunate dulăpioare sculptate de Boulle³⁴, cumpărate de asemeni de fostul comisar de vînzări, se înșirau de jur împrejurul acestei încăperi, în mijlocul căreia străluceau arabescurile de aramă încrustate în platanul primului model de ceasornic cu picior care avea darul de a repune la loc de cinste capodoperele veacului al XVII-lea. Florile înmiresmau acest apartament, plin de gust și de lucruri frumoase, în care fiecare amănunt era o operă de artă așezată acolo unde trebuia și lingă ceea ce trebuia, în care doamna Ravourdin, îmbrăcată cu acea originală simplitate a artiștilor, părea o femeie obișnuită cu aceste podoabe,

despre care ea nu vorbea niciodată, întregind prin farmecul spiritului său efectul pe care această armonie îl producea asupra invitaților. Datorită tatălui ei, din momentul în care *rococo*-ul fu iarăși la modă, Célestine făcu să se vorbească despre dînsa.

Oricît de obișnuit ar fi fost cu strălucirea falsă sau adevărată a diverselor trepte sociale, des Lupeaulx fu plăcut impresionat la doamna Rabbourdin. Farmecul care cuprinse pe acest Asmodeu parizian³⁵ poate fi explicat printr-o comparație. Închipuiți-vă un călător obosit de miile de priveliști ale Italiei, Braziliei sau Indiilor, care se întoarce în patrie și întâlnește în drumul său un lac încântător, cum este lacul Orta de la poalele muntelui Rose, cu o insulă împlîntată în apele lui liniștite, surîzătoare și drăgălașă, o insulă simplă și totuși plină de po-doabe, singuratică și în același timp înconjurată de pîlcuri elegante de copaci, sau de statui cu un frumos aspect. De jur împrejurul ei țărături și sălbatice, și cultivate; dincolo de marginile ei, măriștea și vuitul, iar în interior, proporțiile omenești. Lumea pe care a colindat-o călătorul nostru se găsește aici în mic, deoarece o vrajă poetică și melodică o înfășoară cu toate armoniile, răscolind tot felul de idei. E în același timp ceva din lumea schimniciei și a vieții!

Cu cîteva zile mai înainte, frumoasa doamnă Firmiani, una dintre cele mai încântătoare femei din cartierul Saint-Germain, care o iubea și o primea în salonul ei pe doamna Rabbourdin, îi spusese lui des Lupeaulx, invitat special pentru a auzi fraza aceasta: „De ce nu te duci și la doamna? și arată spre Célestine. Doamna dă serate minunate, și mai cu seamă mese... mai bogate decît ale mele.”

Des Lupeaulx abia așteptase prilejul de a face o promisiune frumoasei doamne Rabbourdin, care își ridicase pentru prima dată privirile spre el în timp ce vorbea. Și fără să mai stea pe gînduri, se duse în strada Duphot. Femeia are o singură capcană, se

căinează Figaro³⁶, dar aceasta este de neînălăturat. Pe cînd lua masa la umilul șef de birou, des Lupeaulx își propuse de a reveni din cînd în cînd în casa lui. Datorită purtării pline de cumînțenie și curtenire a fermecătoarei femei, pe care doamna Colleville, rivala sa, o numea *Célimène din strada Duphot*³⁷, de o lună încoace el luă masa în fiecare vineri la dînsa și venea din proprie inițiativă miercurea, la ceai.

După cîteva invitații, în urma unor observații pătrunzătoare și pline de ascuțime, doamna Rabourdin crezu că găsise în această scîndură ministerială locul unde și-ar putea propti, la un moment dat, piciorul. Nu se îndoia de succes. Bucuria ei nu va putea fi înțeleasă decît în acele case de slujbași unde, timp de trei sau patru ani, totul s-a bizuit pe o fericire legată de o numire mîngîiată, dorită, visată fără încetare. Cîte suferințe ostoite! Cîte rugăminți îndreptate către zeitățile ministeriale! Cîte vizite făcute cu un anumit scop! În sfîrșit, grație îndrăznelii ei, doamna Rabourdin nu aștepta decît sosirea ceasului cînd va putea să aibă douăzeci de mii de franci pe an, în loc de opt mii.

„Și voi ieși și cu fața curată, își spuse ea. Am făcut oarecare cheltuieli, dar, ce vrei, ne aflăm într-o epocă în care meritele ce stau deoparte rămîn necunoscute și, dimpotrivă, numai dacă apari în lume, dacă trăiești în societate, păstrînd legăturile, făcînd altele noi, numai așa poți ajunge om astăzi. Și apoi, miniștrii și prietenii lor nu se interesează decît de cei pe care-i văd mereu: iar Rabourdin habar n-are de lume. Dacă nu i-aș fi ademenit pe deputații ăștia trei, ei ar fi rîvnit poate locul lui de La Billardière, pe cîtă vreme așa, primindu-i la mine, s-au rușinat, au devenit sprijinitorii noștri, în loc să ne fie rivali. Am cochetat puțin cu ei, dar îmi pare bine că am scăpat numai cu primele nerozii pe care le spui bărbaților ca să le faci plăcere...”

În ziua cînd începu cu adevărat lupta neașteptată pentru postul cu pricina, după dineul ministerial

care deschise una din acele serate pe care miniștrii le declară publice, des Lupeaulx se afla lângă sobă, alături de soția ministrului. Sorbindu-și ceașca de cafea, el avea să constate, încă o dată, că doamna Rabourdin se număra printre cele șapte sau opt femei cu adevărat superioare din Paris. În mai multe rînduri, chiar, el aduse vorba despre doamna Rabourdin, așa cum caporalul Trim³⁸ pomenea mereu despre bereta lui.

— Mai las-o în pace, prietene dragă, o să-i cauzezi neplăceri, îi spuse soția ministrului rîzînd cam fără chef.

Nici unei femei nu-i face plăcere să audă elogiul altei femei rostit de față cu ea; în asemenea situații, toate își rezervă cuvîntul, ca să poată turna cîteva picături de oțet în apa de trandafiri a laudelor.

— Sărmanul de La Billardièr e gata să moară, adăugă excelența-sa. Moștenirea lui administrativă i se cuvine lui Rabourdin, care este unul din funcționarii noștri cei mai pricepuți și față de care înaintașii noștri nu s-au purtat prea bine, cu toate că unul din ei a obținut prefectura de poliție în timpul Imperiului datorită unui anumit personaj ce fusese plătit spre a-l urmări pe Rabourdin. Ca să fiu sincer, dragul meu, dumneata ești încă destul de tînăr spre a fi iubit pentru dumneata însuși...

— Dacă locul lui de La Billardièr va fi dat lui Rabourdin, sper să fiu crezut pe cuvînt atunci cînd laud superioritatea soției sale, replică des Lupeaulx, înțelegînd ironia ministrului. Dar, dacă doamna conțesă binevoiește să se convingă...

— Să o invit la primul meu bal, nu-i așa? Ei bine, femeia asta superioară a dumatăle va fi chemată atunci cînd vor fi la mine cucoanele acelea care vin aici numai ca să-și bată joc de noi, ele vor auzi anunțînd pe *doamna Rabourdin*.

— Dar la ministrul Afacerilor Străine nu e anunțată doamna Firmiani?

— Născută Cadignan !... spuse cu vioiciune proaspătul conte, aruncînd o privire tăioasă către secretarul său general, deoarece nici el, nici soția lui nu erau nobili.

Multe persoane credeau că ei discută despre cine știe ce chestiuni importante; solicitorii așteptau în fundul salonului. După ce des Lupeaulx plecă, proaspăta contesă îi spuse soțului ei :

— Mi se pare că des Lupeaulx e îndrăgostit !

— Ar fi pentru prima dată în viața lui ! răspunse el ridicînd din umeri, ca pentru a-i arăta soției sale că des Lupeaulx nu-și pierde vremea cu nimicuri.

Ministrul zări pe un deputat de centru-dreapta, care tocmai intra, și-și lăsă soția, ducîndu-se să încurajeze un glas ce nu îndrăznea să se facă auzit. Intr-adevăr, sub povara unei nenorociri neprevăzute, care-l sugruma, deputatul voia să se asigure de o protecție și venise să-i spună în taină că peste cîteva zile va fi silit să-și dea demisia. Anunțat din timp, ministrul ar putea să pună în funcțiune batreile sale, pentru a înfrunța opoziția.

Ministrul, adică des Lupeaulx, invitase în timpul mesei un personaj inamovibil sub toate guvernele, ce părea destul de stingherit de propria-i persoană, și care, în dorința de a lua o atitudine cît mai demnă, înțepenise în fața lui cu călcîiele lipite unul de altul, ca un soclu egiptean. Acest funcționar stătea lîngă cămin și aștepta clipa cînd va putea să-i mulțumească secretarului general, a cărui plecare bruscă îl lăsă cu vorba pe buze, tocmai în momentul cînd se pregătea să rostească o frază de laudă. Acest personaj nu era altul decît casierul ministerului, singurul slujbaş care nu tremura niciodată în fața schimbărilor politice.

Pe vremea aceea, Parlamentul nu drămuia cu atîta zgîrcenie bugetul, așa cum se întîmplă în tristele noastre zile ; nu reducea cu atîta răutate onorariile ministeriale, nu făcea, după cum se spune în stilul bucătăriei, economii la fitilurile de lampă, ci acorda

fiecărui ministru nou numit o indemnizație zisă de *deplasare*. Ca să vii și ca să pleci de la minister costa, vai ! parale, iar instalarea aducea după sine o mulțime de cheltuieli care nu se recomanda să fie trecute în registre ! Această indemnizație se ridica la frumușica sumă de douăzeci și cinci de mii de franci. Abia apărea decizia în *Monitor* și, în timp ce slujbașii mari, ca și cei mici, strînși în jurul sobelor sau în fața căminelor, se întrebau, amenințați de furtună în posturile lor : „Asta ce-o să mai facă ? O să mărească numărul slujbașilor, o să dea afară doi și o să numească trei ?” potolitul casier alegea douăzeci și cinci dintre cele mai frumoase bilete de bancă, le prindea cu o agrafă și-și întipărea pe figura-i de paracliser o expresie cît mai veselă. Apoi urca scara apartamentului și cerea slugilor, care vedeau una și aceeași putere în bani și în păstrătorul banilor, în stăpînitor și în stăpînit, în idee și în formă, să fie introdus la excelența-sa de îndată ce acesta se va scula. Casierul căuta să se înfățișeze la perechea ministerială în momentul acela de huzurare matinală, cînd un om de stat se arată blajin și mărinimos. La întrebarea „Ce dorești ?” pusă de ministru, el răspundea prin arătarea pachetului de hîrtii, spunînd că s-a grăbit să aducă excelenței-sale indemnizația cuvenită ; pe urmă explica doamnei motivele, iar aceasta, uimită dar bucuroasă, oprea totdeauna o parte din sumă, uneori chiar toată. Indemnizația de deplasare e o chestiune de gospodărie. Casierul făcea o plecăciune, apoi strecura cîteva cuvinte pentru domnul ministru : „Dacă excelența-sa ar binevoi să-l mențină în post, dacă e mulțumit de serviciile lui prompte, dacă etc. ...” Deoarece un om care aduce douăzeci și cinci de mii de franci e totdeauna un slujbaș merituos, casierul nu pleca fără să audă cu urechile lui confirmarea în postul din care, de douăzeci și cinci de ani, privea cum se toarnă, se întoarnă și se răstoarnă miniștrii rînd pe rînd. După aceea era la dispoziția doamnei, se prezenta cu cele trei-

sprezece mii de franci, leafa lunară, exact la timp, uneori le aducea mai înainte, alteori mai târziu, după cum i se spunea, și își păstra astfel, după o veche expresie călugărească, un glas la strană.

Fost mînuitor al registrelor Vistieriei, pe cînd Vistieria avea registre ținute în partidă dublă, jupîn Saillard primise slujba lui actuală ca o răsplată pentru aceea la care fusese nevoit să renunțe. Era un bătrîior trupeș și grăsuț, foarte priceput în ținerea registrelor și foarte nepriceput în toate celelalte lucruri, rotund ca un zero, simplu ca bună ziua, care venea la birou cu pași numărați ca un elefant și se întorcea tot așa în Piața Regală, unde locuia în apartamentul de la parter al unei case vechi, proprietatea lui. Avea ca tovarăș de drum pe domnul Isidore Baudoyer, șef de birou în diviziunea domnului de La Billardiére și deci coleg cu Rabourdin; acesta se însurase cu Elisabeth Saillard, fiica sa unică, și care, firește, se instalase într-un apartament de deasupra lui. La minister, nimeni nu se îndoia că moș Saillard era un prostănac, dar nimeni n-a putut să știe vreodată cît de mare era prostia lui; era prea compactă ca să fie pătrunsă, nu suna niciodată a gol și absorbea totul fără să arunce nimic în afară. Bixiou (un slujbaș despre care va fi vorba mai încolo) făcuse caricatura casierului desenînd în vîrfurile unui ou un cap cu perucă, iar dedesubt două picioare scurte, însoțind-o de inscripția: „Născut ca să plătească și să primească fără a greși niciodată. Cu ceva mai puțin noroc ar fi fost servitor la Banca Franței; cu ceva mai multă ambiție, ar fi fost dat afară.”

În momentul acela, ministrul se uita la casierul său așa cum te uiți la un cuier sau la o cornișă, fără să-ți treacă prin cap că obiectul acela ar putea să audă ceea ce se vorbește sau să înțeleagă vreun gînd ascuns.

— Țin cu atît mai mult să ne înțelegem cu prefectul în cea mai mare taină, se adresă ministrul

către deputatul demisionar, cu cît des Lupeaulx vînează locul dumitale. Cocioaba lui se află chiar în arondismentul dumitale, însă noi nu avem chef să-l vedem deputat.

— N-are nici censul, nici vîrsta necesară³⁹, zise deputatul.

— Da, dar știi ce hotărîre s-a luat cu privire la vîrstă, atunci cînd a fost vorba de Casimir Périer. Cît despre venit, des Lupeaulx are o oarecare avere; ea nu e prea mare, e drept, dar legea nu pune nici o stavilă îmbogățirii, iar el nu e omul care să nu și-o poată rotunji. Comisiile se arată destul de largi cu deputații de la centru, astfel că nu ne vom putea împotrivi pe față, dacă domnișorul ăsta se va bucura de o anumită bunăvoință.

— Dar de unde o să ia banii ca să-și mărească averea?

— Uیți că Manuel a făcut ce-a făcut și a pus mîna pe o casă din Paris? replică ministrul.

Cuierul din perete asculta, dar fără voia lui. Această discuție aprinsă, cu toate că era rostită în șoaptă, ajunsese pînă la urechile lui Saillard grație unor însușiri ale acusticii încă insuficient studiate. Știți ce sentiment îl cuprinsese pe bătrîior cînd auzi aceste mărturisiri politice? O spaimă ce-i încrîncenă carnea pe el. Saillard făcea parte din rîndul acelor oameni cumsecade care se îngrozesc cînd ascultă ceea ce nu se cade să audă, cînd intră unde nu sînt chemați și cînd par îndrăzneți, deși sînt fricoși, curioși, deși sînt discreți. Casierul se strecură ușor pe covor, îndreptîndu-se spre ieșire, astfel încît ministrul constată că era prea departe cînd dădu cu ochii de el. Saillard era un duh ministerial în stare să păstreze chiar și cel mai mic secret: dacă ministrul își dădea seama că omul său a intrat în tainele lui, era destul să-i spună: „Nici o vorbă!” Casierul profită de faptul că se strînseseră acolo mai mulți oameni de casă, se urcă într-o trăsură din cartierul său, pe care în timpul acestor costisitoare invitații o în-

chiria lotdeauna cu ora, și se întoarse acasă, în Piața Regală.

La ora cînd bătrînul Saillard străbătea Parisul, ginerele său și scumpa lui Elisabeth erau ocupați, laolaltă cu abatele Gaudron, duhovnicul lor, să învîrtească un nevinovat boston în tovărășia cîtorva vecini și a unui anume Martin Falleix, turnător în aramă din foburgul Saint-Antoine, căruia Saillard îi pusese la îndemîină fondurile necesare ca să înjghebeze un atelier ce-i aducea un venit bunișor. Acest Falleix, de fel din Auvergne, era un om de treabă, care venise la Paris cu traista în băț și fusese numai decît angajat de frații Brézac, cunoscuți dărîmători de castele. Pe la douăzeci și șapte de ani, prinzînd gustul de înavuțire, ca oricare altul, Martin Falleix avu norocul să fie comanditat cu bani de domnul Saillard, pentru exploatarea unei invenții în materie de turnătorie (brevet de invenție și medalie de aur la Expoziția din 1825). Doamna Baudoyer, a cărei fiică unică călca, după o expresie a lui moș Saillard, pe coada celui de-al doisprezecelea an, pusese ochii pe Falleix, un băietan bondoc, oacheș, muncitor și descurcăreț, de a cărui educație se îngrijea chiar dînsa. Conform ideilor ei, această educație consta în a-l învăța pe harnicul provincial să joace boston, să-și ferească bine cărțile, să nu lase pe nimeni să se uite în ele, să vină la ei ras, cu mîinile spălate cu săpun, să nu înjure, să vorbească franceza lor, să poarte ghetе în locul papucilor și cămăși de stambă în locul cămășilor de in, să-și lase părul vîlvoi în loc de a și-l pieptăna lins pe cap. După opt zile, Elisabeth îl convinsese pe Falleix să-și scoată de la urechi două mari inele bătute pe mușe, care semănau cu două cerculețe.

— Prea îmi cereți mult, doamnă Baudoyer, protestase el văzînd-o că se bucură de sacrificiul acesta, puneți prea multă stăpînire pe mine. M-ați făcut să-mi curăț dinții pînă i-am clintit din loc, peste puțin o să mă faceți să-mi frec unghiile și să port

Înză, ceea ce nu se potrivește cu meseria noastră, unde cuconașii nu prea sînt văzuți cu ochi buni.

Elisabeth Baudoyer, născută Saillard, era una din acele figuri asupra cărora penelul se oprește rar din pricina înfățișării lor comune, dar care trebuiesc, totuși, schițate, deoarece ele reprezintă expresia acelei mici burghezii pariziene, situată între pătura meseriașilor înstăriți și între clasa înaltă, ale cărei calități sînt aproape niște vicii, ale cărei cusururi n-au nimic interesant, dar ale cărei moravuri, deși serbede, nu-s lipsite de originalitate. Elisabeth avea o înfățișare plăpîndă și nu-ți făcea nici o plăcere să te uiți la ea. Talia ei, care trecea cu puțin de patru picioare, era atît de subțire, încît cingătoarea sa abia atîngea o jumătate de cot. Trăsăturile feței, delicate, îngrămădite spre nas, dădeau figurii ei o ușoară asemănare cu mutra unei nevăstuici. La treizeci de ani trecuți, nu părea să aibă mai mult de șaisprezece sau șaptesprezece. Ochii, de culoarea albastră a faianței, îngreuiati de niște pleoape mari adumbrite de bolta sprîncenelor, n-aveau nici o strălucire. Totul la ea era meschin : și părul blond care bătea în alb, și fruntea îngustă cu proeminențe de care părea că se lovește lumina, și tenul plin de nuanțe cenușii, aproape plumburii. Partea inferioară a feței, mai mult triunghiulară decît ovală, încheia fără nici o armonie niște contururi în general destul de tulburi. În sfîrșit, vocea ei scotea o suită întregă de intonații acre-dulci. Elisabeth era, prin definiție, mic-burgheza care dă sfaturi soțului ei seara, cînd se culcă, fără nici cel mai mic merit al virtuților sale, ambițioasă fără să știe de ce, poate numai din simpla dezvoltare a egoismului domestic. La țară, ar fi vrut să-și sporească pămîntul ; în lumea funcționărească, dorea să ajungă cît mai sus. A descrie viața tatălui și a mamei ei înseamnă a descrie femeia, zugrăvind copilăria fetiței.

Domnul Saillard se însurase cu fata unui negustor de mobile care își avea prăvălia sub zidurile Halelor.

Mijloacele lor reduse obligaseră la început pe domnul și doamna Saillard să trăiască în lipsuri continue. După treizeci și trei de ani de căsătorie și douăzeci și nouă de ani de slujbă la stat, averea Saillarzilor (așa-i numeau prietenii) consta din șaizeci de mii de franci încredințați lui Falleix, casa din Piața Regală, cumpărată cu patruzeci de mii de franci în 1804, și zestrea fiicei lor, de treizeci și șase de mii de franci. În capitalul acesta, moștenirea văduvei Bidault, mama doamnei Saillard, reprezenta o sumă de circa cincizeci de mii de franci. Venitul lui Saillard fusese totdeauna de patru mii cinci sute de franci, deoarece postul său nu îngăduia nici o avansare administrativă, fapt pentru care multă vreme nu ispitise pe nimeni. Cei nouăzeci de mii de franci, strânși centimă cu centimă, proveneau așadar din economii chinuite și fructificate într-un chip lipsit de inteligență. Într-adevăr, Saillarzii nu cunoșteau alt mijloc de a-și plasa banii decît să-i ducă, în grămezi de cîte cinci mii de franci, la notarul lor, domnul Sorbier, predecesorul lui Cardot, și să-i dea cu cinci la sută pentru primul împrumut, cu menționarea clauzei ca obligațiile să treacă asupra soției, dacă cel care împrumuta era căsătorit! Doamna Saillard obținu în 1804 un debit de hîrtie timbrată al cărui dever îngădui luarea unei servitoare în casă. În momentul acela, imobilul, care valora mai mult de o sută de mii de franci, aducea un venit de opt mii. Falleix dădea șapte la sută pentru cei șaizeci de mii de franci, pe lîngă o cotă-parte egală din ciștig. Așa că Saillarzii se bucurau de o rentă de cel puțin șaptesprezece mii de livre. Toată ambiția bătrînului era să capete, o dată cu ieșirea la pensie, crucea Legiunii de Onoare.

Tinerețea Elisabethei fu o necurmată corvadă într-o familie ale cărei deprinderi erau cît se poate de obositoare, iar ideile cît se poate de simple. Se încingeau totdeauna discuții în legătură cu cumpărarea unei pălării pentru Saillard, se făcea socoteala

câți ani ținuse un gheroc, iar umbrelele erau agățate pe sus cu ajutorul unor belciuge de aramă. Din 1804 nu se mai făcuse nici o reparație la casă. Saillarzii mențineau apartamentele de la parter în starea în care le lăsase vechiul proprietar, oglinzile se scorojiseră de poleiul lor aurit, iar picturile de deasupra ușilor abia se mai vedeau sub stratul de praf depus de vreme. În camerele mari și frumoase cu căminuri de marmură sculptată, cu tavane demne de Versailles, păstrau încă mobila pe care o găsiseră la văduva Bidault. Erau acolo fotolii de lemn de nuc, cu brațe largi și îmbrăcate în stofă, scrinuri de lemn de trandafir, mescioare cu vergi de metal și cu plăci crăpate de marmură albă, un superb birou de Boulle, căruia moda nu i-a redat încă valoarea, apoi un talmeș-balmeș de lucruri de ocazie păstrate de negustoreasa de sub zidurile Halelor: tablouri cumpărate pentru frumusețea ramelor, veselă compusă din piese amestecate, printre care un minunat serviciu japonez de prăjituri, iar restul, farfurii de porțelan de cele mai diverse fabricații, argintării desperecheate, cristaluri învechite, frumoase albituri de damasc, un pat cit un mormînt, acoperit cu cit, avînd saltele de puf.

În mijlocul acestor relicve, doamna Saillard trona într-un jeț modern de mahon, cu picioarele pe o încălzitoare afumată, lîngă un cămin plin de cenușă, însă veșnic stins, deasupra căruia se vedeau un ceașornic ornamental, cîteva statuete vechi de bronz, cîteva candelabre în formă de floare, dar fără lumînări, căci dînsa se lumina cu un sfeșnic de alamă în care era împlîntată o lumînare lungă înfășurată în dîre de ceară topită.

Doamna Saillard avea un chip pe care, în ciuda zbîrciturilor, se citeau îndărătnicia și asprimea, îngustimea ideilor, o cinste bine drămuată, o pioșenie ce nu cunoștea mila, o zgîrcenie fățișă și pacea unei conștiințe fără frămîntări. În unele tablouri flamande puteți vedea soții de burgmestru croite cam

în felul acesta de către natură și reproduse aidoma de penelul pictorilor : atît doar că acelea au rochii frumoase de catifea sau de stofe scumpe, pe cîtă vreme doamna Saillard n-avea rochii, ci îmbrăcăminteaa aceea păstrată din moși-strămoși, căreia în provinciile Touraine și Picardie i se spune *cotte*, sau în general în restul Franței, *cotillon*, un fel de fustă cu pliuri răsfrînte la spate și în părți. Mijlocul îi era strîns într-un ilic cu crețuri la spate, alt port din altă vreme ! Purta încă scufie cu aripioare și papuci cu tocuri înalte. Deși avea cincizeci și șapte de ani și muncile grele din cadrul gospodăriei i-ar fi dat dreptul să se odihnească, dînsa împletea ciorapi pentru soț, pentru ea și pentru un unchi, așa cum țărăncile împletec toată ziua, umblînd, vorbind, plimbîndu-se prin grădină sau mai dînd, din cînd în cînd, cîte o raită pe la cuhnie.

Impusă de nevoie la început, zgîrcenia Saillarzilor se transformase cu timpul în obișnuință. Cînd se întorcea de la slujbă, casierul îmbrăca o haină de casă și își cultiva singur grădina, înconjurată cu un gard de fier, de care se ocupa numai el. Timp de mulți ani Elisabeth se ducea dimineața după tîrgu- ieli împreună cu maică-sa, apoi amîndouă, cot la cot, se războiau cu treburile casei. Mama gătea foarte bine rața cu napi, dar, după părerea lui moș Sail- lard, Elisabeth n-a-vea pereche în ceea ce privea felul cum știa să potrivească ceapa pentru pulpa de ber- bec. „Să te lingi pe degete, nu alta !” De îndată ce Elisabeth se deprinse să țină acul în mînă, maică-sa o puse să repare albiturile casei și hainele tatălui ei. Avînd mereu cîte ceva de făcut, ca o servitoare, ea nu ieșea niciodată singură. Cu toate că locuiau la doi pași de Bulevardul Temple, de-a lungul căruia se înșirau teatrele Franconi, Gaité, Ambigu-Comique⁴⁰ și, ceva mai încolo, Porte-Saint-Martin, Elisabeth nu fusese încă niciodată la *comedii*. Cînd își manifestă dorința de *a vedea ce-i acolo*, fu luată, cu îngăduirea abatelui Gaudron, bineînțeles, de domnul Baudoyer,

care, spre a se făli și spre a-i arăta cel mai frumos spectacol, o duse la Operă, unde se dădea atunci *Plugarul chinez*. Elisabeth găsi *comedia* plicticoasă ca un roi de muște și nu voi să se mai ducă a doua oară. Duminica, după ce făcea de patru ori drumul din Piața Regală la Biserica Saint-Paul, deoarece mama ei o silea să se țină cu strictețe de preceptele și îndatoririle creștinești, părinții o luau cu ei în față la *Café Turc*, unde se așezau pe scăunelele ce se găseau între pereții clădirii și gardulețul de la drum. Saillarzii se grăbeau să ajungă acolo primii, ca să ocupe locurile cele mai bune, și se distrau uitându-se la lumea de pe stradă. În timpul acela, grădina *Café-ului Turc* era locul de întâlnire al bărbaților și al femeilor elegante din cartierele Marais, Saint-Antoine și împrejurimi. Elisabeth purta numai rochii de stambă, vară, și de lână, iarna, pe care și le făcea singură; maică-sa nu-i dădea decît douăzeci de franci pe lună pentru cheltuială, dar tatăl ei, care o iubea mult, îndulcea această zgîrcenie prin diverse daruri. Nu citise niciodată ceea ce abatele Gaudron, vicarul de la Saint-Paul și sfetnicul familiei, numea cărți profane. Regula asta își dăduse roadele sale. Silită să-și îndrume simțămintele către o pasiune oarecare, Elisabeth devenise lacomă după cîștig. Nu era lipsită nici de judecată, nici de pătrundere; dar cum ideile religioase și lipsa de experiență îi încercuiau calitățile ca într-un inel de bronz, ele nu se răsfrîngeau decît asupra celor mai comune lucruri din viață, pentru ca după aceea, învîrtindu-se într-un spațiu îngust, să se concentreze cu totul asupra afacerii la ordinea zilei. Infrîinate de cucernicie, înclinațiile ei trebuiră să se dezvolte doar între granițele impuse de cazurile de conștiință, această magazie de chestiuni gingașe din care interesul își alege părțile ce-i convin. Asemeni acelor personaje pioase la care religiozitatea n-a înăbușit cu totul ambiția, era în stare să-și împingă aproapele la acte neîngăduite numai pentru a se alege cu un folos cît mai mare; aseme-

nea acestui soi de personaje, devenea aprigă atunci cînd era vorba de un drept al ei, recurgînd la toate mijloacele viclene. Jignită, și-ar fi pîndit dușmanul cu răbdarea șireată a pisicilor, fiind în stare de o răzbunare cumplită și rece, comisă în numele lui Dumnezeu. Pînă la căsătoria Elisabethei, soții Saillard au trăit fără alte legături în afară de aceea cu abatele Gaudron, preot din Auvergne, numit vicar la Saint-Paul o dată cu restaurarea cultului catolic. Alături de acest slujitor al bisericii, care fusese prieten cu răposata doamnă Bidault, mai era unchiul dinspre tată al doamnei Saillard, un bătrîn negustor de hîrtie, retras încă din anul al II-lea al Republicii, acum în vîrstă de șaizeci și nouă de ani, care venea să-i vadă numai duminica, fiindcă în ziua asta a săptămîinii nu erau afaceri de făcut.

Acest bătrînel, cu o față verzuie, dominată de un nas roșu ca al unui bețiv și străpunsă de doi ochi ca de vultur, umbla cu un tricorn sub care îi flutura părul cărunt, purta pantaloni ale căror găici atîrnau mult peste catarame, ciorapi de bumbac colorat, împlețiți de nepoata sa, căreia continua să-i spună *mica Saillard*, niște pantofi mari cu capse de argint și o redingotă pestriță. Semăna mult cu unul din acei oameni pirpirii ce îndeplinesc în același timp funcția de paracliser, clopotar, ușier, gropar și dascăl de țară și pe care îi iei drept niște plăsmuiri ale caricaturiştilor, atîta vreme cît nu-i vezi la față. Venea încă și acum pe jos ca să ia masa aici și se întorcea tot pe jos în strada Grenétat, unde locuia într-o casă la etajul al treilea. Se ocupa cu scontul valorilor comerciale în cartierul Saint-Martin, unde era cunoscut sub porecla de Gigonnet⁴¹, din pricina felului înfîngurat și convulsiv în care își trăgea piciorul. Domnul Bidault începuse să facă scontări încă din anul al II-lea, împreună cu un olandez, jupîn Werbrust, prieten cu Gobseck.

Mai tîrziu, în biroul fabricii din cartierul Saint-Paul, Saillard făcu cunoștință cu domnul și doamna

Tranșon, mari negustori de olărie, stabiliți în strada Lesdiguières, care arătară interes pentru Elisabeth și care, în scopul de a o mărita, aduseră pe tinărul Isidore Baudoyer în casă la Saillard. Încuscrirea dintre domnul și doamna Baudoyer și Saillard se înfăptui cu aprobarea lui Gigonnet, care, timp de mai mulți ani, se ajutase în afacerile lui de un oarecare jupîn Mitral, portărel, fratele doamnei Baudoyer-mama, care voia să se retragă atunci într-o căsuță a lui, în Isle-Adam. Domnul și doamna Baudoyer, tatăl și mama lui Isidore, tăbăcari cinstiți, din strada Censier, făcuseră încetul cu încetul o avere bunicică cu un negoț învechit. După ce-și însuraseră unicul fiu, căruia îi dădură o zestre de cincizeci de mii de franci, ei se hotărîră să se retragă la țară și aleaseră regiunea din Isle-Adam, unde îl atraseră și pe Mitral; veneau însă destul de des la Paris, căci aveau unde trage, în casa din strada Censier, lăsată ca zestre lui Isidore. Soților Baudoyer le rămăsese o rentă de o mie de livre, după ce dăduseră fiului partea cuvenită lui.

Domnul Mitral, bărbat cu o perucă sinistră, cu fața de culoarea Senei, pe care străluceau doi ochi ca tutunul de Spania, rece ca o frînghie de puț, mirosind totdeauna locul unde era o pradă de prins, păstra taina asupra averii lui; el jefuia însă în colțisorul lui, după cum Werbrust și Gigonnet jefuiau în cartierul Saint-Martin.

Cu toate că cercul acestei familii se mări, principiile și deprinderile ei nu se schimbă însă. Se serbau cu regularitate ziua tatei, a mamei, a ginerelui, a fiicei și a nepoatei, aniversarea nașterilor și a căsătoriilor, Paștele, Crăciunul, Anul Nou și Boboteaza. Aceste sărbători prilejuiau mari dereticări în casă și o curățenie generală, ceea ce adăuga la plăcerea ceremoniilor domestice și un anumit folos. Apoi, cu un alai deosebit, se făceau cadouri practice, însoțite de buchete de flori: o pereche de ciorapi de mătase sau o tichie cu ciucure pentru Saillard, cercei de aur și

o tavă de argint pentru Elisabeth și pentru bărbatul ei, cărora li se întregea cu încetul un serviciu de masă, fuste de mătase pentru doamna Saillard, care le păstra nou-nouțe. Când se dădea un dar, cel care-l primea era poftit într-un fotoliu și întrebat de mai multe ori :

— Ghici, ce dar ți-am pregătit ?

Pe urmă se încingea un ospăț bogat, care ținea cinci ore, și la care erau poftiți abatele Gaudron, Falleix, Rabourdin, domnul Godard, pe vremuri subșef al domnului Baudoyer, și domnul Bataille, căpitanul companiei din care făcuseră parte și socrul și ginerele. Domnul Cardot, poftit mereu, proceda ca Rabourdin, accepta o invitație din șase. La desert cîntau, se îmbrățișau cu entuziasm și-și doreau toate fericirile posibile, apoi arătau cadourile, cerînd părerea tuturor invitaților. În ziua cînd primise tichia cu ciucure, Saillard nu și-o scoase din cap la desert, ceea ce încîntă pe toată lumea. Seara veneau cunoscuții mai de departe și se începea balul. Dansau pînă tîrziu, în sunetul unei singure viori ; de vreo șase ani încoace, însă, domnul Godard, bun cîntăreț din fluier, contribuia la petrecere prin adăugirea unui flaut cu sunetul subțire. Bucătăreasa și fata în casă a doamnei Baudoyer, bătrîna Catherine, servitoarea doamnei Saillard, portarul și nevasta lui priveau din pragul ușii de la salon. Servitorii primeau o monedă galbenă de trei livre spre a-și cumpăra vin și cafea. Toată lumea asta se uita la Baudoyer și la Saillard ca la niște oameni sus-puși : erau slujbași ai guvernului, ajunseseră prin meritele lor ; ei lucrau, se spunea, cu ministrul, își datorau averea priceperii lor, erau oameni politici ; Baudoyer însă trecea drept cel mai destoinic, postul lui de șef de birou presupunea o muncă mai complicată, mai anevoioasă decît aceea de casier. Afară de asta, deși fiu al unui tăbăcar din strada Censier, Isidore avusese marele merit de a-și termina studiile și curajul de a renunța la întreprinderea tatălui său, pentru a intra în admi-

nistrație, unde ajunsese la un post strălucit. Pe deasupra, știind să tacă, era privit ca un gînditor adînc și poate într-o zi, după cum spuneau soții Transon, va fi numit deputat în arondismentul al optulea. Auzind astfel de vorbe, lui Gigonnet i se întîmpla adesea să-și muște buzele, și așa destul de ciupite, și să arunce o privire furișă spre nepoata lui, Elisabeth.

Isidore era un bărbat de treizeci și șapte de ani, înalt și bine legat, care asuda repede și al cărui cap semăna cu al unui hidrocefal. Capul acesta mare, acoperit cu un păr castaniu și tăiat scurt, era legat de gît printr-un sul de carne ce se răsfrîngea de-a lungul gulerului hainei. Avea niște brațe de Hercule, mîini demne de un Domitian⁴², un pîntec pe care sobrietatea sa îl ținea la respect, după expresia lui Brillat-Savarin⁴³. La chip aducea mai mult cu împăratul Alexandru⁴⁴. Ochii lui mici, nasul turtit și răsucit în sus, gura cu buze subțiri și bărbia scurtă îi dădeau o înfățișare de tătar. Fruntea îi era îngustă și joasă. Cu toate că avea un temperament potolit, devotatul Isidore se deda unei aprinse pasiuni conjugale care nu scădea cu timpul de loc. În ciuda asemănării lui cu frumosul împărat al Rusiei și cu teribilul Domitian, Isidore era pur și simplu un funcționar, nu tocmai destoinic ca șef de birou, dar care cunoștea bine practica lucrărilor și ascundea o măr-ginire molatică sub o carapace atît de groasă că nici un fel de scalpel nu o putea străbate. Studiile sale îndîrjite, în timpul cărora dăduse dovadă de o răbdare și o voință de bou, capul lui mare înșelaseră pe părinți, care îl socoteau un om cu totul deosebit. Chițibușar și căutînd mereu să arate ceea ce știe, vorbăreț și cicălit, spaima subalternilor lui, pe care nu-i slăbea din ochi, ținea la fiecare punct și virgulă, aplica regulamentele cu asprime și se arăta de o exactitate atît de aprigă, încît toți cei din biroul lui veneau totdeauna la slujbă înainte de timp. Baudoyer purta un frac albastru-deschis cu nasturi aurii, o

vestă de un galben spălăcit, pantaloni cenușii și o cravată colorată. Picioarele-i late nu erau niciodată încălțate ca lumea. Lanțul de la ceas era garnisit cu un mare smoc de brelocuri, printre care păstra, în 1824, câteva pietre de America ce fuseseră la modă prin anul al VII-lea ⁴⁵.

În sînul acestei familii, care dăinuia prin tăria legăturilor religioase, prin asprimea moravurilor, printr-o singură idee, aceea a zgîrceniei, devenită pe atunci un fel de busolă, Elisabeth se vedea silită să se închidă în ea însăși, în loc de a-și împărtăși gândurile altora, deoarece simțea că nu are pe nimeni care să o înțeleagă. Deși unele fapte ar fi îndemnat-o să cîrtească împotriva bărbatului ei, pioasa femeie păstra cea mai bună părere despre domnul Baudoyer; ea îi arăta un respect profund, cinstind în el pe tatăl fiicei sale, pe soțul ei, adică puterea temporală, cum spunea vicarul de la Saint-Paul. De aceea, ar fi socotit un păcat de moarte să facă un singur gest, să arunce o singură privire, să spună un singur cuvînt din care un străin ar fi putut ghici adevărata ei părere despre nătărăul de Baudoyer; manifesta chiar o supunere oarbă față de orice dorință a lui. Toate zvonurile vieții ajungeau la urechea sa, ea le strîngea, le cîntărea numai pentru dînsa și judeca atît de bine oamenii și faptele lor, încît, în momentul cînd începe această povestire, ea era oracolul tainic al celor doi funcționari, care, încetul cu încetul, ajunseseră să nu mai facă nimic nici unul, înainte de a-i cere sfatul. Bătrînul Saillard spunea cu naivitate: „Ce șmecheră-i Elisabeth asta!” Baudoyer însă, prea prost ca să nu se înfumureze de falsa reputație de care se bucura în cartierul Saint-Antoine, tăgăduia înțelepciunea soției lui, cu toate că se folosea de ea. Elisabeth ghicise că unchiul ei Bidault, zis Gigonnet, trebuie să fie bogat și că mînuiește sume mari de bani. Minată de interes, ea îl cunoștea pe domnul des Lupeaulx mai bine decît îl cunoștea ministrul lui. Fiind căsătorită cu un prostănac, ea se

gîndea că viața sa ar fi putut să fie altfel, dar se mulțumea să bănuiască doar o situație mai bună, fără a dori să o și cunoască. Toate simțămintele ei frumoase găseau hrană în dragostea pentru fiica sa, pe care o cruța de necazurile îndurate de ea însăși în copilărie, și astfel se credea achitată față de lumea sentimentelor. Numai din grija pentru binele fiicei îl îndemnase pe tatăl ei la actul nesocotit al asocierii cu Falleix. Acesta fusese prezentat Saillarzilor de către bătrînul Bidault, care îi imprumuta bani în contul mărfurilor sale. Falleix găsea că *fostul* lui concetățean era prea avar și se plînsese cu nevinovăție Saillarzilor cum că Gigonnet cerea o camătă de optsprezece la sută unuia din Auvergne. Bătrîna doamnă Saillard îndrăznise să-l condamne pe unchiul ei.

— Tocmai fiindcă-i din Auvergne nu-i iau decît optsprezece la sută! răspunse Gigonnet.

Falleix, în vîrstă de douăzeci și opt de ani, făcînd o descoperire și împărtășind-o lui Saillard, părea că i-a pus Dumnezeu mîna în cap (expresie din vocabularul Saillarzilor) și se credea sortit unei averi mari; Elisabeth se gîndi numaidecît să-l pregătească pentru fiica ei și să-și formeze ea însăși ginerele, făcîndu-și astfel planurile cu șapte ani înainte de vreme. Martin Falleix arăta un respect neașteptat doamnei Baudoyer, în care vedea o femeie foarte deșteaptă. Chiar de-ar avea mai tîrziu milioane, el va trebui să rămînă pentru totdeauna în casa asta, unde găsise o familie. Mica Baudoyer fusese încă de pe acum învățată să-i toarne cu drăgălășenie în pahar și să-i ducă pălăria la cuier.

În clipa cînd domnul Saillard se întoarce de la minister, bostonul era în toi. Elisabeth dădea sfaturi lui Falleix. Doamna Saillard împlotea lîngă sobă, urmărind jocul vicarului de la Saint-Paul. Domnul Baudoyer, neclintit ca o scadență, își frămînta mintea să ghicească la cine se aflau cărțile bune și stătea față în față cu Mitral, venit din Isle-Adam pentru

sărbătorile Crăciunului. Nimeni nu se sinchisi de sosirea casierului, care se învîrte cîteva minute prin salon, cu fața lui mare încruntată de o meditație neobișnuită.

— Totdeauna-i așa cînd ia masa la ministru, zise doamna Saillard. Noroc că asta se întîmplă numai de două ori pe an, că altfel mi l-ar da gata. Saillard nu-i făcut să aibă de-a face cu oamenii din guvern. Ascultă, Saillard, adăugă ea cu voce tare, sper că n-ai de gînd să stai aici cu pantalonii de mătase și cu fracul de stofă de Elbeuf. Du-te și ți le schimbă, nu le toci aici degeaba, mămicule !

— Tatăl tău nu-i în apele lui, se adresă Baudoyer soției sale, după ce casierul trecu în camera lui să se dezbrace, în frig.

— Poate o fi murit domnul de La Billardiére, spuse cu răceală Elisabeth, și cum el ține ca tu să-i iei locul, asta îl frămîntă, desigur.

— Dacă pot să vă fiu de folos cu ceva, zise vicarul de la Saint-Paul înclinîndu-se, spuneți-mi ; am cîntea de a fi un cunoscut al doamnei prințese moștenitoare. Trăim doar într-o vreme cînd se cuvine să punem în slujbe pe oamenii devotați, a căror credință în Dumnezeu e nezdruccinată.

— Va să zică, rosti Falleix, pentru ca oamenii de merit să poată ajunge, ei au nevoie de protecție în statul dumneavoastră ? Bine am făcut eu că mi-am ales meseria de turnător ; în viața practică lucrurile fabricate cum trebuie sînt cel puțin prețuite...

— Domnul meu, ripostă Baudoyer, guvernul e guvern, te rog să nu-l vorbești de rău aici.

— Imi place, zise vicarul, dumneata vorbești exact ca în *Constituționalul*.

— *Constituționalul* nici nu spune altceva, adăugă Baudoyer, care nu-l citea niciodată.

Casierul îl socotea pe ginerele lui tot atît de superior în merite față de Roubourdin, pe cît de superior îl socotea pe Dumnezeu față de sfîntul Crépin, cum zicea

el; numai că bătrînelul se gîndea la această avansare cu o mare naivitate. Stăpînit de simțămîntul care-i face pe toți slujbașii să dorească înaintarea în grad, această patimă brutală, aprigă, oarbă, el voia să aibă succes, așa cum voia să obțină crucea Legiunii de Onoare, adică fără să facă nimic împotriva conștiinței lui, bizuindu-se numai pe merit. După el, un om care a avut răbdare să stea douăzeci și cinci de ani într-un birou, în dosul unui ghișeu, înseamnă că s-a sacrificat destul pentru patrie și deci binemerită o decorație. Spre a-și ajuta ginerele, el nu s-a gîndit decît să strecoare o vorbă soției excelenței-sale, atunci cînd i-a dus acesteia leafa pe o lună.

— Ce-i cu tine, Saillard, parcă ți s-au înecat corăbiile. Spune, micule, spune-ne ceva, îl luă de scurt nevastă-sa, cînd el apăru din nou în salon.

Saillard întoarse spatele, după ce mai întîi făcu un semn fiicei lui, codindu-se să vorbească despre politică de față cu niște străini. După plecarea domnului Mitral și a vicarului, Saillard împinse masa la o parte, se așeză într-un fotoliu și luă atitudinea pe care o lua atunci cînd avea de povestit vreun cancan de la birou, gesturi și mișcări asemănătoare cu cele trei lovituri de gong de la Comedia Franceză. Apoi atrăgînd atenția soției, ginerelui și fiicei lui să păstreze cea mai deplină taină, căci, după părerea lui, oricît de lipsită de importanță ar fi bîrfeala, posturile lor depindeau totdeauna de felul cum știu să tacă din gură, el le vorbi despre enigma de neînțeles a demisiei unui deputat, despre dorința legitimă a secretarului general de a-i lua locul, despre opunerea tainică a ministrului față de intenția unuia dintre cei mai hotărîți susținători ai lui, a unuia dintre cei mai credincioși slujitori, apoi despre chestia vîrstei și a censului. Urmă un noian de presupuneri împletite cu părerile celor doi slujbași, care schimbau între ei tot felul de nerozii. Elisabeth puse trei întrebări :

— Dacă domnul des Lupeaulx e de partea noastră, crezi că domnul Baudoyer va fi numit în mod sigur ?

— Dracu știe ! exclamă casierul.

— În 1814, unchiul Bidault și prietenul său, domnul Gobseck, i-au dat niște bani cu împrumut, gîndi ea. Mai are datorii ?

— Oho, rosti casierul, întărind cu un șuierat apăsător și prelung ultima vocală. S-au făcut proteste cu privire la plată, dar au fost înlăturate cu ordin de sus și cu un mandat la vedere.

— Și unde-i moșia lui des Lupeaulx ?

— Dracu știe, pe undeva prin partea locului de unde-i și bunicul tău și tatăl unchiului Bidault, de pe unde e și Falleix, nu departe de departamentul deputatului care-și depune mandatul...

După ce uriașul ei soț se întinse în pat ca să se culce, Elisabeth se aplecă deasupra lui și, cu toate că el socotea întrebările ei drept niște *năzbitii*, îi spuse :

— Dragul meu, s-ar putea să capeți postul domnului de La Billardière.

— Iar începi cu închipuirile tale ! i-o tăie scurt Baudoyer. Lasă-l pe domnul Gaudron să vorbească prințesei moștenitoare și nu te mai amesteca în treburi funcționărești !

La ora unsprezece, pe cînd în casa din Piața Regală se făcuse liniște, domnul des Lupeaulx ieșea de la Operă pentru a se duce în strada Duphot. Fu una dintre cele mai strălucite miercuri ale doamnei Ra-bourdin. Mulți dintre obișnuiții ei se întorceau de la teatru și se adăugau grupurilor formate în saloanele sale, unde se remarcău o seamă de celebrități : poetul Canalis, pictorul Schinner, doctorul Bianchon, Lucien de Rubempré, Octave de Camps, contele de Granville, vicontele de Fontaine ; autorul de vodeviluri du Bruel, jurnalistul Andoche Finot, Derville, unul din cele mai serioase capete de la Palatul Justiției, baronul du Châtelet, deputat, bancherul du

Tillet, tineri eleganți ca Paul de Manerville și junele viconte de Portenduère⁴⁶. Când apărură secretarul general, Célestine tocmai servea ceaiul. Imbrăcămintea îi stătea foarte bine în seara aceea : avea o rochie de catifea neagră fără zorzoane, o eșarfă de voal negru, părul pieptănat strâns, legat cu o panglică și cu zuluți atârând într-o parte și în alta, după moda engleză. Ceea ce distingea pe această femeie era aerul acela de nepăsare al artiștilor, înțelegerea ușoară a tuturor lucrurilor și grația cu care îndeplinea cea mai mică dorință a prietenilor ei. Natura o înzestrase cu o talie zveltă, care se răsucea cu ușurință la primul cuvânt ce i se adresa, și cu niște ochi negri de orientală, oblici ca ai chinezoaicelor, ca să privească și în lături ; știa să-și moduleze glasul ademenitor și dulce pentru a da o vrajă mîngîietoare fiecărei vorbe, chiar și uneia aruncate la întâmplare ; avea niște picioare ca acelea care se văd numai în portrete, atunci cînd pictorii își îngăduie să falsifice realitatea încălțîndu-și modelul, singura măgulire ce nu intră în conflict cu anatomia. Obrajii, de o paloare accentuată ziua, ca ai oacheșelor, aveau reflexe vii la luminile salonului, care făceau să-i strălucească părul și ochii negri. În fine, formele ei subțiri și bine modelate aminteau unui ochi de artist de acea Venus medievală creată de Jean Goujon⁴⁷, celebrul sculptor al Diane din Poitiers.

Des Lupeaulx se opri în ușă, sprijinindu-se cu umărul de pervaz. Această iscoadă a ideilor nu-și refuza plăcerea de a iscodi și sentimentele, deoarece femeia asta îl interesa mai mult decît cele la care se oprise pînă atunci. Des Lupeaulx atingea vîrsta cînd bărbații au pretenții nemăsurate asupra femeilor. Primele fire de păr alb aduc cu ele ultimele pasiuni, dar cele mai puternice, fiindcă sînt la răscrucea unde sfîrșește puterea și unde începe slăbiciunea. Patruzeci de ani înseamnă vîrsta nebuniilor, vîrsta cînd bărbatul vrea să fie iubit numai pentru el, deoarece

atunci iubirea nu mai trăiește prin ea însăși, ca în tinerețe, când poți fi fericit iubind oricum și pe oricine, în felul lui Chérubin ⁴⁰. La patruzeci de ani dorești să ai totul din teama că nu vei avea nimic, pe câtă vreme la douăzeci și cinci de ani ai atâtea satisfacții, încât nu știi să alegi. La douăzeci și cinci de ani te bucuri de toate forțele, pe care le risipești ca un nesăbuit, pe câtă vreme la patruzeci iei abuzul drept putere. Gîndurile care îl frămîntau în clipa aceea pe des Lupeaulx erau fără îndoială triste. Nervii acestui frumos bărbat îmbătrînit prea devreme se destinseseră, surîsul acela plăcut care-i servea de fizionomie și-i alcătuia un fel de mască, crispîndu-i chipul, se risipi; adevăratul om din el se trădă, și era groaznic.

Rabourdin îl zări și-și spuse: „Ce i s-o fi întîmplat oare? A căzut în dizgrație?”

Secretarul general nu făcea însă decît să-și aducă aminte că odinioară fusese prea repede părăsit de frumoasa doamnă Colleville, ale cărei intenții erau aceleași ca și ale Célestinei. Rabourdin surprinse pe acest fals om de stat cu ochii pironiți asupra soției sale și-și întipări în minte privirea lui. Rabourdin era un observator prea pătrunzător pentru a nu-l cunoaște bine pe des Lupeaulx; îl disprețuia profund, dar, cum li se întîmplă de obicei oamenilor foarte ocupați, simțămintele sale nu răzbeau pînă la suprafață. Concentrarea pe care o provoacă o acțiune întreprinsă cu pasiune echivalează cu cea mai dibace prefăcătorie, așa încît gîndurile lui Rabourdin erau ca niște scrisori închise pentru des Lupeaulx. Șeful de birou privea cu ciudă prezența acestui parvenit politic în casa lui, dar nu voise să o contrazică pe Célestine. În momentul acela el vorbea între patru ochi cu un supranumerar, care va juca un anumit rol în intriga de culise stîrnită de moartea sigură a lui de La Billardiére, și spiona cu o privire foarte distrată pe Célestine și pe des Lupeaulx.

Acı se impune, desigur, să explicăm — atât pentru străini, cât și pentru nepoții noștri — ce înseamnă la Paris un supranumerar.

Supranumerarul este în lumea funcționărească ceea ce este copilul de la strană într-o biserică, băiatul de trupă într-un regiment, figurantul într-un teatru : ceva nevinovat, neprihănit, o ființă orbită de iluzii. Fără iluzie, ce ne-am face oare ? Ea ne dă puterea de a îndura toate mizeriile artei, de a învinge toate piedicile științei, înzestrându-ne cu tăria credinței. Iluzia e o credință nemărginită ! Or, supranumerarul crede în funcționarism ! El nu bănuiește cît de aspru, cît de rău, cît de nemilos e acesta. Nu există decît două feluri de supranumerari : supranumerarii bogați și supranumerarii săraci. Supranumerarul sărac e bogat în speranțe și are nevoie de un post ; supranumerarul bogat e sărac cu duhul și n-are nevoie de nimic. O familie bogată nu e atît de neghioabă ca să facă dintr-un om de duh un slujbaș de stat. Supranumerarul bogat e încredințat unui funcționar superior sau e plasat pe lângă directorul general, care îl inițiază în ceea ce Bilboquet, acest mare filozof ⁴⁹, va numi înalta comedie a administrației, îndulcindu-i astfel chinurile stagiului pînă în clipa cînd va fi numit într-o slujbă oarecare. Supranumerarul bogat nu stîrnește niciodată panică în birouri, slujbașii știu că el nu-i amenință cu nimic, deoarece acest supranumerar vînează numai slujbele înalte din administrație. În acea epocă, în multe familii se punea întrebarea : „Încotro să-i îndreptăm pe copiii noștri ?” Armata nu mai constituia prilejuri de îmbogățire. Carierele speciale — ingineria, marina, minele, geniștii, profesoratul — erau îngrădite de regulamente sau apărute de concursuri, pe cîtă vreme roata miraculoasă care metamorfozează pe unii slujbași în prefecți, subprefecți, directori financiari, încasatori etc. în oameni aranjați ca-n povești nu e supusă nici unei legi, nici unui stagiu. Datorită acestui fapt, birourile au fost năpădite de supranumerari cu ca-

briolete, eleganți, purtînd mustăți și devenind obraznici ca niște parveniți. Jurnalismul lovește fără milă în supranumerarul bogat care se întîmplă să fie totdeauna văr, nepot, rudă cu un ministru, cu un deputat sau cu un pair cu foarte mare influență, în timp ce slujbașii, complicii acestui supranumerar, cerșesc protecția lui. Supranumerarul sărac, adevăratul, singurul supranumerar, e mai totdeauna copilul unei văduve de slujbaș care trăiește dintr-o pensie mizeră și se zbate să-și hrănească fiul pînă cînd acesta ajunge într-un post de copist, apoi moare lăsîndu-l în apropierea bastonului de mareșal, într-un post de ajutor de referent, de ajutor de secretar, sau, în cazul cel mai bun, de subșef. Locuind totdeauna într-un cartier unde chiriiile nu sînt scumpe, acest supranumerar pornește de acasă devreme de tot; pentru el starea timpului e singura mare problemă a zilei! A merge pe jos, a nu se murdări de noroi, a-și feri hainele de cea mai mică stropitură, a număra minutele pe care o ploaie i le-ar putea răpi silindu-l să se adăpostească, iată cît de multe griji are el! Trotuarele străzilor, pavajul bulevardelor și al cheiurilor sînt pentru el tot atîtea binefaceri. Dacă vreo pricină neobișnuită vă obligă să umblați pe străzile Parisului la ora șapte și jumătate dimineața, sau la ora opt, iarna, o să vedeți apărînd, pe un frig pătrunzător, pe ploaie sau pe vremea cea mai rea, un tînăr sfrijit și palid, fără țigară; ei bine, uitați-vă la buzunarele lui... veți vedea acolo forma unei pîinișoare pe care i-a dat-o maică-sa, pentru a putea străbate, fără să-și pună stomacul la grea încercare, cele nouă ceasuri care despart masa lui de dimineață de masa lui de seară. De altminteri, candoarea supranumerarilor durează puțin. Tînărul, atras de strălucirile vieții pariziene, măsoară repede distanța amănitoare care se găsește între el și un subșef, distanța aceea pe care nici un matematician, fie el Arhimede, Newton, Pascal, Leibniz, Kepler, sau Laplace, n-a fost în stare s-o calculeze și care se află între 0 și

cifra 1, între o gratificație problematică și o leafă ! Supranumerarul descoperă deci destul de ușor piedicile ce-i stau în cale, el aude vorbindu-se despre tot felul de nedreptăți, pe care slujbașii sfârșesc prin a le înțelege, descoperă sforăriile din birouri, vede mijloacele lăturalnice prin care s-au ridicat superiorii săi : unul s-a însurat cu o fată care a sărit pîrleazul, altul cu fata din flori a ministrului ; cutare a luat asupra-și cine știe ce răspundere gravă, celălalt, om plin de merite, și-a zdruncinat sănătatea într-o muncă silnică, dînd dovadă de o răbdare de cîrțiță. Dar nu oricine este în stare de asemenea fapte uimitoare ! În birouri nimic nu trece neștiut de toată lumea. Un neisprăvit are o nevastă deșteaptă care i-a deschis calea, în cariera administrativă, pînă l-a făcut deputat ; dacă în cadrul serviciului nu se pricepe la nimic, la Cameră știe să tragă sfori. Nevasta cutăruia e prietenă cu un om de stat ; cutare subvenționează cu bani pe un jurnalist puternic. Destul ca supranumerarul să-și dea demisia, scîrbit. Trei sferturi dintre supranumerari părăsesc funcționarismul înainte de a fi fost anagajați și pe poziție nu mai rămîn decît tinerii încăpățînați sau prostănaci, care-și spun : „Sînt aici de trei ani, pînă la urmă voi căpăta un post !” sau tinerii care simt că au o chemare pentru asta. S-ar putea spune că supranumerariatul este, pentru lumea funcționarilor, ceea ce este noviciatul pentru ordinele călugărești — o încercare. Această încercare e cît se poate de aspră. Cu ajutorul ei statul descoperă pe cei care pot să îndure foamea, setea, sărăcia fără să-și dea sufletul, munca fără să se scîrbească, și a căror fire se poate încovoia în fața unei existențe îngrozitoare, sau, dacă vreți, a acelei molime a birourilor. Din acest punct de vedere, supranumerariatul, departe de a fi o mîrșavă speculare a guvernului spre a obține muncă gratuită, poate fi socotit o instituție salutară.

Tînărul cu care vorbea Roubourdin era un supranumerar sărac, pe nume Sébastien de la Roche, care

Venise tocmai din strada Roi-Doré pînă în strada Marais călcînd cu atîta grijă, încît nu fusese atins de nici un strop de glod. El spunea „maman” și nu îndrăznea să ridice ochii spre doamna Roubourdin, a cărei casă i se părea un Louvre. Se sfia să-și arate mînușile curățate proaspăt cu gumă. Sărmana lui mamă îi vîrîse în buzunar cinci franci, pentru cazul că va fi nevoit să joace, sfătuindu-l să nu servească nimic, să stea în picioare și să aibă grijă să nu lovească vreo lampă sau vreun bibelou din acelea frumoase așezate pe mescioare. Era îmbrăcat în negru de sus pînă jos. Chipul bălai, ochii de o culoare verde cu reflexe aurii se potriveau cu un minunat păr de o nuanță aprinsă. Bietul băiat se uita din cînd în cînd, pe furiș, la doamna Roubourdin și își spunea: „Ce femeie frumoasă!” După ce se va întoarce acasă, se va gîndi la această zîină pînă tîrziu noaptea, cînd somnul îi va închide pleoapele obosite.

Roubourdin ghicise în Sébastien o vocație și, cum el lua în serios supranumerariatul, se interesase îndeaproape de băiatul acesta. El bănuise de altfel sărăcia care domnea în casa unei văduve cu o pensie de șapte sute de franci, din care fiul, abia ieșit de pe băncile liceului, consumase o bună parte a economiilor. De aceea se purta cu acest sărman supranumerar ca un părinte; de multe ori se lupta în consiliu ca să obțină o gratificație pentru el, și uneori, spre a o primi, renunța la a lui, atunci cînd discuția dintre el și cei ce împărțeau fondurile devenea prea aprinsă. Apoi îl copleșea pe Sébastien cu lucrul, în forma, astfel încît îl aduse în situația de a putea ține locul lui du Bruel, autor de piese de teatru, cunoscut în literatura dramatică și pe afișe sub numele de Cursy, care cedă lui Sébastien o sută de taleri din leafa lui. Pentru doamna de la Roche și pentru fiul ei, Roubourdin era în același timp un om cu putere, un tiran și un înger: își legaseră de el toate nădej-dile lor. Sébastien aștepta cu nerăbdare momentul cînd îi va veni sorocul să intre în slujbă. Ah, ce zi

mare e pentru supranumerari ziua cind primesc prima leafă de la stat! Ei caută să se bucure cît mai mult de banii cîştigaţi în prima lună şi nu dau decît o mică parte mamelor lor. Afrodita surîde totdeauna seducătoare în faţa acestor prime daruri ale casieriei ministeriale. Pentru Sébastien această nădejde nu putea fi îndeplinită decît de domnul Rabourdin, singurul său ocrotitor, de aceea devotamentul lui pentru şeful său nu avea margini. Supranumerarul lua masa de două ori pe lună în strada Duphot, dar în familie şi adus de Rabourdin; doamna nu-l invita decît în zilele de baluri cînd avea nevoie de dansatori. Inima bietului supranumerar începea să bată cu putere cînd îl vedea pe falnicul des Lupeaulx plecînd de la minister cu trăsura oficială la ora patru şi jumătate, în timp ce el îşi deschidea umbrela, sub poarta ministerului, pentru a porni pe jos spre cartierul Marais. Secretarul general, de care depindea soarta lui, care cu o singură vorbă ar fi putut să-i dea un post de o mie două sute de franci (da, o mie două sute de franci era toată ambiţia lui; cu această sumă el şi mama lui puteau să fie fericiţi!), ei bine, acest secretar general nici nu-l cunoştea măcar! Abia dacă des Lupeaulx ştia că există un Sébastien de la Roche. În schimb, dacă fiul lui de La Billardièrre, un supranumerar bogat din biroul lui Baudoyer, s-ar fi găsit la poartă, des Lupeaulx nu s-ar fi ferit niciodată să-l salute cu un semn prietenesc din cap, deoarece domnul Benjamin de La Billardièrre era fiul vărului unui ministru.

În momentul acela, Rabourdin îl certa pe umilul Sébastien, singurul care cunoştea în amănunt toate tainele vastei sale lucrări. Supranumerarul fusese însărcinat să scrie şi să copieze faimosul memoriu compus din o sută cincizeci de coli mari de hîrtie Tellière, la care se adăugau tabelele anexe, rezumatele ce se întindeau pe cîte o coală, calculele cu acolade, titlurile scrise cu litere cursive şi subtitlurile în ronde. Insufleţit de colaborarea lui mecanică la

această mare idee, băiatul acesta de douăzeci de ani era în stare să transcrie un tabel numai pentru o simplă ștersătură și era mîndru că prin scrisul său contribuia la o lucrare atît de importantă. Sébastien făcuse greșeala de a aduce la biroul său, ca să-și termine copia, ciorna unei lucrări foarte primejdioase. Era vorba de un tablou general al slujbașilor din administrațiile centrale ale tuturor ministerelor din Paris, cu indicații asupra averii lor actuale și viitoare și asupra afacerilor lor personale dinafara slujbei.

La Paris, orice slujbaș care nu e, ca Rabourdin, înșuflețit de o ambiție patriotică sau n-are o valoare deosebită adaugă la veniturile postului său roadele unei afaceri oarecare, ca să poată trăi. El procedează ca domnul Saillard, participă la o negustorie unde vine cu banii necesari, iar seara controlează registrele asociatului său. Mulți slujbași se însoară cu croitorese, cu debitante de tutun, cu conducătoare de birouri de loterie sau de cabinete de lectură. Unii, ca bărbatul doamnei Colleville, rivala Célestinei, lucrează în vreo orchestră de teatru. Alții, ca du Bruel, fabrică vodeviluri, opere comice, melodrame sau regizează spectacole. În rîndul acestora pot fi citați domnii Sewrin, Pixérécourt, Planard⁵⁰ etc. La vremea lor, Pigault-Lebrun, Piis, Duvicquet⁵¹ au avut posturi la stat. Cel dintîi editor al domnului Scribe⁵² a fost slujbaș la Vistierie.

Pe lîngă aceste date, tabloul întocmit de Rabourdin mai cuprindea informații asupra capacității morale și asupra facultăților fizice, întocmite cu scopul de a cunoaște bine oamenii înzestrați cu inteligență, dragoste de muncă și sănătate, trei condiții indispensabile pentru bărbații care trebuie să ducă pe umerii lor povara afacerilor publice și să îndeplinească totul repede și bine. Dar această importantă lucrare, fructul a zece ani de experiență și al unei îndelungate studieri a oamenilor și a faptelor, întocmită cu concursul principalilor funcționari ai diferitelor ministere, mirosea a spionaj și a poliție pentru

cei ce nu înțelegeau scopurile. Ō singură coală căzută în mina cuiva, și domnul Rabourdin putea fi pierdut. Admirînd fără măsură pe șeful său și necunoscînd încă veninul birocrăției, Sébastien avea toate păcatele naivității, după cum avea și toate părțile ei bune. De aceea, deși fusese muștrat pentru a fi luat cu sine această lucrare, el avu curajul de a-și recunoaște în întregime greșeala : ascunsese ciorna și copia într-un dosar unde nu le putea găsi nimeni ; totuși, dîndu-și seama de gravitatea greșelii sale, nu-și putu opri cîteva lacrimi ce i se rostogoliră pe obraz.

— Lasă, dragul meu, fi spuse cu bunătate Rabourdin, nu e cazul să plîngi, dar caută să nu mai faci nesocotințe ca asta. Du-te mîine mai de dimineață la birou, uite cheia unei cutii care se află în scrinul meu cel rotund ; ea e încuiată cu o broască cifrată ; o vei deschide, făcînd cuvîntul *cer*, și vei vîri în ea atît copia, cît și ciorna.

Această dovadă a încrederii ce i se arăta uscă lacrimile naivului supranumerar, pe care șeful său îl îndemnă să ia o ceașcă de ceai și o prăjitură.

— Maman nu mă lasă să beau ceai, din pricina pieptului, zise Sébastien.

— Ei bine, draguțule, interveni impunătoarea doamnă Rabourdin, care voia să arate lumii cît de bună este, atunci, uite, ia un sandvici și frișcă și vino aci, lîngă mine.

Îl sili pe Sébastien să se așeze la masă lîngă dînsa și cînd simți rochia acestei zîne atingîndu-i fracul, inima bietului tinerel începu să bată atît de tare, încît era gata să-i sară din piept. În clipa aceea, frumoasa doamnă Rabourdin zări pe domnul des Loupeaulx, îi surîse și, în loc să aștepte ca el să vină la dînsa, se îndreptă ea spre dînsul.

— De ce ai rămas deoparte, de parcă ai fi supărat pe noi ? i se adresă ea.

— Nu-s supărat, răspunse el. Dar, venind să-ți anunț o veste bună, nu mă pot opri de a mă gîndi că dumneata vei fi aceea care te vei uita de sus la mine.

Parcă văd că peste șase luni nu voi mai fi decât un străin pentru dumneata. De fapt, dumneata ești destul de inteligentă, iar eu am destulă experiență... destulă șiretenie, dacă vrei, ca să nu ne păcălim unul pe altul. Ți-ai atins ținta, fără ca aceasta să te fi costat altceva decât câteva surîsuri și câteva cuvinte drăgălașe...

— Să ne păcălim ! Ce vrei să spui ? exclamă ea cu un aer de aparentă jignire.

— Nimic decât că domnului de La Billardière îi este astă-seară mai rău decât i-a fost ieri și că, după câte mi-a spus ministrul, soțul dumitale va fi numit șeful diviziunii.

Îi povesti despre ceea ce el numea „scena“ de la ministru, gelozia contesei și ceea ce spusese ea în legătură cu invitația pe care o pregătea pentru domnul Rabourdin.

— Domnule des Lupeaulx, răspunse cu demnitate doamna Rabourdin, îngăduie-mi să-ți amintesc că soțul meu este cel mai vechi și mai capabil șef de birou, că numirea acestui bătrîn de La Billardière a fost o nedreptate care a produs nemulțumiri în birouri, că soțul meu îi ține locul de un an de zile și deci nu avem nici concurent, nic rival.

— Asta așa-i.

— Atunci, continuă ea surîzînd și arătînd cei mai frumoși dinți din lume, prietenia pe care o am pentru dumneata poate fi oare întinată de gîndul la vreun interes oarecare ? Mă crezi oare în stare de așa ceva ?

Des Lupeaulx făcu un gest de tăgăduire admirativă.

— Ah, exclamă ea, inima femeilor va fi totdeauna o taină pentru cei mai dibaci dintre dumneavoastră, bărbații. Da, te-am primit aici cu cea mai mare plăcere, dar în această plăcere a mea se ascundea, în adevăr, și o intenție,

— A !

— Ai, îi șopti ea la ureche, un viitor strălucit, vei fi deputat, apoi ministru ! (Cîtă bucurie produce unui ambițios faptul de a auzi în cornetul urechii lui aceste cuvinte rostite de vocea frumoasă a unei femei frumoase !) O, te cunosc mai bine decît te cunoști dumneata însuși. Rabourdin e omul care îți va fi de un ajutor neprețuit în cariera dumitale, el va duce în spinare toată munca, atunci cînd dumneata vei fi ocupat la Cameră. Așa după cum dumneata visezi postul de ministru, și eu năzuiesc pentru Rabourdin Consiliul de stat și o direcție generală. Mi-am pus, deci, în gînd să leg între ei doi oameni care nu se vor stingheri cu nimic unul pe altul și care se pot ajuta foarte mult. Oare nu ăsta-i rolul unei femei ? Ca prieteni vă veți putea înălța mai repede amîndoi, și e timpul să treceți la atac. Eu nu mă mai ascund după deget, adăugă ea zîbind. Poftim, nu ești atît de sincer cu mine, precum sînt eu cu dumneata !

— Nu vrei să mă asculți, rosti el cu un aer melancolic, în ciuda adîncii mulțumiri sufletești pe care i-o producea doamna Rabourdin. La ce-o să-mi folosească înaintările dumitale de mîine, dacă în momentul acesta mă destitui, și chiar aici ?

— Înainte de a te asculta, făcu ea cu vioiciunea sa pariziană, ar trebui să ne putem înțelege.

Și-l lăsă pe tomnaticul îngîmfat pentru a se duce să vorbească cu doamna de Chessel, o contesă din provincie, care tocmai se pregătea să plece.

„Femeia asta-i extraordinară, își spuse des Lupeaulx ; în fața ei nu mă mai recunosc.“

Și, în adevăr, vulpoiul acesta, care, cu șase ani în urmă, întreținuse o metresă, care, datorită postului său, își făcuse un harem cu nevestele frumoase ale slujbașilor, care trăia în lumea jurnaliștilor și a actrițelor, se simți, întreaga seară, cotropit de admirație pentru Célestine și fu ultimul care părăsi salonul.

„În sfîrșit, își spunea doamna Rabourdin în timp ce se dezbrăca, acum am pus mîna pe post ! Două-

sprezece mii de franci pe an, gratificațiile și venitul fermei noastre de la Grajeux, toate vor face la un loc douăzeci și cinci de mii de franci. Ceea ce nu înseamnă belșug, dar nici sărăcie.

Célestine adormi cu gîndul la datoriile pe care le avea, făcîndu-și socoteala că, prin plăți anuale de cîte șase mii de franci, în trei ani ar putea scăpa de ele. Era departe de a bănuî că o femeie care n-a călcat niciodată într-un salon, o mic-burgheză guralivă și interesată, evlavioasă și care n-a ieșit niciodată din cartierul Marais, fără sprijin și fără cunoștințe, își pusese în gînd să ia cu asalt postul în care ea îl și instalase mai dinainte pe Roubourdin al ei. Doamna Roubourdin ar fi arătat tot disprețul doamnei Baudoyer dacă ar fi știut că are în ea o rivală, deoarece nu cunoștea încă puterea celor mici la suflet, dirzenia viermelui care roade scoarța unui fag tînăr făcîndu-și culcușul în scorbura lui.

Dacă ar fi cu puțință să folosim în literatură microscopul unui Leuwenhoëk, al unui Malpighi, sau al unui Raspail⁵³, lucru care l-a ispitit pe berlinezul Hoffmann⁵⁴, și dacă am mări și am desena acele moluște care au împins Olanda la doi pași de pieire prin roaderea digurilor ei, am izbuti poate să dăm la iveală niște figuri cu aproximație asemănătoare acelorale ale jupînilor Gigonnet, Mitral, Baudoyer, Sail-lard, Gaudron, Falleix, Transon, Godard și compania, moluște care și-au arătat, de altfel, tăria în al treizecilea an al veacului acestuia.⁵⁵ Socotim deci că a sosit momentul să înfățișăm moluștele care mișună prin birouri, acolo unde s-au petrecut principalele episoade ale povestirii de față.

La Paris toate birourile sînt la fel. Prin orice minister ți-ai purta pașii pentru a cere o cît de mică ușurare a necazurilor sau un cît de neînsemnat hătîr, vei da de coridoare întunecoase, de scări la care abia ajunge lumina, de uși prevăzute, ca lojile unui teatru, cu cîte un gemuleț oval ce seamănă cu un ochi prin care poți vedea niște scene demne de Callot⁵⁶

și pe care sînt atîrnate niște îndicații greu de descifrat. Dacă ai nimerit acolo unde dorești, te trezești într-o primă încăpere unde stă ușierul, după care urmează o a doua unde se află slujbașii mărunți; biroul subșefului vine după aceea, la dreapta sau la stînga, apoi, mai departe sau mai sus, urmează acela al șefului de birou. Cît despre personajul măreț numit șef de diviziune, în timpul Imperiului, adesea director, în timpul Restaurației, iar acum redevenit șef de diviziune, acesta sălășluiește deasupra sau dedesubtul celor două sau trei birouri de sub conducerea lui, și de obicei se află alături de cabinetul vreunuia din superiorii săi. Încăperea lui se distinge totdeauna prin mărimea ei, cinste cu atît mai demnă de luat în considerare în mijlocul acelor ciudate chilioare ce formează stupul denumit minister sau direcție generală, mai ales cînd e vorba de o singură direcție generală. Astăzi mai toate ministerele s-au format din administrații altădată separate. Din pricina acestei îngheșuieli, directorii generali și-au pierdut strălucirea de odinioară, nemaivînd palate, slujitori, saloane și chiar cîte o mică suită. Cine ar mai recunoaște, de pildă, azi, în omul care vine pe jos la Vistierie și care se urcă tocmai la etajul al doilea pe directorul general al pădurilor sau al contribuțiilor indirecte, mai înainte instalat într-un falnic palat din strada Sainte-Avoye sau din strada Saint-Augustin, și care altădată era consilier, ba adesea ministru de stat și pair al Franței? (Domnii Pasquier și Molé⁵⁷, între alții, s-au mulțumit cu cîte o direcție generală după ce fuseseră miniștri, ilustrînd astfel încă o dată expresia pe care ducele de Antin o rostise în fața lui Ludovic al XIV-lea⁵⁸: „Sire, cînd Isus Cristos a murit vineri, el știa că o să învieze duminică“.) Dacă, pierzînd din măreția de altădată, directorul general a cîștigat în suprafață administrativă, acesta n-ar fi un rău prea mare; dar, astăzi, acest personaj abia dacă ajunge să fie raportor în Consiliul de stat, cu o leafă nenorocită de douăzeci de mii de franci. Ca simbol al vechii

lui puteri, i se îngăduie să aibă un valet cu pantaloni scurți, cu ciorapi de mătase și cu frac după moda franțuzească, dacă în ultimul timp valetul nu se va fi schimbat cumva la înfățișare.

În limbaj administrativ, un birou se compune dintr-un ușier, din mai mulți supranumerari, lucrînd fără plată un anumit număr de ani, din copişti, din ajutori de referenți, din impiegați simpli sau impiegați principali, un subșef și un șef. Diviziunea, care cuprinde de obicei două sau trei birouri, poate fi uneori și mai mare. Titulaturile variază după administrații: poate exista un verificator în locul impieगतului, un arhivar etc.

Pardosită în pătrățele, ca și coridorul, și tapetată cu o hîrtie sărăcăcioasă, odaia ușierului e mobilată cu o sobă, cu o masă lungă și neagră, cu cîteva pene de scris, cu o călimară, uneori cu un ciubăr cu apă, și cu niște bănci de lemn pentru plebea care așteaptă; ușierul însă se lăfăie într-un jilț comod, avînd sub picioare o rogojină. Biroul slujbașilor e o încăpere mare, mai mult sau mai puțin luminată, rareori parchetată. Parchetul și căminul sînt rezervate în mod special șefilor de birou și de diviziune, întocmai ca și dulapurile, mesele de mahon, fotoliile de marochin roșu sau verde, canapelele, perdelele de mătase și alte obiecte de lux administrativ. În încăperea slujbașilor se află o sobă al cărei burlan dă într-un cămin astupat, în cazul că există un cămin. Hîrtia tapetului e fără desene, verde sau cenușie. Mesele sînt de lemn negru. Dibăcia slujbașilor se vede și după felul cum știe să se căpătuiască fiecare. Cel mai friguros are sub picioare un fel de pupitru de lemn, cel cu sîngele mai iute în vine n-are decît o împletitură de rogoz; unul mai plăpînd, care se teme de curent, de deschiderea ușilor sau de alte pricini ce produc schimbarea temperaturii, își face o mică apărătoare cu ajutorul dosarelor. Se mai află acolo un dulap în care își lasă cu toții hainele de lucru, minecuțele de pînză, cozo-roacele, tichiile, scufiile și alte unelte profesionale. Pe

cămin stau înșirate aproape veșnic carafe pline cu apă, căni și resturi de mâncare. În anumite locuri întunecoase se află lămpi. Ușa de la biroul subșefului e deschisă, în așa fel ca el să-și poată supraveghea slujbașii, să-i oprească de a vorbi prea mult între ei, sau să vină să-i consulte în împrejurări importante. Mobilierul birourilor poate dovedi, la nevoie, unui observator calitatea celor care stau acolo. Perdelele sînt albe sau de pînză colorată, de bumbac sau de mătase; scaunele din lemn de cireș sau de mahon au împletituri de paie, de piele sau de postav; tapetele sînt mai mult sau mai puțin noi. Dar, indiferent de administrația căreia îi aparțin aceste lucruri publice, atunci cînd se întimplă să fie scoase din minister, nimic nu poate părea mai straniu decît lumea acestor mobile care au văzut atîția stăpîni și atîtea regimuri și au trecut prin atîtea dezastre. De aceea, dintre toate mutările care se vîd la Paris, cele mai caraghioase sînt ale serviciilor administrative. Nici măcar geniul lui Hoffmann, acest poet al imposibilului, n-a plăsmuit ceva mai fantastic. E greu să-ți dai seama de ceea ce poate să ducă în ea o căruță încărcată cu astfel de lucruri. Dosarele stau căscate, lăsînd să se prelingă din ele o dîră de praf de-a lungul străzilor. Mesele, aruncate cu picioarele rășchirate în sus, fotoliile tocite și toate acele unelte de necrezut cu care este administrată Franța au înfățișări îngrozitoare. E ceva care aduce în același timp cu recuzita unui teatru, sau cu aparatele saltimbancilor. După cum pe obeliscuri descifrezi unele trăsături ale inteligenței sau unele urme ale scrierii, care îți tulbură imaginația, tot așa și aici vezi atîtea, fără să le înțelegi rostul! Pe deasupra, toate acestea sînt atît de vechi, atît de roase, atît de dogite, încît blidele din cea mai murdară bucătărie îți fac mai multă plăcere privindu-le, decît uneltele bucătăriei administrative.

Va fi poate de ajuns să descriem diviziunea domnului de La Billardière, pentru ca străinii sau oamenii noștri din provincie să capete o idee precisă despre

moravurile specifice birourilor, deoarece caracteristicile lor principale sînt fără îndoială comune tuturor administrațiilor europene.

Mai întii și înainte de toate, închipuiți-vă, după cum vă ajută fantezia, un bărbat prezentat în *Anuar* precum urmează :

ȘEF DE DIVIZIUNE

„Domnul baron Flamet de La Billardièrre (Athanase-Jean-François-Michel), fost mare dregător al departamentului Corrèze, slujitor al casei regale, raportor în Consiliul de stat pentru chestiuni deosebite, președinte al marelui Colegiu al departamentului Dordogne⁵⁹, ofițer al Legiunii de Onoare, cavaler al Sfîntului Ludovic și al ordenelor străine: Crist, Izabela, Sfîntul Vladimir⁶⁰ etc., membru al Academiei din Gers și al mai multor alte societăți științifice, vicepreședinte al Societății literare, membru al Asociației Saint-Joseph și al Asociației închisorilor, unul din primarii Parisului etc., etc.“

Personajul acesta, cu un volum tipografic atît de umflat, ocupa în momentul acela trei sferturi din mărimea unui pat, avînd capul înfășurat într-o scufie de bumbac, legată cu panglici de un roșu aprins, și era vizitat de ilustrul Desplein⁶¹, chirurgul regelui, și de tînărul doctor Bianchon, străjuît de două bătrîne rude, de o parte și de alta a patului înconjurat de fiole, șervete, leacuri și alte elemente mortuare, în timp ce preotul de la Saint-Roch, care se străduia să-l facă să se gîndească la mîntuirea lui, aștepta să-și dea suflul. Fiul său, Benjamin de La Billardièrre, întreba în fiecare dimineață pe cei doi doctori: „Credeti că voi avea fericirea de a-l salva pe tatăl meu?“ În dimineața aceea, moștenitorul procedase la o schimbare, înlocuise cuvîntul fericire prin cuvîntul nenorocire.

Așadar, diviziunea La Billardièrre se întindea pe o longitudine de șaptezeci și una de trepte sub latitudinea mansardelor în oceanul ministerial al unui im-

punător palat, în partea de nord-est a unei curți în care pe vremuri se aflau grajdurile, acum ocupate de diviziunea Clergeot. Un lung coridor, străbătut de o lumină slabă de tot, despărțea cele două grupe de birouri, pe ale căror uși erau lipite inscripții indicative. Cabinetele de lucru și anticamerele domnilor Roubourdin și Baudoyer se aflau dedesubt, la etajul al doilea. După biroul lui Roubourdin urmau anticamera, salonul și cele două cabinete de lucru ale domnului de La Billardière.

La primul etaj, tăiat în două de un demisol, se aflau locuința și biroul domnului Ernest de La Brière, personaj ocult și cu mare influență, pe care îl vom descrie în câteva fraze, fiindcă merită o paranteză. Acest tânăr îndeplinea funcția de secretar particular al ministrului pe toată perioada cât dură ministerul. De aceea, apartamentul lui comunica printr-o ușă secretă cu adevăratul cabinet de lucru al excelenței-sale, deoarece pe lângă cabinetul de lucru mai exista unul, în legătură cu vastul apartament, unde excelența-sa primea, în așa fel încît să poată lucra acolo, de la caz la caz, cu secretarul său particular fără martori, sau să se întrețină cu diverse personaje importante, fără secretar. Un secretar particular este pentru ministru ceea ce des Lupeaulx era pentru minister. Între tânărul de La Brière și des Lupeaulx deosebirea este aceea dintre un aghiotant și un șef de stat-major. Acest ucenic al ministrului pleacă și revine adesea în funcțiune în același timp cu oblăduitorul său. Dacă ministrul cade, rămînînd însă în grația regelui sau nutrind încă speranțe parlamentare, îl ia cu sine și pe secretar, pentru a se întoarce tot cu el; dacă nu, îl lasă să pască în vreun imas administrativ, la Curtea de conturi, bunăoară, acest han unde secretarii particulari așteaptă pînă cînd se împrăștie furtuna. Un astfel de tânăr nu e, de bună seamă, un om de stat, dar e un om politic, iar uneori politica unui om. Cînd te gîndești la numărul infinit de scrisori pe care trebuie să le deschidă și să le citească, peste celelalte treburi ale lui, nu se

poate spune că, într-un stat monarhic, o astfel de funcție e plătită prea scump. O victimă de soiul ăsta costă, la Paris, între zece și douăzeci de mii de franci ; dar tinărul se mai alege cu loji la teatru, cu invitații la mese și cu plimbarea în trăsurile ministerului. Împăratul Rusiei ar fi fericit să aibă, pentru cincizeci de mii de franci pe an, un astfel de cățeluș constituțional, drăguț, blind, bine tuns, atît de prietenos, atît de supus, dresat într-un chip atît de minunat, paznic atît de perfect și de... credincios ! Numai că secretarul particular nu apare, nu se capătă, nu se descoperă, nu se dezvoltă decît în serele calde ale unui regim reprezentativ. Într-un regim monarhic nu poți avea decît curteni și ordonanțe, în timp ce cu o Cartă ești slujit, lingușit, periat numai de oameni liberi. În Franța, deci, miniștrii sînt mai fericiți decît femeile și regii : ei au pe cîte cineva care îi înțelege. Poate că ar trebui să-i deplîngem pe secretarii particulari în aceeași măsură în care deplîngem femeile sau o coală de hîrtie albă : ei suportă orice. Ca și o femeie cinstită, ei n-au voie să-și arate calitățile decît în taină și numai pentru miniștrii lor. Dacă își manifestă talentul în public, sînt pierduți. Un secretar particular este, deci, un prieten oferit de guvern. Să ne întoarcem la birouri !

Trei ușieri trăiau în cea mai deplină armonie la diviziunea de La Billardièrre, și anume : un ușier pentru cele două grupe de birouri, un altul care slujea pe cei doi șefi și, în fine, cel al directorului diviziunii, toți trei avînd căldură și haine de la stat, purtînd acea binecunoscută livrea de un albastru viu cu vi-pușcă roșie pentru ținuta de serviciu, iar, pentru cea de gală, cu epoleți largi colorați în roșu, alb, albastru. Ușierul lui de La Billardièrre avea ținuta de valet. Pentru a măguli amorul propriu al unui văr de ministru, secretarul general îngăduise această încălcare a regulamentului, care de altfel făcea cinste administrației. Veritabili stîlpi de minister, cunoscînd pînă în cele mai mici amănunte obiceiurile birocratice, acești ușieri, care nu duceau lipsă de nimic, stînd la căldură și fiind

Îmbrăcați pe socoteala statului, bogați prin însăși cumpătarea lor, pătrundeau pînă în străfunduri toate gîndurile slujbașilor ; ei n-aveau alt mijloc de a-și alunga uritul decît observînd și studiînd maniile acestora. Știau pînă unde să meargă cu ei în materie de *împrumuturi*, le făceau diverse comisioane în cea mai deplină taină, se duceau să depună sau să scoată ceva pentru ei de la muntele de pietate, cumpărau polițe, le împrumutau bani fără dobîndă ; totuși, nu era slujbaș care să primească o sumă oricît de mică fără să nu dea în schimb o răsplată și, chiar dacă sumele erau neînsemnate, ei se alegeau cu cîștiguri bunele căroră le spuneau „micile alișverișuri“. Acești servitori fără stăpîni aveau lefuri de cîte nouă sute de franci ; darurile și gratificațiile le ridicau agoniseala la o mie două sute de franci și erau oricînd pe cale de a cîștiga aproape încă pe atîta de la slujbași, dat fiind că prînzurile celor căroră le permitea punga să mănînce treceau totdeauna prin mîinile lor. În unele ministere, aceste prînzuri erau pregătite de portar. Funcția de portar la Ministerul de Finanțe îi adusese cîndva aproape patru mii de franci zdravănelui moș Thuiller, al cărui fiu este acum unul din slujbașii diviziunii lui de La Billardièr. Ușierii se mai pomeneau adesea cu cîte o piesă de cinci franci, pe care solicitanții grăbiți le-o strecurau în palma dreaptă, și pe care ei o primeau cu un aer de o rară nepăsare. Cei mai vechi dintre ei nu purtau livreaua primită de la stat decît în minister ; cînd ieșeau din serviciu se îmbrăcau în haine civile.

Ușierul de la birouri, de altminteri și cel mai cu cheag, exploata grupul cel mare al slujbașilor. Un om de șaizeci de ani, cu părul alb tuns ca peria, bondoc, burduhănos, cu un grumaz țeapăn, cu o față comună și plină de pete roșii, cu ochi cenușii și o gură ca de sobă — aceasta este înfățișarea lui Antoine, cel mai bătrîn ușier al ministerului. Antoine își adusese de la Échelles, din Savoia, pe cei doi nepoți, Laurent și Gabriel, și îi plasase pe unul la cabinetul șefilor,

pe celălalt la al directorului. Croiți din aceeași stofă ca și unchiul lor, între treizeci și patruzeci de ani, cu chipuri de samsari, seara îndeplinind funcția de plasatori la un teatru oficial, posturi căpătate prin intervenția lui de La Billardière, cei doi savoiarzi se însuraseră cu niște harnice spălătorese de dantele, care știau să repare și cașmiruri. Unchiul, care era burlac, trăia laolaltă cu nepoții și nevestele lor și o duceau mai bine decât mulți dintre subșefii de birou. Gabriel și Laurent fiind numai de zece ani în posturile lor nu ajunseseră încă să disprețuiască uniforma statului; ei ieșeau în oraș în livrea, mindri ca niște autori de dramă după un succes bănesc. Unchiul lor, pe care îl ascultau cu fanatism și pe care îl considerau un om deștept, îi inițiasă încetul cu încetul în tainele meseriei. Toți trei veneau dis-de-dimineată, deschideau birourile, făceau curățenie între orele șapte și opt, citeau jurnalul sau comentau afacerile diviziunii împreună cu alți ușieri, împărtășindu-și unii altora ceea ce a aflat fiecare. De aceea, asemeni servitorilor moderni, care cunosc cu de-amănuntul toate secretele stăpînilor, ei trăiau în minister ca niște păianjeni în centrul pînzei lor și simțeau totdeauna pînă și cea mai ușoară clătinare ce se producea acolo.

Intr-o joi dimineată, a doua zi după serata de la ministru și după serata de la Rabourdin, pe cînd unchiul, asistat de cei doi nepoți, își rădea barba în anticamera diviziunii, la etajul al doilea, ei fură surprinși de sosirea neașteptată a unui slujbaş.

— E domnul Dutocq, zise Antoine, îl cunosc după mersul lui de hoț. Omul ăsta ai zice că alunecă, nu alta! Te trezești cu el la spate, fără să știi de unde a picat. Ieri, împotriva obiceiului său, a plecat ultimul din biroul diviziunii, rîvnă de care nu știu să fi dat dovadă de trei ori de cînd e în minister.

De treizeci și opt de ani, cu o față lunguiață, gălbejită, cu părul cărunț și creț, tuns mărunț, cu o frunte îngustă, cu sprincene groase, unite, cu un nas strîmb, cu buze subțiri, cu ochi verzi care se feresc de pri-

vîrea aproape lui, cu o talie înaltă, avînd umărul drept puțin mai ridicat decît celălalt; apoi, frac cenușiu, jiletcă neagră, cravată de mătase, pantaloni gălbui, ciorapi de lînă neagră, pantofi cu noduri mari la șireturi — iată pe domnul Dutocq, impiecat la biroul lui Roubourdin. Nepriceput și leneș, el își ura șeful. Nimic mai firesc. Roubourdin n-avea nici un viciu, ca să se lase mîguit, nici o slăbiciune datorită căreia Dutocq i-ar fi putut fi de folos. Mult prea nobil pentru a face rău unui slujbaş, Roubourdin era totdeodată destul de ager pentru a nu se lăsa înșelat de aparențe false. Cu alte cuvinte, Dutocq nu exista decît prin generozitatea șefului său și nu putea trage nădejde la vreo avansare atîta vreme cît șeful acesta avea să conducă diviziunea. Deși nu se simțea în stare să ocupe un post mai mare, Dutocq cunoștea destul de bine lumea birourilor pentru a ști că nepriceperea nu înseamnă cîtuși de puțin o piedică la încasarea lefii; ar fi fost tare mulțumit să descopere un alt Roubourdin printre referenții de acolo, dat fiind că exemplul lui de La Billardièrre era izbitor și funest. Răutatea, combinată cu interesul personal, este egală cu multă istețime de spirit; foarte rău și foarte interesat, slujbaşul acesta încercă deci să-și întărească poziția îndeletnicindu-se cu spionarea birourilor. Din anul 1816 el luă înfățișarea unui om bisericos, închis în sine, presimțind hatirul de care se bucurau oamenii pe care, în vremea aceea, neghiobii îi înglobau laolaltă, fără deosebire, sub denumirea de iezuiți. Aparținînd congregației⁶², dar fără să fie admis în tainele ei, Dutocq umbla dintr-un birou în altul, dăscosea conștiințele debitînd tot felul de glume fără perdea, apoi se ducea să-și verse *rapoartele* la des Lupeaulx, pe care îl ținea la curent cu cele mai mici întîmplări. Așa se face că secretarul general își uimea adesea ministrul prin adîncă sa cunoaștere a tuturor chițibușurilor. Trepăduș cu orice preț al acestui trepăduș politic, Dutocq ținea onoarea de a căpăta încrederea lui des Lupeaulx, care tolera pe omul acesta necinstit gîndindu-se că întîmplarea ar

putea face ca el să-i fie de folos într-o zi, chiar numai dacă l-ar scoate din încurcătură, pe el sau pe vreun alt mare personaj, ferindu-l de vreo căsătorie rușinoasă. Amindoi se înțelegeau perfect unul pe altul. Dutocq se bizuia pe această situație, în care vedea un post bunicel în viitor, și se mulțumea deocamdată cu funcția de impiegat. El luase locul domnului Poiret bătrînul, retras într-o pensiune⁶³ de burghezi după ce fusese scos la pensie în 1814, epocă în care se făcură mari schimbări în rîndul slujbașilor. Locuia la etajul al cincilea, în strada Saint-Louis — Saint-Honoré, aproape de Palais-Royal, într-o casă cu grădiniță. Pasionat pentru colecțiile de gravuri vechi, ambiționînd să aibă toate gravurile lui Rembrandt, Charlet, Sylvestre, Audran⁶⁴, Callot, Albrecht Dürer etc., asemenea celor mai mulți colecționari și celor care își fac singuri menajul, el avea pretenția să cumpere orice pe nimica toată. Trăia într-o pensiune din strada Beaune și își petrecea serile la Palais-Royal, uneori se ducea la teatru grație lui du Bruel, care-i dădea în fiecare săptămînă cite un bilet, ca autor. Cîteva cuvinte despre du Bruel.

Cu toate că era suplinît de Sébastien, căruia îi ceda indemnizația despre care ați aflat, du Bruel venea totuși la birou, dar numai pentru a-și spune subșef, pentru a se socoti ca atare și a-și încasa leafa. Scria cronici teatrale în foiletonul unui ziar guvernamental, unde semna și articolele cerute de miniștri: poziție cunoscută, lămurită și inatacabilă. Du Bruel folosea de altfel toate micile viclesuguri diplomatice prin care putea să ciștige bunăvoința generală. Îi oferea doamnei Rabourdin o lojă la fiecare premieră, o lua de acasă și o aducea cu trăsura, atenție la care ea se arăta sensibilă. De aceea, Rabourdin, foarte îngăduitor și foarte puțin pisălog cu slujbașii, îl lăsa să se ducă la repetițiile sale, să vină la orele cînd îi convine și să-și vadă de vodevilurile lui. Ducele de Chaulieu știa că du Bruel lucrează la un roman pe care urma să i-l dedice lui. Imbrăcat cu acea neglijență a autorilor

de comedii, subșeful purta dimineața pantaloni lungi, pantofi cu tocuri mici, o vestă dreaptă, o redingotă măslinie și o cravată neagră. Seara își punea un costum elegant, voind să pară gentleman. Du Bruel locuia, și nu fără motiv, în aceeași casă cu Florine, o actriță pentru care scria și roluri. Florine stătea atunci în casa dansatoarei Tullia, mai cunoscută prin frumusețea decît prin talentul ei. Avînd o astfel de vecină, subșeful putea să vadă adesea pe ducele de Rhétoré, fiul mai mare al ducelui de Chaulieu, favoritul lui Carol al X-lea. Ducele de Chaulieu obținuse pentru du Bruel crucea Legiunii de Onoare, după a unsprezecea piesă de circumstanță. Du Bruel, sau, dacă vreți, Cursy, lucra în momentul acela la o piesă în cinci acte pentru Teatrul Francez. Sébastien ținea mult la du Bruel, uneori căpăta de la acesta bilete la parter și aplauda cu tot entuziasmul tinereții părțile pe care i le indica du Bruel ca fiind mai slabe. Sébastien îl privea ca pe un mare scriitor. Lui îi spusese du Bruel a doua zi după premiera unei comedii scrise, ca toate comediele cu muzică, de către trei colaboratori și care fusese fluierată în unele părți :

— Publicul a recunoscut scenele scrise în doi.

— De ce nu lucrați singur ? întrebase Sébastien cu naivitate.

Existau motive temeinice pentru care du Bruel nu lucra singur : el era doar a treia parte dintr-un autor. Un autor de teatru se compune, după cum puțină lume știe, mai întîi dintr-un *om cu idei*, a cărui sarcină e să găsească subiectele și să construiască scheletul sau scenariul vodevilului, apoi dintr-un *meșteșugar*, a cărui menire e să scrie piesa, și în sfîrșit dintr-un *om cu imaginație*, care trebuie să pună cupletele pe muzică, să aranjeze corurile și bucățile de ansamblu, să le cînte și să le suprapună situațiilor. *Omul cu imaginație* pregătește de asemeni succesul, adică îngrijește de compunerea afișului și nu-l părăsește pe director înainte de a-i fi arătat în linii generale următoarea piesă a acestei asociații dramatice. Du Bruel,

ca adevărat meșteșugar, citea la birou toate cărțile noi, extrăgea expresiile de duh și le reținea pentru a-și împodobi cu ele dialogurile proprii. Cursy (acesta-i pseudonimul lui) era prețuit de colaboratorii săi pentru desăvârșita lui exactitate; datorită lui, cel însărcinat cu găsirea subiectelor, totdeauna sigur că va fi înțeles, putea să doarmă liniștit după ce-și îndeplinea rolul. Slujbașii din diviziune îl iubeau mult pe vodevilist și se duceau în corpore la piesele lui, pe care le aplaudau cu căldură, căci el își merita pe deplin titlul de *băiat bun*. Avînd o mîină largă, nu se lăsa niciodată rugat să le plătească înghețata sau lichiorul și împrumuta cincizeci de franci fără a-i mai cere înapoi. Aranjat, știind să-și plaseze bine banii, du Bruel, în afară de o căsuță la țară, în Aulnay, mai avea, pe lângă cei patru mii cinci sute de franci proveniți din salariu, o subvenție de o mie două sute de franci pe „lista civilă” și alți opt sute care îi reveneau din cei o sută de mii de taleri votați de Cameră pentru încurajarea artelor. Adăugați la aceste diverse venituri încă nouă mii de franci, pe care-i aduceau *sferturile, treimile* sau *jumătățile* vodevilurilor de la vreo trei teatre diferite, și veți înțelege că la înfățișare era solid, gras, rotund și că avea o figură de proprietar sadea. Ca moral, amant de suflet al dansatoarei Tullia, du Bruel se credea, cum îi era în obicei, preferat față de scriitorul duce de Rhétoré, amantul oficial.

Dutocq privea cu groază ceea ce el numea legătura dintre des Lupeaulx și doamna Rabourdin, iar ura lui surdă crescuse și mai mult. De altfel, avea un ochi prea iscoditor ca să nu vadă că Rabourdin se dedicase unei mari lucrări în afara lucrărilor lui oficiale și era deznădăjduit că el nu știa nimic, în timp ce neînsemnatul Sébastien deținea, în mare sau în mic, toate secretele. Dutocq încercă să se împrietenească cu domnul Godard, subșef al lui Baudoyer și coleg cu du Bruel, ceea ce-i izbuti. Marea stimă pe care Dutocq i-o purta lui Baudoyer contribui la întărirea prieteniei cu Godard, și asta nu fiindcă Dutocq era sincer, dar, lăudînd pe

Baudoyer și trecînd sub tăcere pe Rabourdin, el își satisfăcea ura, asemeni tuturor oamenilor mici la suflet.

Joseph Godard, văr după mamă cu Mitral, își întemeiase pe această înrudire cu Baudoyer, deși destul de îndepărtată, pretenția la mîna domnișoarei Baudoyer; în consecință, în ochii lui, Baudoyer apărea ca un om de geniu. Păstra o înaltă stimă față de Elisabeth și doamna Saillard, fără a-și da seama că doamna Baudoyer pusese ochii pe Falleix pentru fiica sa. De Anul Nou și la onomastici el îi oferea domnișoarei Baudoyer mici cadouri, flori, bomboane și cutii frumos învelite în hîrtie. În vîrstă de douăzeci și șase de ani, fără nici o tragere de inimă pentru muncă, dichisit ca o fată mare, plicticos și moliiu, disprețuind localurile, fumatul și călăria, culcîndu-se regulat la ora zece seara și sculîndu-se la șapte dimineața, înzestrat cu cîteva însușiri prețuite în lume, știind să danseze după flaut, lucru ce-l făcea să se bucure de mare trecere în familiile Saillard și Baudoyer, cîntînd din clarinet în garda națională numai ca să nu facă de gardă noaptea, Godard se ocupa mai ales cu istoria naturală. Impiegatul acesta alcătuia colecții de minerale și scoici, știa să împăieze păsări, își umplea odaia cu tot felul de curiozități cumpărate ieftin, ca pietre fibroase, diverse coji de copaci, prundiș de la izvorul Saint-Allyre din Clermont (Auvergne) etc. Colecționa sticlute de parfum și păstra în ele probe de bariem, de sulfați, de săruri, de magneziu, de mărgean etc. Îngrămădea fluturi în insectare, iar pe pereți înșira umbrele chinezești și piei uscate de pești. Locuia la sora lui, o florăreasă din strada Richelieu. Deși mamele cu fete de măritat îl apreciau mult, acest tînăr, care trecea drept model, era privit cu dispreț de lucrătoarele surorii sale, și mai ales de domnișoara de la casă, care trăsesese multă vreme nădejde să-l prindă în mrejele ei. Slab și subțirel, cu o talie mijlocie, cu ochii trași, aproape spîn, prinzînd, cum spunea Bixiou, muș-

Ţele din zbor, Joseph Godard nu se prea îngrijea de aspectul lui exterior: fracul îi era prost croit, pantalonii largi îi atârneau ca nişte saci, purta ciorapi albi în toate anotimpurile, o pălărie cu borurile mici şi pantofi legaţi cu şireturi. La birou, aşezat într-un scaun de trestie cu spătarul găurit la mijloc şi cu o pernă de piele verde, se plîngea într-una de dureri de stomac. Viciul lui principal era de a organiza duminica, pe timp frumos, excursii la Montmorency, unde întindea masa pe iarbă verde, şi de a se hrăni cu produse lactate într-o lăptărie de pe Bulevardul Montparnasse. De şase luni încoace, Dutocq începuse să treacă regulat pe la domnişoara Godard, în nădejdea că va încheia niscaiva afaceri acolo, sau că va descoperi în magazinul ei vreo comoară feminină.

Astfel, la serviciul lui, Baudoyer avea în Dutocq şi Godard două periute. Domnul Saillard, departe de a-l mirosi pe Dutocq, îi făcea uneori scurte vizite la birou. Tînărul de La Billardièrre, intrat ca supranumerar pe lingă Baudoyer, făcea parte din grupul lor. Slujbaşii mai destoinici făceau mult haz pe seama prieteniei dintre aceşti neisprăviţi. Baudoyer, Godard şi Dutocq fuseseră porecliţi de Bixiou „trinitatea fără duh“, iar junelui de la Billardièrre îi spunea „mielul pascal“.

— Azi v-aţi sculat cam de dimineaţă, zise Antoine, întîmpinîndu-l pe Dutocq cu un aer şugubăţ.

— Lasă asta, Antoine, răspunse Dutocq. Constat că ziarele vin de obicei mai devreme, dar dumneata ni le aduci întotdeauna cu întirziere.

— S-a întîmplat astăzi, făcu Antoine, fără a-şi pierde firea; niciodată nu vin la aceeaşi oră.

Cei doi nepoţi se priviră pe furiş, ca şi cum şi-ar fi spus, în semn de admiraţie pentru unchiul lor: „Ce îndrăzneală!“

— Cu toate că îmi dă cîte zece centime pentru fiecare prînz pe care i-l aduc, le şopti Antoine după ce Dutocq trase uşa după el, m-aş lăsa bucuros păgubaş numai să nu-l mai văd în diviziunea noastră.

— A, astăzi nu sînteți primul, domnule Sébastien, se adresează Antoine, după un sfert de ceas, supranumerarului.

— Dar cine a venit mai înainte? făcu sărmanul băiat, pîlînd.

— Domnul Dutocq, răspunse ușierul Laurent.

Novicii au, mai mult decît ceilalți oameni, un dar inexplicabil de a presimți anumite lucruri, a căror origine se află poate în puritatea sistemului lor nervos, oarecum virgin: Sébastien ghicise, deci, de mult ura lui Dutocq împotriva iubitului său Rabourdin. De aceea, îndată ce Laurent rosti numele acesta, el strigă, străpuns de o grea presimțire:

— Eram sigur!

Și năvăli în coridor cu iuțeala unei săgeți.

— Azi o s-avem tărăboi la serviciu! rosti Antoine, dînd din cap și îmbrăcîndu-și uniforma oficială. Se vede cît de colo că domnul baron e pe ducă... Da, da, mi-a spus doamna Gruget, îngrijitoarea lui, că nu mai ajunge pîn' diseară. Au să fie schimbări mari pe aici, vă asigur!... Hai, duceți-vă și vedeți dacă ard toate sobele! Fir-ar a dracului de treabă, ăștia vor tăbări pe noi!

— Așa-i, zise Laurent, ați văzut ce mutră a făcut bietul tinerel cînd a auzit că iezuitul de Dutocq i-a luat-o înainte?

— Eu i-am spus-o în față, fiindcă la urma urmei se cade să spui adevărul unui slujbaș cîstit, și, după mine, slujbașul cîstit e un slujbaș ca tînărul ăsta, care îți dă cei zece franci de Anul Nou fără să oprească nici o para din ei, continuă Antoine. Așa că i-am spus: „Cu cît muncești mai mult, cu atît ți se cere mai mult, dar avansare, neam!” Ei bine, el nu vrea să m-asculte și se omărară stînd aici pînă la-apucă ceasul cinci, adică o oră mai mult ca ceilalți. (Dă din umeri.) E o nerozie, nu te-alegi cu nimic așa!... Dovadă, uite, un băiat ca ăsta, care ar putea să fie un funcționar foarte bun, nici nu e măcar vorba să fie încadrat. După doi ani de muncă! Să-ți vină rău, pe cîntea mea!

— Dar domnul Rabourdin ține la domnul Sébastien, zise Laurent.

— Numai că domnul Rabourdin nu-i ministru, reluă Antoine. Și pînă o ajunge el ministru mai va! O să le crească găinilor dinți în gură pîn-atunci! He! he!... Asta-i! Cînd mă gîndesc că de fiecare dată prezint statele de salarii pentru semnat unor șmecheri care stau mai mult pe acasă, iar atunci cînd dau pe aici fac doar ceea ce vor ei, în timp ce țîncul ăsta de La Roche se deșală muncind, îmi vine să cred că Dumnezeu habar n-are de tot ce se petrece în birourile noastre! Și, mă rog, cu ce vă alegeți voi de la protejații ăștia ai domnului mareșal și ai domnului duce? Vă mulțumesc (face un semn îngăduitor din cap) și atîta tot: „Mulțumesc, dragă Antoine...” Șleahță de trîntori, puneți-vă pe muncă, dacă nu vreți să stîrniți o nouă revoluție! Aș vrea să știu dacă se pomenea de fasoane ca astea pe vremea domnului Robert Lindet⁶⁵, căci eu, uite, așa cum mă vedeți, am intrat în hardughia asta pe vremea lui Robert Lindet. Și în timpul lui slujbașul muncea, nu glumă! Poftim de mai vezi și azi de-alde scîrța-scîrța pe hîrtie muncind pînă la miezul nopții, fără măcar să bage de seamă că sobele s-au stins de mult. Da', ce-i drept, și ghilotina atîrna atunci deasupra capului lor!... că, ce să vă spun, nu era de glumit, ca azi, dacă se-ntimpla să te-nsemne la catastiv fiindcă ai venit tîrziu la slujbă!

— Unchiule Antoine, zise Gabriel, vād că azi ai chef de vorbă, ia spune-ne și nouă, care-i părerea dumitale despre funcționari?

— Funcționarul, răspunse cu gravitate Antoine, e un om care stă la un birou și scrie... M-ați înțeles? Ia gîndiți-vă, ce ne-am face noi fără funcționari?... Ei, dar mai bine duceți-vă și vedeți de sobe și lăsați-i în pace pe funcționari, că nu-i treaba noastră! Gabriel, soba din biroul ăla mare trage ca o drăcoaică, mai închide-i capacul.

Antoine se așeză la capătul coridorului, într-un loc de unde putea să vadă slujbașii năvălind pe poarta

cea mare de la intrare; el cunoștea toți oamenii din minister și-i judeca după felul cum arată, cîntărind deosebiriile dintre ei numai după îmbrăcăminte. Înainte de a intra în inima dramei, e bine să descriem aici înfățișarea principalilor actori ai diviziunii La Billardiére, deoarece în felul acesta vom cunoaște mai bine cîteva varietăți ale speciei *funcționar* și vom înțelege nu numai observațiile făcute de Roubourdin, dar chiar și titlul studiului de față, eminentamente parizian. Așadar, nu care cumva să vă înșelați: sub raportul sărăciei și al originalității, există slujbași și slujbași, după cum există buturugi și buturugi. Faceți mai cu seamă deosebire între slujbașul din Paris și cel din provincie. În provincie, slujbașul e un om fericit: el are o locuință spațioasă, cu grădină, și în general se simte bine la birou; bea numai vin bun și ieftin, nu consumă carne de cal și cunoaște luxul de a avea desert la masă. În loc de datorii, el face economii. Fără să se știe precis cu ce se hrănește, toată lumea e de acord că *nu-și mănîncă leașa*. Dacă e flăcău, mamele îl salută cînd trece pe lîngă ele; dacă e însurat, el și soția lui se duc la balul percepteurului general, al prefectului, al subprefectului, al administratorului. Lumea se interesează de caracterul lui, are trecere la femei, e socotit un om de duh, are norocul de a fi regretat, e cunoscut de un oraș întreg și se vorbește despre nevasta și copiii lui. Dă serate și, dacă are mijloace sau un socru bogat, poate să ajungă deputat. Nevasta lui e urmărită pas cu pas de iscoadele acelea neobosite ale tîrgulețelor, și, dacă se întîmplă să pățească ceva, el află numaidecît totul, pe cînd la Paris un slujbaș nu poate să afle nimic. În sfîrșit, slujbașul din provincie e *cineva*, pe cînd slujbașul de la Paris nu-i decît un *oarecare*.

Primul care sosi după Sébastien fu un referent din biroul lui Roubourdin, onorabil tată de familie, anume domnul Phellion. El datora protecției șefului său cîte o jumătate de bursă la Liceul Henric al IV-lea pentru fiecare dintre cei doi băieți ai lui, ajutor cu atît mai

bine venit cu cît Phellion mai avea o fată internată gratuit într-un pension unde soția lui dădea lecții de pian, iar el ținea un curs seral de istorie și geografie. În vîrstă de patruzeci și cinci de ani, cu gradul de sergent-major în compania sa din garda națională, foarte milostiv în vorbe, dar fără să dea o para de pomană, referentul locuia în strada Faubourg-Saint-Jacques, nu departe de azilul surdo-muților, într-o casă cu grădină, a cărei clădire (stil Phellion) nu valora decît patru sute de franci. Mîndru de postul său și pe deplin împăcat cu soarta, își da toată silința în a sluji guvernul, se socotea de folos țării și se lăuda că nu-l interesează politica, în care nu vedea decît PUTEREA. Cînd Rabourdin îl ruga să stea o jumătate de oră peste program pentru a termina vreo lucrare, Phellion se simțea foarte fericit și atunci le spunea domnișoarelor La Grave, cu care cina, în strada Notre-Dame-des-Champs, în pensionul unde soția lui „profesa muzica” :

— Domnișoarelor, treburile m-au reținut la birou. Ce să faci, cînd ești în slujba guvernului nu mai poți fi stăpîn pe tine însuși !

Tot el compunea și diverse cărți, cu întrebări și răspunsuri, pentru pensioanele de domnișoare. Aceste „mici tratate pline de miez”, cum le numea el, se vindeau la Librăria Universității sub titlul de *Catehism istoric și geografic*. Se simțea obligat să ofere doamnei Rabourdin cîte un exemplar din fiecare nou catehism, pe hîrtie velină și legat în piele roșie, prezentîndu-i-l totdeauna în mare ținută : pantaloni scurți de mătase, ciorapi de mătase, pantofi cu agrafe aurite etc. Domnul Phellion primea joi seara, după ce lumea din pension se culca, și își trata invitații cu bere și prăjituri. Se juca buiotă în cinci, cu banii jos. Cu toată miza mică, în unele joi mai însuflețite, domnul Laudigeois, slujbaș la primărie, pierdea cei zece franci pe care-i pune la bătaie. Salonul, tapetat cu hîrtie verde și cu borduri roșii, era împodobit cu portretele regelui, al *dauphin*-ului și al

principele, cu două gravuri ale lui *Mazeppa*, după Horace Vernet⁶⁶, și încă una reprezentând *Cortegiul săracului*, după Vigneron, despre care Phellion spunea că e un „tablou plin de o gândire adâncă, ce-ar trebui să consoleze păturile de jos ale societății, deoarece dovedește că ele au prieteni mai credincioși decît oamenii și ale căror simțăminte dăinuie pînă dincolo de mormînt“. Aceste cuvinte caracterizează omul care, în fiecare an, de ziua morților, își conducea cei trei copii la cimitirul din partea de apus a orașului, unde le arăta cei douăzeci de metri ai locului de veci în care fuseseră înmormîntați tatăl său și mama soției lui. „Aici o să ajungem cu toții“, le spunea el, spre a-i obișnui cu ideea morții. Una dintre cele mai mari plăceri ale lui era să colinde prin împrejurimile Parisului, lucru pentru care își făcuse rost și de o hartă. Cunoscînd bine suburbiile Antony, Arcueil, Bièvre, Fontenay-aux-Roses, Aulnay, celebra prin reședința cîtorva scriitori mari, nădăjduia să cunoască, cu timpul, toată partea vestică a împrejurimilor Parisului. Pe băiatul său cel mai mare voia să-l facă funcționar, iar pe cel de-al doilea avea de gînd să-l dea la Școala politehnică. Deși îi spunea adesea celui mai mare: „Cînd vei avea cîntea de a fi în slujba guvernului!“ el bănuia că tînărul are înclinație către științele pozitive și încerca să i-o înăbușe, fiind totuși dispus să-l lase în plata Domnului, dacă băiatul s-ar încăpățîna. Phellion nu îndrăznise niciodată să-l roage pe domnul Roubardin de a-i face cîntea să vină la masă la el, cu toate că ar fi socotit o astfel de zi drept cea mai frumoasă din viața lui. Își spunea că ar muri ca un tată cu adevărat fericit, dacă ar putea să asigure unuia din fiii săi un drum ca al lui Roubardin. Împuiase atît de mult urechile domnișoarelor La Grave cu laude la adresa acestui domn și respectabil șef de birou, încît ele doreau să-l vadă pe Roubardin așa cum un tînăr visează să-l vadă pe domnul de Chateaubriand⁶⁷. „Am fi fost fericite dacă am fi avut noro-

cul să o ținem la noi pe *domnișoara lui*", spuneau ele. Dacă se întâmpla ca Phellion să fie de față cînd trăsura ministrului ieșea sau intra, el se înclina pînă la pămînt, fie că era sau nu cineva în ea, și susținea că în Franța lucrurile ar merge și mai bine dacă toată lumea ar purta un respect atît de mare puterii, încît să o cinstească pînă și în însemnele sale. De cite ori Rabourdin îl chema *jos* ca să-i dea lămuriri în legătură cu vreo lucrare, Phellion își încorda mintea și asculta cele mai neînsemnate cuvinte ale șefului, așa cum un diletant ascultă o melodie la *Théâtre des Italiens*. La masa lui de lucru, tăcut, cu tălpile lipite de o lădiță de lemn și fără să le miște de loc, își vedea de treabă în chipul cel mai conștiincios. În corespondența administrativă se exprima cu o gravitate aproape religioasă, lua totul în serios și întărea ordinele transmise de ministru prin mijlocirea unor fraze cît se poate de solemne. Totuși, omul acesta atît de corect și protocolar suferise un dezastru în cariera lui de referent, și încă ce dezastru! Cu toată grija extremă pe care o depunea atunci cînd scria un referat, o dată lăsase să-i scape o frază ca aceasta : „Vă veți duce la locul indicat cu hîrtia necesară". Fericiți că au găsit prilejul de a rîde pe socoteala acestui ins nevinovat, copiii se grăbiră să-i arate fraza lui Rabourdin, care, gîndindu-se la felul de a fi al referentului său, nu se putu opri de a rîde și el și corectă textul pe margine, scriind : „Veți merge pe teren cu toate actele indicate". Phellion, căruia i se adusese textul modificat, îl studie, cîntări deosebirea de exprimare, nu se sfii să declare că lui i-ar fi trebuit două ceasuri ca să găsească această formă și exclamă : „Domnul Rabourdin e un om de geniu!" Socoti însă că colegii lui nu se purtaseră tocmai cum trebuie față de el ducîndu-se numai decît la șef, dar respecta prea mult ierarhia pentru a nu recunoaște că aveau tot dreptul să o facă, mai ales că el lipsea în momentul acela ; totuși, în locul lor, el ar mai fi așteptat, și așa circulara nu era grab-

nică. Întîmplarea asta îl făcu să nu doarmă cîteva nopți la rînd. De cîte ori ceilalți voiau să-l necăjească era destul să-l vadă ieșind din birou ca să-i pomenească de fraza blestemată, spunîndu-i: „Ai luat hîrtia necesară?” Atunci gravul referent se întorcea, arunca o privire fulgerătoare spre slujbași și le răspundea: „Vorbele dumneavoastră mi se par foarte deplasate, domnilor!” Intr-o zi se iscă o ade-vărată ceartă pe această temă, încît Roubourdin fu silit să intervină și să interzică slujbașilor de a mai pomeni despre fraza aceea. Domnul Phellion avea un cap de berbec care gîndește, o față lipsită de colorit și ciupită de vărsat, cu buze groase răsfrînte, cu niște ochi de un albastru viu, iar talia îi era deasupra mijlociului. Îngrijit ca aspect, așa cum trebuie să fie un profesor de istorie și geografie obligat să se prezinte în fața unor domnișoare tinere, avea totdeauna o cămașă curată, cu pieptii plisați și cu diamant, o vestă neagră de cazimir răscoită lung, lăsînd să se vadă bretelele împletite de fiica sa, un frac negru și pantalon albastru. Iarna purta o manta de culoarea nucii, cu guler triplu, și umbla cu un baston cu vîrf de metal, din pricina „marii singurătăți ce domnea în unele părți ale cartierului său”. Se dezobișnuise de a mai priza și pomenea de schimbarea asta ca de un exemplu convingător despre voința pe care poate să și-o impună un bărbat. Urca scările încet, căci se temea de un atac de astm, avînd ceea ce el numea un „piept gras”. Il salută pe Antoine cu toată demnitatea.

Numaidecît după domnul Phellion apăru un copist care forma un ciudat contrast cu bărbatul acesta respectabil. Vimeux era un tînăr de douăzeci și cinci de ani, cu o leafă de o mie cinci sute de franci, bine legat, cu pieptul bombat, cu o înfățișare elegantă și romantică, avînd părul, barba, ochii și sprîncenele negre ca tăciunele, apoi niște dinți albi, niște mîini frumoase și niște mustăți atît de stufoase și de îngrijit pieptănate, încît ai fi zis că face din

ele o sursă de câştig. Vimeux avea o înclinare atât de mare pentru munca sa, încît rezolva orice lucrare mai repede ca oricare altul.

— Tînărul ăsta e dotat! zicea Phellion despre el, văzîndu-l cum se aşază picior peste picior şi neştiind cum să-şi folosească timpul ce-i mai rămînea după ce-şi termina treaba. Uită-te la el, e scos ca din cutie! adăuga referentul către du Bruel.

Vimeux se mulţumea cu un dejun compus dintr-o franzeluţă şi un pahar de apă, cu o cină de un franc la Katcomb şi locuia într-o cameră mobilată de doisprezece franci pe lună. Singura lui fericire, singura lui plăcere, era îmbrăcămintea. Se ruina numai ca să aibă jiletci orbitoare, pantaloni strînşi pe pulpă, sau largi, cu dungi sau cu tivuri, ghetе scumpe, fracuri bine croite care-i conturau silueta, gulere plăcute la vedere, mănuşi curate, pălării noi. Pur-tînd în deget un inel cu sigiliu, pus peste mănuşă, şi înarmat cu un frumos baston, el încerca să aibă înfăţişarea şi gesturile unui tînăr bogat. Se ducea să se plimbe prin aleea cea mare de la Tuileries, cu o scobitoare între dinţi, întocmai ca un milionar abia ridicat de la masă. În speranţa că o femeie, o englezoaică, vreo străină oarecare sau vreo văduvă s-ar putea îndrăgosti de el, studia arta de a învîrţi bastonul şi de a arunca ocheade în stilul denumit de către Bixiou „american“. Rîdea într-una, ca să-şi arate dinţii frumoşi. Îşi punea ciorapi scurţi şi îşi încreţea părul în fiecare zi. Conform principiilor lui stabilite, pentru şase mii de livre Vimeux s-ar fi însurat cu o gheboasă, pentru opt mii cu o femeie de patruzeci şi cinci de ani, iar pentru o mie de galbeni cu o englezoaică. Incîntat de scrisul frumos al acestui tînăr şi încercînd un sentiment de milă faţă de el, Phellion îl dăscălea mereu spre a-l convinge să dea lecţii de calligrafie, îndeletnicire onorabilă care i-ar fi putut îmbunătăţi viaţa şi i-ar fi făcut-o chiar mai plăcută, făgăduindu-i că-l va introduce în pensionul domnişoarelor La Grave. Dar Vimeux îşi avea ideile lui,

atît de înrădăcinate în cap, încît nimeni nu-l putea opri de a crede în steaua sa. Continua, deci, să tragă mîta de coadă, cu toate că, de trei ani încoace, își plimba într-una, peste tot, enormele-i mustăți. Avînd o datorie de treizeci de franci pentru dejunurile sale, Vimeux își lăsa ochii în jos ori de cîte ori trecea prin fața lui Antoine, ca să nu întîlnească privirea acestuia; totuși, spre prînz, se ruga de el să-i aducă o franzeluță. După ce încercase să vîre cîteva idei sănătoase în capul acesta beteag, Rabourdin se lăsase păgubaș. Domnul Vimeux, tatăl, era grefier la o judecătorie din departamentul de nord. În cele din urmă Adolphe Vimeux renunță și la cina de la Katcomb și se hrănea numai cu chifle, ca să-și poată cumpăra pîteni și cravașă. Din pricina planurilor de înșurătoare luate în rîs de toată lumea, fusese poreclit „porumbelul Villiaume”⁶⁸. Glumele debitate pe socoteala acestui Amadis⁶⁹ al deșertăciunii nu puteau fi atribuite decît aceluși spirit răutăcios care a creat vodevilul, fiindcă, în fond, el era un bun camarad și nu făcea rău nimănui, decît lui însuși. Cel mai mare haz se stîrnea însă în birouri atunci cînd se făceau rămășaguri cum că Vimeux poartă corset. La început repartizat în biroul lui Baudoyer, Vimeux intervenise să fie mutat la Rabourdin, din cauza asprimii lui Baudoyer cu privire la „englezi”, nume dat de către slujbași creditorilor lor. Ziua englezilor era ziua în care birourile deveneau publice. Fiind siguri că-și vor găsi datornicii acolo, creditorii dădeau buzna peste ei, îi tulburau de la lucru, întrebîndu-i cînd au de gînd să-și plătească datoriile și amenințîndu-i că le vor pune poprire pe leafă. Severul Baudoyer își obliga subalternii să rămîină la locurile lor cînd veneau creditorii. „Ar trebui să nu faceți datorii, pur și simplu!” le spunea el, socotind că asprimea sa e o măsură luată în folosul binelui public. Rabourdin, dimpotrivă, lua apărarea oamenilor lui în fața creditorilor, pe care-i da pe ușă afară, spunînd că birourile nu-s făcute pentru tre-

buri particulare, ci pentru treburile publice. S-a stîrnit mult haz în cele două birouri cînd Vimeux a apărut pe coridoare și pe scări cu pîntenii lui sunători. Tartorul păcălelilor din minister, Bixiou, răspîndise în cele două diviziuni, Clergeot și La Billardièrè, o coală de hîrtie în fruntea căreia era o caricatură a lui Vimeux călare pe un cal de carton, și toată lumea era rugată să contribuie cu ceva spre a-i cumpăra un cal adevărat. Domnul Baudoyer era prezentat ca unul ce dădea un chintal de fîn din rația lui personală, și fiecare slujbaș ticlui cîte o glumă asemănătoare pe socoteala vecinului său. Vimeux însuși, ca un băiat de treabă ce era, subscrise și el sub numele de miss Fairfax.

Slujbașii care se întîmplă să fie și bărbați frumoși, în genul lui Vimeux, au un post la stat ca să-și ducă zilele de azi pe mîine, un fizic ca să facă avere. Devotați balurilor mascate din timpul carnavalului, ei își caută în ele norocul care însă le scapă chiar și acolo. Mulți sfîrșesc prin a se însura fie cu modiste pe care trebuie să le ia nemaivînd încotro, fie cu femei bătrîne, fie cu persoane tinere cărora le-a plăcut „fizicul” lor și după ce au împletit cu ele cîte un roman compus din scrisori stupide, dar care au produs efectul dorit. Acești slujbași sînt cîteodată îndrăzneți: dacă văd o femeie singură într-un echipaj la Champs-Elysée, fac rost de adresa ei, o bombardează cu bilețele pline de pasiune și uneori se întîmplă să dea peste o ocazie care, din nefericire, încurajează asemenea acțiuni urîte.

Bixiou (pronunțați Bisiou) era un desenator care făcea haz pe seama lui Dutocq și a lui Rabourdin, poreclit de el „Virtuoasa Rabourdin”. Pentru a ilustra vulgaritatea șefului său, pe acesta îl numea „Piața Baudoyer”, iar vodevilistului îi spunea „Flonflon”⁷⁰. Fără a-și dezminți faima de cel mai spiritual bărbat din diviziune și chiar din minister, cu toate că era spiritual în felul maimuțelor, fără miez și fără sare, Bixiou devenise atît de necesar pentru Baudoyer și

Godard, încît amîndoi îl protejau, în ciuda firii lui răutăcioase și a faptului că făcea treburile de mîntuială. Bixiou rîvnea postul lui Godard sau al lui du Bruel, dar purtările lui stăteau în calea avansării sale. Aci îl vedeai că-și bate joc de slujbă, și asta se întîmpla atunci cînd avea vreun succes, ca în cazul publicării cîtorva portrete de la procesul Fualdès⁷¹, unde desenase mai multe figuri luate la întîmplare, sau a acelora de la dezbaterile procesului Castaing⁷², aci, cuprins de dorința de-a parveni, se punea pe o muncă fără preget, pe care o lăsa apoi deodată baltă, pentru un vodevil pe care nu-l termina niciodată. Altminteri, egoist, zgîrcit și cîteodată chel-tuitor, adică irosindu-și banii numai pentru suflete-lui lui, tăios, agresiv și indiscret, făcea răul din pa-tima pentru rău : se lega îndeobște de cei slabi, nu respecta nimic, nu credea nici în Franța, nici în Dum-nezeu, nici în artă, nici în greci, nici în turci, nici în neutri, nici în monarhie, batjocorind mai mult toc-mai ceea ce înțelegea mai puțin. El, cel dintîi, a de-senat o tichie neagră pe capul lui Carol al X-lea⁷³ de pe monedele de cinci franci. Imita cu atîta haz pe doctorul Gall⁷⁴ ținîndu-și cursul, încît era în stare să facă și pe diplomatul cel mai simandicos să-și scoată cravata de la gît de rîs. Plăcerea cea mai mare a acestui nesecat izvor de șolticării era de a încălzi sobele pînă la refuz, ca să provoace gutu-raiul celor care făceau imprudența de a fugi din etuva sa, avînd pe deasupra și satisfacția că arde fără rost lemnele statului. Neîntrecut în păcălelile sale, găsea cu atîta ușurință obiectivele cele mai va-riate, încît de fiecare dată se lega de altcineva. Se-cretul lui cel mare în această privință era că izbutea să ghicească năzuințele fiecăruia în parte ; cunoștea toate drumurile care duc la castelele din Spania, toate visurile amăgitoare pe care le nutreau cei ce se în-șelau pe ei înșiși, și era în stare să te „imite“ timp de ore întregi. Dar, acest neobosit observator, care dădea dovadă de un talent rar cînd era vorba de o

zeflema, nu ştia să-şi folosească niciodată meritele spre a face pe oameni să pledeze pentru situaţia sau avansarea lui. Acela asupra căruia îi plăcea să-şi îndrepte îndeosebi glumele era tânărul de La Billardièr, calul lui de bătaie, obsesia lui, pe lângă care se dădea totuşi bine, cu scopul de a-l păcăli mai tare: îi trimitea scrisori ca din partea unor femei îndrăgostite, semnate „Contesa de M...“, sau „Marchiza de B...“, atrăgându-l astfel în faţa ceasului din foaiierul Operei, unde-l lăsa pe mîna vreunei grizete, după ce-l arăta la toată lumea. Aliat cu Dutocq (îl socotea un păcălici serios), îl sprijinea cu plăcere în ura pe care acesta o purta lui Roubourdin şi în laudele la adresa lui Baudoyer. Jean-Jacques Bixiou era nepotul unui băcan din Paris. Tatăl său, care era colonel cînd a murit, îl lăsase în grija bunicii, căsătorită pentru a doua oară cu primul ei iubit, un anume Descoings, mort în 1822. După terminarea liceului, văzîndu-se fără nici un căpătîi, încercase pictura, dar, cu toată prietenia ce-l lega de Joseph Bridau⁷⁵, prietenul lui din copilărie, renunţă la pictură şi se apucă de caricaturi, vignete şi desene pentru cărţi, cunoscute, douăzeci de ani mai tîrziu, sub numele de „ilustraţii“. Prin protecţia ducilor de Maufrigneuse şi de Rhétoré — pe acesta îl cunoscuse graţie unor dansatoare — obţinu un post, în 1819. Fiind în relaţii bune cu des Lupeaulx, cu care în societate se considera pe picior de egalitate, tuindu-se cu du Bruel, el constituia dovada vie a constatărilor lui Roubourdin cu privire la descompunerea continuă a ierarhiei administrative de la Paris, cauzată de valoarea personală pe care un om o dobîndeşte în afara vieţii de birou. Mic la stat, dar bine legat, cu o figură distinsă, ce se remarcă printr-o uşoară asemănare cu a lui Napoleon, cu buze subţiri, bărbie dreaptă, favoriţi castanii, în vîrstă de douăzeci şi şapte de ani, blond, cu vorba tăioasă, cu privirea scînteietoare — iată-l pe Bixiou. Omul acesta, numai sensibilitate şi spirit, îşi pierdea viaţa într-o

furie a plăcerilor de tot felul, care-l arunca într-o destrăbălare neîntreruptă. Neobosit vînător de grize, fumător, glumeț, nelipsit de la dineuri și supeuri, fiind peste tot binevenit, fiind totdeauna în formă, atît în culisele teatrelor cît și la balul grizetelor din *Alée des Veuves*, era încîntător la masă ca și la un chef, plin de vervă la miezul nopții pe stradă, ca și dimineața, dacă te-ai fi dus să-l scoli din pat; în schimb, era ursuz și trist cînd rămînea singur, asemenea celor mai mulți dintre comicii mari. Învîrtindu-se în lumea actrițelor și a actorilor, a scriitorilor, a pictorilor și a anumitor femei cu venituri dubioase, o ducea bine, intra la spectacole fără să plătească, își încerca norocul jucînd cărți la Frascati, și adeseori cîștiga. În sfîrșit, acest artist, cu un fond veritabil, dar cu toane, se legăna în viață ca într-un scrînciob, fără să se gîndească la momentul cînd roata s-ar putea rupe. Vioiciunea sa spirituală, bogăția sa de idei făceau să fie căutat de toți cei obișnuiți cu sclipirile de inteligență, dar nici unul dintre prietenii lui nu-l iubea. Nefiind în stare să rețină o vorbă de duh spusă de altcineva, își sacrifică tovarășii de masă înainte ca primul fel să fi fost terminat. Cu toată veselia lui de suprafață, în discuțiile sale lăsa să se strecoare o tainică nemulțumire cu privire la situația lui socială, năzuia spre ceva mai bun, iar demonul acela fatal cuibărit în spiritul său nu-i îngăduia să aibă morga în fața căreia se înclină toți proștii. Locuia în strada Ponthieu, într-o casă la etajul al doilea, unde avea trei odăi în care domnea dezordinea unui menaj de holtei, un adevărat bivuac. Adesea spunea că vrea să plece din Franța și să-și încerce norocul în America. Nici o ghicitoare n-ar fi putut să prevadă viitorul unui tînăr la care toate însușirile erau nedesăvîrșite, incapabil de o muncă susținută, totdeauna beat de voluptate și care credea că lumea se sfîrșește a doua zi. Ca îmbrăcăminte avea pretenția de a nu fi ridicol și era poate singurul din tot ministerul despre care, vîzînd-

du-l cum arată, n-ai fi putut spune: „Iată un slujbaş!“ Purta ghetе elegante, un pantalon negru cu bentițe pe sub tălpi, o jiletcă originală și o frumoasă redingotă albastră, un guler totdeauna primit în dar de la vreo grizetă, o pălărie de la Bandoni și mănuși de piele de căprioară închise la culoare. Atitudinea, bărbătească și totodată simplă, nu-i era lipsită de grație. Așa, bunăoară, cînd des Lupeaulx îl certase pentru o obrăznicie puțin cam tare spusă baronului de La Billardière și îl amenințase cu destituirea, el se mulțumi să-i răspundă: „Mă veți chema înapoi din pricina costumului“. Des Lupeaulx nu se putu opri să nu rîdă.

Cea mai simpatică glumă făcută de Bixiou la minister a fost aceea ticluită anume pentru Godard, căruia i-a oferit în dar un fluture adus din China, pe care subșeful îl păstrează în colecția lui și se mîndrește cu el și astăzi, fără să fi băgat de seamă că e de hîrtie pictată. Bixiou avusese răbdarea de a migăli o capodoperă numai pentru a-i juca o festă subșefului de birou.

Diavolul aruncă totdeauna cîte o victimă în fața unor oameni ca Bixiou. Secția lui Baudoyer avea deci victima sa, în persoana unui umil copist în vîrstă de douăzeci și doi de ani, cu un salariu de o mie cinci sute de franci, pe nume Auguste-Jean-François Minard. Acesta se căsătorise din dragoste cu o lucrătoare dintr-un atelier de flori artificiale, fiica unui portar, care lucra acasă pentru domnișoara Godard, și pe care Minard o cunoscuse în strada Richelieu, la prăvălie. Ca fată, Zélie Lorain încercase de toate ca să scape de sărăcie. Mai întîi elevă la Conservator, apoi rînd pe rînd dansatoare, cîntăreață și actriță, la un moment dat se gîndise să facă și ea la fel ca multe lucrătoare, dar teama de a nu ajunge și mai rău și de a nu cădea într-o mizerie cruntă o ferise de viciu. Sta la îndoială între o mie de partide, pînă cînd apăru Minard cu propunerea de căsătorie în mînă. Zélie cîștiga cinci sute de franci

pe an, iar Minard o mie cinci sute. Crezînd că o vor putea scoate la capăt cu două mii de franci, se căsătoriră fără contract, în cea mai mare economie. Minard și Zélie se instalară, ca două turturele, aproape de bariera Courcelles, într-o locuință de o sută de galbeni, la etajul al treilea, cu perdele de pînză albă la ferestre, cu pereții tapetați într-o hîrtie cu dungi de șaptezeci și cinci de centime sulul, cu geamuri mate, mobilă de nuc, o bucătărioară curată; la început aveau o cameră în care Zélie lucra la florile ei, apoi un salon mobilat cu scaune umplute cu pînă, o masă rotundă la mijloc, o oglindă, o pendulă de cristal cu roțiță, reprezentînd o fîntînă, sfeșnice aurite înfășurate în voaluri, în sfîrșit un dormitor în alb și albastru compus dintr-un pat, o măsuță, un birou de mahon, un covoraș dungat la picioarele patului, șase fotolii și patru scaune, și, într-un colț, leagănul de lemn de cireș în care dormeau un băiețuș și o fetiță. Zélie își alăpta singură copiii, făcea de mîncare, lucra la flori, se îngrijea de menaj. Era ceva duios în această harnică și fericită mediocritate. Simțind că Minard o iubește, îl iubea și ea cu toată sinceritatea. Dragostea aduce cu sine dragoste, este acel *abyssus abyssum* din Biblie⁷⁶. Umilul bărbat se strecura din pat dimineața, în timp ce soția lui dormea încă, și se ducea să-i procure de-ale mîncării. În drumul spre birou, lăsa florile comandate la adresele respective, iar la întoarcere cumpăra materiale de lucru, apoi, pînă la cină, tăia flori sau făcea tipare de hîrtie, împodobește tije, întindea culorile. Scund, slab, subțirel și nervos, cu părul roșcat și creț, cu ochii de un galben limpede, cu obraji de o albeață strălucitoare dar încărcăți de pistrui, Minard era însuflețit de un curaj ascuns și modest. Stăpînea arta scrisului în aceeași măsură ca și Vimeux. La birou tăcea mîlc, își vedea de treabă și păstra atitudinea unui om suferind și visător. Genele-i albe și sprîncenele rare făcuseră să fie botezat de implacabilul Bixiou „iepurele alb“.

Minard, acest Rabourdin de o categorie inferioară, mistuit de dorința de a crea pentru Zélie a lui o situație mai bună, căuta în oceanul acela de lucruri necesare luxului și industriei pariziene o idee, o descoperire, o perfecționare care să-l facă dintr-o dată bogat. Aparenta lui năîngie se datora încordării continue a spiritului său : trecea de la *pomada sultanelor* la *uleiul de cap*, de la amnarul cu fosfor la gazul portativ, de la sandalele articulate la lampa hidrostatică, înecîndu-se astfel în acea infinitate de mărunțișuri a civilizației materiale. Suporta glumele lui Bixiou așa cum un om ocupat suportă bîzîitul unei insecte, fără să se supere niciodată. Cu toată inteligența lui, Bixiou nu bănuia adîncul dîspreț pe care Minard îl avea pentru el. Minard nici nu se gîdea să se certe, socotind așa ceva drept o pierdere de vreme. De aceea, sfîrșise prin a-și obosi persecutorul. Venea la birou îmbrăcat foarte simplu, purta pantalonii de dril pînă în octombrie, umbla cu pantofi în formă de papuci și cu ghetre, avea o vestă de păr de capră, un surtuc de piele de castor iarna și unul de lînă vara, o pălărie de paie sau de pînză de unsprezece franci, după sezon, căci singura sa glorie era Zélie a lui : s-ar fi lipsit pînă și de mîncare, numai ca să-i cumpere ei o rochie. Dejuna împreună cu soția lui, iar la birou nu mai minca nimic. O dată pe lună o ducea pe Zélie la teatru, cu bilet primit de la du Bruel sau de la Bixiou, căci Bixiou făcea de toate, chiar și bine. Mama Zéliei părăsea atunci cabina ei de portăreasă și venea să stea cu copiii. Minard trecuse la biroul lui Baudoyer, în locul lui Vimeux. Doamna și domnul Minard se duceau personal să prezinte felicitări de Anul Nou. Cine îi vedea se întreba cum se face că soția unui biet slujbaș cu un venit doar de o mie cinci sute de franci izbutește să-și poarte bărbatul în costum negru, iar ea să aibă pălării de paie, cu flori, din Italia, rochii de muselină brodată, lenjerie de mătase, pantofi de stofuliță, fișuri admirabile, o umbreluță chinezească, să se

plîmbe cu trăsura și, pe deasupra, să rămînă și cînstită, în timp ce doamna Colleville sau alte „cucoane“ se plîngeau că nu știu cum s-o mai scoată la capăt, ele care aveau venituri de două mii patru sute de franci !...

Se mai aflau în acele birouri doi slujbași, prieteni unul cu altul pînă la a face din prietenia lor ceva ridicol, căci în birouri se rîde de orice și de toate. Cel din secția Baudoyer, anume Colleville, era impiegat principal dar, sub Restaurație, el ar fi fost subșef sau chiar șef. Avea în doamna Colleville o soție la fel de superioară în genul ei, precum doamna Rabourdin era într-al său. Colleville, fiul unui prim-violonist de la Operă, se îndrăgostise de fiica unei dansatoare cu renume. Flavie Minoret, una din acele pariziene istețe și fermecătoare care știu să creeze fericirea soților lor, păstrîndu-și în același timp libertatea, făcuse din casa Colleville locul de întîlnire al celor mai buni artiști ai noștri și al oratorilor din Cameră. Aproape toți cei ce veneau la ea uitau postul umil ocupat de Colleville. Purtarea Flaviei, femeie puțin cam fecundă, dădea loc la atîtea clevetiri încît doamna Rabourdin refuzase toate invitațiile ei. Prietenul lui Colleville, anume Thuillier, deținea în secția Rabourdin un post absolut egal cu al său și își văzuse cariera administrativă întreruptă din aceleași motive ca și Colleville. Cine îl cunoștea pe Colleville îl cunoștea pe Thuillier, și viceversa. Prietenia lor, înfiripată la birou, pornise de la coincidența debutului lor în administrație. Frumoasa doamnă Colleville îngăduise — așa se sușotea prin birouri — atențiile lui Thuillier, căruia nevasta nu-i dăduse nici un copil. Thuillier, zis și frumosul Thuillier, care avusese mai înainte trecere la femei, ducea o viață pe atît de trîndavă, pe cît de harnică era a lui Colleville. Acesta, ca prim-clarinetist la Opera Comică și contabil în cursul dimineții, se zbătea din greu să-și întrețină familia, cu toate că protecțiile nu i-ar fi lipsit. Era privit ca un om foarte delicat, mai ales că își ascundea

ambitiile sub un fel de nepăsare. Mulțumit în aparență de soarta lui și îndrăgind munca, socotea că toată lumea, pînă și șefii, erau dispuși să-i ocrotească o existență plină de curaj. De cîteva zile încoace, doamna Colleville își schimbase felul de viață din casă și părea că apucase calea bisericii, ceea ce făcu să se șoptească prin birouri că se gîndea să caute în congregație un sprijin mai sigur decît în vestitul orator François Keller, unul dintre cei mai constanți adoratori ai ei, a cărui trecere nu izbutise pînă în prezent să obțină un post mai acătării pentru Colleville. Flavie se adresase, și asta a fost una din greșelile ei, lui des Lupeaulx. Colleville avea o pasiune — aceea de a descifra horoscopul oamenilor celebri în anagrama numelui lor. Își petrecea luni întregi desfăcînd tot felul de denumiri și alcătuiindu-le din nou, numai ca să descopere în ele un înțeles. *Un Corse la finira*⁷⁷ era o anagramă pentru *Révolution française*; *Vierge de son mari*⁷⁸, pentru *Marie de Vignerot*, nepoata cardinalului Richelieu; *Henrici mei casta dea*⁷⁹, pentru *Catharina de Médicis*; *Eh, c'est large nez*⁸⁰, pentru *Charles Genest*⁸¹, abatele de la curtea lui Ludovic al XIV-lea, cunoscut prin nasul lui mare, de care făcea atîta haz ducele de Bourgogne; în sfîrșit, toate anagramele cunoscute stîrniseră admirația lui Colleville. Făcînd din anagramă o știință, el susținea că soarta oricărui om e cuprinsă în fraza rezultată din combinarea literelor ce alcătuiesc numele, pronumele și calitatea sa. De la suirea pe tron a lui Carol al X-lea își bătea capul cu anagrama regelui. Thuillier, care din cînd în cînd slobozea și el cîte un calambur, spunea că anagrama e un calambur în litere. Colleville, om cu o inimă largă și aproape nedespărțit de Thuillier, prototipul egoistului, constituia o problemă greu de dezlegat și pe care mulți slujbași din diviziune o explicau prin aceste cuvinte: „Thuillier e bogat, iar familia Colleville o duce greu!“ Adevărul e că Thuillier adăuga la simbria postului său beneficiile

cametei ; el era adesea chemat jos, în curte, pentru a sta de vorbă cu diverși negustori, purtînd cu ei discuții de cîteva minute, dar în folosul domnișoarei Thuillier, sora lui. Această prietenie, întărită cu timpul, era întemeiată pe simțăminte și pe fapte destul de firești, care își vor găsi locul în altă parte (a se vedea *Micii burghezi*⁸²), și care aici ar forma ceea ce criticii numesc „lungimi“. Poate că nu este totuși lipsit de interes să observăm că, dacă doamna Colleville era bine cunoscută în birouri, în schimb de existența doamnei Thuillier nu știa aproape nimeni. Colleville, bărbat muncitor, împovărat cu o casă de copii, era trupeș, gras și voios, în timp ce Thuillier, „fantele de pe vremea Imperiului“, fără griji aparente, dar trîndav, cu o talie zveltă, avea o înfățișare palidă și aproape melancolică.

— Nu știm niciodată, spunea Roubourdin vorbind despre cei doi slujbași, dacă o prietenie se naște mai curînd din contraste decît din asemănări.

Spre deosebire de acești doi frați siamezi, Chazelle și Paulmier erau doi slujbași care se aflau veșnic în război : unul fuma, celălalt priza, și de aceea se certau într-una neștiind care din ei folosește mijlocul cel mai bun de a trage tabacul. Un cusur care le era comun și care-i făcea deopotrivă de plicticoși pentru ceilalți slujbași era acela de a se ciorovăi în legătură cu valorile mobiliare, cu prețul mazării, al sardelelor sau al stofelor, umbrelor, fracurilor, pălăriilor, bastoanelor și mănușilor colegilor lor. Lăudau, unul în ciuda celuilalt, progresele noi, fără ca vreunul să se bucure de ele. Chazelle strîngea toate prospectele de librărie, toate afișele cu litografii sau desene, dar nu subscria la nimic. Paulmier, colegul lui Chazelle în materie de flecăreală, își petrecea timpul spunînd că, dacă ar avea cutare sau cutare avere, și-ar procura cutare sau cutare lucru. Într-o zi, Paulmier se duse la faimosul Dauriat spre a-l felicita că a izbutit să producă în librăria sa cărți legate în pînză și cu titluri tipărite pe coperti, îndemnîndu-l să meargă

mai departe pe acest drum al îmbunătățirii, dar el, Paulmier, n-avea nici o carte! Viața de familie a lui Chazelle, trăind sub papucul soției sale dar căutînd să pară independent, îi dădea lui Paulmier prilejul să facă nesfîrșite glume pe socoteala sa, în timp ce Paulmier, răbdînd adesea de foame, ca și Vimeux, constituia pentru Chazelle un subiect gras, cu hainele lui tocite și cu calicenia pe care știa să și-o ascundă. Și Chazelle și Paulmier începeau să facă burtă : a lui Chazelle, rotundă, mică, bombată, avea, după o expresie a lui Bixiou, neobrăzarea de a o lua mereu înainte ; a lui Paulmier se muta cînd la dreapta, cînd la stînga ; Bixiou le măsura pe amîndouă cam o dată la un trimestru. Și unul și altul aveau între treizeci și patruzeci de ani ; și unul și altul, destul de mărginiți, nefăcînd nimic altceva în afară de birou, reprezentau tipul slujbașului sadea, hăbăuciți de hîrtoage și de statul în birouri. Chazelle adormea adesea în timp ce lucra și atunci pana sa, pe care n-o lăsa să-i cadă din mîină, însemna fiecare răsufare prin mici puncte negre pe hîrtie. Paulmier se grăbea să atribuie somnul acesta obligațiilor conjugale. Drept răspuns la această glumă, Chazelle spunea despre Paulmier că bea ceai de trei timp de patru din cele douăsprezece luni ale anului și-i prorocea că o să moară din pricina unei grizete. Paulmier demonstra, la rîndul lui, că Chazelle însemna într-un almanah zilele cînd nevastă-sa îl găsea drăgăstos. Acești doi slujbași, prin faptul că-și spălau rufele murdare în public improșcîndu-se cu cele mai neînsemnate amănunte ale vieții lor particulare, își atrăseseră desconsiderarea pe care o merituau. „Mă iei drept Chazelle?“ era expresia cu care se încheia orice discuție neplăcută din birou.

Domnul Poirot-tînărul, ca să nu se confunde cu fratele său Poirot-bătrînul, retras în pensiunea Vauquer, unde Poirot-tînărul se ducea adesea să cineze, propunîndu-și să-și sfîrșească și el zilele tot acolo, avea treizeci de ani de serviciu. Natura nu e

mai puțin monotonă în revoluțiile sale decît era acest biet om în actele vieții lui : își puna totdeauna hainele în același colț, își lăsa pana la același capăt de masă, se așeza la locul său la aceeași oră, se încălzea la sobă în același minut, deoarece singura lui mîndrie era că poartă un ceas care nu dădea niciodată greș și pe care, de altminteri, și-l potrivea în fiecare zi după primărie, prin fața căreia își avea drumul, dat fiind că locuia în strada Martroi. De la șase la opt dimineața ținea registrele unei mari case de articole de modă în strada Saint-Antoine, iar de la șase la opt seara, pe acelea ale casei Camusot, din strada Bourdonnais. Cîștiga în felul acesta o mie de taleri, la un loc cu leafa postului său. Deoarece mai avea numai cîteva luni pînă să iasă la pensie, arăta o mare nepăsare față de intrigile din birouri. Asemenea fratelui său, pentru care retragerea la pensie însemnase o lovitură fatală, o să se simtă desigur fără nici un rost în viață atunci cînd nu va mai trebui să vină din strada Martroi pînă la minister, să se așeze pe sîcaunul său și să se apuce de treabă. Însărcinat să păstreze colecția jurnalului la care era abonat biroul, precum și a *Monitorului*, el avea fanatismul acestei colecții. Dacă vreun slujbaș pierdea un număr oarecare, sau îl lua și nu-l mai aducea înapoi, Poirot-tînrul cerea permisiunea de a pleca de la birou, se ducea în grabă la cancelaria jurnalului, cerea numărul care lipsea și se întorcea entuziasmat de bunăvoința casierului de acolo, unde avea totdeauna de-a face cu un băiețaș drăguț, astfel că, după părerea lui, jurnaliștii erau desigur niște oameni cumsecade, dar puțin cunoscuți. Om cu o talie mijlocie, Poirot avea ochii pe jumătate închiși, o privire ștearsă și lipsită de căldură, o piele ofilită și încrețită, puțin închisă la culoare, presărată cu pete albăstrii, un nas cîrn și o gură scobită în care lîncezeau cîteva dinți stricați. De aceea Thuillier spunea că Poirot putea să se uite oricît în oglindă, el nu se va vedea din te (dinte) miri ce cauză⁸³. Brațele-i

lungi și subțiri se terminau cu niște mâini late și fără nici o expresie. Părul cărunt, lins din cauza strînsorii pălăriei, îi dădea aerul unui prelat, asemănare puțin măgulitoare pentru el, deoarece dușmănea preoții și clerul, fără să-și poată defini părerile religioase. Această antipatie nu-l împiedica totuși să fie devotat guvernului, oricare ar fi fost el. Nu-și încheia niciodată nasturii de la vechea-i redingotă verzuie, nici măcar pe frigul cel mai mare, și purta numai pantofi cu șireturi și pantaloni negri. De treizeci de ani se îmbrăca la aceleași case, iar cînd croitorul său muri, își ceru o permisie de la birou pentru a se duce la înmormîntarea lui, unde strînse mîna fiului, pe marginea gropii tatălui, asigurîndu-l că va rămîne clientul său. Prieten cu toți furnizorii lui, se interesa cum le merge treaba, stătea de vorbă cu ei, le asculta tînguirile și le plătea comenzile fără nici o întîrziere. Cînd scria vreunui din acești „domni“, pentru a-i anunța o modificare în comanda făcută, căuta formulele cele mai politicoase, scotea în evidență cuvîntul „Domnule“, data scrisoarea și făcea o copie după ea, pe care o păstra într-un dosar cu eticheta: *Corespondența mea*. Nu exista viață mai ordonată decît a lui. Poiret păstra toate notele achitate, toate chitanțele, oricît de mici, și toate listele de cheltuieli anuale, strînse în plicuri și pe ani, încă de la intrarea sa în minister. Lua masa la același restaurant, la *Vișelul care sughe* din Piața Châtelet, unde avea abonament și unde se așeza în același loc, pe care chelnerii i-l păstrau totdeauna. La *Gogoșa de aur*, vestitul magazin de mătăsuri, nu stătea nici cinci minute peste timpul convenit, iar la ora opt și jumătate seara era prezent la cafeneaua *David*, pe care o socotea cea mai bună din cartier, și unde stătea pînă la unsprezece; aici, ca și la *Vișelul care sughe*, venea cu regularitate, de treizeci de ani, și lua o bavareză la ora zece jumătate fix, ascultînd discuțiile politice, cu brațele încrucișate în vîrfurile bastonului și cu bărbia proptită în mîna dreaptă, dar fără să ia niciodată

parte la aceste discuții. Casierita de acolo, singura femeie cu care-i plăcea să stea de vorbă, era confidenta micilor întâmplări din viața lui, deoarece-și avea locul chiar la masa de lângă tejghea. Juca domino, singurul joc pe care-l știa, iar când partenerii nu veneau, putea fi văzut adeseori dormind cu spinarea rezemată în căptușeala de lemn a peretelui și ținând un jurnal desfăcut pe planșeta sprijinită de marmura mesei. Se interesa de tot ceea ce se clădea în Paris, consacrându-și duminicile vizitării construcțiilor noi. Intra în vorbă cu ologul pus să oprească publicul de a pătrunde în interiorul clădirii care se construia și-și arăta îngrijorarea în legătură cu întârzierile ce se observau în ridicarea zidăriei, cu lipsa de materiale sau de bani și cu greutatea întâmpinate de arhitect. Adesea putea fi auzit spunând: „Eu am văzut Louvre-ul ridicându-se din ruinele sale, am văzut cum s-a născut sub ochii mei Piața Châtelet, Splaiul Florilor, piețele de alimente!” Împreună cu un frate al său, amîndoi născuți la Troyes, ca fii ai unui slujbaș al Domeniilor, venise la Paris spre a se pregăti pentru cariera de funcționar. Mama lor dăduse dovadă de o dezastruoasă lipsă de prevedere, căci cei doi fii avură mîhnirea să afle că a murit în spitalul din Troyes, în ciuda numeroaselor ajutoare trimise de ei. Nu numai că s-au jurat amîndoi, în clipa aceea, să nu se însoare niciodată, dar socoteau copiii drept o nenorocire, se simțeau prost în preajma lor, se temeau de ei așa cum te-ai teme de nebuni și se uitau la ei cu niște ochi înspăimîntați. Și unul și altul fuseseră copleșiți de muncă în timpul lui Robert Lindet. Administrația fusese nedreaptă cu ei în acea vreme, dar se socoteau fericiți că nu-și pierduseră capetele și nu se plîngeau decît între dînșii de această nerecunoștință, mai ales că ei „puseră pe roate maximalul”⁸⁴. Cînd i s-a făcut festa aceea lui Phellion, a cărui faimoasă frază fusese corectată de Roubourdin, Poiret îl trăsese deoparte, în coridor, și-i spusese, la ieșire :

— Credeți-mă, domnule, eu în-am împotrivit din toate puterile la ceea ce s-a întâmplat.

De când venise la Paris, Poiret nu ieșise niciodată din oraș. Încă de pe atunci începuse un jurnal al vieții lui, în care își însemna întâmplările mai importante de peste zi. Du Bruel îi spusese că lordul Byron făcea la fel; această asemănare îl umplu de bucurie pe Poiret și îl hotărî să cumpere operele lui Byron, în traducerea lui Chastopalli, din care nu înțelese însă nimic. Deseori era surprins la birou într-o atitudine melancolică, avînd aerul că meditează profund; în realitate, nu se gîndea la nimic. Nu cunoștea pe nici unul din locatarii casei în care locuia, și purta totdeauna la el cheia de la odaie. De Anul Nou se ducea personal să lase felicitările la toți funcționarii din diviziune, dar nu făcea nici o vizită. Într-o zi de caniculă, lui Bixiou îi trecu prin cap să ungă cu grăsime interiorul unei vechi pălării pe care Poiret-tînărul (avea cincizeci și doi de ani) o purta de nouă ani încheiați. Bixiou, care nu mai văzuse niciodată o altă pălărie în capul lui Poiret, se gîndi să-i facă și lui o festă; pe cînd Poiret mîncă, el se hotărî, în interesul digestiei celorlalți, să scape biroul de această pălărie dezgustătoare. Poiret-tînărul plecă de la slujbă pe la ora patru. Mergînd pe străzile Parisului, unde razele soarelui, răsfrînte de pavaj și de ziduri, produceau o căldură tropicală, își simți deodată capul inundat de sudoare, el care nu prea nădușea. Crezînd că s-a îmbolnăvit sau că e pe cale de a se îmbolnăvi, în loc să se ducă la *Vîțelul care suge*, dădu fuga acasă, scoase din sertar jurnalul vieții sale și consemnă faptul în felul următor:

„Astăzi, 3 iulie 1823, năpădit de o sudoare ciudată, prevestind probabil niscaiva friguri, boală obișnuită în regiunea Champagne, am hotărît să consult pe doctorul Haudry. Boala m-a apucat pe la mijlocul Splaiului Școlii.“

Dar, de îndată ce-și scoase pălăria din cap, constată că pretinsa nădușeală avea o cauză independentă de persoana sa. Iși șterse fața, cercetă pălăria, dar nu descoperi nimic, deoarece nu se îndură să desprindă căptușeala. Așa că notă cele ce urmează în jurnalul său :

„Am dus pălăria la jupîn Tournan, pălărier din strada Saint-Martin, bănuind că această sudoare are o altă pricină, că nici nu este propriu-zis o sudoare, ci efectul unei adăugiri oarecare, mai nouă sau mai veche, făcută pălăriei.“

Domnul Tournan îi demonstrează pe loc clientului său prezența în pălărie a unei materii grase, provenită din topirea slăninii unui porc sau a unei scroafe. A doua zi, Poiret apăru cu o pălărie împrumutată de la domnul Tournan, pînă cînd cea nouă avea să fie gata ; seara, însă, nu se culcă înainte de a adăuga această frază în jurnalul său : „Nu încapе îndoială că în pălăria mea se afla o bucată de slănină sau de untură de porc“. Faptul acesta inexplicabil frămîntă mai bine de cincisprezece zile mintea lui Poiret, care n-a știut niciodată cum a putut să se producă un asemenea fenomen. La birou i se povestea într-una despre invazia de broaște și alte aventuri caniculare, despre capul lui Napoleon găsit la rădăcina unui ulm și o mie de alte ciudățenii din domeniul istoriei naturale. Vimeux îi spuse că într-o zi și pălăria lui i-a inundat fața cu un fel de negreală, ceea ce înseamnă că pălărierii se îndeletnicesc și cu vînzarea de droguri. Poiret trecu de mai multe ori pe la jupîn Tournan, spre a se convinge personal de produsele folosite de el la fabricarea pălăriilor.

În secția lui Roubourdin mai era un slujbaș care făcea pe omul curajos, împărtășea opiniile de centru-stînga și se ridica împotriva tiraniei lui Baudoyer, luînd partea bieților sclavi din biroul acela. Băiatul acesta, pe nume Fleury, se abona fără teamă la o

fiuică a opoziției, purta o pălărie de culoare gri cu borurile mari, avea dungi roșii la pantalonii albaștri, o jiletcă albastră cu nasturi aurii și o redingotă la două rînduri întocmai ca a unui subofițer de jandarmi. Cu toate că era neclintit în principiile sale, se menținea totuși în slujbă; asta însă nu-l împiedica să prezică un viitor fatal guvernului, dacă va stărui să se dea cu biserica. Iși arăta pe față simpatia pentru Napoleon, mai ales după ce moartea acelui om mare făcuse să fie uitate legile împotriva adepților uzurpatorului. Fleury, care fusese în timpul Imperiului căpitan într-un regiment de linie, era înalt, oacheș și frumos și deținea funcția de control la Circul Olimpic. Bixiou n-a îndrăznit niciodată să se lege de Fleury, deoarece ostașul acesta strașnic ținea foarte bine cu pistolul și mînuia cu îndemînare sabia, fiind în stare să recurgă la cele mai mari brutalități dacă ar fi fost întăritat. Pasionat subscriitor la colecția *Victorii și Cuceriri*⁸⁵, Fleury refuza să dea banii, deși primea tipăriturile, invocînd motivul că ele depășeau numărul prevăzut în prospect. Avea o mare slăbiciune pentru domnul Rabourdin, care-i luase apărarea cînd era să fie destituit. Odată spusese că dacă s-ar întîmpla cîndva ca cineva să-i facă vreun rău domnului Rabourdin, el îl va uide pe acel cineva. Dutocq se dădea bine pe lîngă Fleury, din pricină că se temea de el. Fleury, plin de datorii, le juca tot felul de renghiuri creditorilor săi. Foarte priceput în materie de legi, nu semna niciodată o poliță și înființa el însuși, pe numele unor creditori fictivi, popriri asupra propriului său salariu, astfel că-l încasa totdeauna aproape în întregime. Trăind în mare intimitate cu o figurantă de la Teatrul Porte-Saint-Martin, la care se afla mobilierul său, juca cu multă plăcere cărți, făcea farmecul reuniunilor cu talentele lui, bea dintr-o singură înghițitură un pahar de șampanie, fără să-și ude buzele, știa pe de rost toate cîntecele lui Béranger și era mîndru de vocea lui plină și puternică. Avea

cultul a trei oameni mari: Napoleon, Bolivar și Béranger ⁸⁶. Foy, Laffitte și Casimir Delavigne ⁸⁷ nu se bucurau decât de stima lui. Fleury, om din Midi, avea să sfârșească — ați ghicit — prin a fi editorul responsabil al unui jurnal liberal.

Desroys, omul misterios al diviziunii, n-avea relații cu nimeni, vorbea puțin și își tănuia atât de bine viața, încît nimeni nu-i cunoștea domiciliul, protectorii și mijloacele de trai. Căutînd să afle pricina acestei tăceri, unii făceau din Desroys un carbonar, alții un orleanist ⁸⁸; cutare spunea că-i un spion, cutare că-i un om profund. Desroys era pur și simplu fiul unui convențional care nu votase moartea lui Ludovic al XVI-lea; avînd un temperament rece și discret, el cîntărise bine lumea și nu se bizuia decât pe sine însuși. Republican în ascuns, admirator al lui Paul-Louis Courier ⁸⁹, prieten cu Michel Chrestien ⁹⁰, el aștepta ca timpul și bunul-simț public să aducă triumful ideilor sale în Europa. De aceea trăgea nădejde într-o Germanie tînără și o Italie tînără. Inima îi era plină de acea stupidă dragoste colectivă pe care sîntem siliți s-o numim *umanitarism* ⁹¹, fiul mai mare al răposatei filantropii, și care este față de sfînta caritate catolică ceea ce este sistemul pentru artă sau raționamentul substituit creației. Acest conștiincios puritan al libertății, acest apostol al unei egalități imposibile regreta că din pricina sărăciei era silit să slujească guvernul și făcea demersuri pentru a intra în serviciul unei societăți de transporturi. Deșirat, slab, descărnăt și grav ca un om care se credea merit să-și dea într-o bună zi capul pentru marea cauză, trăia cu o pagină de Volney ⁹², îl studia pe Saint-Just ⁹³ și năzuia să-l reabiliteze pe Robespierre ⁹⁴, pe care-l socotea un continuator al lui Isus Cristos.

Ultimul dintre aceste personaje care merită o descriere este junele de La Billardièrre. Pierzîndu-și, din nefericire pentru el, mama, protejat de ministru, scutit de gura țatelor din *Piața Baudoyer*, primit în toate

saloanele ministeriale, acesta era hulit de toată lumea din cauza neobrăzării și a înfumurării lui. Șefii erau politicoși cu el, dar slujbașii îl înlăturaseră din cercul camaraderiei lor cu o politețe plină de caraghioslic, născocită anume pentru el. Un fudul de douăzeci și doi de ani, înalt și subțire, cu manierele unui englez, jignind birourile cu apucăturile lui de dandy, spilcuit, frezat, parfumat, venind întotdeauna cu mânuși galbene, avînd pălării cu căptușeala mereu nouă, purtînd monoclu, luînd masa la Palais-Royal, caracterizîndu-se printr-o prostie lustruită de aere ce se vedea cît de colo că sînt imitate, Benjamin de La Billardière se credea băiat frumos și avea toate cusururile înaltei societăți, fără să aibă și grațiile ei. Incredințat că va ajunge *ceva*, se gîndea să scrie o carte pentru a fi decorat ca literat și a se atribui faptul acesta însușirilor sale administrative. Il lingusea deci pe Bixiou în scopul de a-l exploata, dar fără a fi îndrăznit încă să-i destăinuie planul său. Sufletul acesta nobil aștepta cu nerăbdare moartea tatălui său pentru a-i moșteni titlul de baron, acordat de curînd; pe cărțile sale de vizită trecea *Cavalier de La Billardière* și își expusese în birou însemnele blazonului său: *cap de scut albastru cu trei stele și două săbii încrucișate pe fond negru, cu deviza: CREDINȚA PE VECI!* Avînd mania de a se interesa de arta heraldică, îl întrebuse odată pe tînărul viconte de Portenduère pentru ce blazonul său era atît de încărcat și se alesese cu următorul răspuns tăios: „Eu nu mi l-am făcut de comandă!“ Pomenea tot timpul de devotamentul lui față de monarhie și de atenția pe care i-o arăta prințesa moștenitoare. Fiind în relații foarte bune cu des Lupeaulx, lua adesea masa împreună cu el și credea că-i este prieten. Bixiou, care trecea drept mentorul său, trăgea nădejde să curețe diviziunea și Franța de acest tînăr îngîmfat, aruncîndu-l în brațele desfrîului, și nu se ferea să vorbească tare despre intenția sa.

Așa arătau principalele fizionomii ale diviziunii La Billardière, unde se mai găseau și alți slujbași ale

căror chipuri și deprinderi se apropiiau sau se depărtau de acestea într-o măsură mai mică sau mai mare. Astfel, în secția Baudoyer se aflau câțiva slujbași cu frunți pleșuve, friguroși, îmbrăcați cu flanele, cocoțați cu locuințele pe la etajele cinci, unde cultivau flori, și care purtau haine răpănoase, bastoane cu șis sau umbrele de care nu se despărteau niciodată. Oamenii aceștia, care se găsesc undeva, pe la mijloc, între portarii cei fericiți și lucrătorii cei sfioși, prea depărtați de centrele administrative pentru a se gândi la vreo avansare, reprezintă pionii de pe tabla de șah a birocratiei. Bucuroși când sînt de gardă noaptea, fiindcă a doua zi nu se mai duc la serviciu, gata să facă orice pentru o gratificație, existența lor constituie o problemă chiar pentru aceia care-i folosesc și un punct de acuzare la adresa statului care, e clar, creează asemenea existențe mizere prin însuși faptul că-i menține în slujbă. Judecînd după aspectul fizionomiei lor bizare, e greu de hotărît dacă aceste mamifere cu condeie se tîmpesc din pricina meseriei lor, sau dacă îndeplinesc această meserie fiindcă sînt nițel tîmpiți din naștere. Poate că la aceasta contribuie în aceeași măsură și natura și guvernul. „Oamenii de la țară, a spus un anonim, suferă, fără să-și dea seama, influența condițiilor atmosferice și a fenomenelor exterioare. Identificați oarecum cu natura în mijlocul căreia trăiesc, ei se lasă fără voie pătrunși de idei și simțăminte deșteptate de aceasta, reproducîndu-le în actele și fizionomia lor, în conformitate cu structura sau caracterul lor individual. Modelați și șlefuiți astfel, pe măsura lucrurilor ce-i înconjoară tot timpul, ei formează cartea cea mai interesantă și mai adevărată pentru cel ce se simte atras de acea latură a psihologiei, atît de puțin cunoscută dar atît de bogată, care demonstrează raporturile dintre ființa morală și agenții externi ai naturii.” Or, pentru slujbaş, natura este biroul însuși; orizontul-lui e mărginit din toate părțile de dosare verzi; pentru el condițiile atmosferice constau în miasmele din coridoare, în du-

horile de bărbați din camerele fără aerisire, în mirosul de terfeloage și de cerneală; ogorul lui este un ochi de geam sau o bucată de pardoseală presărată cu firimituri de pâine și udată de stropitoarea ușierului; cerul său e un tavan spre care își îndreaptă cascătul, iar elementul său propriu e colbul din hîrtoage. Observația cu privire la oamenii de la țară se potrivește ca o mănășă pentru slujbașii *identificați* cu natura mediului în care trăiesc. Dacă unii medici cu autoritate se tem de influența pe care această natură, sălbatică și civilizată în același timp, o are asupra ființei morale ce sălășluiește în aceste îngrozitoare celule numite birouri, unde soarele pătrunde rar, unde gîndirea e îngrădită de ocupații asemănătoare cu ale cailor care se învîrtesc într-un maneaj, care cască fără încetare și mor înainte de vreme, atunci Rabbourdin avea deplină dreptate propunînd să se micșoreze numărul slujbașilor, cerînd să li se dea mai mult de lucru, în schimbul unor lefuri mai mari. Dacă ai de lucru, nu te plictisești niciodată. Or, așa cum sînt alcătuite birourile, din cele nouă ceasuri pe care slujbașii le datoresc statului, patru, după cum se va vedea, le pierd în conversații, în snoave, în certuri și mai ales în intrigării. De aceea, numai cine a trecut prin birouri își poate da seama în ce măsură viața mărunță din ele se aseamănă cu viața din licee; oriunde întîlnești oameni care trăiesc în colectiv, această asemănare îți sare în ochi: la regiment, în tribunale veți regăsi, într-o măsură mai mare sau mai mică, viața de liceu. Toți acești slujbași, stînd laolaltă în birouri timp de opt ore, văd în acestea niște săli de cursuri unde sînt siliți să facă anumite teme, unde șefii țin locul pedagogilor, unde gratificațiile sînt un fel de premii de bună purtare acordate protejaților, unde unii fac haz pe seama celorlalți, unde toți se pizmuiesc între ei și unde există totuși un fel de camaraderie, dar mai rece decît aceea de la regiment, ciare la rîndul ei este mai puțin trainică decît aceea din liceu. Pe măsură ce omul înaintează în viață,

egoismul se dezvoltă, în dauna legăturilor afective. La urma urmei, birourile nu sînt oare o lume în mic, cu toate ciudăţeniile, prietenii, duşmăniile ei, cu toată invidia şi lăcomia ei, cu mersul ei înainte chiar, cu discuţiunile ei uşunatice, care produc atîta rău, şi cu neobositele ei spionări?

În momentul acela, diviziunea domnului baron de La Billardière era pradă unei vînzoleli nemaipomenite, de altfel explicabilă prin evenimentul ce urma să se producă acolo, deoarece nu în fiecare zi se întîmplă să moară un şef de diviziune, şi nu există societate de asigurări unde probabilităţile de viaţă şi de moarte să fie calculate cu mai multă agerime, ca într-un birou. Interesul striveşte aici orice milă, ca la copii, cu deosebirea că slujbaşii au în plus, faţă de copii, ipocrizia.

Slujbaşii din secţia Baudoyer se instalau la mesele lor la ora opt, pe cînd cei din secţia lui Roubourdin apăreau abia pe la nouă, ceea ce nu-i împiedica pe cei din urmă să-şi execute lucrările mai repede decît cei dintîi. Dacă deci Dutocq venise atît de devreme, el avea motive serioase să o facă. Furişîndu-se, în ajun, în biroul unde lucra Sébastien şi surprinzîndu-l pe acesta copiind o lucrare pentru Roubourdin, el se ascunsese într-un colţ şi-l văzuse pe Sébastien plecînd fără să ia cu sine hîrţile. Fiind sigur că o să descopere voluminosul original dimpreună cu copia ascunsă pe undeva, răscolise toate dosarele bucată cu bucată şi sfîrşise prin a găsi importantul tabel. Apoi dăduse fuga la proprietarul unui atelier autografic pentru a trage, cu ajutorul unei maşini de copiat, două exemplare de pe acea lucrare, intrînd astfel în posesia scrisului lui Roubourdin. Spre a nu da loc la bănuieli, Dutocq se grăbi să vină primul la birou, punînd originalul la locul său, în dosar. Reţinut pînă la miezul nopţii în strada Duphot, Sébastien fu, cu toată graba lui, întrecut de părtaşul urii. Ura locuia în strada Saint-Louis—Saint-Honoré, în timp ce devotamentul locuia tocmai în strada Roi-Doré, în car-

tierul Marais. Această simplă întârziere avea să influențeze asupra întregii vieți a lui Rabourdin. Sébastien, nerăbdător să deschidă dosarul, găsi originalul și copia neterminată la locul lor și le încuie în dulapul șefului său. Cum era spre sfârșitul lui decembrie, când lumina din birouri e în general slabă, uneori trebuind să se țină lămpile aprinse pînă la zece dimineața, Sébastien nu observă urmele pietrei de reprodus lăsate pe hîrtie. Dar, cînd, pe la nouă și jumătate, Rabourdin cercetă originalul său, își dădu ușor seama de efectul procedeeilor autografice, dat fiind că el însuși se ocupase multă vreme cu aceasta spre a vedea dacă mașinile de reprodus n-ar putea lua locul muncii copiștilor.

Șeful de secție se așează în fotoliul său, cu cleștele în mînă, și începu să ațîțe focul în sobă, într-atît de tare intrase la gînduri; pe urmă, curios să știe în ce mîini căzuse tainica sa lucrare, îl chemă pe Sébastien.

— A venit cumva astăzi cineva înaintea dumitale la birou? îl întrebă el.

— Da, domnul Dutocq, răspunse Sébastien.

— Bine; e punctual, ca întotdeauna. Trimite-l încoace pe Antoine.

Prea mărinimos ca să-l mîhnească de prisos pe Sébastien, muștrîndu-l pentru o nenorocire consumată, Rabourdin nu-i spuse nimic altceva. Cînd apărură Antoine, Rabourdin îl întrebă dacă, în ajun, rămăsese vreun slujbaş la birou după ora patru; ușierul pronunță numele lui Dutocq, care lucrase pînă după plecarea domnului de La Roche. Rabourdin făcu semn cu capul către ușier să iasă și își reluă firul gîndurilor sale.

— De două ori i-am luat apărarea, ca să nu fie destituit, își spuse el, și iată răsplata!

Dimineața aceea avea să fie pentru șeful de birou asemenea momentului solemn în care marii conducători de oști hotărăsc începutul unei lupte, punînd în joc toți sorții de izbîndă. Cunoșcînd mai bine ca oricine legile care guvernează birourile, el știa că aici,

ca și în școală, în închisoare sau în armată, nici o faptă care ar aduce a denunț sau a spionare nu este iertată. Un om care se ocupă cu alcătuirea de informații asupra colegilor lui e defăimat, ocolit, disprețuit; miniștrii înșiși se leapădă în asemenea cazuri de oamenii lor. Un slujbaș n-are atunci altă cale decît să-și dea demisia și să plece din Paris, cîntea lui fiind pentru totdeauna pătată, iar explicațiile fiind zadarnice, căci nimeni nu le cere și nimeni nu le mai ia în seamă. Într-o împrejurare ca aceasta, un ministru e privit ca un personaj mare, deoarece se presupune că el nu face altceva decît să-și cîntărească oamenii, pe cînd un simplu slujbaș trece drept spion, indiferent de motivele lui. Pe măsură ce adîncea abisul acestor fleacuri, Rabourdin își dădea seama că ele sînt nemărginite și îl copleșesc. Mai degrabă zăpăcit decît doborît, el căuta să afle care ar fi metoda cea mai bună de urmat în această situație, astfel că rămase străin de zarva iscată în birourile răscolite de moartea domnului de La Billardièr, despre care nu află decît din gura tînărului de La Brière, care știa să prețuiască marea valoare a acestui șef de secție.

Tocmai atunci, în biroul oamenilor lui Baudoyer (se spunea oamenii lui Baudoyer, ai lui Rabourdin), Bixiou povestea, pe la ora zece, despre ultimele clipe ale directorului diviziunii, ascultat fiind de Minard, Desroys și Godard, pe care-l făcuse să iasă din biroul său, și de Dutocq, ce venise în grabă la secția Baudoyer mînat de un dublu interes. Colleville și Chazelle lipseau.

Bixiou

*(În picioare, în fața sobei, la gura căreia își ridică
rînd pe rînd cîte o talpă, ca să și le usuce)*

Azi-dimineață, la șapte și jumătate, m-am dus să aflu vești despre demnul și respectabilul nostru director, cavalier al lui Cristos etc., etc. Ei bine, domnilor, baronul mai exista încă ieri, douăzeci *et caetera*, dar

azi el nu mai e nimic, nici măcar funcționar. Am întrebat cum și-a petrecut noaptea. Ingrijitoarea lui, care nu se prea prăpădea cu firea, mi-a spus că dimineața, la cinci, începuse să se îngrijoreze de soarta familiei regale. Cerase să i se citească numele acelorora dintre noi care s-au interesat de starea sa. Pe urmă a spus: „Încărcați-mi tabachera, dați-mi jurnalul, aduceți-mi ochelarii și schimbați-mi panglica de la Legiunea de Onoare, că s-a murdărit de tot“. După cum știți, își purta decorațiile și în pat. Era deci în deplinătatea facultăților sale, cu mintea întreagă, cu toate ideile lui obișnuite. Dar, ce folos! după zece minute, apa i-a năvălit în inimă, în piept, peste tot, simțea că moare, că-i plesnesc toate măruntaiele din el. În clipa aceea fatală a făcut dovadă ce cap tare avea și ce inteligență largă era! Păcat, noi nu l-am prețuit cum se cuvine, ne băteam joc de el, îl socoteam un nătărău, cel mai mare nătărău din lume, nu-i așa, domnule Godard?

Godard

Eu apreciam meritele domnului de La Billardière mai mult decît alții...

Bixiou

Știu, vă înțelegeați amîndoi!

Godard

Oricum, nu era om rău; n-a făcut rău nimănui.

Bixiou

Ca să faci rău trebuie să faci ceva, iar el nu făcea nimic. Dacă nu dumneata ești acela care spuneai că nu e în stare de nimic, atunci Minard spunea.

Minard
(*înlăfînd din umeri*)

Eu ?

Bixiou

Atunci, dumneata, Dutocq ! (*Dutocq face un gest apăsător de negare.*) Prea bine, asta înseamnă că nimeni nu spunea ! Prin urmare, era privit de toată lumea de aici ca un cap herculean ! Ei bine, aveți dreptate : și-a dat obștescul sfîrșit ca un om de duh, de merit, de gîndire, mă rog, ca un mare bărbat ce era.

Desroys
(*iritat*)

Doamne, dar ce ispravă grozavă a făcut ? Că s-a spovedit ?

Bixiou

Da, domnule, ba a cerut să i se dea și sfînta împărțășanie. Dar știți cum s-a gătit pentru împărțășanie ? Și-a pus uniforma de slujitor al tronului și toate decorațiile, și-a pudrat părul, și-a legat coada (sărmana lui coadă !) cu o panglică nouă ⁹⁵. Or, vă declar că numai un om de caracter ar putea cere să i se înnoade coada în clipa morții ; iată, sîntem aci opt, dar nici unul dintre noi n-ar fi în stare de așa ceva. Și încă asta nu-i totul. Înainte de a muri a spus — căci, precum știți, oamenii celebri rostesc pe patul morții un ultim *speech* (cuvînt englezesc care înseamnă *peltea parlamentară*) — a spus... Stai, cum a spus oare ? A, da ! „Sînt dator să mă gătesc pentru a primi pe regele cerului, eu care m-am *împopoțonat* de atîtea ori ca să mă duc la regele pămîntului !” Iată cum a închis ochii domnul de La Billardière. El și-a luat sarcina de a confirma dictonul lui Pitagora : „Oamenii nu sînt cunoscuți cu adevărat decît după ce mor !”

Colleville

(intrînd)

Domnilor, vă anunț o veste teribilă...

Toți

O știm.

Colleville

Mă îndoiesc că o știți! Mă căznesc cu ea de cînd majestatea-sa s-a urcat pe tronurile unite ale Franței și Navarei. Azi-noapte am terminat-o, dar cu atîta bătaie de cap, că doamna Colleville mă întreba mereu ce am de mă chinuiesc așa.

Dutocq

Crezi că ne arde să ne ocupăm de anagramele duminale acum cînd respectabilul domn de La Billardièrre și-a dat duhul?...

Colleville

Vorbești ca Bixiou! Vin chiar de la domnul de La Billardièrre, mai trăia încă, dar aștepta să dea ortul... *(Godard simți ironia și plecă supărat în biroul lui.)* Domnilor, nici nu bănuși evenimentele pe care le prezice această frază sacramentală: *(arată o bucată de hirtie)* „Charles Dix par la grâce de Dieu roi de France et de Navarre”⁹⁶.

Godard

(întorcîndu-se)

Spune-o repede și nu te lua după domnii ăștia.

Colleville

(triumfător, desfăcându-și bucăfica de hirtie)

A H. V il cedera,
De S.-C. l. d. partira,
En nauſ errera.
Decede a Gorix.

Toate literele se află aici. (*Explică.*) „Lui Henric al V-lea îi va ceda (coroana); de la Saint-Cloud va porni ⁹⁷; în nauſ (luntre, corabie, galeră, corvetă, cum vreți, e un cuvînt vechi franțuzesc) va rătăci...”

Dutocq

Ce însăilare de absurdități! Cum îți închipui că regele va ceda coroana lui Henric al V-lea, care, în ipoteza dumitale, i-ar urma ca nepot, de vreme ce există *dauphin*-ul? Dumneata prezici, nici mai mult nici mai puțin, moartea *dauphin*-ului.

Bixiou

Ce înseamnă Gorix? E un nume de pisică?

Colleville

(*jignit*)

E prescurtarea unui nume de oraș, iubitule; l-am găsit în Malte-Brun: Goritz ⁹⁸, în latinește *Gorixia*, situat în Boemia sau în Ungaria, în fine, în Austria...

Bixiou

...Tirol, provinciile basce sau America de Sud. Ar fi trebuit să mai găsești și o melodie, ca să cînți toate astea la clarinet.

Godard

(*dînd din umeri și plecînd*)

Ce de nerozii!

Colleville

Nerozii?! Te-aș invita să-ți dai osteneala de a studia fatalismul, religia împăratului Napoleon.

Godard

(*jignit de tonul lui Colleville*)

Domnule Colleville, Napoleon poate fi numit *împărat* de către istorici, dar în birouri nu-i îngăduit să i se recunoască această calitate.

Bixiou

(*zîmbitor*)

Eu îți propun să cercetezi altă anagramă, dragul meu! Uite, în materie de anagrame, mi-ar place mai mult a soției dumitale, e mai ușor de descifrat. (*Incet.*) Flavie ar trebui să caute, în timpul ei liber, să te facă șef de birou, nu de alta, dar măcar pentru a te scuti de neghiobiile unui Godard!...

Dutocq

(*luînd partea lui Godard*)

Dacă n-ar fi vorba de niște neghiobii, ți-ai pierde postul, fiindcă dumneata profetizezi evenimente care nu sînt pe placul regelui. Orice bun regalist ar trebui să admită că două șederi în exil sînt destul.

Colleville

Dacă mi s-ar lua postul, ministrul vostru și-ar aprinde paie în cap cu François Keller. (*Tăcere adîncă.*) Află, jupîn Dutocq, că toate anagramele cunoscute s-au îndeplinit. Iată, a dumitale, bunăoară!... Ei bine, să nu cumva să te însori: în numele dumitale se găsește cuvîntul *cocu*⁹⁹.

Bixiou

D și *t* rămîn atunci pentru *detestabil*.

Dutocq

(*fără să pară supărat*)

Măcar de s-ar găsi numai în numele meu!

Paulmier

(*încet, cu fața spre Desroys*)

Ți-a zis-o, coane Colleville!

Dutocq

(*lui Colleville*)

Ai făcut și anagrama lui *Xavier Roubourdin, chef de bureau*?

Colleville

Ba bine că nu!

Bixiou

(*ascuțindu-și condeiul*)

Și ce-ai găsit?

Colleville

Am găsit așa: *D'abord rêva bureaux, E — u... Înțelegeți? E — u* înseamnă ȘI AVU! *E — u fin riche*. Ceea ce înseamnă că după ce a început în administrație, se va lăsa de ea spre a-și face avere aiurea. (*Repetă.*) *D'abord rêva bureaux, E — u fin riche* ¹⁰⁰.

Dutocq

E cel puțin ciudat!

Bixiou

Dar anagrama lui *Isidore Baudoyer*?

Colleville

(*misterios*)

Nu vreau s-o spun nimănui, decît lui Thuillier.

Bixiou

Faci rămăşag pe o masă că am să ți-o spun eu?

Colleville

Plătesc masa, dacă o găseşti!

Bixiou

M-am învîrtit! Dar să nu-ţi pară rău: doi artişti ca noi se vor distra din plin!... *Isidore Baudoyer* dă:
*Ris d'aboyeur d'oie!*¹⁰¹

Colleville

(*uimit*)

Mi-ai furat-o.

Bixiou

(*ceremonios*)

Domnule Colleville, fă-mi cinstea de a mă socoti destul de priceput în trăsnaî, spre a nu fi silit să le fur de la vecinii mei.

Baudoyer

(*intrînd cu un dosar în mînă*)

Domnilor, vă rog, vorbiţi ceva mai tare, faceţi un bun renume secţiei în faţa conducătorilor. Respecta-

bilul domn Clergeot, care mi-a făcut cinstea de a veni să-mi ceară o informație, a auzit tot ce-ați vorbit aici. (*Intră la Godard.*)

Bixiou

(*încet*)

Javra e destul de blîndă astăzi, asta înseamnă că se va produce o schimbare în atmosferă.

Dutocq

(*încet, către Bixiou*)

Vreau să-ți spun ceva.

Bixiou

(*pipăind jiletca lui Dutocq*)

Ai o jiletcă frumoasă, care desigur nu te costă mai nimic. Țasta e secretul?

Dutocq

Cum așa, mai nimic? Niciodată nu m-a costat ceva atît de scump. Am plătit șase franci cotul, la magazinul cel mare din Rue de la Paix, e o stofă bună, deasă, potrivită pentru ținută de doliu.

Bixiou

Te pricepi la gravuri, dar habar n-ai de etichetă. Ce vrei, nu poți să le știi pe toate! Mătasea nu se poartă la doliu. De aceea eu sînt îmbrăcat numai în lînă. Domnul Rabourdin, domnul Clergeot, ministrul, toți poartă haine de lînă; ca de altfel tot cartierul Saint-Germain. Numai Minard nu poartă lînă, de teamă să nu fie luat drept o oaie, numită *laniger* în latina bucolică; sub pretextul acesta a fost scutit de a purta doliu după Ludovic al XVIII-lea, marele legislator, au-

torul Cartei și om de duh, un rege care își va păstra rangul în istorie, așa cum și-l păstra peste tot, căci știi care-i cel mai frumos gest al vieții lui? Nu știi. Ei bine, la a doua sa întoarcere pe tron, avînd ca oaspeți pe toți suveranii aliați, el s-a așezat cel dintîi la masă.

Paulmier

(privind spre Dutocq)

Nu văd...

Dutocq

(privind spre Paulmier)

Nici eu.

Bixiou

N-ați înțeles? Ei bine, se considera ca nefiind la el acasă. Era spiritual, pretențios și înțepător. Suveranii ceilalți n-au înțeles nici ei, întocmai ca și voi, chiar dacă s-au ajutat între ei ca să înțeleagă; e drept, aproape toți erau străini...

(În timpul acestei conversații, Baudoyer stă în fața căminului, în biroul subșefului său, și vorbesc amîndoi încet.)

Baudoyer

Da, omul acesta respectabil își dă duhul. Cei doi miniștri s-au dus la el ca să-i asculte ultima dorință; socrul meu a și fost înștiințat despre eveniment. Dacă vrei să-mi faci un serviciu prețios, ia o trăsură și du-te s-o previi pe doamna Baudoyer, deoarece domnul Saillard nu poate părăsi casieria, iar eu nu îndrăznesc să plec de la serviciu. Rămîi la dispoziția ei, căci, precum cred, are planurile sale, și ar putea dori să ceară să se facă unele demersuri.

(Cei doi funcționari ies împreună.)

G o d a r d

Domnule Bixiou, eu plec azi de la birou, așa că ține-mi locul.

B a u d o y e r

(*către Bixiou cu un aer blajin*)

Vei veni să mă consulți, dacă se va întâmpla ceva.

B i x i o u

Deocamdată, domnul de La Billardièrre a murit!

D u t o c q

(*la urechea lui Bixiou*)

Vino puțin afară să mă conduci. (*Bixiou și Dutocq ies în coridor și se privesc ca doi oameni ce pun la cale ceva.*)

D u t o c q

(*vorbindu-i la ureche lui Bixiou*)

Ascultă. A sosit momentul să ne înțelegem, ca să avansăm amîndoi. Ce-ai zice dacă am ajunge dumneata șef și eu subșef?

B i x i o u

(*înălțînd din umeri*)

Haida-de, să ne lăsăm de glume!

D u t o c q

Dacă Baudoyer va fi numit, Rabourdin nu va mai rămîne aici, își va da demisia. Între noi fie zis, Baudoyer e atît de incapabil, că, dacă dumneata și du Bruel nu-l veți ajuta, în două luni va fi dat afară. Dacă nu greșesc, o să ne pomenim cu trei posturi libere.

Bixiou

Trei posturi care ne vor zbura de sub nas și care vor fi date unor burtoși, unor lachei, unor spioni, unor oameni ai congregației, cum e Colleville, a cărui nevastă a sfârșit acolo unde sfârșesc femeile frumoase... în pioșenie...

Dutocq

De ce nu dumitale, dragul meu, dacă ai vrea să te folosești, măcar o dată în viață, de spiritul dumitale? *(Se oprește, ca pentru a urmări pe fața lui Bixiou efectul acestei fraze.)* Să jucăm față în față, cu cărțile pe masă.

Bixiou

(nepăsător)

Să văd jocul dumitale!

Dutocq

Eu m-aș mulțumi să fiu subșef; mă cunosc bine, știu că nu-s în stare, ca dumneata, să fiu șef. Du Bruel ar putea ajunge director, dumneata ai fi șeful lui de secție; după ce își va face suma, îți va lăsa postul dumitale, iar eu, protejat de dumneata, mă voi menține pînă la pensie.

Bixiou

Șmechere! Și pe ce căi te gîndești să înfăptuiești un plan în care e vorba să forțezi mîna ministrului și să îndepartezi un om de merit? Intre noi fie zis, Ra-bourdin e singurul om capabil din toată diviziunea, și poate chiar din tot ministerul. Și e vorba ca în locul lui să fie pusă prostia la pătrat, nătingia la cub... — l-am numit pe Baudoyer!

Dutocq.
(îngimșindu-se)

Dragul meu, pot să ridic toate birourile împotriva lui Rabourdin! Știi cât de mult îl iubește Fleury! Ei bine, află că Fleury îl va disprețui.

Bixiou

Disprețul lui Fleury nu face doi bani!

Dutocq

Nu va rămîne nimeni cu Rabourdin, slujbașii se vor duce în masă să se plîngă ministrului; și nu numai cei din diviziunea noastră, ci și cei din diviziunea Clergeot, din diviziunea Bois-Levant, ba și din alte ministere...

Bixiou

Cum s-ar zice, toată cavaleria, infanteria, artileria, marina și corpul de gardă, la atac! Delirezi, iubitule! Și ce-aș avea de făcut eu în toată afacerea asta?

Dutocq

O caricatură usturătoare, un desen în stare să distrugă un om.

Bixiou

Il vei plăti bine?

Dutocq

Cinci sute de franci.

Bixiou
(în sine)

E ceva.

Dutocq

(continutnd)

Ar fi să-l reprezinți pe Rabourdin în chip de măcelar, dar în așa fel ca să semene, să găsești unele apropieri între un birou și o bucătărie, să-i pui în mână un satir, să desenezi pe principalii slujbași din minister în chip de păsări închise într-o cușcă enormă pe care să scrie *Execuții administrative*, iar el să fie acela care le taie gîtul, unul cîte unul... Să se vadă acolo giște, rațe, cu capete asemănătoare cu ale noastre, niște portrete vagi, înțelegi? Rabourdin să țină în mână o pasăre, pe Baudoyer, de pildă, făcut în chip de curcan.

Bixiou

Ris d'aboyeur d'oie. (Se uită lung la Dutocq.) Dumneata ai făcut anagrama asta?

Dutocq

Da, eu.

Bixiou

(vorbindu-și sieși)

Iată patima aliată cu talentul și amîndouă puse în slujba aceluiași scop... (*Către Dutocq.*) Dragul meu, voi face asta... (*Dutocq schițează un gest de bucurie*) cînd... (*pauză*) voi ști pe ce mă bizui, deoarece, în cazul că nu vei reuși, înseamnă că-mi voi pierde postul, și trebuie să trăiesc și eu, nu? Dumneata, colega dragă, ești un băiat de zahăr, nimic de spus, dar...

Dutocq

Ei bine, nu face litografia decît atunci cînd izbînda ți se va părea sigură...

Bixiou

De ce nu-ți golești sacul dintr-o dată?

Dutocq

Mai întâi să vedem care-i atmosfera în birou; o să mai vorbim despre asta numaidecît. (*Pleacă.*)

Bixiou

(*singur, în coridor*)

Acest biban prăjit, căci seamănă mai mult cu un pește, acest Dutocq n-are o idee rea, numai că nu știu de unde a șterpelit-o. Dacă Baudoyer ia locul lui de La Billardiére, va fi strașnic, mai mult decît strașnic, înseamnă că am dat lovitura! (*Intră în birou.*) Domnilor, vom asista la schimbări formidabile! Moș de La Billardiére a murit, în mod precis. Fără glumă, v-o spun pe cuvînt de onoare! Iată, Godard a și început să alerge pentru Baudoyer, respectabilul nostru șef și urmașul probabil al răposatului. (*Minard, Desroys, Colleville ridică fețele cu uimire, toți lasă condeiele din mînă, Colleville își suflă nasul.*) Ne-a venit rîndul să avansăm și noi! Colleville o să fie cel puțin subșef, Minard va fi poate impiegat principal, și la urma urmei de ce să nu fie, că doar e la fel de ageamiu ca și mine. Ce zici, Minard, dac-o să ajungi la două mii cinci sute, nevastă-ta o să se declare mulțumită și-o să-ți poți cumpăra și tu niște ghețe?

Colleville

Numai că dumneata n-ai încă două mii cinci sute.

Bixiou

Domnul Dutocq are, în secția Rabourdin; de ce n-aș avea și eu, anul ăsta? Domnul Baudoyer a avut...

Colleville

Datorită influenței domnului Saillard. Nici un impiegat principal n-are atîta în diviziunea Clergeot.

Paulmier

Asta cam așa-i! Domnul Cochin are, mi se pare, trei mii. El a intrat în locul domnului Vavasasseur, care a slujit zece ani sub Imperiu cu patru mii, la prima restaurație a fost primit cu trei mii, și a murit cu două mii cinci sute. Dar domnul Cochin, datorită protecției fratelui său, a obținut sporul, și acum are trei mii.

Colleville

Domnul Cochin semnează *E.-L.-L.-E. Cochin*, adică Emile-Louis-Lucien-Emmanuel, ceea ce, anagramat, dă Cochenille¹⁰². Ei bine, află că e asociatul unei case de drogherie, din strada Lombards, firma Matifat, care s-a îmbogățit din specularea acestui produs colonial.

Bixiou

Bietul om, a urmat un an de zile o școală de muzică!

Colleville

Cochin participă din când în când la seratele noastre, căci e neîntrecut la vioară... (*Către Bixiou, care nu s-a apucat încă de lucru.*) Ar trebui să vii la noi să ascuți un concert, marțea viitoare. O să se cînte un *quintetto* de Reicho¹⁰³.

Bixiou

Mulțumesc, prefer să mă zgîiesc la partitură.

Colleville

Spui asta numai ca să faci un spirit? Căci un artist ca dumneata trebuie să iubească muzica.

Bixiou

Voi veni, dar pentru doamna.

B a u d o y e r

(apărînd iar)

Domnul Chazelle încă n-a venit? Vă rog să-l felicitați din partea mea, domnilor!

B i x i o u

(care a aruncat o pălărie pe scaunul lui Chazelle
cînd a auzit pașii lui Baudoyer)

Scuzați, domnule, s-a dus să ceară o informație pentru dumneavoastră la secția Rabourdin.

C h a z e l l e

(intrînd cu pălăria pe cap, fără să-l vadă pe Baudoyer)

Moș de La Billardièrre a dat ortul popii, domnilor! Rabourdin e șef de diviziune și raportor în Consiliul de stat! Putem spune că își merită avansarea.

B a u d o y e r

(cătrefe Chazelle)

Ai descoperit această numire în a doua pălărie a dumatăle, nu-i așa, domnule? (*Îi arată pălăria de pe scaunul lui.*) Este a treia oară de la începutul lunii cînd dumneata vii după ora nouă; dac-o să continui așa, o să ajungi departe, numai că... știi în ce sens! (*Cătrefe Bixiou, care citește jurnalul.*) Scumpe domnule Bixiou, fii bun și lasă jurnalul acestor domni care se pregătesc să mănînce și vino să-ți iei în primire treburile pentru ziua de azi. Nu știu ce face domnul Rabourdin cu Gabriel, îl ține, probabil, pentru servicii personale. L-am sunat de trei ori. (*Baudoyer și Bixiou trec în biroul șefului.*)

C h a z e l l e

Mare ghinion!

P a u l m i e r

(bucuros că-l poate tachina pe Chazelle)

Nu ți-au spus ăia de jos că a venit? Și apoi n-ai văzut, când ai intrat, pălăria de pe scaunul dumitale, și elefantul...

C o l l e v i l l e

(rîzînd)

In menajerie!

P a u l m i e r

Că doar e destul de mare, ca să poată fi văzut.

C h a z e l l e

(cu deseperare)

S-o ia dracu de viață! Pentru patru franci și șaptezeci și cinci de centime, cît ne dă guvernul pe zi, nu înțeleg că trebuie să fim niște sclavi!

F l e u r y

(intrînd)

Jos Baudoyer, trăiască Rabourdin! Iată lozinca diviziunii.

C h a z e l l e

(făcînd pe desperatul)

Baudoyer n-are decît să mă destituie, dacă vrea, puțin îmi pasă! La Paris există o mie de posibilități ca să cîștigi cinci franci pe zi! Îi cîștigi mai ușor la Palatul de Justiție, făcînd copii pentru avocați...

P a u l m i e r

(continuînd să-l necăjească pe Chazelle)

Dumneata vorbești așa, dar postul e post. Uită-te la inimosul de Colleville: robotește ca un condam-

nat la galere în afara orelor de birou și, presupunînd că și-ar pierde postul, ar putea să cîștige mult mai mult decît leafa de acum, fără să facă altceva decît muzică ; totuși se ține și cu dinții de post. La naiba, cine renunță de bunăvoie la speranțele sale ?

C h a z e l l e

(continuuîndu-și filipica)

Dumnealui n-are decît să se țină și cu dinții, eu însă nu ! Vrei să spui că nu mai avem nici o șansă ? Pagubă în ciuperci ! A fost o vreme cînd nimic nu era mai ispititor în viață decît cariera administrativă. Oamenii se îndreptau atunci spre cariera armelor, iar administrația ducea lipsă de ei. Toți știrbii, toți ciungii, toți ologii, toți cei cu sănătatea subredă, ca Paulmier, sau cei cu vederea slabă căpătau repede o avansare. Familiile, ai căror copii mișunau prin licee, erau pe atunci fascinate de viața strălucitoare a unui tînăr cu ochelari pe nas, îmbrăcat într-un frac albastru cu butoniera înflorită de o panglică roșie ; un astfel de tînăr cîștiga o mie de franci pe lună, avînd doar îndatorirea de a da cîteva ore pe la un minister oarecare pentru a face mai nimic, unde se ducea tîrziu și de unde pleca totdeauna înainte de vreme. El își creaa, ca lordul Byron, ceasurile lui de desfătare și compunea versuri, se plimba la Tuileries, își lua un aer semeț, se arăta peste tot, la spectacole, la baluri, era admis în cercurile cele mai bune, cheltuindu-și toată leafa și înapoind astfel Franței tot ceea ce ea îi dădea, ba făcîndu-i și unele servicii. Și apoi, pe vremea aceea funcționarii erau răsfățați, ca Thuillier, de femeile frumoase, dădeau impresia că sînt plini de duh, nu mucezeau prea mult prin birouri. Împărătesele, reginele, prințesele, soțiile mareșalilor din acea fericită epocă aveau capriciile lor. Toate aceste frumoase femei nutreau pasiunea sufletelor nobile : le plăcea să protejeze. De aceea puteai să stai fără nici o grijă

douăzeci și cinci de ani într-un post înalt, să fii auditor sau raportor în Consiliul de stat, și să întocmești memorii pentru împărat, huzurind în mijlocul augustei lui familii. În același timp te distrăi, dar îți vedeai și de treabă, căci totul se făcea la iuțeală. Astăzi, însă, de când Parlamentul a creat specialiști pentru cheltuieli și a născocit acele capitole intitulate *Personal*, am ajuns mai rău ca niște soldați. Cele mai neînsemnate posturi atîrnă de o mie de păreri pentru că există o mie de stăpîni...

Bixiou

(întorcîndu-se în birou)

Chazelle a înnebunit. Unde vede el o mie de stăpîni?... A, poate în buzunar la el...

Chazelle

Să facem socoteala! Patru sute la capul Podului Concordiei, numit astfel fiindcă duce la Cameră, unde se desfășoară spectacolul eternei discordii dintre stînga și dreapta; alți trei sute la capătul străzii Tournon¹⁰⁴. Curtea regală, care trebuie să aibă și ea vreo trei sute, e silită deci să țină seama de șapte sute de voințe, peste capul împăratului, atunci cînd vrea să numească pe unul din protejații ei într-o slujbă oarecare...

Fleury

Asta înseamnă că într-o țară unde există trei puteri se poate face rămășag cu o mie contra unul că un funcționar, care nu-i protejat decît de el însuși, n-o să fie avansat niciodată.

Bixiou

(uitîndu-se cînd la Chazelle, cînd la Fleury)

Ah, copilașilor, încă nu v-ați dumirit că astăzi la stat e rost de stat.

Fleury

Din pricina guvernului constituțional.

Colleville

Domnilor... să nu facem politică aici !

Bixiou

Fleury are dreptate. Azi, domnii mei, a sluji statul nu mai înseamnă a sluji pe rege, care știe să pedepsească, dar să și răsplătească. Astăzi statul e toată lumea. Or, toată lumea asta nu se îngrijește de nimeni. A sluji pe toată lumea înseamnă a nu sluji pe nimeni. Nimeni nu se interesează de nimeni. Un slujbaș trăiește între aceste două negații ! Lumea n-are milă, n-are considerație, e fără inimă și fără minte ; toată lumea este egoistă, uită mîine serviciile de ieri. Poți fi un geniu administrativ de la vîrsta cea mai fragedă, ca domnul Baudoyer, un Chateaubriand al rapoartelor, un Bossuet al circulațiilor, un Canalis al memoriilor, un copil sublim al referatelor¹⁰⁵ ; există o lege jalnică împotriva geniului administrativ : legea avansării pe bază de medie. Această medie fatală rezultă din combinarea tabelelor legii asupra avansării cu tabelele asupra mortalității. E limpede că intrînd într-o administrație oarecare la vîrsta de optsprezece ani, nu vei obține o leafă de optsprezece sutare decît la treizeci de ani ; iar viața lui Colleville ne arată că, spre a cîștiga șase mii, la cincizeci de ani, destoinicia unei neveste, sprijinul mai multor pairi ai Franței, sau al mai multor deputați cu trecere nu folosesc la nimic. Nu există carieră liberă și independentă în care un tînăr trecut prin școli, vaccinat la timp, cu armata făcută, cu mintea întreagă, dar fără să aibă o inteligență strălucită, să nu-și poată strînge, în decurs de doisprezece ani, un capital de patru sute cincizeci de franci, reprezentînd venitul perpetuu al sim-

briei noastre trecătoare, căci ea nu e nici măcar pe viață. În acest timp, un băcan își face o rentă de zece mii de franci și ajunge la faliment sau prezidează tribunalul comercial. Un pictor mizgălește un kilometru de pânză și e decorat cu Legiunea de Onoare sau rămîne un ilustru necunoscut. Un om de litere e profesor de ceva sau jurnalist cu o sută de franci mia de rînduri și scrie foiletoane sau înfundă pușcăria pentru un pamflet în care a spus adevărul, supărînd pe iezuiți, lucru ce capătă o importanță uriașă, căci face din el un om politic. În sfîrșit, un trîntor care n-a făcut nimic — fiindcă sînt și trîntori care fac cîte ceva — lasă în urma lui o droaie de datorii și o văduvă care le plătește, în timp ce un preot ajunge episcop *onorific*. Un vodevilist devine proprietar, chit că n-a compus niciodată, ca du Bruel, un vodevil întreg. Un băiat deștept și cumpătat, care a început camăta cu un foarte mic capital, ca domnișoara Thuillier, ajunge să cumpere un sfert din brevetul unui agent de schimb. Să mergem mai jos. Un conțopist poate fi notar, un vînzător de haine vechi are o rentă de o mie de taleri, cei mai nenorociți lucrători pot să devină fabricanți, în timp ce în mișcarea de rotație a acestei civilizații, care confundă împărțirea la infinit cu progresul, un Chazelle, care trăiește cu douăzeci și două de băncuțe pentru fiecare membru al familiei — războindu-se cu croitorul și cu cizmarul și umplîndu-se de datorii — nu înseamnă nimic. Pe deasupra se mai și *tîmpește* ! Atunci, ce-i de făcut, domnii mei ? Nimic, decît să luăm o mare hotărîre, să ne dăm cu toții demisia !... Fleury și dumneata, Chazelle, croiți-vă alt drum și încercați să deveniți doi oameni mari !...

Chazelle

(liniștit de discursul lui Bixiou)

Mulțumesc.

(Risete generale.)

B i x i o u

N-ai dreptate. În situația dumitale aș ieși înaintea secretarului general.

C h a z e l l e

(*tulburat*)

Și ce mi-ar putea spune el ?

B i x i o u

Chazelle, Odry îți va spune, cu mai multă bunăvoință decît ar face-o des Lupeaulx, că pentru dumneata singurul loc liber este în Piața Concordiei.

P a u l m i e r

(*ținînd în brațe burlanul sobei*)

Drace, Baudoyer o să te certe, cară-te !

F l e u r y

Iar frica de Baudoyer ! Ah, ce lighioaie aveți și voi aici ! Cît despre domnul Roubourdin, ăsta da, om. Mi-a pus lucrarea pe masă, mi-a dat trei zile ca s-o fac... ei bine, o va avea chiar azi, la ora patru. Dar nu se ține pe urmele mele, spre a mă împiedica să stau de vorbă cu prietenii.

B a u d o y e r

(*băgînd capul pe ușa*)

Domnilor, știți că, dacă aveți dreptul să criticați sistemul Camerei sau mersul administrației, o puteți face în altă parte, nu la serviciu ! (*Adresîndu-se lui Fleury.*) Dumneata ce cauți aici ?

Fleury
(cu obrăznicie)

Am venit să-i anunț pe dumnealor că se petrec schimbări mari. Du Bruel e chemat la secretariatul general, iar Dutocq se bagă pe fir. Toată lumea se întreabă care din doi va fi numit.

Baudoyer

Asta nu-i treaba dumitale. Du-te la biroul dumitale și nu mai tulbura liniștea oamenilor mei...

Fleury
(din prag)

Ar fi o mare nedreptate dacă Rabourdin *ar înghiți* așa ceva! Pe cinstea mea, eu aș pleca din minister. (*Intorcându-se din drum.*) Ți-ai găsit anagrama, taică Colleville?

Colleville

Da, iat-o.

Fleury
(aplecându-se peste biroul lui Colleville)

Formidabil! Formidabil! Iată ceea ce nu va întârzia să se întâmple, dacă guvernul își continuă meseria lui de ipocrit. (*Face semn către slujbașii pe care-i ține din scurt Baudoyer.*) Dacă guvernul și-ar da pe față intențiile, în mod sincer, fără nici un gând ascuns, atunci liberalii ar ști ce au de făcut. Un guvern care ridică împotriva lui pe cei mai buni prieteni, pe niște bărbați ca aoeia de la *Débats*¹⁰⁶, ca Chateaubriand și Royer-Collard¹⁰⁷, e demn de milă.

Colleville

(după ce și-a consultat colegii)

Uite ce, Fleury, dumneata ești un băiat bun, dar nu face politică aici; nici nu-ți dai seama cât rău ne cauzezi...

Fleury

(sec)

La revedere, domnii mei. Mă duc să lucrez. (Se întoarce și vorbește încet cu Bixiou.) Se zice că doamna Colleville a intrat în contact cu congregația.

Bixiou

Pe unde?...

Fleury

(izbucnind în ris)

Intotdeauna ești gata cu replica!

Colleville

(neliniștit)

Ce vorbiți acolo?

Fleury

Teatrul nostru a încasat ieri o mie de taleri cu piesa cea nouă, deși e doar la a patruzecia reprezentație. Ai putea veni s-o vezi, are niște decoruri superbe.

În timpul ăsta, des Lupeaulx îl primea la secretariat pe du Bruel, urmat la doi pași de Dutocq. Des Lupeaulx aflase de la valetul său că domnul de La

Billardière murise şi, spre a face plăcere celor doi miniştri, voia să publice chiar în seara aceea un articol necrologic.

— Bună ziua, dragă du Bruel, spuse semiministrul către subşef, văzîndu-l că intră şi lăsîndu-l să stea în picioare. Ai aflat vestea? De La Billardière a murit, cei doi miniştri erau lîngă el cînd a fost împărtaşit. Bietul om a ţinut morţiş să-l recomande pe Roubourdin, spunînd că ar fi nenorocit să închidă ochii înainte de a şti că succesorul său va fi acela care i-a ţinut mereu locul. Se pare că agonia e o chestiune în care mărturiseşti totul... Ministrul s-a angajat cu atît mai mult cu cît intenţia lui, ca şi a Consiliului, este să răsplătească numeroasele servicii ale domnului Roubourdin (*înalţă capul*), şi Consiliul de stat face apel la priceperea sa. Se spune că domnul de La Billardière părăseşte diviziunea răposatului său tată şi că trece la Comisiunea justiţiei; e ca şi cum regele i-ar face un cadou de o sută de mii de franci; postul acesta e ca un scaun de notar şi se poate vinde. Vestea asta va produce bucurie în diviziunea dimitale, căci era de aşteptat ca Benjamin să fie numit acolo. Du Bruel, trebuie să însăilăm zece sau douăsprezece rînduri în stil de *cronică pariziană* despre acest om cumsecade; miniştrii îşi vor arunca ochii asupra lor. (*Citeşte ziarele.*) Ştii ceva despre viaţa bătrînului de La Billardière?

Du Bruel făcu un gest din cap prin care îşi mărturisîi ignoranţa.

— Nimic? continuă des Lupeaulx. Ei bine, a fost amestecat în tulburările din Vendeea¹⁰⁸, a fost unul din confidenţii defunctului rege. Ca şi domnul conte de Fontaine, n-a vrut să se alăture nici în ruptul capului Primului Consul. A fost niţel şuan. S-a născut în Bretagne, dintr-o familie de parlamentari atît de tînără, că a fost înnobilit de Ludovic al XVIII-lea. Vîrsta? N-are importanţă. Adu-o cît mai bine din condei, ceva cam aşa: *Fidelitatea, care nu s-a dezminţit niciodată... o credinţă luminată în Dumnezeu...*

(săracul de el, avea mania de a nu da niciodată pe la biserică) fă-l un *slujitor devotat*... Pomeneste în treacăt că a fost în stare să cînte imnul lui Siméon la urcarea pe tron a lui Carol al X-lea. Contele d'Artois îl prețuia mult pe de La Billardiére fiindcă a avut nenorocul să se amestece în afacerea Quiberon¹⁰⁹ și să ia totul asupra lui. Înțelegi?... De La Billardiére a apărut pe rege într-o broșură publicată ca răspuns la o istorie neobrăzată a Revoluției, făcută de un jurnalist, așa că poți pune accentul pe devotament. Mă rog, cîntărește bine cuvintele, în așa fel ca celelalte ziare să nu ne sară în cap, și adu-mi articolul. Ai fost ieri la Rabourdin?

— Da, *excelență*, făcu du Bruel. Ah, vă cer iertare...

— Nu-i nici un păcat, răspunse des Lupeaulx, rîzînd.

— Soția lui era încîntător de frumoasă, continuă du Bruel. Nu există două femei ca ea în Paris; pot fi unele tot atît de inteligente, dar nu cu o inteligență atît de plăcută ca a ei. S-ar putea să existe o femeie mai frumoasă decît Célestine, dar nu și atît de variată în frumusețea ei. Doamna Rabourdin e cu mult superioară doamnei Colleville! spuse vodevilistul amintindu-și de aventura mai veche a lui des Lupeaulx. Flavie își datorează faima relațiilor cu bărbații, în timp ce doamna Rabourdin și-o datorează numai sieși, e foarte deșteaptă. Nu-i recomandabil să rostești o taină, în latinește, în fața ei. Dacă eu aș avea o soție ca ea, cred că aș putea să ajung oriunde.

— Ai mai mult duh decît îi e îngăduit unui autor să aibă, răspunse des Lupeaulx cu un gest de vanitate.

Apoi se întoarse și-l zări pe Dutocq, căruia îi spuse:

— A, bună ziua, Dutocq! Te-am chemat spre a te ruga să-mi împrumuți colecția dumitale din Charlet, dacă o ai întreagă. Contesa nu cunoaște nimic din Charlet.

Du Bruel se retrase.

— De ce vii fără să fii chemat? i se adresă cu

asprime des Lupeaulx lui Dutocq, după ce rămaseră singuri. Ce, s-a aprins țara, de vii să mă deranjezi la ora zece, tocmai când trebuie să iau dejunul cu excelența-sa ?

— Tot ce se poate, domnule... zise Dutocq. Dacă aș fi avut cinstea să vă văd azi-dimineață, n-ați mai fi făcut, desigur, elogiul amicului Rabourdin, după ce l-ați fi citit pe al dumneavoastră făcut de dumnealui.

Dutocq își descheie redingota, scoase un sul de hîrtii vîrît la subsuoara stîngă și îl depuse pe biroul lui des Lupeaulx, într-un loc anume indicat. Apoi se duse să tragă zăvorul, temîndu-se să nu dea cineva peste ei. Iată ce citi secretarul general, la rubrica consacrată lui, în timp ce Dutocq închidea ușa :

DOMNUL DES LUPEAULX — Un guvern se compromite de-a dreptul folosind un asemenea om, specializat în poliția diplomatică. Acest personaj poate fi îndreptat cu succes împotriva piraților politici ai altor cabinete, dar e o greșeală de a-l folosi în poliția internă... E mai presus de spionul obișnuit, înțelege orice plan, știe să săvîrșească o nelegiuire necesară și să-și acopere cu dibăcie retragerea.“

Des Lupeaulx era analizat, cît se poate de succint, în cinci sau șase fraze care constituiau chintesența portretului biografic de la începutul acestei povestiri. De la primele cuvinte, secretarul general se simți judecat de un om mai tare ca el, dar, fără a-și dezvălui tainele în fața unui om ca Dutocq, voi să-și facă timp spre a cerceta pe îndelete această lucrare, care mergea departe și lovea drept la țintă. Des Lupeaulx îi arătă deci lui Dutocq o mutră calmă și gravă. Secretarul general, întocmai ca avocații și magistrații, ca diplomații și ca toți cei obligați să răscolească inima omenească, nu se mai miră de nimic. Deprins cu trădările, cu vicleșugurile dictate de ură, cu capcanele de tot felul, era în stare să pri-

mească o lovitură în spate, fără ca chipul lui să exprime ceva.

— Cum ți-ai însușit această piesă ?

Dutocq povesti cum a fost ajutat de noroc ; în timp ce-l asculta, pe fața lui des Lupeaulx nu se citea nici un semn de aprobare. De aceea, spionul își sfârși cu oarecare teamă povestirea pe care o începuse atît de triumfător.

— Dutocq, ți-ai vîrît singur mîna în foc, răspunse secretarul general, sec. Dacă vrei să nu-ți faci dușmani înverșunați, păstrează cea mai adîncă taină asupra acestei lucrări, care este de cea mai mare importanță și pe care, de altfel, eu o cunoșteam.

Des Lupeaulx îi făcu semn să plece, cu una din acele priviri mai expresive decît orice vorbă.

„Ah, nemernicul de Rabourdin și-a vîrît coada și aici ! își spuse Dutocq, înspăimîntat la gîndul că a descoperit un rival în șeful său. El face parte din statul-major, în timp ce eu nu-s decît un cal de bătaie ! Nu m-aș fi așteptat la una ca asta !“

La toate celelalte pricini de dușmănie împotriva lui Rabourdin, se adăuga acum gelozia profesionistului contra unui confrate, una dintre cele mai cumplite fibre ale urii.

Rămas singur, des Lupeaulx căzu într-o meditație stranie. Instrumentul cărei puteri putea fi oare Rabourdin ?... Să se folosească de acest document neobișnuit ca să-l distrugă pe șeful de secție sau să se înarmeze cu el pentru a o cuceri pe soția lui ?... Misterul acesta rămînea foarte întunecat pentru des Lupeaulx, care parcurgea cu groază paginile dosarului din fața lui, unde toți oamenii cunoscuți de el erau judecați cu o ascuțime de necrezut. Il admira pe Rabourdin, deși se simțea lovit în inimă de el. Ora dejunului îl prinse pe des Lupeaulx cu fundat în lectura documentului.

— Excelența-sa vrea să știe dacă aveți de gînd să coboriți, il anunță valetul ministrului.

Ministrul lua totdeauna dejunul împreună cu soția sa, cu copiii și cu des Lupeaulx, fără servitori. Masa de dimineață este singurul moment de intimitate pe care oamenii de stat și-l pot îngădui în iureșul treburilor lor coplesitoare. Dar, cu toate zăgazarile prin care el își apără cu dibăcie ceasul acesta de conversație intimă, consacrându-se în întregime familiei și simțămintelor lor, mulți nepoștiți, mai mari sau mai mici, izbutesc să treacă peste aceste zăgazuri. Treburile tulbură adesea tihna aceasta ministerială, așa cum s-a întâmplat și în momentul acela.

— Credeam că Roubourdin e un om mai presus de funcționarii obișnuiți, dar iată că, numai la zece minute după moartea lui de La Billardiére, ce crezi că-i trece prin cap? să-mi trimită prin La Brière un bilet cu adevărat surprinzător. Citește, îi spuse ministrul lui des Lupeaulx, întinzându-i o bucată de hîrtie pe care o răsucea între degete.

Prea nobil pentru a se gândi la sensul rușinos pe care moartea lui de La Billardiére îl dădea scrisorii sale, Roubourdin i-o înmînase lui La Brière, care-i adusese de altfel vestea acestei morți. Des Lupeaulx citi cele ce urmează :

„Excelență,

Dacă douăzeci și trei de ani de servicii credincioase pot să merite o favoare, rog pe excelența-voastră să-mi acorde o audiență chiar astăzi, fiind vorba de o chestiune de care atîrnă cinstea mea.“

Urmau formulele de respect.

— Bietul om! rosti des Lupeaulx pe un ton de compătimire care lăsă pe ministru să plutească în eroarea lui. Sîntem singuri, chemați-l acum. După Cameră aveți consiliu, pe urmă excelența-voastră trebuie să răspundă astăzi opoziției, așa că nu văd altă oră cînd l-ați putea primi.

Des Lupeaulx se ridică, chemă valetul, îi dădu un ordin, apoi se întoarse și se așeză la masă.

„Il las pentru desert“, își spuse el.

Ca toți demnitarii din timpul Restaurației, ministrul era un om trecut de vîrstă. Carta dăruită de Ludovic al XVIII-lea avea cusurul de a lega mîna suveranilor, silindu-i să încredințeze destinele țării cvadragenarilor din Camera deputaților și septagenarilor din Camera pairilor, lipsindu-i de dreptul de a pune un om cu talent politic acolo unde trebuia, închizînd ochii în fața tinereții sau a sărăciei lui. Numai Napoleon a îndrăznit să folosească oameni tineri după bunul lui plac, fără să fie constrîns de nici un considerent exterior. De aceea, după prăbușirea acestei mari voințe, puterea a fost sărăcită de energii. Or, a pune moliciunea în locul vigoarei este un contrast mai primejdios în Franța decît în orice altă țară. În general, miniștrii numiți la bătrînețe s-au dovedit mediocri, în timp ce miniștrii tineri au făcut cinste monarhiilor europene și republicilor ale căror treburi au fost chemați să le conducă. Lumea își amintește încă de lupta dintre Pitt și Napoleon ¹¹⁰, doi oameni care au avut în mîna lor frînele politice la o vîrstă cînd alții, ca Henri de Navarre, Richelieu, Mazarin, Colbert, Louvois, d'Orange, Guise, La Rovère ¹¹¹, Machiavel, în sfîrșit toți oamenii mari celebri, porniți de jos sau născuți în jurul tronurilor, începeau abia să guverneze. Convențiunea, model de energie, a fost formată în mare parte de capete tinere; nici un suveran n-ar trebui să uite că ea a putut să opună Europei paisprezece armate; politica ei, atît de fatală în ochii acelor care se declară pentru o putere zisă absolută, nu a fost mai puțin dictată de adevăratele principii ale monarhiei, căci ea s-a comportat ca un mare rege. După zece sau doisprezece ani de lupte parlamentare, după ce a cunoscut bine politica și și-a istovit forțele în ea, acest ministru a fost înscăunat cu adevărat de un partid care îl socotea ca pe omul său de afaceri. Din fericire pentru el, era mai aproape de șaizeci de ani, decît de cincizeci; dacă ar mai fi avut încă oarecare

vigoare tinerească, ar fi fost repede zdrobit. Dar, obișnuit să renunțe, să se retragă, apoi să se întoarcă iar la datorie, el se lăsa lovit rînd pe rînd și de propriul său partid și de opoziție, și de Curte și de cler, opunîndu-le puterea de inerție a unei materii în același timp și maleabilă și rezistentă ; în plus, se bucura de beneficiul slăbiciunii sale. Torturat de mii de probleme de guvernare, mintea lui, întocmai ca a unui avocat bătrîn după ce și-a terminat pledoaria, nu mai avea acea vioiciune a spiritelor solitare, nici acea hotărîre promptă a oamenilor deprinși de timpuriu cu acțiunea, lucru ce se observă la militarii tineri. Nici nu s-ar fi putut să fie altfel ! Totdeauna sîcîise în loc să cumpănească, criticase efectele în loc să cerceteze cauzele, și avea, mai ales, capul plin de mii de reforme pe care un partid le impune șefului său, de programe pe care interesele particulare le ridică în fața unui orator cu viitor, copleșindu-l de planuri și de sfaturi ce nu pot fi executate. Departe de a fi odihnit, cînd ajunsese ministru era obosit de atîtea opintiri și de atîtea poticniri. Apoi, cînd se instalează în scaunul mult rîvnitei demnități, se văzu încurcat în mii de tufișuri spinoase, avînd de împăcat mii de voințe contrare. Dacă oamenii de stat din timpul Restaurației ar fi putut să-și urmeze propriile lor idei, meritele lor ar fi fost, fără îndoială, mai puțin expuse criticii ; dar, dacă vrerile lor au fost tîrîte în luptă, vîrsta i-a ferit de a mai desfășura acea rezistență pe care poți s-o opui, la începutul vieții, intrigilor josnice și nobile totodată, care îl învingeau uneori pe Richelieu și în mreжіle cărora avea să se lase prins, într-o sferă mai puțin înaltă, Rabbourdin. După hărțuierile primelor lor lupte, oamenii aceștia, mai curînd îmbătrîniți decît bătrîni, se loveau de hărțuierile ministeriale. Astfel, ochii lui se încețoșau tocmai cînd trebuiau să aibă agerimea vulturului, spiritul îi obosea tocmai cînd trebuiau să-și ascută istețimea.

Ministrul, căruia Rabourdin voia să i se spovedască, asculta în fiecare zi tot felul de oameni de o netăgăduită valoare, care-i exprimau teoriile cele mai ingenioase, aplicabile sau inaplicabile în afacerile Franței. Oamenii aceștia, care nu cunoșteau greutățile politicii în ansamblu, asaltau pe ministru la întoarcerea dintr-o bătălie parlamentară, dintr-o luptă cu tainicele nerozii de la Curte, în ajunul unei înfruntări cu opinia publică, ori a doua zi după o chestiune diplomatică ce dezbină guvernul în trei grupe cu păreri diferite. În asemenea situație, un om de stat nu poate să primească decît cu un căscat firesc prima frază în care e vorba de a pune mai multă ordine în treburile publice. Nu era dîneu la care cei mai îndrăzneți speculanți, oamenii din culisele financiare și politice să nu rezume într-un cuvînt cu greutate părerile bursei și ale băncilor, opiniile smulse din gura diplomaților, precum și planurile relative la situația Europei. Ministrul avea însă în des Lupeaulx și în secretarul său particular un mic consiliu cu ajutorul căruia rumega această hrană și controla sau analiza interesele ce se exprimau prin atîtea voci abile. De aceea, nenorocirea lui, care este a tuturor miniștrilor sexagenari, era de a fi în răspăr cu toate dificultățile: cu jurnalismul, a cărui înăbușire surdă se încerca în epoca aceea, în locul unei desființări directe; cu chestiunea financiară, ca și cu chestiunile industriei; cu clerul, ca și cu chestiunea bunurilor naționale¹¹²; cu liberalismul, ca și cu Camera deputaților. După ce învățise puterea timp de șapte ani, ministrul credea că poate învăța în același fel toate problemele. E atît de firesc a voi să te menții prin mijloacele menite să te înalțe, încît nimeni nu îndrăznea să defăimeze un sistem născocit de mediocritate ca să placă spiritelor mediocre. Restaurația, la fel ca și revoluția poloneză, a demonstrat națiunilor, ca și prinților, cît valorează un om și ce li se poate întîmpla cînd nu-l au. Ultimul și cel mai mare păcat al oamenilor de

stat din timpul Restaurației a fost cinstea lor într-o luptă în care adversarii foloseau toate resursele pungășiilor politice, minciuna, calomniile, dezlănțuind împotriva lor, prin mijloacele cele mai nimicitoare, acele mase oarbe ce nu sînt în stare să înțeleagă decît dezordinea.

Rabourdin știa toate acestea. Dar el se hotărîse să arunce ultimul zar, ca un om obosit de joc, care mai încearcă o singură dată; atît numai că soarta îi dăduse ca adversar un trișor în persoana lui des Lupeaulx. Cu toate astea, oricît de mare ar fi fost agerimea minții lui, șeful de secție, mai priceput în administrație decît în optica parlamentară, nu cuprindea cu imaginația sa întreaga realitate: nu știa că marea lucrare, căreia își consacraseră toată viața, avea să devină pentru ministru o teorie și că era cu neputință ca omul de stat să nu-l confunde cu novatorii de la ora desertului sau cu palavragiile de la gura sobei.

În momentul cînd ministrul, în picioare, în loc să-l aștepte pe Rabourdin, se gîndea la François Keller și era atent numai la soția lui, care îi întindea un ciorchine de strugure, ușierul anunță pe șeful de secție. Des Lupeaulx cîntărise bine dispoziția în care se afla omul de stat, preocupat de improvizațiile sale, încît, văzînd că ministrul e prins de soția lui, ieși înaintea lui Rabourdin și-l fulgeră cu o primă frază.

— Excelența-sa și cu mine știm ceea ce te preocupă, dar să nu-ți fie teamă de nimic, spuse el cu o voce slabă. Nici de Dutocq, nici de nimeni altcineva, adăugă apoi cu glas tare.

— Nu te neliniști, Rabourdin, îi spuse excelența-sa cu bunătate, dar făcînd un pas înapoi.

Rabourdin înaintă în mod respectuos, iar ministrul nu se mai putu feri.

— Excelența-voastră va încuviința să-mi îngăduie a-i spune două vorbe în particular? făcu Rabourdin aruncînd excelenței o otheadă enigmatică.

Ministrul se uită la ceasul din perete și se îndreplă spre fereastră, urmat de sărmanul șef de secție.

— Când aş putea avea onoarea de a supune excelenței-voastre lucrarea mea, în scopul de a-i da explicații despre noul plan administrativ la care se referă documentul pe cale de a fi pătat...

— Un plan administrativ? făcu ministrul încrunțind din sprâncene și întrerupându-l. Dacă ai să-mi comunicii ceva în genul acesta, așteaptă ziua când vom lucra împreună. Azi am consiliu, apoi trebuie să dau un răspuns la Cameră în legătură cu incidentul ridicat ieri, la sfârșitul ședinței, de opoziție. Ziua dumitale de lucru cu mine este miercurea viitoare, ieri n-am lucrat, deoarece ieri nu m-am putut ocupa de treburile ministerului. Chestiunile politice m-au copleșit în dauna celor administrative.

— Imi depun, cu toată încrederea, onoarea în mâinile excelenței-voastre, spuse Roubourdin cu gravitate, și o rog să nu uite că nu mi-a acordat timpul necesar pentru o explicație imediată în legătură cu documentul sustras...

— N-avea nici o teamă, spuse des Lupeaulx, trecând între ministru și Roubourdin, pe care-l întrerupse; în mai puțin de opt zile vei fi, fără nici o îndoială, numit.

Ministrul începu să rîdă, gîndindu-se la înflăcărarea lui des Lupeaulx pentru doamna Roubourdin, și o privi cu coada ochiului pe soția sa, care zîmbea. Roubourdin, nedumerit de jocul acesta mut, încercă să-i ghicească semnificația; îl scăpă din ochi, un moment, pe ministru, și excelența-sa folosi prilejul spre a se face nevăzut.

— Vom vorbi împreună despre astea, zise des Lupeaulx, în fața căruia șeful de secție se pomeni, nu fără surprindere, singur. Dar nu te mînia împotriva lui Dutocq, răspund eu pentru el.

— Doamna Roubourdin e o femeie încîntătoare, zise soția ministrului către șeful de secție, mai mult ca să-i spună ceva.

Copiii se uitau la Rabourdin cu o mare curiozitate. Rabourdin se aștepta la ceva solemn, dar se simțea ca un pește mare prins în plasa unui năvod subțire, și se zbătea de unul singur.

— Doamna contesă e prea îngăduitoare, rosti el.

— Voi avea oare plăcerea de a o vedea într-o miercuri ? spuse contesa. Adu-o aici, mă vei îndatora...

— Doamna Rabourdin primește miercurea, răspunse des Lupeaulx, care cunoștea banalitatea miercurilor oficiale. Dar, întrucît îi arătați atîta îngăduință, veți avea în curînd, dacă nu mă înșel, o serată intimă...

Soția ministrului se ridică în picioare, contrariată.

— De cînd ești dumneata maestrul meu de ceremonii ? ! îi spuse ea lui des Lupeaulx.

Cuvinte cu două înțelesuri, prin care își exprima nemulțumirea pricinuită de faptul că des Lupeaulx se amesteca în seratele ei intime, la care nu chema decît persoane alese pe sprînceană. Ieși, salutîndu-l pe Rabourdin. Des Lupeaulx și șeful de birou rămăseră astfel singuri în salonul cel mic unde ministrul lua dejunul în familie. Des Lupeaulx freca între degete scrisoarea confidențială pe care La Brière o adusese ministrului și pe care Rabourdin o recunoscuse.

— Dumneata nu mă cunoști încă, îi spuse el, zîmbind, șefului de secție. Dar vineri seara o să ne înțelegem perfect. Acum trebuie să primesc audiențe, ministrul le-a lăsat pe capul meu fiindcă el se pregătește pentru Cameră. Îți repet, însă, Rabourdin, n-avea nici o teamă.

Rabourdin pășea încet pe scări, zăpăcit de întorsătura neașteptată pe care o luau lucrurile. Se credea denunțat de Dutocq, și nu se înșela de loc ; des Lupeaulx avea în mîna lui documentul în care era judecat atît de aspru, totuși des Lupeaulx se purta frumos cu judecătorul său. Să-ți stea mintea în loc, nu alta ! Oamenii cinstiți înțeleg greu uneltirile încîlcite, și Rabourdin se pierdea în acest labirint, fără să poată ghici jocul pe care-l juca secretarul general.

„Sau n-a citit pasajul despre el, sau e îndrăgostit de soția mea !“

Acestea fură cele două gânduri la care se opri șeful de secție pe când străbătea curtea, deoarece schimbul de priviri pe care-l surprinsese în ajun între Célestine și des Lupeaulx îi reveni în memorie cu iuteala unui fulger.

În timpul absenței lui Rabourdin, secția sa fu prada unei mari agitații, dat fiind că în ministere raporturile dintre slujbași și superiorii lor sînt atît de ordonate, încît, atunci cînd ușierul ministrului vine din partea excelenței-sale la un șef de secție, mai ales la ora cînd ministrul nu-i de văzut, se stîrnesc mari comentarii. Coincidența dintre această comunicare extraordinară și moartea domnului de La Billardière dădu de altfel o importanță neobișnuită acestui fapt, și domnul Saillard, de cum îl află din gura domnului Clergeot, se și duse să-l comenteze cu ginerele său. Bixiou, care lucra în clipa aceea cu șeful lui, îl lăsă să discute cu socrul său și trecu în secția Rabourdin, unde activitatea încetase cu totul.

Bixiou

(intrînd)

La dumneavoastră văd că nu s-a urcat temperatura, domnilor ! Habar n-aveți ce se petrece jos. *Virtuoasa Rabourdin* e pe ducă ! Da, e destituit ! A fost o scenă teribilă la ministru.

Dutoq

(privind spre Bixiou)

Adevărat ?

Bixiou

Cui ar putea să-i facă rău asta ? Dumitale, nu, în nici un caz ; dumneata vei deveni subșef, iar du Bruel șef. Domnul Baudoyer trece la diviziune.

Fleury

Fac rămăşag pe o sută de franci că Baudoyer n-o să fie niciodată şef de diviziune.

Vimeux

Susţin rămăşagul. Dumneata susţii, domnule Poiret?

Poiret

Eu ies la pensie la 1 ianuarie.

Bixiou

Cum, adică, n-o să-ţi mai vedem pantofii cu şireturi? ! Şi ce-o să se facă ministerul fără dumneata? Cine susţine rămăşagul meu?...

Dutoch

Nu-mi vine a crede că o să fiu numit subşef, aşa că voi paria la sigur. Domnul Rabourdin a fost numit; domnul de La Billardière l-a recomandat pe patul de moarte celor doi miniştri, deoarece îl mostra conştiinţa că a încasat leafa pentru un post a cărui treabă o făcuse tot timpul Rabourdin, şi, ca să-l lase să moară cu cugetul împăcat, miniştrii i-au făgăduit că-l vor numi pe Rabourdin, afară numai dacă nu vor fi alte ordine superioare.

Bixiou

Domnilor, faceţi toţi la un loc rămăşag cu mine, sînteţi şapte, căci vei intra şi dumneata, domnule Phellion. Mă prind pe o masă de cinci sute de franci, la *Rocher de Cancale*, că Rabourdin n-a fost numit în locul lui de La Billardière. Pe dumneavoastră n-o

să vă coste nici o sută de franci de fiecare, în timp ce eu pun la bătaie cinci sute. Ce mai vreți? Pri-miți? Primești și dumneata, du Bruel?

Phellion

(punînd pînă pe masă)

Cucoane, nu știu pe ce te bizui dumneata cînd faci propunerea asta aleatorie, căci *aleatorie* este cuvîntul. Dar greșesc folosind termenul de propunere; de fapt, vreau să spun *contract*. Rămășagul dumitale e un contract.

Fleury

N-ai dreptate, denumirea de contract nu se poate da decît înțelegerilor recunoscute de cod, iar codul nu se amestecă în rămășaguri.

Dutocq

A-l respinge înseamnă a-l recunoaște.

Bixiou

Aici ai dreptate, Dutocq!

Poiret

De acord!

Fleury

Așa-i. E ca și cum ai refuza să-ți plălești datoriile, asta înseamnă a le recunoaște.

Thuillier

Ați devenit niște jurisconsulți teribili.

Poiret

Sînt tot atît de curios ca și domnul Phellion să știu pe ce anume se bizuie domnul Bixiou...

B i x i o u

(*strigînd tare spre biroul lui du Bruel*)

Primeşti, du Bruel ?

D u B r u e l

(*venind la ei*)

Naiba să vă ia, domnilor ! Am de făcut ceva greu, un anunţ despre moartea domnului de La Billardièrè. Vă implor, puţină tăcere, o să rideţi şi o să faceţi rămăşaguri după aceea.

T h u i l l i e r

O să rideţi, dumneata îmi furi calambururile ¹¹³ !

B i x i o u

(*îndreptîndu-se spre du Bruel*)

Ai dreptate, du Bruel, elogiul răposatului e un lucru destul de greu de întocmit ; i-aş fi făcut mai curînd caricatura !

D u B r u e l

Atunci, ajută-mă, Bixiou !

B i x i o u

Cu plăcere, deşi asemenea articole ies mai bine dacă le scrii în timp ce mănînci.

D u B r u e l

O să mîncăm împreună. (*Citeşte.*) „Biserica şi monarhia pierd în fiecare zi pe cîte unul dintre cei ce s-au luptat pentru ele în epocile revoluţiei...”

Bixiou

Rău. Eu aş scrie : „Moartea face victime mai ales printre cei mai bătrini apărători ai monarhiei şi cei mai credincioşi slujitori ai regelui, al cărui suflet e îndurerat de aceste pierderi. (*Du Bruel scrie repede.*) Domnul baron Flamet de La Billardière a murit azi-dimineaţă în urma unei hidropizii, provocată de o afecţiune a inimii...” Înţelegi, interesul este să arătăm că şi în birouri există inimi. Ții să facem şi un sos despre suferinţele regaliştilor în timpul Teroarei ? Mă rog, n-ar fi rău ! Dar nu, fiţuicile din opoziţie vor spune că suferinţele acestea au pornit mai mult de la stomac decît de la inimă. Mai bine să nu pomenim nimic. Ce-ai scris mai departe ?

D u B r u e l

(*citind*)

„Coborînd dintr-o veche viţă de parlamentari...”

Bixiou

Foarte bine ! E poetic, iar „viţă” sună a adevăr.

D u B r u e l

(*continuînd*)

„...în care devotamentul pentru tron era ereditar, întocmai ca şi păstrarea credinţei strămoşilor noştri, domnul de La Billardière...”

Bixiou

Eu aş spune *domnul baron*.

D u B r u e l

Numai că nu era încă în 1793.

B i x i o u

N-are importanță. După cum știi, în timpul Imperiului, Fouché, povestind o anecdotă despre Convențiune, și aducînd vorba despre Robespierre, care i se adresa lui, spunea: „Robespierre mi-a ordonat: *Duce d'Otrante*¹¹⁴, *dumneata vei lua în primire primăria!*” Așa că avem un precedent.

D u B r u e l

Dă-mi voie să notez anecdota asta. Totuși, să nu punem *baron*, fiindcă am păstrat pentru la urmă titlurile cu care a fost încărcat din plin.

B i x i o u

Aha, lovitura de teatru, tabloul final al articolului.

D u B r u e l

Ascultă: „Numind pe domnul de La Billardiére baron, gentilom...”

B i x i o u

(*aparte*)

Și încă ce gentilom!

D u B r u e l

(*în continuare*)

„...al palatului etc., regele a răsplătit toate serviciile aduse de slujitorul care a știut să impace severitatea impusă de funcțiunile sale cu blîndețea obișnuită a Bourbonilor, precum și curajul vendeanului care nu și-a îndoit genunchii în fața idolului imperial. El lasă un fiu, care-î moștenește devotamentul și virtuțile etc. ...”

Bixiou

Nu ți se pare că tonul e prea pretențios, prea colorat? Eu aş tempera puțin poezia asta : „Idol imperial“, „îndoit genunchii“, ce zici ? Se resimte vodevilul, în dauna stilului din pămînteasca proză. Eu aş zice : „Făcea parte dintre cei puțini care etc. ...“ Simplifică, e vorba doar de un om simplu.

Du Bruel

Iată o frază bună pentru un vodevil. Tu ai putea să dai lovitura în teatru, Bixiou !

Bixiou

Ce-ai scris în legătură cu afacerea Quiberon ? (*Celălalt citește.*) Nu-i bine. Iată cum aş scrie eu : „Într-o lucrare publicată de curînd, el a luat asupra lui toate nenorocirile expediției de la Quiberon, dovădind un devotament care nu se dădea îndărăt de la nici un sacrificiu“. E fin, spiritual și îl reabilitezi pe de La Billardièr.

Du Bruel

Față de cine ?

Bixiou

(*grav ca un preot care se urcă la amvon*)

Față de Hoche și Tallien¹¹⁵. Ce, nu cunoști istoria ?

Du Bruel

Nu. M-am abonat la colecția lui Baudoin, dar n-am avut încă timp s-o răsfoiesc ; în ea nu se găsesc subiecte pentru vodeviluri.

Phellion
(în pragul uşii)

Am vrea să ştim cu toţii, domnule Bixiou, ce te poate îndemna să crezi că respectabilul şi cinstitul domn Rabourdin, care ţine interimatul diviziunii de nouă luni, care-i cel mai vechi şef de secţie din minister şi pe care ministrul l-a chemat la el după ce a venit de la domnul de La Billardière, nu va fi numit şef de diviziune ?

Bixiou

Tătuca Phellion, dumneata cunoşti ceva geografie ?

Phellion
(umflându-se în pene)

Domnul meu, mă mîndresc chiar.

Bixiou

Dar istorie ?

Phellion
(cu modestie)

Oarecum.

Bixiou
(studiindu-l)

Diamantul de la cravată nu ţi-e prins bine, are să-ţi cadă. Ei bine, dumneata nu cunoşti inima omenească, în această privinţă n-ai ajuns decît pînă la marginile Parisului.

Poiret
(încet, către Vimeux)

Marginile Parisului ? Mi se pare că era vorba de domnul Rabourdin.

Bixiou

Secția Rabourdin face rămăşag, toată, cu mine?

Toţi

Da.

Bixiou

Du Bruel, şi tu?

Du Bruel

Te cred! Avem tot interesul ca şeful nostru să fie numit, căci atunci toţi din secția noastră vom avansa cu o treaptă.

Thuillier

Cu o treaptă! (*Incet, către Phellion.*) N-ar fi rău, ce zici?

Bixiou

Atunci să facem rămăşagul. Şi iată pe ce mă bizui: o să înţelegi greu, dar, în sfîrşit, am să v-o spun. Domnul Rabourdin are tot dreptul să fie numit (*se uită la Dutocq*), deoarece vechimea, meritele şi cinstea lui sînt recunoscute, preţuite şi răsplătite. Bineînţeles numirea sa este în interesul însuşi al administraţiei. (*Phellion, Poirot şi Thuillier ascultă fără să priceapă şi stau ca nişte oameni care încearcă să vadă prin întuneric.*) Ei bine, în virtutea acestor aprecieri şi merite, recunoscînd că măsura este dreaptă şi înţeleaptă, fac rămăşag că ea nu se va întimpla. Da, da, se va solda cu o înfrîngere, cum s-au soldat expediţiile din Boulogne şi din Rusia, în care geniul avea de partea lui toţi sorţii de izbîndă. Va fi înfrîntă cum e înfrîntă la noi orice măsură ce pare justă şi bună. Pe chestia asta mă prind în joc şi cu dracul.

Du Bruel

Şi cine are să fie numit?

Bixiou

Cu cit îl analizez mai bine pe Baudoyer, cu atât am impresia că el întrunește toate calitățile contrare ; în consecință, el va fi șeful diviziunii.

Dutocq

(scos din sărite)

Dar domnul des Lupeaulx, care m-a chemat la dînsul pentru a-mi cere albumul meu cu desene de Charlet, mi-a spus că domnul Roubourdin are să fie numit, și că tînărul de La Billardi re va trece ca referent la Justiție.

Bixiou

Numit ! Numit ! Numirea n-o să se semneze în decurs de zece zile. Ea se va face de Anul Nou. Uite, privi i-l pe șeful vostru, colo, în curte, și spune i-mi dacă *Virtuoasa Roubourdin*, cum i-am spus eu, are înfățișarea unui om care se bucură de favoare ; pare mai degrabă că-i destituit ! (*Fleury se repede la ferestră.*) La revedere, domnilor ; mă duc să-l înștiințez pe domnul Baudoyer că dumneavoastră l-a i numit pe domnul Roubourdin, asta o să-l înfurie pe omul acesta evlavios ! După aceea am să-i vorbesc despre rămășagul nostru, ca să-i vină inima la loc. Noi numim asta în teatru peripeție, nu-i aș , du Bruel ? La urma urmei, ce-aș putea pierde ? Dar, dacă voi c știga, o să mă facă subșef. (*Iese.*)

Poiret

Toată lumea spune despre domnul ăsta că are duh ; ei bine, eu, unul, n-am putut să înțeleg niciodată nimic din pălăvrăgelile lui. (*Continuă să scrie.*) Il ascult, îl ascult, aud vorbe peste vorbe, dar nu văd nici un sens. Vorbește despre marginile Parisului în legătură cu inima omenească și (*lasă pana din m n *

și se duce la sobă) spune că se prinde în joc și cu dracul în legătură cu expedițiile din Rusia și Boulogne! Mai întâi trebuie să cădem de acord cum că dracul joacă și el, și apoi să știm ce joc anume! Eu văd în primul rînd jocul de domino... (*Își suflă nasul.*)

Fleury

(*întrerupînd*)

E ora unsprezece, moș Poiret își suflă nasul!

Du Bruel

Așa-i... S-a și făcut unsprezece! Am șters-o la secretariat.

Poiret

Unde eram?

Thuillier

La domino, la Domnul, căci e vorba de drac, și dracul e un suzeran fără cartă. Dar asta trage mai curînd a *poantă* decît a calambur. Țsta e un joc de cuvinte. De altfel, nu văd deosebirea între un joc de cuvinte și...

(*Intră Sébastien pentru a lua circularele ce trebuie semnate și verificate.*)

Vimeux

Iată-l pe tînărul nostru cel frumos! Ai ajuns la capătul suferințelor, o să fii încadrat! Domnul Rabourdin va fi numit. Nu degeaba ai fost ieri la serata doamnei Rabourdin. Ce fericit ești că poți să te duci acolo! Se zice că iau parte niște femei superbe.

Sébastien

Habar n-am.

Fleury

Dar ce, ești orb ?

Sébastien

Nu-mi place să mă uit la ceea ce știu că nu voi avea.

Phellion

(încântat)

Bine spus, tinere.

Vimeux

Fii cu băgare de seamă, doamna Rabourdin e o femeie încântătoare.

Fleury

Aș, e prea slabă. Am văzut-o la Tuileries ; îmi place mai mult Percilliée, maestra de balet, victima lui Castaing.

Phellion

Dar ce poate să aibă comun o actriță cu nevasta unui șef de secție ?

Dutocq

Amîndouă joacă teatru.

Fleury

(uitîndu-se chiorîș la Dutocq)

Fizicul n-are nici o legătură cu moralul, și dacă dumneata vrei să spui cu asta că...

Dutocq

Nu vreau să spun nimic.

Fleury

Ei bine, știi cine are să fie numit șef de secție?

Toți

Cine?

Fleury

Colleville.

Thuillier

De ce?

Fleury

Doamna Colleville a sfârșit prin a apuca drumul cel mai scurt... drumul bisericii...

Thuillier

(sec)

Sînt un prieten prea bun al lui Colleville pentru a nu te ruga, domnule Fleury, să nu vorbești cu ușurință despre soția lui.

Phellion

Femeile, care n-au nici un mijloc de apărare, n-ar trebui să constituie subiecte de discuție în conversațiile noastre...

Vimeux

Cu atît mai mult cu cît frumoasa doamnă Colleville n-a voit să-l primească pe Fleury; el o defăimează din răzbunare.

Fleury

N-a voit să mă primească pe același picior de egalitate cu Thuillier, dar tot m-am dus...

Cind?... Unde?... Sub fereastra ei?...

Cu toate că Fleury era temut în birouri pentru îndrăzneala lui, de astă dată primi în tăcere ultima frază a lui Thuillier. Această resemnare, care-i surprinse pe slujbași, avea drept cauză o chitanță de două sute de franci, cu o semnătură destul de îndoielnică, pe care Thuillier urma să o prezinte domnișoarei Thuillier, sora lui. După această ciorovăială se făcu o tăcere adâncă. Fiecare se apucă de lucru și-și văzu de treabă, de la ora unu pînă la trei. Du Bruel nu se mai întoarse.

Către orele trei și jumătate, pregătirile de plecare — periatul pălăriilor, schimbarea veșmintelor — încep simultan în toate birourile ministerului. Această fericită jumătate de oră, consacrată micilor griji domestice, scurtează și mai mult șederea la birou. În această vreme, odăile prea încălzite se răcoresc, duhoarea particulară a birourilor se împrășteie, tăcerea coboară din nou. La orele patru nu se mai află acolo decît adevărații slujbași, aceia care își iau rolul în serios. Un ministru și-ar putea cunoaște oamenii care muncesc numai dînd o raită prin minister la ora patru fix, spionaj pe care însă nici unul dintre aceste personaje grave nu și-l îngăduie.

La ora patru, o parte dintre șefi se întîlniră în curte și se opriră puțin spre a-și împărtăși părerile cu privire la evenimentul zilei. În general, pornind în grupuri de cîte doi, sau de cîte trei, părerile erau în favoarea lui Roubourdin; cei cu mai multă experiență, însă, ca domnul Clergeot, dădeau din cap, spunînd: *Habent sua sidera lites*¹¹⁶. Saillard și Baudoyer fură ocoliți pe nebăgate de seamă, deoarece nimeni nu știa ce să le spună în legătură cu moartea lui de La Billardiére și fiecare își dădea seama că Baudoyer putea să rivnească postul, cu toate că nu i se cuvenea.

Cînd ginerele și socrul ajunseră la o oarecare despărțare de minister, Saillard rupse tăcerea, spunînd :

— Merge cam greu în ceea ce te privește, dragul meu Baudoyer.

— Nu înțeleg, răspunse șeful, la ce s-o fi gîndit Elisabeth cînd l-a trimis în goană pe Godard să ia un pașaport pentru Falleix. Godard mi-a spus că a închiriat o diligență, sfătuită de unchiul Mitral, și că la ora asta Falleix e în drum spre provincia lui.

— O fi vorba de vreo afacere în negoțul nostru, zise Saillard.

— Negoțul nostru cel mai important, în momentul de față, este de a ne gîndi la postul domnului de La Billardiére.

Ajunseseră lingă Palais-Royal, în strada Saint-Honoré, cînd Dutocq îi salută și se apropie de ei.

— Domnule, îi șopti el lui Baudoyer, dacă pot să vă fiu de folos cu ceva în împrejurările prin care treceți, vă stau la dispoziție și vă asigur că nu vă sînt mai puțin devotat decît domnul Godard.

— O asemenea stăruință e cel puțin mîngîietoare, răspunse Baudoyer, îți dai seama că te bucuri de stima unor oameni cumsecade.

— Dacă ați găsi de cuviință să vă slujiți de influența dumneavoastră spre a mă numi subșef, dîndu-i lui Bixiou gradul de șef, ați face fericirea a doi oameni care vor fi în stare de orice pentru înălțarea dumneavoastră în grad.

— Îți bați joc de noi, domnule ? zise Saillard, holbînd ochii la el.

— Departe de mine un asemenea gînd, răspunse Dutocq. Vin de la imprimeria jurnalului, unde am dus, din partea domnului secretar general, articolul despre domnul de La Billardiére. Dar celălalt articol pe care l-am citit acolo m-a făcut să am cea mai înaltă stimă pentru meritele dumneavoastră. Cînd va sosi momentul să se termine cu Roubourdin, eu voi fi acela care îi voi da lovitura de grație, binevoiți a vă aminti de aceasta.

Dutocq dispăru.

— Să mor dacă înțeleg ceva, zise casierul uitându-se la Baudoyer, ai cărui ochi mici arătau o uimire neobișnuită. Trebuie să cumpărăm jurnalul, diseară.

Cînd Saillard și ginerele lui intrară în salonul de la parter, găsiră acolo, în fața unui foc încins, pe doamna Saillard, pe Elisabeth, pe domnul Gaudron și pe preotul de la Saint-Paul. Preotul se întoarse spre domnul Baudoyer, căruia soția sa îi făcu un semn pe care el nu-l înțelese.

— Domnule, începu preotul, m-am grăbit să vin spre a vă mulțumi pentru impunătoarea danie cu care mi-ați împodobit biserica. Eu unul n-aș fi îndrăznit să fac datorii pentru a cumpăra un chivot atît de frumos, care e demn de o catedrală. Pe dumneata, care ești unul dintre enoriașii noștri cei mai credincioși ce nu lipsesc niciodată de la slujbă, trebuie să te fi izbit, mai mult decît pe oricine, sărăcia pristolului nostru. Peste cîteva clipe am să-l văd pe monseniorul coparoh, și el are să-ți arate întreaga lui mulțumire.

— Dar n-am făcut încă nimic... bolborosi Baudoyer.

— Sfinția-voastră, interveni soția lui, tăindu-i vorba, am să trădez taina soțului meu. Domnul Baudoyer are de gînd să-și întregească dania, dîndu-vă un baldachin, în Joia Mare. Dar cumpărarea lui atîrnă de situația noastră bănească, iar situația bănească atîrnă de avansare.

— Cel-de-sus să răsplătească pe cei care nu-l uită, rosti domnul Gaudron, pregătindu-se să plece împreună cu preotul.

— Nu vreți să ne faceți cinstea de a lua masa cu noi? O să mîncăm ce s-o găsi, se adresă Saillard preotului și domnului Gaudron.

— Dumneata poți rămîne, iubitul meu vicar, îi zise preotul lui Gaudron. Eu știi că sînt invitat la părințele de la Saint-Roch, care-l înmormîntează mine pe domnul de La Billardièr.

— Părintele de la Saint-Roch n-ar putea pune o vorbă bună pentru mine? întrebă Baudoyer, pe care soția lui îl trăgea cu putere de pulpana redingotei.

— Dar taci odată, Baudoyer! îi spuse ea, împingându-l într-un colț spre a-i șopti la ureche: Ai donat parohiei un chivot de cinci mii de franci. Am să-ți explic totul.

Zgîrcitul Baudoyer făcu o strîmbătură groaznică și tot timpul cinei rămase pe gînduri.

— De ce te-ai grăbit așa cu pașaportul lui Falleix? Pentru ce te amesteci unde nu trebuie? o întrebă el în cele din urmă.

— Dacă nu mă-nșel, afacerile lui Falleix sînt nițel și ale noastre, răspunse Elisabeth sec, aruncînd o privire soțului ei spre a-i arăta pe domnul Gaudron, în fața căruia trebuia să tacă.

— De bună seamă, zise moș Saillard, gîndindu-se la vîrsămintele sale.

— Nădăjduiesc c-ai ajuns la timp la redacția jurnalului, spuse Elisabeth domnului Gaudron, servindu-i supa.

— Da, scumpă doamnă, răspunse vicarul. De îndată ce directorul jurnalului a primit notița secretarului confesorului Curtîi, n-a mai făcut nici o greutate. Articolașul a fost pus, prin grija lui însuși, la locul cel mai bun, lucru la care nu m-aș fi așteptat. Tînărul ăsta de la jurnal e un om cu o inteligență ascuțită. Apărătorii credinței vor putea combate nelegiuirea fără să-și creeze neplăceri, deoarece la jurnalele regalistе se găsesc mulți oameni cu talent. Sînt incredințat că nădejtile dumneavoastră vor fi încoronate de izbîndă. Caută, dragă Baudoyer, să-l ocrotești pe domnul Colleville, deoarece este obiectul atenției eminentei-sale, mi s-a atras chiar luarea-aminte să-ți vorbesc despre el...

— În cazul că voi fi numit șef de diviziune, îl voi face șef de secție la mine, dacă vrei! zise Baudoyer.

Tîlcul enigmei ieși la iveală la sfîrșitul cinei. Foaia guvernamentală, cumpărată de portar, cuprindea la

Cronica Parisului următoarele două articole, cu caracter de informații:

„Domnul baron de La Billardièrre a încetat din viață azi-dimineață, după o lungă și grea suferință. Regele pierde un slujitor devotat, iar biserica unul dintre cei mai credincioși fii. Sfârșitul domnului de La Billardièrre încoronează cu demnitate frumoasa lui viață dăruită în întregime, în timpuri grele, misiunilor primejdioase și îndeplinirii cu credință, pînă în ultima clipă, a funcțiunilor celor mai spinoase. Domnul de La Billardièrre a fost comisar regal într-un departament unde caracterul său a învins toate piedicile pe care răzvrătirea le ridica în acea parte a țării. A primit de bunăvoie o direcție plină de răspundere, în cadrul căreia priceperea lui s-a îmbinat cu blindețea franceză a purtărilor sale, pentru a domoli tulburările grave ce s-au produs acolo. Nici o răsplată n-a fost primită mai pe drept decît acelea prin care regele Ludovic al XVIII-lea și majestatea-sa au binevoit a încorona un devotament care nu s-a clătinat în fața uzurpatorului¹¹⁷. Vechea lui familie va dăinui prin vlăstarul ei, moștenitorul meritelor și al credinței acestui admirabil om, a cărui pierdere îndurerează atîția prieteni. Majestatea-sa a și anunțat, printr-un cuvînt plin de înțelegere, că îl socotește pe domnul Benjamin de La Billardièrre printre gentilomii Curții.

Numeroșii prieteni, care nu vor fi primit anunțurile de înmormîntare sau căroră aceste anunțuri le vor fi ajuns cu întirziere, sînt înștiințați că înhumarea va avea loc mîine, la orele patru, la Biserica Saint-Roch. Discursul funebru va fi rostit de domnul abate Fontanon.“

„Domnul Isidore Baudoyer, reprezentantul uneia dintre cele mai vechi familii ale burgheziei pariziene și șef de secție în diviziunea La Billardièrre, a dat o nouă dovadă despre trainicele tradiții de cucernicie prin care s-au distins aceste mari familii atît de mîndre de strălucirea religiei și atît de iubitoare față de

monumentele ei. Biserica Saint-Paul ducea lipsa unui chivot potrivit cu măreția acestui lăcaș înălțat de «Prietenii lui Isus». Nici epitropia, nici preotul bisericii nu aveau destule fonduri pentru a împodobi altarul. Domnul Baudoyer a făcut danie acestei parohii un chivot, pe care multă lume l-a admirat la domnul Gohier, argintarul regelui. Datorită acestui om evlavios, Biserica Saint-Paul e înzestrată azi cu o capodoperă a argintăriei, ale cărei desene încrustate se datoresc domnului de Sommervieux. Anunțăm cu bucurie o faptă care dovedește cât de goală este vorbăria liberalismului despre caracterul burgheziei pariziene. Marea burghezie a fost regalistă în toate timpurile, ea o va dovedi totdeauna, cu orice prilej.”

— Prețul era de cinci mii de franci, zise abatele Gaudron, dar, cu bani peșin, argintarul Curții l-a dat mai ieftin.

— „*Reprezentantul uneia dintre cele mai vechi familii ale burgheziei pariziene!*” repetă Saillard. E tipărit negru pe alb, și încă în jurnalul guvernamental!

— Scumpe domnule Gaudron, ajută-l te rog pe tatăl meu să compună o frază pe care ar putea s-o strecoare la urechea doamnei contese, atunci când îi va duce indemnizația lunară, o frază care să spună tot! Eu am să vă las. Trebuie să plec cu unchiul Mitral. Mă credeți că mi-a fost cu neputință să dau de unchiul Bidault? Și dacă ați ști în ce cocioabă stă! Dar domnul Mitral, care-i cunoaște tabieturile, spune că își termină treburile între ora opt și douăsprezece și că, după această oră, nu poate fi găsit decît la o cafenea cu firma *Thémis*¹¹⁸, un nume tare ciudat...

— Se împarte cumva dreptate acolo? glumi abatele Gaudron, rîzînd.

— Nu știu ce-o fi căutînd într-o cafenea situată la colțul străzii Dauphine, pe Cheiul Augustinilor... Dar se zice că e acolo în fiecare seară și joacă domino cu prietenul său, domnul Gobseck. Nu vreau să mă duc

singură, unchiul meu mă însoțește pînă la cafeneaua aceea și o să mă aducă înapoi.

În momentul acela, Mitral își arată fața gălbejită, sub peruca sa mițoasă, și făcu semn nepoatei sale să pornească, spre a nu irosi un timp care costă doi franci ora. Doamna Baudoyer plecă, deci, fără să spună nimic nici tatălui, nici soțului ei.

— Cerul, îi spuse domnul Gaudron lui Baudoyer după ce Elisabeth plecă, ți-a dat în această femeie o comoară de cumițenie și virtute, un model de înțelepciune, o creștină în care sălășluiește harul divin. Numai religia poate făuri caractere atît de desăvîșite. Mîine voi face o liturghie pentru izbînda dreptei cauze! În interesul monarhiei și al religiei, dumneata trebuie să fii numit. Domnul Rabourdin e un liberal abonat la *Journal des Débats*, ziar jalnic, care lovește în domnul conte de Villèle¹¹⁹ pentru a servi interesele jignite ale domnului de Chateaubriand. Eminența-sa va citi astă-seară jurnalul, fiindcă se vorbește în el despre sărmanul lui prieten, domnul de La Billardière, iar monseniorul coparoh îi va pomeni despre dumneata și despre Rabourdin. Îl cunosc bine pe sfinția-sa: cînd e vorba de scumpa lui biserică, nu te uită nici odată în predicile sale; or, în momentul acesta are cîntecul de a cina împreună cu coparohul, la părintele de la Saint-Roch.

Auzind vorbele acestea, Saillard și Baudoyer începură să înțeleagă că Elisabeth nu stătuse degeaba din clipa cînd fusese înștiințată de Godard.

— Trebuie să recunoaștem că e șmecheră Elisabeth a noastră! exclamă Saillard, apreciînd, mai mult decît o făcea abatele, lucrătura ascunsă, țesută la repezeală de fiica lui.

— L-a trimis pe Godard să pîndească la ușa lui Rabourdin, ca să afle ce ziar primește acesta, zise Gaudron, și i-am comunicat numaidecît secretarului eminenței-sale; ce vrei, trăim într-o epocă în care biserică și tronul trebuie să-și cunoască bine și prietenii și dușmanii.

— Iată o frază pe care o caut de cinci zile într-una ca să i-o spun soției excelenței-sale, zise Saillard.

— Tot Parisul citește ce-i aici! exclamă Baudoyer cu ochii aplecați deasupra ziarului.

— Lauda asta te costă patru mii opt sute de franci, mămicule! zise doamna Saillard.

— În schimb ați împodobit lăcașul Domnului, răspunse abatele Gaudron.

— Ne-am fi putut izbăvi de păcate și fără asta! reluă soția. E drept, dacă Baudoyer obține postul, el îi va aduce opt mii de franci mai mult decât acum, așa că sacrificiul n-o să fie chiar atât de mare. Dar dacă nu-l obține?... Văleu, mămiculiță, ce pierdere! exclamă ea, privindu-și soțul.

— Nu-i nimic, zise Saillard cu înflăcărare, vom pune totul la loc prin Falleix, care își va lărgi acum afacerile cu ajutorul fratelui său, pe care l-a făcut anume agent de bursă. Elisabeth ar fi trebuit să ne spună și nouă de ce a șters-o așa de repede Falleix... Dar să compunem fraza. Iată cum m-am gândit eu: „Doamnă, dacă ați vrea să spuneți două vorbe excelenței-sale...”

— Dacă ați vrea! făcu Gaudron. „Dacă ați binevoi” e mai respectuos. Dar, înainte de toate, trebuie să știm dacă doamna prințesă moștenitoare îți acordă protecția ei, și numai atunci i-ai putea strecura contesei ideea de a participa la îndeplinirea dorințelor alteței-sale regale.

— Trebuie, de asemeni, să amintim de postul vacant, zise Baudoyer.

— „Doamnă contesă”, reluă Saillard ridicându-se în picioare și înfășurînd-o pe soția lui într-un zimbet cuceritor.

— Doamne, Saillard, ești de-a dreptul caraghios! Ia seama, mămicule, o s-o faci să ridă pe femeia aia!

— „Doamnă contesă”... acum e mai bine? schimbă el tonul, aruncînd o otheadă soției lui.

— Da, puișorule.

— „Postul prearespectatului și răposatului domn de La Billardièr e vacant, ginerele meu, domnul Baudoyer...”

— „Bărbat merituos și foarte evlavios”, suflă Gaudron.

— Scrie, Baudoyer, strigă moș Saillard, scrie fraza !

Baudoyer luă pana cu naivitate și scrise, fără să roșească, propriul său elogiu, așa cum ar fi făcut, absolut la fel, Nathan sau Canalis scriind recenzii despre propriile lor cărți.

— „Doamnă contesă...” Înțelegi, mamă, făcu Saillard către soția lui, îmi închipui că tu ești nevasta ministrului.

— Mă mai crezi și proastă ? Las' că ghicesc eu, răspunse ea.

— „Postul prearespectatului și răposatului domn de La Billardièr e vacant ; ginerele meu, domnul Baudoyer, om cu merite desăvârșite și de o mare cucernicie...”

După ce se uită la domnul Gaudron, care stătea pe gânduri, adăugă :

— „Ar fi fericit dacă l-ar deține.” Nu-i rău, nu-i așa ? Scurt, dar spune totul !

— Stai, Saillard, nu vezi că domnul abate se gîndește ? îi șopti soția. Nu-l tulbura.

— ....„Ar fi fericit dacă dumneavoastră ați binevoi să vă gîndiți la el — reluă Gaudron — și, dacă i-ați spune două vorbe excelenței-sale, veți face mare plăcere doamnei prințese moștenitoare, de care are fericierea să fie protejat.”

— Ah, domnule Gaudron, fraza asta prețuiește cît un chivot ; acum nu-mi mai pare rău de cei patru mii opt sute de franci... Ce zici, Baudoyer, că tu-l vei plăti, băiatule, ai scris ?

— Am să te pun s-o repeți și să mi-o spui în fiecare dimineață și seară, mămicule, zise doamna Saillard. Da, fraza e bine ticluită ! Ferice de dumneata, domnule Gaudron, că ești atît de învățat !

Iată ce înseamnă să studiezi prin seminar, înveți cum să vorbești cu Dumnezeu și cu sfinții lui.

— Și e tot atât de bun, pe cât e de învățat, adăugă Baudoyer, strângînd mîinile preotului. Dumneata ai scris articolul de aici? întrebă el arătînd spre ziar.

— Nu, răspunse Gaudron. A fost făcut de secretarul eminenței-sale, un tînăr abate care mi-e foarte îndatorat și care se interesează de domnul Colleville; pe vremuri, i-am plătit întreținerea la seminar.

— O faptă bună e totdeauna răsplătită! rosti Baudoyer.

În vreme ce aceste patru persoane se așezau în jurul mesei ca să joace boston, Elisabeth și unchiul Mitral ajungeau la cafeneaua *Thémis*; pe drum ei discutară despre afacerea în care istețimea Elisabethei îl făcu pe Mitral să vadă cea mai puternică pîrghie prin care va forța mîna ministrului. Unchiul Mitral, fost portărel, priceput în hărțuieli, șiretlicuri și tertipuri judecătorești, socotea onoarea familiei sale strîns legată de triumful nepotului. Zgîrcenia sa îl făcuse să se intereseze de bănetul lui Gigonnet și știa că toată moștenirea asta revenea nepotului său Baudoyer, așa că rîvnea pentru acesta un grad potrivit cu averea Saillarzilor și a lui Gigonnet, hărăzite tinerei Baudoyer. Unde n-ar putea ajunge o fată al cărei venit se ridică la peste o sută de mii de livre! Își însușise, deci, ideile nepoatei sale, pe care le înțeleșese foarte bine. De aceea și grăbise plecarea lui Falleix, explicîndu-i că nu trebuie să piardă nici o clipă. Apoi, în timpul cinei, se gîndise la întorsătura cea mai bună pe care urma s-o dea manevrei urzite de Elisabeth. Cînd ajunseră la cafeneaua *Thémis*, îi spuse nepoatei sale că el va putea pune la cale totul, singur, cu Gigonnet, și o lăsă să aștepte în trăsură, astfel ca ea să nu intervină decît la timpul și locul potrivit. Elisabeth zări, în dosul geamurilor, cele două chipuri, al lui Gobseck și al unchiului Bidault, care se profilau pe fondul galben al pereților căptușiți cu lemn din această veche cafenea și care semă-

nau cu două capete de camee, reci și nemișcate de parcă ar fi fost gravate. Cei doi avari parizieni erau înconjurați de alte câteva fețe bătrîne pe care camăta de treizeci la sută părea întipărită în zbîrciturile circulare ce porneau din jurul nasului și le brăzdau obrazii încremeniți ca gheața. La vederea lui Mitral, fizionomiile lor prinseră a se mișca, și ochii le străluciră cu o aviditate de tigru.

— Ei, ei, iată-l pe taica Mitral, strigă Cha-boisseau.

Bătrînelul acesta dădea bani cu camătă celor ce se îndeletniceau cu tipărirea cărților și ziarelor.

— Pe legea mea, el în persoană! răspunse un negustor de hirtie, pe nume Métivier. E o maimuță bătrînă care se pricepe la strîmbături!

— Iar dumneata, un corb bătrîn care te pricepi la cadavre! i-o întoarse Mitral.

— Așa-i, rosti încruntatul Gobseck.

— Ce cauți aici, fiule? Ai venit să mi-l răpești pe prietenul Métivier? îl întrebă Gigonnet, arătînd spre negustorul de hirtie, care avea o mutră de portar bătrîn.

— Papa Gigonnet, nepoțica dumitale, Elisabeth, e afară, îi șopti Mitral la ureche.

— Ce, s-a întîmplat vreo nenorocire? făcu Bidault.

Moșneagul își încreți sprîncenele și luă un aer duios, ca al unui călău care se pregătește să intre în funcțiune; cu toată tăria lui romană, trebuie să fi fost mișcat, deoarece nasu-i, atît de roșu de obicei, își pierdu puțin din culoare.

— Nenorocire ar fi, dacă n-ai vrea s-o ajuți pe fiica lui Saillard, o fată care îți împletește ciorapi de treizeci de ani! zise Mitral.

— Dacă are cu ce garanta, nu zic nu! răspunse Gigonnet. Află că Falleix și-a vîrît nasul și aici. Falleix al dumitale și-a făcut fratele agent de bursă și învîrtește niște afaceri mai bune ca Brezac și, mă rog, cu ce? Cu deșteptăciunea lui, nu? Și, apoi, nici Saillard nu-i un copil!

— Știe să cînlărească banii ! interveni Chaboisseau.

Expresia asta, rostită între bătrînii aceștia, ar fi făcut pe un artist să se cutremure ; toți dădură din cap.

— La urma urmei, ce mă privește pe mine nenorocirea rudelor mele, reluă Bidault, zis Gigonnet. Principiul meu este să nu mă las legat la gard nici de prieteni, nici de rude, fiindcă nimeni nu pierе decît din cauza slăbiciunilor lui. Adresează-te lui Gobseck, el e mai moale !

Cămătarii aplaudară această doctrină printr-o mișcare a capetelor lor metalice ; cine i-ar fi văzut ar fi crezut că aude scrișnetul unei mașini neunse.

— Ei, haide, Gigonnet, fii mai înțelegător, zise Chaboisseau, ți-a împletit, doar, ciorapi timp de treizeci de ani.

— Ah, asta e ceva ! adăugă Gobseck.

— Sînteți între dumneavoastră, așa că pot vorbi, zise Mitral după ce-și roti ochii pe deasupra celor din jurul lui. Am fost mînat încoace de o afacere strașnică...

— Dacă-i strașnică, atunci de ce-ai mai venit la noi ? îl intrerupse Gigonnet, acru.

— Fiindcă un anume tip, care a fost gentilom la Curte, un bătrîn șuan... stai, cum îi spune?... La Billardièrе... a murit chiar acum.

— Adevărat ? făcu Gobseck.

— Și nepotu-meu dă chivote bisericilor ! făcu Gigonnet.

— Nu-i prost să le dea pe degeaba, unchiule, le vinde, răspunse Mitral cu mîndrie. Acum e vorba să capete postul domnului de La Billardièrе, și, ca să-l obțină, e nevoie să înhățăm...

— „Să înhățăm“... se vede că ai fost portărel ! zise Métivier bătîndu-l prietenește pe umăr. Îmi place !

— Să înhățăm pe domnișorul Chardin des Lupeaulx în gheara noastră, continuă Mitral. Or, Elisa-

belli a găsit mijlocul de a o putea face, și el constă în...

— Elisabeth ! exclamă Gigonnet, întrerupându-l iar. Drăguța de ea, seamănă cu bunică-su, cu bietul frate-miu ! Bidault n-avea seamăn pe lume ! Ah, dacă l-ați fi văzut la vânzările de mobile vechi... ce pricepere, ce miros !... Ei, și ce vrea fata ?

— Așa, așa, făcu Mitral, îți recunoști repede neamurile, taică Gigonnet. Fenomenul ăsta trebuie să-și aibă pricinile lui.

— Tot copilăros ai rămas ! zise Gobseck către Gigonnet.

— Ei bine, Gobseck și Gigonnet, voi care m-ați învățat atâtea, e cazul să vă spun că aveți nevoie de des Lupeaulx ; nu uitați că l-ați jumulit cândva, așa că feriți-vă să nu-și ceară fulgii îndărăt, zise Mitral.

— Putem să-i spunem ? îl întrebă Gobseck pe Gigonnet.

— Mitral e de-ai noștri, n-o să se lepede tocmai acum de vechile-i deprinderi, răspunse Gigonnet. Uite ce, Mitral, șopti el la urechea fostului portărel, noi trei am cumpărat niște polițe trecute în lichidare.

— Ce-ați putea pierde ? întrebă Mitral.

— Nimic, răspunse Gobseck.

— Nu-s pe numele noastre, adăugă Gigonnet ; îl avem ca paravan pe Samanon.

— Ascultă-mă, Gigonnet. E frig și nepoțica dumitale așteaptă afară. Ai să mă înțelegi din două vorbe. Trebuie să trimiteți, amîndoi, fără dobîndă, două sute cincizeci de mii de franci lui Falleix, care în clipa asta bate drumul la treizeci de leghe de Paris. Curierul trebuie să-i iasă înainte.

— Numai să poată, zise Gobseck.

— Unde se duce ? întrebă Gigonnet.

— Se îndreaptă spre admirabila moșie a lui des Lupeaulx, continuă Mitral. Cunoaște bine ținutul și vrea să cumpere pentru cei două sute cincizeci de mii de franci pămînturile bune din jurul cocioabei secretarului general, care oricînd vor face prețul dat. Ac-

tele trebuiesc înregistrate în două zile (nu scăpați din vedere asta!). Cu această mică sporire, moșia lui des Lupeaulx va plăti un impozit de o mie de franci. *Ergo*¹²⁰, des Lupeaulx va deveni elector în marele colegiu, va putea fi ales, făcut conte și tot ce-o mai vrea. Și, știți cine-i deputatul care s-a dat la fund?...

Cei doi avari făcură un semn afirmativ din cap.

— Des Lupeaulx și-ar tăia și un picior, numai să ajungă deputat, continuă Mitral. Dar dacă el ar vrea să aibă pe numele lui contractele de ipotecă pe care i le vom prezenta noi, firește, prin împrumutul nostru, subrogându-ne în drepturile vânzătorilor... (Aha, vă convine, nu?) interesul nostru e să obținem mai întâi postul pentru Baudoyer; după aceea puteți face ce vreți cu des Lupeaulx! Falleix rămâne acolo și pregătește atmosfera electorală, așa că, datorită lui Falleix, o să-l aveți în mină pe des Lupeaulx în tot timpul alegerilor... și e vorba de niște alegeri cantonale, unde prietenii lui Falleix formează majoritatea. Iar Falleix e un om de ispravă, nu-i așa, taică Gigonnet?

— Mai ales că e amestecat și Mitral, interveni Méti vier. Socoteala nu-i rea.

— S-a făcut, zise Gigonnet. Nu-i așa, Gobseck? Falleix va semna niște contrapolițe și va face ipoteca pe numele lui, iar noi ne vom duce să stăm de vorbă cu des Lupeaulx la timpul potrivit.

— Numai să nu fim trași pe sfoară! zise Gobseck.

— Ah, moșule, făcu Mitral, aș vrea să știu cine ar putea fi hoțul?

— Eh, nu putem fi trași pe sfoară decât de noi înșine, răspunse Gigonnet. Noi am socotit că facem bine cumpărând polițele tuturor creditorilor lui des Lupeaulx cu un scăzământ de șaiszeci la sută.

— Veți pune ipotecă pe moșia lui și pe urmă îl veți duce de nas cu dobânzile! răspunse Mitral.

— Nu-i rău, zise Gobseck.

După ce schimbă o privire plină de subînțeles cu Gobseck, Bidault, zis Gigonnet, ieși în fața cafenelei.

— Elisabeth, dă-i înainte ! îi spuse el nepoatei sale. Omul tău e în mîna noastră, dar ai grijă de amănunte. Ai început-o bine, șmechero, nu te lăsa, unchiul tău te admiră !... Și îi bătu palma cu voioșie. Acum, continuă Mitral, Métivier și Chaboisseau ar putea să ne dea o mîna de ajutor, ducîndu-se chiar astă-seară la redacția unui jurnal al opoziției ca să prindă mingea din zbor și să sprijine articolul guvernamental. Intoarce-te singură acasă, mititico, nu vreau să-i scap din mîna pe acești doi corbi de mare.

Și intră iar în cafenea.

— Mîine, fondurile vor porni spre destinația lor, însoțite de un cuvînt către casierul general. Pentru o sută de mii de taleri vom scoate de la „prietanii noștri“ toate polițele sale, îi spuse Gigonnet lui Mitral cînd portărelul veni să stea de vorbă cu cămătarul.

A doua zi, numeroșii abonați ai unui jurnal liberal citiră la rubrica *Noutăți pariziene* un articol insenat prin autoritatea lui Chaboisseau și Métivier, acționari la două jurnale, cămătari în sectorul librăriei, tipografiei și papetăriei, și cărora nici un redactor nu le putea refuza nimic.

Iată articolul :

„Ieri, un jurnal guvernamental arăta ca succesor sigur al baronului de La Billardiére pe domnul Baudoyer, unul dintre cetățenii cei mai recomandabili ai unui cartier foarte populat, unde binefacerile sale sînt tot atît de cunoscute ca și cuvioșia sa, de care face mult caz foaia guvernamentală ; ea ar fi putut însă pomeni și despre meritele sale ! Nu cumva, lăudînd străvechea origine burgheză a domnului Baudoyer, care este, desigur, o noblețe ca oricare alta, a lăsat să se creadă că aceasta ar fi o cauză a eventualei excluderi a candidatului său ? Inutilă perfidie ! Conform obiceiului ei, nobila doamnă îl dezmiardă pe cel pe care-l ucide. A-l numi pe domnul Baudoyer înseamnă a recunoaște virtuțile și meritele claselor mijlocii, ai căror apărători noi vom fi totdeauna, cu toate că sîn-

tem nevoiți să ne declarăm adesea învinși. Această numire ar fi un act de dreptate și de înțelepciune politică, pe care ministerul nu și-l va îngădui. Foaia religioasă a dat dovadă, de astă dată, de mai multă inteligență decît patronii ei ; și va fi muștrată, fără îndoială.“

A doua zi dimineța, vineri, zi de primire la doamna Rabourdin, pe care des Lupeaulx o lăsase, la miezul nopții, strălucind de frumusețe, pe treptele Tatrului *des Bouffons*, dînd brațul doamnei de Camps (doamna Firmiani se măritase), pișicherul curtezan se deșteptă cu gîndurile de răzbunare potolite sau mai bine zis răcorite : era îmbătat de ultima privire schimbată cu doamna Rabourdin.

„Mi-l voi apropia pe Rabourdin, iertîndu-l deocamdată, dar îmi voi scoate pîrleala mai tîrziu ; pînă una-alta, dacă el n-o să capete postul, va trebui să renunț la o femeie care ar putea deveni unul dintre cele mai prețioase instrumente pentru o înaltă carieră politică ; ea pricepe orice, nu se dă îndărăt din fața nici unei idei și apoi, fără ea, eu n-aș avea cum să cunosc, înaintea ministrului, planul noii administrații conceput de Rabourdin ! Așadar, iubite des Lupeaulx, trebuie să faci totul pentru Célestine a ta. N-ai decît să te strîmbi, doamnă contesă, o vei invita pe doamna Rabourdin la prima duminică serată intimă.“

Des Lupeaulx era unul dintre oamenii aceia care, spre a-și satisface o pasiune, știu să-și ascundă bine răzbunarea într-un colț al inimii. Așa că hotărîrea lui fu luată : se decise să susțină numirea lui Rabourdin.

— Îți voi dovedi, șefule dragă, că merit un post bun în temnița duminică diplomatică, vorbi singur, așezîndu-se la biroul din cabinetul său și desfăcînd jurnalele.

Știa foarte bine, încă de ieri de la ora cinci, ceea ce va conține foaia guvernamentală, încît lectura ei nu putea decît să-l amuze ; totuși o deschise spre a-și

arunca ochii asupra articolului despre de La Billardièrè, gîndindu-se la încurcătura în care-l pusese du Bruel cînd acesta îi prezentase redactarea glumeață a lui Bixiou. Nu-și putu reține rîsul recitînd biografia fostului conte de Fontaine, mort cu cîteva luni mai înainte, și pe care o reprodusesese pe seama lui de La Billardièrè, cînd, deodată, privirea îi fu izbită de numele lui Baudoyer. Citi cu furie pîrdalnicul articol care angaja ministerul. Sună imediat și dădu ordin să vină Dutocq, spre a-l trimite la gazetă. Dar nu mică îi fu mirarea cînd citi răspunsul opoziției, căci, din întîmplare, în mîină îi căzu imediat după aceea foaia liberală ! Lucrurile deveneau serioase. Cunoștea partida, și intrusul care-i încurca socotelile părea a fi un șarlatan foarte dibaci, care se folosea cu o mare istețime de două gazete rivale și care începuse lupta în aceeași seară, ghicind gîndurile ministrului ! Crezu a recunoaște stilul unui gazetar liberal pe care-l întilnea adesea și se hotărî să-l descoase în cursul serii, la Operă.

Dutocq intră în birou.

— Citește, îi zise des Lupeaulx întinzîndu-i cele două jurnale și continuînd să parcurgă celelalte foi spre a vedea dacă Baudoyer nu mai trăsese și alte sfori. Să-mi afli cine a îndrăznit să-și bată joc de minister în felul acesta.

— În nici un caz nu poate fi domnul Baudoyer, răspunse Dutocq ; el n-a plecat ieri de loc de la birou. Nu e nevoie să mă mai duc la gazetă. Ieri, pe cînd dădeam articolul dumneavoastră, l-am văzut pe un abate care venise acolo cu o scrisoare din partea Marii Duhovnicii¹²¹, scrisoare în fața căreia v-ați fi înclinat chiar și dumneavoastră.

— Dutocq, știu că îl urăști pe Roubourdin, dar n-ai dreptate, fiindcă el s-a opus de două ori la destituirea dumitale. De fapt, nu sîntem niciodată stăpîni pe sentimentele noastre și adesea se întîmplă să dușmănim tocmai pe cei care ne fac bine. Vreau să știi doar atît că, dacă îți vei îngădui cea mai mică trădare față de

Rabourdin înainte de a-ți fi dat eu dezlegare, va fi în dauna dumitale, căci în cazul acesta poți să mă consideri și pe mine un dușman al dumitale. Cît despre gazeta amicului meu, Marea Duhovnicie n-are decît să-și ia asupra-și numărul abonaților noștri, dacă ține cu orice chip. Sîntem la sfîrșitul anului, problema abonamentului va fi discutată în curînd, și-o să vedem noi! Iar cît privește postul lui de La Billardièrre, nu-i decît o cale de a pune capăt acestei chestiuni, anume: să facem numirea chiar astăzi.

— Domnilor, strigă Dutocq întorcîndu-se în birou și adresîndu-se colegilor săi, nu știu dacă Bixiou are darul de a prezice viitorul, dar, dacă n-ați citit încă ziarul guvernamental, vă invit să studiați articolul despre Baudoyer publicat acolo; după aceea, întrucît Fleury are foaia opoziției, puteți vedea în ea replica. Fără discuție, domnul Rabourdin are foarte multe merite, dar un om care, în timpul nostru, face bisericilor danii în chivote de șase mii de franci, pe legea mea, are și el merite!

B i x i o u

(intrînd)

Ce ziceți de „Scrisoarea întii către Corintieni”¹²², publicată în gazeta bisericească, și de „Epistola către miniștri”, din gazeta liberală?... Du Bruel, ce face domnul Rabourdin?

D u B r u e l

(venind la ei)

Nu știu. (*Îl ia pe Bixiou în biroul său și-i vorbește încet.*) Iubitule, genul dumitale de a da ajutor oamenilor se aseamănă cu al călăului, care îți leagă picioarele ca să-ți taie mai ușor gîtul. M-ai făcut să primesc de la des Lupeaulx o săpuneală pe care prostia mea a meritat-o. Articolul despre de La Billardièrre a fost caraghios. N-am să uit că mi-ai făcut-o! Prima

frază părea să spună regelui: „E timpul să crăpi”. Fraza despre Quiberon dădea a se înțelege limpede că regele e un... În fine, totul e o batjocură.

B i x i o u
(izbucnind în rîs)

Poftim, te-ai supărat! Așadar nu putem să mai glumim?

D u B r u e l

Să glumim! Cînd vei cere să fii numit subșef, o să ți se răspundă cu glume, iubitule.

B i x i o u
(pe un ton amenințător)

Ne-am supărat?

D u B r u e l

Da.

B i x i o u
(scurt)

Regret, cu atît mai rău pentru dumneata.

D u B r u e l
(pe gînduri)

Dumneata ai ierta așa ceva?

B i x i o u
(cu dezmierdare)

Unui prieten, cred că da! (Se aude glasul lui Fleury.) Auzi-l pe Fleury care-l beștelește pe Baudoyer. Ei, ce zici, nu-i așa că totul a fost bine ticluit? Baudoyer va

obține postul. (*Confidențial.*) La urma urmei, cu atât mai bine. Du Bruel, gîndește-te la ceea ce-o să urmeze. Rabourdin ar fi un laș dacă iar rămîne ca subaltern al lui Baudoyer, el își va da demisia, și astfel se vor face două locuri libere. Dumneata vei fi numit șef de secție și mă vei lua și pe mine ca subșef. O să facem vodeviluri împreună, iar la birou eu o să iau asupra-mi și lucrările duminale.

D u B r u e l

(*zimbînd*)

Așa-i, la asta nu mă gîndisem. Bietul Rabourdin! Situația lui o să mă întristeze, totuși.

B i x i o u

Aha, l-ai îndrăgit? (*Schimbînd tonul.*) Ei bine, eu unul nu-l plîng. Oricum, e bogat. Nevastă-sa dă secrete, dar pe mine nu mă invită, eu care mă duc peste tot! Ei, haide, dragul meu du Bruel, la revedere, și fără pică! (*Străbate biroul celorlalți și se îndreaptă spre ieșire.*) La revedere, domnii mei. Nu v-am spus eu încă de ieri că un om virtuos și plin de merite n-ajunge nicăieri, chiar dacă are o soție frumoasă?

F l e u r y

În schimb, dumneata te-ai procopsit!

B i x i o u

N-ai greșit, Cincinatus! O să-mi dați o masă la *Rocher de Cancale*.

P o i r e t

Eu niciodată nu știu ce vrea să spună dom' Bixiou.

Domnul Rabourdin citește atît de rar jurnalele, că n-ar fi rău să i le ducem noi, cei de aici, lipsindu-ne de ele pentru un moment. (*Fleury îi dă gazeta sa, Vimieux pe cea a biroului, el le ia și iese.*)

În aceleași clipe, des Lupeaulx, care cobora ca să ia dejunul cu ministrul, se întreba dacă, înainte de a folosi floarea aleasă a șireteniei sale față de soț, nu-i mai prudent să sondeze inima soției, spre a ști dacă va fi răsplătit pentru devotamentul său. Își pipăia bucățica de inimă pe care o avea, cînd, pe scară, se întîlni cu avocatul lui, care-l întîmpină zîbindu-i cu familiaritatea oamenilor ce se știu indispensabili :

— Imi îngăduiți două vorbe, excelență ?

— Ce-i, dragă Desroches ? făcu omul politic. Ce s-a mai întîmplat ? Domnii aceia se supără, dar nu știu să procedeze ca mine : să aștepte !

— Am alergat să vă previn că toate polițele dumneavoastră sînt în mîinile jupînilor Gobseck și Gigonnet, pe numele unui oarecare Samanon.

— Tocmai ei, care au cîștigat prin mine sume imense ?

— Ascultați-mă, îi șopti avocatul la ureche, Gigonnet se numește Bidault și e unchiul lui Saillard, casierul dumneavoastră, iar Saillard e socrul unui oarecare Baudoyer, care se crede îndreptățit să capete postul vacant din ministerul dumneavoastră. N-am făcut bine că v-am prevenit ?

— Mulțumesc, făcu des Lupeaulx, salutîndu-l pe avocat cu un aer distins.

— Cu o semnătură, veți avea chitanța, adăugă Desroches, retrăgîndu-se.

„Iată ce de sacrificii ! își spuse des Lupeaulx. E cu neputință să-i vorbesc despre toate acestea unei femei, zîmbi el. Célestine face, oare, cît chitanța tutu-

ror datoriilor mele? Am să mă duc s-o văd chiar în dimineața asta."

Astfel, frumoasa doamnă Rabourdin avea să fie, peste câteva ore, arbitrul destinului soțului ei, fără ca nici o putere s-o poată preveni despre importanța răspunsurilor sale, fără ca nici un semnal s-o anunțe din vreme pentru a-și potrivi îmbrăcămintea și glasul. Din nefericire, ea era sigură de izbîndă; nu știa că Rabourdin e amenințat din toate părțile de săpăturile tainice ale sobolilor.

— Excelență, zise des Lupeaulx intrînd în micul salon unde se lua dejunul, ați citit articolul despre Baudoyer?

— Pentru numele lui Dumnezeu, dragul meu, răspunse ministrul, să lăsăm, măcar acum, numirile. Desul mi s-a împuiat capul, ieri, cu chivotul acela. Spre a-l salva pe Rabourdin, va fi nevoie să supunem înaintarea lui Consiliului de Miniștri, dacă vreau să nu mi se forțeze mîna. M-am săturat pînă-n gît de toate astea. Spre a-l păstra pe Rabourdin, trebuie să-l avansăm pe un anume Colleville...

— Vreți să-mi lăsați mie conducerea acestui vodevil și dumneavoastră să nu vă mai amestecați? Am să vă înveslesc în fiecare dimineață cu povestirea partidei de șah pe care o voi susține împotriva Marii Duhovniciei, zise des Lupeaulx.

— Prea bine, îi spuse ministrul, înțelege-te cu șeful personalului. Află că nimic nu poate atinge mai mult sensibilitatea regelui ca motivele cuprinse în gazeta opoziției. Poftim de condu un minister cu oameni ca Baudoyer!

— Un nătărău smerit, adăugă des Lupeaulx; pe deasupra, e tot atît de incapabil ca și...

— Ca și de La Billardière, completă ministrul.

— De La Billardière avea cel puțin distincția unui gentilom al Curții, reluă des Lupeaulx. Doamnă, rosti el, adresîndu-se contesei, acum e necesar ca doamna Rabourdin să fie invitată la viitoarea dumneavoastră serată intimă; țin să subliniez că e prietenă cu

doamna de Camps, au fost aseară împreună la *Théâtre des Italiens*, și că am cunoscut-o în salonul familiei Firmiani. De altfel, vă veți convinge singură că e o persoană care nu poate compromite un salon.

— Invit-o, draga mea, pe doamna Rabourdin, și să vorbim de altceva, zise ministrul.

„Célestine mi-a căzut în gheară!” își spuse des Lupeaulx, urcându-se din nou în biroul lui spre a-și pune un costum de dimineață.

Căsniciile pariziene sînt sfîșiate de dorința de a ține pasul cu luxul care le înconjoară din toate părțile, de aceea puține au înțelepciunea de a-și echilibra situația dinafară cu bugetul dinăuntru. Dar poate că viciul acesta face parte din acel patriotism francez care are drept scop să păstreze supremația Franței în materie de ținută. Franța domină Europa prin costum, aici fiecare om simte nevoia de a deține un sceptru comercial care face din modă, în Franța, ceea ce este marina în Anglia. Această patriotică patimă care te silește să jertfești totul *aparenței*, cum spunea d'Aubigné în timpul lui Henric al IV-lea, este pricina tainicei și nesfîrșitei trude ce ocupă întreaga dimineață a parizienelor, atunci cînd ele vor, așa cum voia doamna Rabourdin, să ducă o viață pe picior mare cu douăsprezece mii de livre, în timp ce multor bogătașe nu le ajung pentru asta nici treizeci de mii. Astfel, în fiecare vineri, zi de primire, doamna Rabourdin ajută fetei din casă să stringă prin odăi, căci bucătăreasa se ducea dis-de-dimineață la piață, iar feciorul curăța argintăria, netezea șervetele, ștergea cristalele. Dacă, dintr-o distracție a portăresei, cineva neprevenit ar fi urcat pe la ora unsprezece sau douăsprezece la doamna Rabourdin, ar fi găsit-o, în mijlocul unei dezordini lipsite de pitoresc, într-un capot de casă, cu niște papuci vechi în picioare, nepieptănată, aranjînd ea însăși lămpile, așezînd glastrele sau pregătindu-și la repezeală un dejun puțin poetic. Vizitatorul, căruia tainele vieții pariziene i-ar fi rămas necunoscute pînă atunci, s-ar învăța desigur minte și

n-ar mai călca niciodată în culisele unui teatru ; ară-
tîndu-l de îndată ca pe un om în stare de cele mai
mari mîrșăvii, femeia, surprinsă în intimitatea ei de
dimineață, ar bate toba despre neghiobia și indiscreția
lui pînă l-ar distruge cu totul. Parizianca, atît de în-
găduitoare față de o curiozitate care-i face plăcere,
este neîndurătoare cu una care lovește în prestigiul ei.
De aceea, o asemenea încălcare de domiciliu nu este,
cum spune poliția corecțională, un atac la pudoare, ci
un furt prin spargere, și anume furtul a ceea ce e mai
de preț, *creditul* ! O femeie se lasă de bunăvoie să
fie văzută îmbrăcată sumar, sau cu părul despletit ;
dacă are un păr natural, ea cîștigă chiar ; dar pentru
nimic în lume nu vrea să fie văzută dereticînd prin
casă, căci atunci își pierde *aparența*. Doamna Ra-
bourdin era în febra pregătirilor zilei sale de primire,
se afla în mijlocul proviziilor pescuite de bucătăreasă
în oceanul Halelor, în momentul cînd domnul
des Lupeaulx ajunsese pe neașteptate la dînsa. Firește,
secretarul general era ultimul om la care frumoasa
Rabourdin se gîdea că ar putea s-o viziteze în clipa
aceea. De aceea auzind pași pe palier, ea exclamă :
„Vai, a și venit coaforul !“ Exclamație la fel de puțin
plăcută pentru des Lupeaulx, pe cît de puțin plăcută
fu pentru Célestine apariția lui. Ea fugi și se ascunse
în dormitor, unde domnea o cumplită harababură de
mobile, ce nu se cuvine să fie văzute, și de lucruri
dintre cele mai eterogene în materie de eleganță,
un adevărat carnaval domestic. Dar neobrăzatul
des Lupeaulx se luă după frumoasa înspăimîntată,
într-atît de nostimă îi păru în goliciunea ei. E greu de
spus ce anume din înfățișarea ei putea să ademe-
nească mai mult privirea ! Carnația, care i se zărea
printr-o deschizătură a cămășutei, părea de o mie de
ori mai ispititoare decît atunci cînd e strînsă cu grație
între linia circulară imprimată pe piele de corsetul
de catifea și între rotunjimile suave ale celui mai fru-
mos gît de lebadă pe care un îndrăgostit îl va fi să-
rutat vreodată înainte de bal. Cînd privirea îi se

oprește asupra unei femei dîchisite, care lasă să se vadă un decolteu splendid, îți vine să crezi că ai în față un desert ce încoronează un minunat ospăț ! Dar cînd se strecoară printre stofa boțită din pricina dormitului, ea întilnește unghere ațîțătoare și se îmbată de plăcere, ca și cum ai mușca dintr-un măr rumenit furat din ramura unui pom.

— Așteaptă ! Așteaptă acolo ! strigă frumoasa pariziancă, zăvorînd ușa în dosul căreia se ascundea dezordinea sa.

O sună pe Thérèse, fata din casă, pe bucătăreasă, pe fecior, le ceru repede un șal, poruncind ca decorul să se schimbe ca la o lovitură de gong a mașinistului de la Operă. Intr-adevăr, lovitura de gong nu întîrzie. Cît ai bate din palme — un adevărat fenomen ! — camera căpătă o înfățișare matinală foarte îmbietoare, armonizată cu o găteală infiripată la iuțeală, spre cea mai mare glorie a acestei femei, fără tăgadă maestră în așa ceva.

— Dumneata ! se miră ea. La ora asta ! Ce s-a întimplat ?

— Lucrul cel mai grav din lume, răspunse des Lupeaulx. E nevoie ca astăzi să ne înțelegem definitiv.

Célestine privi în ochelarii bărbatului din fața ei și înțelese totul.

— Viciul meu principal, răspunse ea, este de a fi peste măsură de capricioasă, așa că nu amestec simțămintele mele proprii cu politica. Să vorbim despre politică ; de afaceri vom vedea după aceea. De altminteri, asta nu-i o fantezie, e o consecință a gustului meu artistic, care mă oprește de a pune culorile la întîmplare, de a îmbina lucruri ce nu se potrivesc, și care îmi dictează să mă feresc de disonanțe. Noi, femeile, avem și noi politica noastră !

Timbrul vocii ei, gesturile elegante produsese în dată efectul dorit și transformară brutalitatea secretarului general într-o curtenire sentimentală : ea îl întoarse din nou la rolul lui de îndrăgostit. O femeie

frumoasă și pricepută știe să creeze în jurul ei o atmosferă în care nervii se destind, sentimentele se îmbinzesc !

— Dumneata habar n-ai de ceea ce se petrece, începu din nou, pe neașteptate, des Lupeaulx, care voia să pară brutal. Citește.

Și îi întinse grațioasei doamne Rabourdin cele două gazete, în care încadraseră fiecare articol în cite un chenar roșu. Pe când citea, șalul Célestinei se desprinsese fără ca ea să-și dea seama, sau poate chiar cu voința ei, de altfel foarte bine jucată. La o vîrstă cînd năvala gîndurilor e dictată de repeziciunea lor, des Lupeaulx nu-și mai putu păstra sîngele rece, după cum nici Célestine nu și-l mai păstra pe al ei.

— Vai, dar e îngrozitor ! exclamă ea. Cine e acest Baudoyer ?

— Un tont, răspunse el, dar — îl vezi ? ! — se închină la moaște și o să-și atingă scopul, ajutat de-o mină dibace care trage sforile.

Amintirea datoriilor bănești trecu deodată prin fața ochilor doamnei Rabourdin și o orbi, ca și cum ar fi zărit două fulgere izbucnite unul după altul ; urechile începură să-i țiue cu putere din pricina sîngelui care-i bătea în artere ; rămase ca năucită, cu privirea înțepenită pe o agățătoare de haine, dar fără s-o vadă.

— Dumneata n-o să ne părăsești încă, nu-i așa ? îi spuse lui des Lupeaulx, mîngîindu-l cu privirea, ca și cum ar fi vrut să-l păstreze lîngă ea.

— Depinde, rosti el, răspunzînd acestei ocheade printr-o privire pătrunzătoare care o făcu pe sărmana femeie să roșească.

— Dacă umbli după arvună, ai să scapi din mină prețul, zise ea, rîzînd. Te credeam mai mărinimos decît ești în realitate. În schimb, dumneata mă socoți pe mine mică la suflet și calculată.

— Nu m-ai înțeles, continuă el cu un aer subtil. Voiam să spun că n-aș putea să ajut un om care

uneltește împotriva mea, ca Nechibzuitul contra lui Mascarille ¹²³.

— Ce însemnează aceste cuvinte ?

— Asta îți va dovedi cât sînt de mărinimos.

Și-i dădu doamnei Rabourdin documentul furat de Dutocq, arătîndu-i pasajul unde bărbatul ei îl analizase atît de amănunțit.

— Citește !

Célestine recunoscuse scrisul, citi și pări sub această lovitură de măciucă.

— În acest document e vorba despre toate serviciile publice, adăugă des Lupeaulx.

— Din fericire, îngăimă ea, numai dumneata deții această lucrare, pe care eu nu mi-o pot explica.

— Cel care a furat-o nu-i atît de prost ca să nu-și fi făcut o copie ; e prea mincinos pentru a o mărturisii și prea priceput în meseria lui pentru a o restitui, așa că n-am încercat nici măcar să-i vorbesc despre asta.

— Cine-i acela ?

— Impiegatul dumneavoastră principal.

— Dutocq ! Totdeauna ți se răspunde cu rău la o faptă bună... Dar asta-i un ciine care n-așteaptă decît un os, adăugă ea.

— Știi ce vor să-mi pregătească, mie, un biet secretar general ?

— Ce ?

— Am o datorie de vreo treizeci și cîteva miișoare de franci. O să-ți faci o părere proastă despre mine aflînd că datorez numai atît ; dar, mă rog, în privința asta sînt într-adevăr mic ! Ei bine, unchiul lui Baudoyer a cumpărat toate polițele mele și, fără îndoială, se pregătește să-mi înapoieze titlurile.

— Dar asta-i ceva infernal.

— Dimpotrivă, e ceva monarhic și creștinesc, întrucît în afacerea asta și-a virît nasul și Marea Duhovnicie...

— Și ce-ai de gînd să faci ?

— Dumneata ce-mi poruncești să fac? rosti el cu o mare grație, întinzându-i mîna.

Célestine nu-l mai găsi nici urît, nici bătrîn, nici năclăit de pudră, nici secretar general, și nici măcar mîrșav, totuși nu-i dădu mîna : seara, în salonul ei, l-ar fi lăsat să-i prindă mîna de o sută de ori, dar dimineața, fiind singură cu el, gestul acesta ar fi însemnat o făgăduință aproape pozitivă, care ar fi putut să ducă departe.

— Și se mai spune că oamenii politici n-au inimă ! exclamă ea, voind să îndulcească asprimea refuzului prin grația vorbelor. Iată ceea ce m-ar fi îngrozit ! adăugă apoi cu aerul cel mai nevinovat din lume.

— E o calomnie, răspunse des Lupeaulx. Unul dintre cei mai statornici diplomați, care se află la putere de cînd a deschis ochii pe lume, s-a căsătorit de curînd cu fiica unei actrițe, pe care a introdus-o în palatul cel mai închis chiar și pentru nobilime.

— Și-o să ne ajuți ?

— Lucrez la înaintări. Dar nu vreau să fiu înșelat ! Célestine îi întinse mîna ca să i-o sărute și-i atinse obrazul cu răsufierea sa.

— Ești al meu, zise ea.

Des Lupeaulx fu încîntat de aceste cuvinte. (Seara, la Operă, înfumuratul povesti precum urmează : „O femeie, nevoind să-i spună unui bărbat că e a lui, mărturisire pe care o femeie bine n-o face niciodată, i-a spus : «Ești al meu !» Cum găsești întorsătura ?”)

— Atunci fii aliata mea, reluă el. Soțul dumitale i-a vorbit ministrului despre un proiect administrativ din care face parte documentul în care eu sînt încondeiat atît de bine ; caută de-l află și spune-mi, diseară, ce conține.

— S-a făcut ! răspunse ea, fără să vadă ce mare importanță putea să aibă faptul că des Lupeaulx venise la ea atît de dimineață.

— Doamnă, a sosit coaforul, anunță fata din casă. „S-a lăsat așteptat, nu știu ce-aș fi făcut dacă ar fi întîrziat și mai mult !” gîndi Célestine.

— Nici nu bănuiești pînă unde merge devotamentul meu, îi spuse des Lupeaulx, ridicîndu-se. Vei fi invitată la prima serată particulară a soției ministrului...

— Ah, ești un înger, răspunse Célestine. Acum îmi dau seama de dragostea dumitale: mă iubești într-un chip înțelegător.

— Diseară, copilă dragă, reluă el, mă voi duce la Operă să aflu numele jurnaliștilor care conspiră pentru Baudoyer și-o să ne încrucișăm spadele cu ei.

— Prea bine, dar vei veni să cinezi aici, nu-i așa? Am căutat și am procurat lucrurile care știu că-ți plac.

„Toate astea seamănă, oricum, atît de mult a iubire, încît e plăcut să te lași amăgit o bucată de timp! Își spuse des Lupeaulx pe cînd cobora scările. Dar, dacă-și bate cumva joc de mine, am să prind de veste la vreme: înainte de semnarea numirii o să-i pregătesc cea mai șireată cursă, spre a-i citi în inimă. Pisicuțelor, vă cunoaștem noi, căci, pînă la urmă, femeile nu sînt altceva decît semenele noastre! Să ai de-a face cu o femeie de douăzeci și opt de ani, care e virtuoasă și care stă aici, în strada Duphot, iată o fericire rară ce merită într-adevăr osteneala de a fi cultivată.“

Și fluturașul ce candida la deputăție sărea cîte două trepte dintr-o dată.

„Doamne, omul ăsta fără ochelari și pudrat trebuie să fie tare caraghios în halat, își spunea Célestine, dar are cangea la spate și mă trage exact acolo unde vreau să ajung: la ministru. Și-a jucat bine rolul în comedia mea.“

Cînd, la orele cinci, Rabourdin se întoarce acasă pentru a se găti de seară, soția sa veni în camera lui, în timp ce el se îmbrăca, și-i arătă documentul acela de care bietul om avea să se lovească pretutindeni, ca de papucul dintr-o povestire din *O mie și una de nopți*.

— Cine ți l-a dat? o întreabă Rabourdin înmărmurit.

— Domnul des Lupeaulx.

— A fost aici?! exclamă el aruncînd soției sale o privire care ar fi făcut desigur să înghețe pe o femeie vinovată, dar care acum întîlni o frunte nemișcată și niște ochi șăgalnici.

— Și o să vină și la cină! răspunse ea. De ce pari atît de speriat?

— Draga mea, zise Rabourdin, des Lupeaulx e omul pe care eu l-am jignit mortal, și oameni ca el nu iartă nimic; cu toate astea, el mă îndrăgește! Crezi că nu-mi dau seama pentru ce?

— Omul ăsta, reluă ea, mi se pare înzestrat cu mult gust, astfel că nu-l pot vorbi de rău. Și, pe urmă, nu văd nimic mai măgulitor pentru o femeie decît a ști să trezească un simțămînt amorțit. După...

— Destul cu glumele, Célestine! Cruță pe un biet om nenorocit. Nu-i mai pot vorbi ministrului și e în joc onoarea mea de soț.

— Dumnezeu, nu! Lui Dutocq i se va făgădui un post, iar tu vei fi numit șef de diviziune.

— Te înțeleg, draga mea, zise Rabourdin; numai că jocul pe care-l faci tu e la fel de dezonorant ca și cînd la mijloc ar fi într-adevăr ceva. Minciuna e minciună, iar o femeie cinstită...

— Lasă-mă atunci să mă folosesc de aceleași arme întrebuintate împotriva noastră.

— Célestine, omul ăsta, cu cît se va vedea prins mai prostește în capcană, cu atît se va răzbuna mai cumplit pe mine.

— Și dacă îl înfrîng?

Rabourdin se uită uimit la soția lui.

— Nu mă gîndesc decît la înaintarea ta, și e timpul s-o obții, dragul meu! continuă Célestine. Numai că tu iei ogarul drept vînat, adăugă ea după o pauză. În cîteva zile, des Lupeaulx își va fi îndeplinit pe de-a-ntregul misiunea. În timp ce tu te zbați să-i vorbești ministrului, și chiar înainte de a izbuti să-l

vezi, eu li voi spune totul. Te-ai muncit și-ai asudat atîta ca să făurești un proiect pe care-l ascundeai de mine; soția ta va face însă mai mult în trei luni decît ai făcut tu în șase ani. Povestește-mi și mie în ce constă sistemul tău!

Rabourdin, pregătindu-se să-și radă barba și după ce obținut din partea soției lui făgăduința de a nu spune nimănui nici o vorbă în legătură cu lucrarea sa, prevenind-o că a-i destăinui o singură idee lui des Lupeaulx însemna a lăsa oala cu smîntînă la botul pisicii, începu să-i vorbească despre proiect.

— Cum de nu mi-ai pomenit niciodată despre asta, Rabourdin? zise Célestine, tăind vorba soțului ei după a cincea frază. Ai fi fost scutit de atîta trudă zadarnică. Înțeleg să fii orbit de o idee o clipă; dar să fii timp de șase sau șapte ani, iată ceea ce nu mai pricep de loc. Așadar, vrei să reduci bugetul... ah, ce concepție banală și burgheză! Dar ar trebui, dimpotrivă, să ajungem la un buget de două miliarde, Franța ar fi atunci de două ori mai puternică. Un sistem nou, cu adevărat, ar fi să pui totul în mișcare prin împrumuturi, așa cum susține domnul de Nucingen. Vistieria cea mai sărăcăcioasă e aceea care-i plină de bani fără întrebuințare. Datoria unui ministru de Finanțe este să arunce banii pe fereastră, ei se vor întoarce la el prin pivnițe, iar tu vrei să-l faci să țină comorile îngropate! Numărul slujbașilor ar trebui mărit, iar nu redus. În loc să plătești rente, ar trebui să înmulțești rentierii. Dacă Bourbonii vor să domnească în pace, ei trebuie să ridice rentierii pînă și în cele mai mici tîrgușoare, și mai ales să nu îngăduie străinilor să încaseze dobînzii în Franța, căci într-o bună zi aceștia vor căuta să pună mina pe capital, pe cînd, dacă toate rentele rămîn în Franța, atunci nici Franța, nici creditul nu vor pieri. Așa a fost salvată Anglia. Planul tău e un plan demn de mica burghezie. Un om ambițios n-ar trebui să se prezinte în fața ministrului său decît făcînd ceea ce a făcut Law — lăsînd la o parte ghinioanele lui —

adică explicîndu-i puterea creditului, demonstrîndu-i că nu trebuie să amortizăm capitalul, ci dobînzile, așa cum procedează englezii...

— Bine, Célestine, zise Roubourdin, amestecă toate ideile laolaltă, fă-le să se bată cap în cap, distrează-te cum te-ai distra cu niște jucării, sînt obișnuit cu asta ! Dar nu critica o lucrare pe care tu n-o cunoști încă.

— Am nevoie, răspunse ea, să cunosc un plan a cărui concepție de bază e ca Franța să fie administrată de șase mii de funcționari, în loc de douăzeci de mii ? Dar, dragul meu, orice rege al Franței care ar încerca să execute un asemenea plan — fie el întocmit și de un om de geniu — ar însemna să se detroneze singur. Poți supune o aristocrație feudală, doborînd cîteva capete, dar nu poți supune o hidră cu o mie de brațe. Nu, pe cei mici nu-i poți strivi, ei sînt prea turțiți sub talpa cizmei. Și, între noi fie zis, cu miniștrii de azi, păcătoși cum îi știm, vrei tu să pui în mișcare oamenii ? Pui în mișcare dobînzile, dar nu oamenii : ei au glas și țipă, în vreme ce banii sînt muți.

— Célestine dragă, dacă vorbești într-una și dacă iei problema în glumă, n-o să ne putem înțelege niciodată...

— Ah, acum a văd la ce servește tabelul acela în care tu ai făcut caracterizarea tuturor capacităților administrative, reluă ea, fără a-și asculta soțul. Dumnezeu, ți-ai ascuțit singur satirul spre a-ți tăia capul. Sfîntă Fecioară, de ce nu m-ai întreat și pe mine ? Te-aș fi împiedicat de a așterne pe hîrtie o singură linie ; sau, cel puțin, dacă ai fi ținut cu orice chip să întocmești acest memoriu, l-aș fi copiat eu, astfel încît el n-ar fi ieșit niciodată de aici... Doamne, de ce nu mi-ai spus nimic ? Ah, bărbații ! Sînt în stare să doarmă în același pat cu o femeie și să păstreze față de ea un secret timp de șapte ani ! Șapte ani... să se ascundă de o biată femeie, să se îndoiască de devotamentul ei !

— Dar, îndrăzni Rabourdin, iată unsprezece ani de cînd eu nu pot să deschid gura fără ca tu să nu-mi tai vorba și să nu-ți impui ideile tale, călcîndu-le pe ale mele în picioare... Ce știi tu despre lucrarea mea?

— Ce știi? Totul!

— Atunci spune-mi și mie! țipă Rabourdin, pentru prima dată scos din fire de cînd se însurase.

— Bine, acum e șase jumătate, bărbierește-te și îmbracă-te, răspunse ea așa cum răspund toate femeile cînd sînt silite să vorbească despre un lucru asupra căruia ele vor să păstreze tăcere. Mă duc să mă pregătesc și eu, vom amina discuția pe altă dată, fiindcă nu vreau să fiu enervată în ziua de primire. Doamne, ce om! exclamă ea, plecînd, să muncească șapte ani ca să-și pregătească singur prăbușirea! Și să se ferească de soția lui!

Dar se întoarce din drum.

— Dacă m-ai fi ascultat la timp, n-ai fi intervenit ca să-l păstrezi pe impiegatul tău principal, care deține, de bună seamă, o copie autografiată a acestui blestemat document! La revedere, deșteptule!

Văzîndu-și soțul într-o atitudine tragică de durere, își dădu seama că mersese prea departe, se repezi la el, îl îmbrățișă, așa plin de săpun cum era, și-l sărută cu înduioșare.

— Dragul meu Xavier, nu te supăna, îi spuse apoi. Diseară vom studia împreună proiectul tău, vei vorbi cît vei pofti, iar eu te voi asculta oricît vei voi tu... Îți place așa? Haide, nu vreau nimic altceva.

Și Célestine începu să rîdă. Rabourdin nu se putu opri de a rîde și el, căci soția lui avea buzele albe de spumă, iar glasul ei descătușase comorile celei mai adînci și mai curate afecțiuni.

— Du-te de te-mbracă, draga mea, și jură-mi că n-ai să-i spui nimic lui des Lupeaulx! Iată singura pedeapsă pe care ți-o impun.

— Pedoapsă?... făcu ea. Atunci nu jur nimic!

— Bine, Célestine, eu ți-am spus în glumă un lucru foarte serios.

— Diseară, răspunse ea, secretarul general va afla cu cine o să ne luptăm, iar eu știu pe cine să atac.

— Pe cine? întrebă Rabourdin.

— Pe ministru, răspunse ea înălțându-se în vârful picioarelor.

Cu toată grația drăgăstoasă a scumpei lui Célestine, Rabourdin nu putu să înlăture cîteva gînduri dure-roase ce-i întunecară fruntea în timp ce se îmbrăca.

„Oare cînd va ajunge să mă prețuiască? își spunea el. N-a înțeles nici măcar atît: că ea singură a fost cauza acestei lucrări! Cîtă zăpăceală... și cîtă ascuțime de spirit! Dacă nu m-aș fi însurat, aș fi fost avansat de mult și acum aș fi fost un om bogat! Aș fi economisit cinci mii de franci pe an din salariu. Chivernisindu-i cum trebuie, aș fi avut astăzi o rentă de zece mii de livre, în afară de postul meu, aș fi fost holtei și aș fi avut posibilitatea de a ajunge departe printr-o căsătorie... Da, gîndi el după o scurtă întrerupere, acum însă sînt legat de Célestine și de cei doi copii.”

Dădea vina pe fericirea sa. În căsniciile cele mai armonioase apar totdeauna momente de regret. Trecu în salon și începu să-și admire apartamentul.

„În tot Parisul nu se găsesc două femei care să știe să se descurce așa de bine ca ea. Să faci toate astea cu un venit de douăsprezece mii de livre! își spuse el privind glastrele pline cu flori și gîndindu-se la satisfacțiile vanității pe care aveau să i le procure invitații. Ar fi meritat să fie soția unui ministru. Cînd mă gîndesc că soția ministrului meu nu-i oferă nimic, că are aerul unei burgheze respectabile, iar cînd se află la Curte, în saloane...”

Își mușcă buzele. Bărbații prea ocupați își fac idei atît de false despre menaj, încît pot fi ușor convinși că n-au nimic cu o sută de mii de franci și că au totul cu douăsprezece mii.

Deși era așteptat cu foarte multă nerăbdare, deși fuseseră pregătite toate laudele pentru lăcomia lui de mîncăcios neîntrecut, des Lupeaulx nu veni la cină;

el își făcu apariția târziu în cursul serii, pe la miezul nopții, moment în care conversația devine, în toate saloanele, mai intimă și mai confidențială. Andoche Finot, jurnalistul, rămăsese acolo și după această oră.

— Am aflat totul, zise des Lupeaulx după ce se instalează comod pe canapeaua de lângă cămin, cu ceașca de ceai în mână, în timp ce doamna Rabourdin stătea în picioare în fața lui, cu o farfurie încărcată de sandvișuri și felii dintr-o prăjitură denumită foarte potrivit *prăjitura de plumb* ¹²⁴. — Finot, iubitul și inteligentul meu prieten, ai putea să faci un mare serviciu drăgălașei noastre regine de astă-seară punând cîțiva copoi pe urmele oamenilor despre care o să vorbim acum.—Dumneata, adăugă el adresîndu-se lui Rabourdin și coborîndu-și glasul ca să nu fie auzit decît de cele trei persoane cărora li se adresa, ai ca rivali cămătarii și clerul, banii și biserica. Articolul apărut în jurnalul liberal a fost cerut de un bancher bătrîn față de care gazeta este obligată, dar omulețul care l-a scris n-are nici un interes în afacerea asta. Redactorul-șef al acestui jurnal va fi schimbat în trei zile, dar despre asta o să vorbim mai pe urmă. Opoziția regalistă — fiindcă avem, grație domnului de Chateaubriand, o opoziție regalistă, ceea ce înseamnă că există regaliști care trec la liberali... dar să nu facem politică înaltă — acești asasini ai lui Carol al X-lea mi-au făgăduit sprijinul lor, cerînd ca preț al numirii dumitale admiterea de către guvern a unuia din amendamentele lor. Toate bateriile mele sînt gata de luptă. Dacă o să ne fie impus Baudoyer, vom riposta Marii Duhovnicii: „Cutare și cutare jurnal, sau domnii *cutare* și *cutărică* n-au decît să atace legea pe care n-o vreți dumneavoastră, căci toată presa va fi contra. (Deoarece gazetele guvernamentale, care depind de mine, vor tăcea chitic, n-o să le fie greu să tacă, ele tac și așa, — este, Finot ?) Susțineți pe Rabourdin, și opinia publică va fi de partea dumneavoastră.“ Ha, ha, nu-s decît niște bieți provinciali naivi care își dau

îflose în fotoliile lor, la gura sobei, bizuindu-se pe independența organelor opiniei publice !

— Hi ! hi ! hi ! scheună Andoche Finot.

— Așa că n-avea nici o grijă, zise des Lupeaulx. Am pregătit totul, chiar astă-seară. Marea Duhovnicie va fi îngenuncheată.

— Mi-ar fi făcut mai multă plăcere să pierd orice nădejde, dar să te fi avut printre noi la masă, îi șopti Célestine la ureche, privindu-l cu un aer de nemulțumire ce putea fi luat drept expresia unei iubiri zăltate.

— Iată ceea ce-mi va aduce iertarea, făcu el înmînîndu-i o invitație pentru serata de marți.

Célestine deschise plicul și plăcerea cea mai vie îi îmbujoră obrazii. Nici o bucurie nu se poate asemui cu a vanității victorioase.

— Știi ce înseamnă serata de marți ! continuă des Lupeaulx cu un aer misterios. Pentru ministerul nostru ea e ca o recepție la Curte. Vei fi în centrul puterii ! Ai să întâlnești acolo pe contesa Féraud, care se bucură încă de multă trecere, cu toate că Ludovic al XVIII-lea a murit ; pe Delphine de Nucingen, pe doamna de Listomère, pe marchiza d'Espard, pe prietena dumitale de Camps, pe care am și rugat-o să te ajute în cazul că femeile te-ar privi de sus. Vreau să te văd în mijlocul acestei societăți !

Célestine înălță capul ca un *pursînge* înainte de a porni în cursă și citi încă o dată invitația, așa cum Baudoyer și Saillard citiseră și recitiseră, fără să se mai sature, articolele lor din ziare.

— Întîi acolo, și apoi, într-o bună zi, la Tuileries ! îi spuse ea lui des Lupeaulx.

Des Lupeaulx se îngrozi de fraza și atitudinea ei, atît de multă ambiție și încredere se citea în ele.

„Să fiu oare o simplă scară pe care urcă ea ?“ își spuse el.

Se ridică și trecu în dormitorul doamnei Rabourdin, unde fu urmat de Célestine, deoarece ea înțelese dintr-un semn al secretarului general că acesta voia să-i vorbească în taină.

— Ei bine, ce se aude cu planul? o întrebă el.

— Eh, prostii de om cinstit! Vrea să dea afară cincisprezece mii de slujbași și să nu oprească decît cinci sau șase mii. Nici nu-ți poți închipui o neghiobie mai mare, am să-ți dau să citești memoriul de îndată ce copia va fi terminată. Însă e de bună-credință. Catalogul analitic al slujbașilor, întocmit de el, i-a fost dictat de intenția cea mai virtuoasă. Sărmanul de el!

Des Lupeaulx fu cu atât mai satisfăcut de risul autentic care însoțea aceste cuvinte batjocoritoare și disprețuitoare, cu cît el însuși se pricepea la minciuni și cu cît, în momentul acela, Célestine era cu adevărat sinceră.

— Și pe ce își fundează toate astea? întrebă el.

— Ei bine, vrea să desființeze contribuția fonciară și s-o înlocuiască prin impozitul pe consumație.

— Dar a trecut un an de cînd François Keller și Nucingen au propus un plan aproape la fel, iar ministrul se gîndește în mod serios să micșoreze impozitul fonciar.

— Ca să vezi! Și cînd îi spuneam că n-a adus nimic nou! exclamă Célestine rîzînd.

— Da, dar de vreme ce s-a întîlnit cu cel mai mare financiar al epocii, omul care — ți-o spun între noi — este Napoleonul finanțelor, înseamnă că trebuie să aibă măcar anumite idei în ceea ce privește mijloacele de execuție.

— Totul e vulgar, spuse ea schițînd cu buzele o mutră plină de dezgust. Gîndește-te, vrea să conducă și să administreze Franța cu cinci sau șase mii de slujbași, cînd, dimpotrivă, ar trebui să nu existe o singură persoană în Franța care să nu fie angajată la menținerea monarhiei.

Des Lupeaulx părea satisfăcut să descopere un om mediocru în acela căruia îi atribuia merite excepționale.

— Ești sigur de numire? Mai ai nevoie de sfatul unei femei? îi spuse dînsa.

— Dumneavoastră, femeile, vă pricepeți mai bine ca noi în materie de trădări elegante! făcu des Lupeaulx dîndu-și capul pe spate.

— Ei bine, atunci spune *Baudoyer* la Curte și la Marea Duhovnicie, pentru a le înlătura orice bănuială și a-i face să doarmă pe lauri, dar, în ultima clipă, scrie: *Rabourdin*.

— Sînt unele femei care spun *da* atîta vreme cît au nevoie de un bărbat, și *nu* după ce s-au servit de el, rosti des Lupeaulx.

— Știu, îi spuse ea rîzînd. Dar acelea sînt niște proaste, fiindcă, în politică, te întâlnești totdeauna cu celălalt. Metoda asta e bine s-o folosești cu nerozii, iar dumneata ești un bărbat inteligent. După părerea mea, cea mai mare greșeală pe care-o poți face în viață este să te cerți cu un om superior.

— Nu, răspunse des Lupeaulx, căci un astfel de om știe să ierte. Primejdia există numai atunci cînd e vorba de suflete mici și pizmașe care nu pot face altceva decît să se răzbune, iar eu îmi petrec viața tocmai cu așa ceva.

După ce plecă toată lumea, Rabourdin rămase în camera soției lui și, cerîndu-i să-l asculte măcar o singură dată, izbuti să-i explice planul său, făcînd-o să înțeleagă că nu avea de gînd să reducă, ci, dimpotrivă, să mărească bugetul, arătîndu-i în ce fel de investiții vor fi folosiți banii publici, și lămurindu-i pe ce căi statul ar putea să înzecească circulația banilor contribuind doar cu o treime sau cu un sfert din vistieria sa la cheltuielile care vor fi suportate de interesele particulare sau locale; în fine, îi demonstrează că planul lui nu era o simplă operă teoretică, ci una bogată în mijloace de executare. Célestine, entuziasmată, sări de gîtul soțului ei și se așeză pe genunchii lui, în fața focului din cămin.

— În sfîrșit, descopăr în tine bărbatul pe care-l visam, spuse ea. Faptul că nu mi-am dat seama de meritele tale te-a ferit să cazi în gheara lui des Lu-

peaulx. Te-am bîrfit într-un chip admirabil și cu toată sinceritatea.

Bărbatul plînsese de bucurie. Își avea, în slîrșit, ziua lui de glorie. După ce făcuse tot ce-i stătuse în putință ca să placă soției lui, devenise mare în fața singurului său public!

— Pentru cine te cunoaște și știe cît ești de bun, de blînd, de cumpătat, de drăgăstos, ești de zece ori mai mare. Însă, adăugă ea, un om de geniu e totdeauna mai mult sau mai puțin copil, iar tu ești un copil, un copil drag și iubit.

Scoase invitația de la locul unde femeile pun ceea ce vor să ascundă și i-o arătă.

— Iată ceea ce am urmărit, zise ea. Des Lupeaulx mi-a deschis porțile ministerului și, fie ea chiar de bronz, această excelență îmi va sta cîtva timp la picioare.

Începînd de a doua zi, Célestine se îngriji de prezentarea sa la cercul intim din casa ministrului. Avea să fie bătălia ei cea mare! Niciodată o curtezană n-a depus atîta grijă pentru frumusețea ei cît a depus această femeie cinstită pentru persoana sa. Niciodată o cusătoreasă n-a fost mai sîcîită decît ea sa, dar niciodată o cusătoreasă n-a înțeles mai bine importanța artei sale. În sfîrșit, doamna Rabourdin nu uită nimic. Se duse ea însăși la un chirigiu, pentru a alege un cupeu care să nu fie nici de modă veche, dar nici burghez, și nici semeț. Feciorul fu obligat să aibă ținuta unui valet, asemeni feciorilor din casele mari. Și, pe la orele zece seara, în faimoasa marți, ieși într-o admirabilă rochie neagră. În păr își pusese niște ciorchini de eben meșteșugiți cu foarte multă artă, podobă care costa o mie de scuzi și care fusese comandată la Fossin de o englezoaică ce plecase fără s-o mai ia. Frunzele erau făcute din foițe subțiri de metal presat, ușoare ca adevăratele frunze de viță, iar artistul nu uitase nici vrejurile acelea atît de grațioase care i se împleteau printre cosițe așa cum în vie se înfășoară în jurul aracilor. Brățările, colierul, cerceii

din urechi, toate erau făcute dintr-un metal zis de Berlin; dar aceste arabescuri atît de migăloase erau aduse de la Viena și păreau făurite de mina unor zîne din povești pe care o zgripțuroaică pizmașă le-a pus să culeagă bobîțele ochilor de furnici sau să toarcă firisoarele de mătase de pe pereții cojilor de alună. Talia ei, pe care culoarea neagră o făcea să pară și mai subțire, era scoasă în relief de rochia croită cu multă măiestrie în așa fel încît se oprea pe rotunjimile umerilor, lăsîndu-i goi; la fiecare mișcare ai fi zis că femeia are să iasă din învelișul ei, ca un fluture din păpușa sa, totuși rochia stătea strînsă pe corp printr-un meșteșug născocit de cusătoreasa cea dibace. Rochia era făcută dintr-un fel de muselină de lînă, țesătură pe care fabricantul n-o trimisese încă la Paris, o țesătură divină care mai tirziu avea să aibă un succes nebun. Acest succes întrecu pe oricare altul cunoscut pînă atunci de modă în Franța. Țesătura specială a muselinei de lînă, care nu mai are nevoie de spălat, a lăsat atît de mult în urmă stofele de bum-bac, încît a revoluționat pînă și fabrica de la Rouen. Piciorul Célestinei, înfășurat într-un ciorap țesut din fire foarte subțiri și încălțat într-un papuc de atlas, deoarece negrul excludea papucii de catifea, avea o linie de-o frumusețe rară. Célestine fu astfel adorabilă. Pielea obrazilor, improspătată de o baie cu tărîțe de făină, avea o strălucire dulce. Ochii ei, scăldați în razele speranței, scînteind de inteligență, confirmau superioritatea despre care chiar atunci vorbea mîndrul și fericitul des Lupeaulx. Își făcu bine intrarea, și femeile aveau să aprecieze sensul frazei rostite de ea. Se înclină cu multă grație în fața soției ministru-lui, împăcînd respectul pe care i-l datora acesteia cu conștiința valorii ei personale, și fu departe de a o jigni păstrîndu-și întreaga majestate, deoarece orice femeie frumoasă e o regină. Față de ministru avu acea îndrăzneală plină de dragălășenie pe care femeile și-o pot îngădui față de bărbați, fie ei și mari duci. În timp ce se așeza, se uită cu luare-aminte în

jurul ei și constată că se afla în mijlocul uneia din acele serate distinse unde nu e lume prea multă, unde femeile pot să se măsoare din ochi și să se admire în voie, unde cea mai ușoară șoaptă răsună în toate urechile, unde fiecare privire e un judecător, conversația un duel cu martori, mediocritatea ceva searbăd și unde orice merit e trecut sub tăcere ca și cum ar fi un lucru obișnuit. Roubourdin se retrăsese într-un salon învecinat, unde se aflau mesele de joc, și rămase în picioare, uitându-se la cei care jucau, semn că nu era lipsit de prezență de spirit.

— Draga mea, zise marchiza d'Espard către conțesa Féraud, ultima amantă a lui Ludovic al XVIII-lea, Parisul e formidabil! Scoate la iveală, cînd te aștepți mai puțin, și fără să știi de unde, femei ca aceasta, care par a voi totul și a putea orice...

— Ea chiar poate și vrea totul, interveni des Lupeaulx foarte plin de el.

În momentul acela, șireata doamnă Roubourdin se lingusea pe lîngă soția ministrului. Instruită în ajun de către des Lupeaulx, care cunoștea părțile slabe ale contesei, ea o mîgulea, fără să aibă însă aerul că o face. Apoi se oprea la timp, căci des Lupeaulx, oricît de îndrăgostit ar fi fost, observase cusururile acestei femei și-i atrăsese atenția în ajun: „Mai cu seamă să nu vorbești prea mult!“ Extremă dovadă de atașament! Dacă Bertrand Barrère¹²⁵ a lăsat această axiomă sublimă: „Nu opri o femeie din dans pentru a-i da un sfat“, noi putem adăuga: „Nu muștra o femeie fiindcă își împrăștie perlele!“ întregind astfel acest capitol al codului femeiesc. Conversația căpătă un caracter general. Din cînd în cînd, doamna Roubourdin spunea și ea cîte ceva, ca o pisică bine dresată care atinge cu laba dantela stăpînei sale, catifelîndu-și gheara. În materie de sentimente, ministrul era aproape lipsit de fantezie; Restaurația nu cunoscuse un om de stat mai mărginit în ceea ce privește galanteria, încît opoziția de la *Miroir*, de la *Pandore* și de la *Figaro*¹²⁶ nu putea să-i reproșeze nici

cea mai ușoară bătaie de arteră. Slăbiciunea lui era *l'Étoile*¹²⁷, și, lucru ciudat, ea îi rămăsese credincioasă în vremuri de restriște, iar acum trăgea desigur foloase de pe urma lui. Doamna Rabourdin știa asta; ea mai știa însă că vechile castele sînt adesea vizitate de anumite duhuri și-și puse în gînd să-l facă pe ministru gelos de fericirea, încă nesigură, de care părea că se bucură des Lupeaulx. În tot timpul acesta, des Lupeaulx avea mereu pe buze numele Célestinei. Spre a lansa pe presupusa lui amantă, el se trudea din răputeri, într-o conversație între opt urechi, să facă pe marchiza d'Espard, pe doamna de Nucingen și pe contesă să înțeleagă că trebuie s-o primească în coaliția lor pe doamna Rabourdin, pe care o susținea și doamna de Camps. În decurs de un ceas, ministrul fu pus de-a binelea pe jar — inteligența doamnei Rabourdin îi plăcea; ea o sedusese și pe soția lui, care, încîntată de această sirenă, o invitase să vină la dînsa oricînd va voi.

— Căci, draga mea, îi spuse soția ministrului Célestinei, soțul dumatăle va fi în curînd director: ministrul are de gînd să unească două diviziuni și să creeze o direcție, astfel că vei fi de-a noastră.

Excelența dădu brațul doamnei Rabourdin și o duse să-i arate o odaie a apartamentului său, devenită celebră prin pretinsele chiolhanuri despre care vorbea opoziția, încercînd să-i demonstreze neghiobia jurnalistului.

— În adevăr, doamnă, ar trebui să ne faceți cîntea, contesei și mie, de a veni mai des...

Și o copleși cu galanterii de ministru.

— Dar, excelență, îi spuse ea înfășurîndu-l cu una din acele priviri pe care femeile le aruncă numai în anumite ocazii, mi se pare că asta depinde de dumneavoastră.

— Cum adică?

— Numai dumneavoastră mi-ați putea da dreptul acesta.

— Explicați-vă.

— Nu ; cînd am venit aici mi-am spus că nu voi avea prostul-gust de a vă cere ceva.

— Vorbiți! Cererile astfel plasate nu-s niciodată deplasate ¹²⁸, zise ministrul rîzînd.

Nimic nu gîdilă mai mult pe acești oameni gravi decît asemenea nerozii.

— Totuși e nepotrivit ca soția unui șef de secție să vină adesea aici, de vreme ce prezența soției unui director n-ar fi *deplasată*.

— Să lăsăm astea, făcu ministrul. Soțul dumneavoastră e un om necesar, el e și numit.

— Spuneți adevărul adevărat ?

— Vreți să veniți în biroul meu să vă arăt numirea ? Decizia e făcută.

— Ei bine, zise ea rămînînd singură într-un colț cu ministrul, a cărui grabă avea o vioiciune suspectă, îngăduiți-mi să vă spun că vă pot răsplăti pentru asta...

Și începu să-i dezvăluiească planul soțului ei, cînd des Lupeaulx, apropiindu-se în vîrfurile picioarelor, făcu un *bum-bum!* de minie, spre a da impresia că nu auzisese cele ce ascultase. Ministrul aruncă o privire cît se poate de încruntată spre nevindecatul infumurat prins în capcană. Nerăbdător de a o cuceri pe Célestine, des Lupeaulx se grăbise, ca niciodată, să facă decizia, o prezentase ministrului, și a doua zi avea de gînd să ducă el însuși numirea și s-o dea aceleia care trecea drept amanta lui. În aceeași clipă, valetul ministrului apărău cu un aer misterios și-i spuse lui des Lupeaulx că valetul de la secretariat îl rugase să-i dea de îndată această scrisoare, atrăgîndu-i atenția asupra mării importanțe pe care o avea ea.

Secretarul general se retrase lîngă o lampă și citi următorul **bilet** :

„Contrar obiceiului meu, aștept într-o anticameră și vă sfătuiesc să nu pierdeți nici o clipă pentru a vă înțelege cu

Al dumneavoastră servitor

GobsecK

Secretarul general se cutremură cînd recunoscuse această semnătură, pe care ar fi fost păcat să n-o redăm aici în autograf, deoarece ea e rară pe piață și fără îndoială că e prețioasă pentru cei ce caută să descifreze caracterul oamenilor după trăsăturile semnăturii lor. Dacă un semn ieroglific a simbolizat vreodată un animal oarecare, apoi acel semn nu poate fi decît numele acesta în care prima și ultima literă seamănă cu o gură lacomă de rechin, nesătulă, mereu deschisă, înghățînd și devorînd totul, fără deosebire, ființe slabe, ca și ființe tari. A fost cu neputință să tipografiem acest scris, el e prea delicat, prea mărunt și prea subțire, deși foarte citeț, dar vi-l puteți închipui, toată fraza nu cuprindea decît un singur rînd. Numai spiritul unui cămătar ar putea să inspire o frază de o obrăznicie atît de imperativă și de o cruzime atît de perfectă, de vădită și de mută, care spunea totul fără să trădeze nimic. Nu l-ați cunoaște pe Gobseck, dacă în dosul acestei fraze, care vi se trimite fără să pară un ordin, n-ați ghici pe cumplitul bancher din strada Grès. De aceea, întocmai ca un cîine chemat de vînător, des Lupeaulx părăsi îndată societatea de acolo și se duse la el, gîndindu-se la prăbușirea întregii sale poziții. Inchipuiți-vă un general de armată căruia aghiotantul său îi comunică: „Inamicul a primit o întărire proaspătă de treizeci de mii de oameni, care ne atacă în flanc“.

Din două vorbe veți înțelege ușor rostul sosirii domnilor Gigonnet și Gobseck pe cîmpul de bătălie, căci amîndoi se aflau la des Lupeaulx. La orele opt seara, Martin Falleix, întors cu viteza vîntului, grație unui poștalion plătit bine, adusese actele de cumpărare datate cu o zi mai înainte. Prezentate imediat la cafeneaua *Thémis* de către Mitral, contractele trecură în mîinile celor doi cămătari, care se grăbiră să se ducă la minister, însă pe jos. Acum suna ora unsprezece. Des Lupeaulx tresări cînd văzu cele două figuri sinistre din ochii cărora pornea o privire dreaptă ca

glontele slobozit dintr-un pistol și strălucitoare ca flacăra unei împușcături.

— Ei, ce s-a întîmplat, jupînilor ?

Cămătarii stăteau muți și neclintiți. Gigonnet arătă dosarele pe care le ținea în mînă, apoi spre valet.

— Să trecem în biroul meu, zise des Lupeaulx făcînd semn valetului să plece.

— Dumneata pricepi limba francezilor într-un chip uimitor ! făcu Gigonnet.

— Ați venit să strîngeți cu ușa pe un om care v-a ajutat să cîștigați, fiecare, cîte două sute de mii de franci ? zise des Lupeaulx cu un gest de semeție.

— Și care o să ne ajute, sper, să mai cîștigăm ! adăugă Gigonnet.

— Aha, o afacere... continuă des Lupeaulx. Dacă aveți de gînd să mă înfundați, apoi știți că eu am memorie.

— Iar noi avem *memoriile* dumitale, ripostă Gigonnet.

— Datoriile mele vor fi plătite, zise des Lupeaulx cu dispreț, spre a nu se lăsa călcat în picioare.

— Adevărat ? făcu Gobseck.

— Ei, haide, fiule, zise Gigonnet. Nu încerca să te proțăpești în fața noastră, n-are nici un rost. Ia citește actele astea.

Cei doi cămătari cercetară din ochi biroul lui des Lupeaulx în timp ce el citea cu uimire și stupefacție contractele care-i păreau aruncate din cer de niște îngeri.

— Așa-i că ai găsit în noi niște oameni de afaceri inteligenți ? făcu Gigonnet.

— Dar cărui fapt îi datorez o colaborare atît de abilă ? întrebă des Lupeaulx neliniștit.

— Noi știm, de acum opt zile, ceea ce dumneata, dacă n-am fi fost noi, n-ai fi aflat decît abia mîine : președintele tribunalului de comerț, care e și deputat, se vede silit să-și dea demisia.

Ochii lui des Lupeaulx se holbară și se făcură mari ca niște margarete.

— Chiar ministrul dumitale ți-a jucat festa asta! rosti laconicul Gobseck.

— Sînteți stăpîinii mei! exclamă secretarul general înclinîndu-se cu un respect profund, dar mai mult în batjocură.

— Chiar așa! făcu Gobseck.

— Aveți de gînd să mă strîngeți de gît?

— Tot ce se poate.

— Atunci, la lucru, călăilor! adăugă secretarul general, zîmbind.

— După cum vezi, reluă Gigonnet, polițele dumitale sînt acoperite cu bani împrumutați pentru cumpărare.

— Iată titlurile, zise Gobseck scoțînd din buzunarul redingotei sale verzui niște dosare de avocat.

— Ai trei ani ca să plătești totul, zise Gigonnet.

— Ei bine, făcu des Lupeaulx, speriat de atîta bunăvoință și de un aranjament atît de neașteptat, ce vreți de la mine?

— Ca Baudoyer să fie numit în postul lui de La Billardièr, răspunse Gigonnet imediat.

— E un lucru mărunț, dar mi-e cu neputință să-l fac, zise des Lupeaulx. Mi-am legat singur miinile.

— O să rozi sfoara cu propriii dumitale dinți, grăi Gigonnet.

— Ii ai destul de ascuțiți! adăugă Gobseck.

— Asta-i tot? întrebă des Lupeaulx.

— Vom păstra hîrțile pînă la ratificarea acestor polițe, zise Gigonnet virînd o listă sub ochii secretarului general; dacă nu vor fi recunoscute de comisie în decurs de șase zile, atunci numele dumitale de pe acest act va fi înlocuit cu al meu.

— Ești neîntrecut! exclamă des Lupeaulx.

— Chiar așa! întări Gobseck.

— Atîta tot? întrebă secretarul general.

— Atîta, răspunse Gobseck.

— S-a făcut? interveni Gigonnet.

Des Lupeaulx înclină din cap.

— Atunci, semnează această procură, zise Gigon-

net. În două zile, numirea lui Baudoyer; în şase, recunoaşterea poliţelor, apoi...

— Apoi? făcu des Lupeaulx.

— Îţi garantăm...

— Ce-mi garantaţi? rosti des Lupeaulx tot mai uimit.

— Alegerea dumitale, răspunse Gigonnet înălţându-se în călcâie. Căci formăm majoritatea cu cincizeci şi două de voturi obţinute de la fermierii şi meseriaşii care-l vor urma pe împrumutătorul dumitale.

Des Lupeaulx îi strînse mîna lui Gigonnet.

— Între noi nu pot exista niciodată neînţelegeri, zise el. Iată ce înseamnă o afacere cu adevărat! De aceea vă declar că am să vă răsplătesc şi eu.

— Chiar aşa! făcu Gobseck.

— Cu ce anume? întrebă Gigonnet.

— O decoraţie pentru nătarăul dumitale de nepot.

— Bună, zise Gigonnet. Se vede că-l cunoşti bine!

După acestea, cămătarii îl salutară pe des Lupeaulx, care îi conduse pînă la capătul scării.

— Trebuie să fie trimiştii secreţi ai vreunei puteri străine! îşi spuseră cei doi valeţi în urma lor.

Ajunşi în stradă, cei doi cămătari se priviră voioşi unul pe altul, la lumina unui felinar.

— O să ne datoreze dobînzii de nouă mii de franci pe an, iar moşia nu-i aduce decît cinci mii, se bucură Gigonnet.

— Il avem în mîna noastră pentru multă vreme, zise Gobseck.

— O să construiască, o să şi-o ia în cap, continuă Gigonnet, iar Falleix n-aşteaptă decît să cumpere moşia.

— Interesul lui e să fie deputat, lupului nu-i pasă de rest, zise Gobseck.

— Hi! Hi!

— Hi! Hi!

Aceste scurte exclamaţii ţinură loc de rîsete pentru cei doi cămătari, care se îndreptară pe jos spre cafeneaua *Thémis*.

Des Lupeaulx se întoarse în salon și găsi pe doamna Rabourdin jucîndu-și foarte bine rolul; era încîntătoare, iar ministrul, îndeobște atît de posac, avea acum o figură senină și binevoitoare.

„Face minuni, își spuse des Lupeaulx. Ce femeie prețioasă, merită s-o cunoști pînă în fundul sufletului.“

— Mica dumitale doamnă e, fără tăgadă, foarte drăguță, zise marchiza către secretarul general. Nu-i lipsește decît numele dumitale.

— În adevăr, singurul ei păcat este de a fi fiica unui comisar-licitator; o să piară din pricina originii ei, răspunse des Lupeaulx cu un aer rece care contrasta cu căldura depusă atunci cînd vorbise, cîteva clipe mai înainte, de doamna Rabourdin.

Marchiza se uită țintă la des Lupeaulx.

— Le-ai aruncat o privire care nu mi-a scăpat, zise ea arătînd spre ministru și doamna Rabourdin. Ți-am observat căutătura prin pîcla ochelarilor. Ce nostimi sînteți amîndoi, disputîndu-vă această bucățică.

Cum marchiza ieșea pe ușă, ministrul se repezi după ea și o însoți.

— Ei, se adresă des Lupeaulx doamnei Rabourdin, ce zici de ministrul nostru?

— E fermecător. Într-adevăr, răspunse ea ridicînd glasul pentru a fi auzită de soția excelenței, ca să-i apreciezi pe acești sărmani miniștri, trebuie să-i cunoști bine. Gazetutele acelea și calomniile opoziției îi ponegresc atît de mult pe oamenii politici, încît, fără să vrei, te lași influențat de ele; dar aceste defăimări se întorc în avantajul lor atunci cînd stai de vorbă cu ei.

— E un bărbat foarte bine, zise des Lupeaulx.

— Te asigur că merită să fie iubit, spuse ea cu naivitate.

— Copilă dragă, adăugă des Lupeaulx luînd, la rîndul lui, un aer naiv și dezmiardător, ai făcut un lucru de necrezut.

— Ce anume? întrebă ea.

— Ai însuflețit un mort, credeam că n-are inimă de loc. Dă-te bine pe lângă soția lui, ea are atît cît îi trebuie ca să-și îngăduie o fantezie! Caută de trage tot folosul din asta, vino cît mai des pe aici și nu părea uimită de nimic.

O conduse pe doamna Rabourdin în budoar și se așeză alături de ea pe divan.

— Ești o mare șireată, dar tocmai de aceea te admir și mai mult. Între noi fie zis, ești o femeie superioară. Des Lupeaulx te-a introdus aici, și cu asta el și-a încheiat rolul, nu-i așa? De altfel, cînd cineva se hotărăște să iubească din interes, e mai bine să aleagă un ministru de șaiszeci de ani, decît un secretar general de patruzeci: cîștigul e mai mare, iar riscurile mai mici. Eu sînt un bărbat cu ochelari, cu părul pudrat, uzat de plăceri, ce dragoste aș mai putea oferi? O, sînt conștient de asta! Dacă pot să fiu de folos cuiva, nu voi fi niciodată și cel preferat, nu-i așa? Ar însemna să fiu nebun ca să nu-mi dau seama de poziția în care mă aflu. Dumneata poți să-mi spui tot adevărul, să-mi arăți tot sufletul dumitale, sîntem doi asociați, nu doi îndrăgostiți. Dacă am unele capricii, dumneata ești destul de înțeleaptă ca să te ferești de asemenea nerozii și să mi le treci cu vederea; altfel, ar însemna că ai aceleași concepții ca o fată de pension sau ca o burgheză din strada Saint-Denis! Din fericire, sîntem mai presus de așa ceva, și dumneata și eu. Iată pe marchiza d'Espard, care pleacă, crezi că ea nu gîndește la fel? M-am înțeles foarte bine cu ea acum doi ani (încrezutul!), totuși e destul să-mi scrie un singur cuvînt: „Dragul meu des Lupeaulx, ți-aș fi foarte recunoscătoare dacă m-ai ajuta să fac cutare sau cutare lucru!“ și eu mă execut imediat. Acum e vorba să punem sub interdicție pe soțul ei. Dumneavoastră, femeile, nu plătiți decît cu plăcere ceea ce voiți să căpătați. Așadar, draga mea, îmbrobodește-l pe ministru, eu te voi ajuta, căci am tot interesul. Da, aș dori să dea peste o femeie care să-l influențeze și atunci n-o să-mi mai scape din

mîna; uneori îmi scapă, ceea ce-i ușor de înțeles: nu se lasă condus decît de rațiune; înțelegîndu-mă însă cu o femeie frumoasă, îl voi face să-și piardă mințile, ceea ce este mult. Să rămînem deci buni prieteni și să împărțim pe din două creditul pe care-l vei căpăta.

Doamna Rabourdin ascultă cu cea mai mare uimire această neobișnuită profesiune de șiretenie. Naivitatea negustorului politic înlătura orice bănuială.

— Crezi că îmi acordă vreo atenție, mie? îl întreabă ea, prinsă în cursă.

— Sînt sigur, îl cunosc doar bine.

— E adevărat că numirea lui Rabourdin a fost semnată?

— I-am prezentat decizia azi-dimineață. Dar a fi director nu înseamnă nimic, trebuie să fie raportor în Consiliul de stat...

— Da, încuviință ea.

— Atunci întoarce-te, cochetează cu excelența-sa.

— Trebuie să mărturisesc, zise ea, că nu te-am cunoscut cu adevărat decît astă-seară. Dumneata ieși din comun.

— În cazul acesta, continuă des Lupeaulx, sîntem doi vechi prieteni, așa că să lăsăm la o parte duiosia, dragostea cea plicticoasă, spre a privi problema ca pe vremea Regenței, cînd oamenii erau mai înțelepți.

— Ești cu adevărat un bărbat care știe ce vrea și te admir, zise ea zîbind și întinzîndu-i mîna. Vei vedea că o femeie e în stare să facă mai mult pentru un prieten, decît pentru...

Dar nu-și termină fraza și se întoarce în salon.

„Mititica, își zise în sinea lui secretarul general, privind-o cum se îndreaptă spre ministru; des Lupeaulx o să-ți întoarcă spatele, fără nici un regret! Mîine seară, oferindu-mi o ceașcă de ceai, ai să-mi oferi și ceea ce eu nu mai vreau... Sîntem chit! Ah, la patruzeci de ani, femeile ne păcălesc totdeauna, nu mai putem fi iubiți!”

Pătrunse în salon, după ce se măsură o clipă în oglindă, unde văzu în propriul său chip un foarte fru-

mos om politic, dar în același timp și un perfect invalid al Cytherei. În același timp, doamna Roubourdin își încheia socotelile. Se gîdea să plece și se străduia să lase celorlalți o ultimă impresie plăcută, ceea ce-i izbuti. Contrar obiceiului din saloane, după plecarea ei fiecare exclamă „Minunată femeie!” iar ministrul o conduse pînă la ieșire.

— Sînt încredințat că mîine vă veți gîndi la mine, spuse el celor doi soți, făcînd aluzie la numirea lui Roubourdin.

Apoi, întorcîndu-se în salon:

— Puțini funcționari superiori au soții atît de agreabile, de aceea sînt foarte încîntat de noua noastră achiziție.

— Nu găsiți că e puțin cam îndrăzneță? zise des Lupeaulx cu un aer înțepat.

Femeile schimbă între ele priviri semnificative; rivalitatea dintre ministru și secretarul său general le amuza. Atunci avu loc una din acele nevinovate mistificări la care se pricep atît de bine pariziencele. Femeile ațîțară pe ministru și pe des Lupeaulx, discutînd despre doamna Roubourdin: una găsea că e prea spilcuită și că ține cu tot dinadinsul să pară deșteaptă; alta asemuia grațiile burgheziei cu manierele înaltei societăți, numai ca s-o ponegrească pe Célestine; cît despre des Lupeaulx, el o apăra pe pretinsa lui amantă, așa cum sînt apărați dușmanii în saloane.

— Recunoașteți, doamnelor, nu e puțin lucru ca fiica unui comisar-licitator să fie atît de bine! Nu uitați de unde a pornit și priviți unde a ajuns; va pătrunde și la Tuileries, are această ambiție, mi-a spus-o chiar dînsa.

— Dacă e fiica unui comisar, zise doamna d'Espard, făcînd haz, nu văd ce-ar putea sta în calea avansării soțului ei.

— Mai ales în vremurile astea, nu-i așa? completă soția ministrului, strivindu-și buzele.

— Doamnă, se adresă ministrul cu asprime către marchiză, cu asemenea cuvinte, pe care din nefericire Curtea nu le cruță nimănui, se pot stîrni revoluții. N-o să mă credeți cînd o să vă spun cît de mult displace anumitor personaje clarvăzătoare de la Curte purtarea nechibzuită a aristocrației. Dacă eu aș fi fost mare senior, iar nu un biet gentilom de provincie care pare pus acolo unde sînt pentru a îngriji de treburile dumneavoastră, monarhia n-ar fi atît de șubredă precum o socot. Căci, ce devine un tron care nu știe să reverse strălucirea lui asupra acelor pe care-i reprezintă? S-au dus vremurile cînd regele înnobila, din propria lui voință, oameni ca Louvois, Colbert, Richelieu, Jeannin, Villeroy sau Sully...¹²⁹ Da, Sully, la începuturile lui, nu însemna mai mult decît însemn eu acum. Vă vorbesc astfel fiindcă sîntem între noi și aș da dovadă de îngustime, într-adevăr, dacă m-aș supăra din pricina acestei stări de lucruri. Depinde de noi înșine, și nu de alții, ca să ajungem sus.

— Ai fost numit, dragul meu, zise Célestine strîngînd mîna soțului ei. Dacă n-ar fi apărut des Lupeaulx, i-aș fi explicat ministrului planul tău; o voi face însă marțea viitoare și vei putea astfel să ajungi foarte curînd raportor în Consiliul de stat.

În viața tuturor femeilor există o zi cînd ele strălucesc în toată splendoarea lor, lăsîndu-le o amintire veșnică la care se gîndesc totdeauna cu plăcere. În timp ce-și desfăcea unul cite unul artificiile podobei sale, doamna Rabourdin recapitula amănuntele acestei seri pe care o socotea printre zilele ei de glorie și de fericire: toate farmecele ei fuseseră invidiate, soția ministrului o lăudase și se arătase încîntată să o pună mai presus de prietenele sale. În sfîrșit, vanitatea ei triumfase în folosul iubirii conjugale. Rabourdin era numit!

— Nu-i așa c-am fost bine astă-seară? îi spuse soțului ei, ca și cum ar fi avut nevoie să-l dezmorească.

În timpul acesta, Mitral aștepta la cafeneaua *Thémis* sosirea celor doi cămătari, dar cînd îi zări întrînd nu descifră nimic pe figurile lor încremenite.

— Ați făcut ceva? îi întrebă el, după ce se așezară la masă.

— Firește, ca întotdeauna, banii au triumfat, zise Gigonnet frecîndu-și mîinile.

— Chiar așa! întări Gobseck.

Mitral luă o gabrioleță și se duse la familiile Saillard și Baudoyer, unde bostonul era în prelungire; dar nu se mai afla acolo decît abatele Gaudron. Falleix, pe jumătate mort de oboseală, plecase să se culce.

— Vei fi numit, nepoate, și ți se rezervă și o surpriză.

— Care? întrebă Saillard.

— Decorația! exclamă Mitral.

— Atotputernicul nu-i uită pe cei ce se îngrijesc de altarele lui! rosti Gaudron.

În ambele tabere se intona, deci, Tedeumul cu aceeași fericire.

A doua zi, miercuri, domnul Roubourdin trebuia să lucreze cu ministrul, deoarece ținea interimatul diviziunii de cînd se îmbolnăvisese răposatul de La Billardièr. În asemenea zile, slujbașii veneau foarte exact la birou, ușierii erau foarte zeloși, căci în zilele de înaintare atmosfera e foarte încărcată în birouri, dar de ce? nimeni nu știa. Cei trei ușieri erau, așadar, la posturile lor și se bucurau că vor primi cîte o gratificație, deoarece zvonul despre numirea domnului Roubourdin se răspîndise încă din ajun prin grija lui des Lupeaulx. Unchiul Antoine și ușierul Laurent erau în mare ținută cînd, la ora opt fără un sfert, ușierul de la secretariat veni să-l roage pe Antoine să-i dea, în taină, domnului Dutocq o scrisoare pe care secretarul general îi spusese s-o înmîneze impiegatului principal, la ora șapte.

— Nu ș'cun s-a făcut, domle, că am dormit, și iar am dormit, de credeam că nu mai mă trezesc. Aș

da de dracu dacă șefu ar ști că chestia asta n-a ajuns la *andresant* la vreme, da-i voi spune, sus și tare, că i-am dat-o eu însumi, cu mîna mea, domlui Dutocq. Secret mare, moș Antoine, să nu suflă o vorbă la slujbași! Pă cîntea mea, mi-a spus că mă dă afară, că m-am ars de slujbă, dacă scap o vorbuliță!

— Ce-o fi în ea? făcu Antoine.

— Nimica toată, că m-am uitat eu, iacă, așa!

Și căscă puțin plicul, în care nu se vedea decît hîrtia albă.

— Azi e zi mare pentru voi, Laurent, zise ușierul de la secretariat, o s-aveți un director nou. Fără discuție, strîng șurubul pentru economii, fac din două diviziuni o direcție, impiegații sînt în primejdie!

— Așa-i, nouă slujbași au și fost dați afară, zise Dutocq care tocmai venea. Dar de unde știți voi toate astea?

Antoine îi dădu scrisoarea, și Dutocq, după ce-o deschise, coborî scara în goană și alergă la secretariat.

Din ziua morții domnului de La Billardièrre, după ce terminară cu comentariile, cele două secții, Rouboudin și Baudoyer, sfîrșiră prin a-și relua fizionomia lor obișnuită și tabieturile vechiului *dolce far niente* administrativ. Toluși, încheierea anului aduse în birouri un fel de hărnicie plină de zel, portarii deveniră deodată mai smeriți și mai slugarnici. Fiecare slujbășosea fără întîrziere la serviciu, iar după ora patru nu se mai grăbea nimeni să plece, căci împărțirea gratificațiilor depinde de ultimele impresii pe care le faci șefilor. În ajun, vestea contopirii celor două diviziuni, La Billardièrre și Clergeot, într-o direcție, sub o denumire nouă, stîrnise mare zarvă în ambele diviziuni. Se știa numărul slujbașilor concediați, dar nu se cunoștea numele lor. Umbla zvonul că Poiret nu va fi înlocuit, și că postul său va fi suprimat pentru economii. Junele de La Billardièrre plecase. Apăruseră doi supranumerari noi, și — îngrozitoare coinci-

dență! — amîndoi erau fii de deputați. Vestea aceasta, răspîdită în ajun prin birouri, în momentul cînd slujbașii se pregăteau să plece, sădise spaima în cugelele lor. De aceea, în prima jumătate de oră după începerea serviciului, se înjghebară discuții în jurul sobelor. Înainte de venirea celorlalți, Dutocq se duse la des Lupeaulx, pe care îl găsi făcîndu-și toaleta de dimineață; fără să se întrerupă din ras, secretarul general îi aruncă o privire asemănătoare cu a unui general care dă un ordin.

— Sîntem singuri? întrebă el.

— Da, domnule.

— Prea bine, dă-te la Rabourdin, cu hotărîre și îndrăzneală. Sper că ai păstrat copia după memoriul lui.

— Da.

— Mă înțelegi: *inde irâe!*¹³⁰ Avem nevoie de o *beștelire* generală. Caută să născocеști ceva care să dea apă la moară pornirilor împotriva lui...

— Aș putea pune pe cineva să-i facă o caricatură, dar n-am cinci sute de franci ca să-i dau...

— Cine are s-o facă?

— Bixiou.

— Va căpăta o mie de franci și va fi numit subșef la Colleville, care o să se înțeleagă cu el.

— Dar n-o să mă creadă.

— Vrei să mă faci de rîs tocmai acum? Du-te, sau, dacă nu, lasă-te păgubaș! M-ai auzit?

— Dacă domnul Baudoyer va fi director, ar putea împrumuta el suma...

— Da, va fi. Acum lasă-mă, pleacă și nu da impresia că m-ai văzut, coboară pe ușa din dos.

În timp ce Dutocq se întorcea în birou, cu inima bătîndu-i de bucurie, gîndindu-se la mijloacele prin care ar putea stîrni protestele împotriva șefului său, fără să se trădeze prea mult, Bixiou intra la cei din secția Rabourdin pentru a le spune bună dimineața. Fiind sigur că a pierdut, farseurul găsi de cuviință să apară ca unul care a cîștigat.

Bixiou

(imitînd glasul lui Phellion)

Domnilor, vă salut și vă spun bună ziua la toți. Fixez pentru duminica viitoare o cină la *Rocher de Cancale*, dar se pune o problemă gravă: vor veni și slujbașii concediați?

Poiret

Ba încă și cei care vor fi scoși la pensie.

Bixiou

Mi-e egal, nu eu sînt cel care o să plătească! (*Înmărmurire generală.*) Baudoyer a fost numit, aștept chiar să-l aud chemîndu-l pe Laurent! (*Face ca Baudoyer.*)

„Laurent, să stringem cureaua cu disciplina.“¹³¹

(*Toți pufnesc în ris.*) *Ris d'aboyeur d'oie!* Colleville are dreptate cu anagramele lui, căci, știți, anagrama lui *Xavier Rabourdin, chef de bureau* este: *D'abord rêva bureaux, E—u fin riche*. Dacă m-ar chema *Charles X, par la grâce de Dieu roi de France et de Navarre*, m-aș înfricoșa de destinul pe care mi-l prezice împlinirea anagramei rezultate de aici.

Thuillier

Aha, îți arde de ris!

Bixiou

(rîzîndu-i în nas)

Ris uritului¹³²! Asta-i drăguță, papa Thuillier, deși dumneata nu ești de loc frumos. Rabourdin își dă demisia de ciudă că Baudoyer e director.

Vimeux

(intrînd în birou)

Ce farsă! Antoine, căruia i-am dat treizeci sau patruzeci de franci, mi-a spus că domnul și doamna Rabourdin au fost invitați aseară la serata particulară a ministrului și că au stat acolo pînă la douăsprezece fără un sfert. Excelența-sa a condus-o pe doamna Rabourdin pînă la scară; se pare că era divin de frumoasă. În sfîrșit, nu mai incapse îndoială că e director. Riffé, funcționarul de la personal, a stat la birou toată noaptea ca să facă decizia mai repede: nu mai e o taină. Domnul Clergeot iese la pensie. După treizeci de ani de serviciu, nu se poate spune că e o dizgrație. Domnul Cochin, care e bogat...

Bixiou

După Colleville o să fie o coșenilă.

Vimeux

Dar chiar e coșenilă, fiindcă-i asociatul casei Matifat, din strada des Lombards. Ei bine, e pensionat. Și Poiret e pensionat. În locurile lor nu vor fi numiți alții. Iată ceea ce știu sigur, restul nu se cunoaște încă. Numirea domnului Rabourdin se va produce chiar în dimineața asta, deși sînt temeri de intrigi.

Bixiou

Ce intrigi?

Fleury

Baudoyer, vezi bine! Are sprijinul popilor, și iată un articol nou în jurnalul liberal — n-are decît două rînduri — dar e nostim. (*Citește.*) „Anumite persoane vorbeau în foaierul Teatrului *des Italiens* despre intrarea domnului de Chateaubriand în guvern, pornind de la alegerea domnului Rabourdin, susținut de prie-

tenii nobilului viconte, pentru postul destinat la început domnului Baudoyer. Partidul clerical nu se va da bătut decît în fața unei înțelegeri cu marele scriitor." Canaliile!

Dutocq

(intrînd, după ce ascultase totul)

Știi cine-i canalie? Rabourdin. Ați auzit vestea?

Fleury

(rostogolindu-și ochii în cap, furios)

Rabourdin... canalie?! Dutocq, ai înnebunit și vrei să te pomenești cu ceva în cap?

Dutocq

Eu n-am spus nimic rău despre domnul Rabourdin. Dar am aflat în mare taină, în curte, că dumnealui a denunțat mai mulți funcționari, că a întocmit note, că, în sfîrșit, favoarea lui se datorește unei lucrări asupra ministerelor, în care fiecare dintre noi e încondeiat...

Phellion

(cu glas tare)

Domnul Rabourdin nu e în stare...

Bixiou

Ce murdărie! Ia ascultă, Dutocq! *(Îi șoptește ceva la ureche și ies în coridor.)*

Bixiou

Ce s-a întîmplat?

D u t o c q

Ți-aduci aminte de caricatură ?

B i x i o u

Da. Ei și ?

D u t o c q

Fă-o, ești subșef și vei avea o gratificație formidabilă. Mă auzi, iubitele, a intrat zizania între ăi mari. Ministrul e obligat față de Rabourdin ; dar, dacă nu-l numește pe Baudoyer, își ridică clerul în cap. Înțelegi, regele, prințul, prințesa, Marea Duhovnicie, toată Curtea îl susțin pe Baudoyer ; ministrul îl susține pe Rabourdin.

B i x i o u

Bun !...

D u t o c q

Pentru a se înțelege cu ceilalți, deoarece ministrul și-a dat seama că trebuie să cedeze, vrea să găsească o cale de mijloc. Dar trebuia un motiv spre a se lepăda de Rabourdin. Și a fost descoperită o lucrare întocmită de acesta în legătură cu epurarea serviciilor publice, o parte din ea a și început să circule peste tot. Cel puțin așa îmi explic eu situația. Fă desenul, vei intra în horă cu somitățile, vei servi în același timp pe ministru, Curtea, pe toată lumea, și ești ca și numit. Pricepi ?

B i x i o u

Nu pricep de unde știi dumneală toate astea, sau le scornești din capul dumitale ?

D u t o c q

Vrei să-ți arăt ce scrie despre dumneata ?

B i x i o u

Da,

D u t o c q

Prea bine, vino la mine, căci nu vreau să aflu și alții.

B i x i o u

Ia-o înainte. (*Intră la cei din secția Rabourdin.*)
Peste tot nu se vorbește decît despre ceea ce v-a spus Dutocq, pe cuvînt de onoare! Domnul Rabourdin ar fi făcut niște note puțin măgulitoare despre slujbașii care urmează a fi schimbați. Iată secretul înaintării lui. Trăim într-o epocă în care nu te mai miri de nimic. (*Declamă ca Talma.*)

Capetele cele mai ilustre le-ați văzut căzînd

Și vă mai mirați acuma, voi, nesăbuiți de rînd...

...că s-a găsit un asemenea motiv în favoarea unui om? Baudoyer al meu e prea îngust la minte pentru a izbîndi prin mijloace ca acestea! Felicitările mele, domnilor, aveți un șef ilustru! (*Iese.*)

P o i r e t

O să ies la pensie fără să fi înțeles niciodată vreo vorbă de-a acestui domn. Ce vrea să spună dumnealui cu capetele acelea căzînd?

F l e u r y

E simplu! Cei-patru sergenți din La Rochelle ¹³³, Berton, Ney, Caron, frații Faucher ¹³⁴, toate masacrele!

P h e l l i o n

Aruncă la întîmplare vorbe primejdioase.

Fleury

Mai bine spune lucrurilor pe nume : că minte, că glumește și că, în gura lui, adevărul capătă înfățișarea a ceva coclit !

Phellion

Expresiile dumitale nu țin seama de legile buneicuviențe și de respectul pe care trebuie să-l păstrezi între colegi.

Vimeux

Dacă ceea ce spune el nu-i adevărat, mi se pare că asta se numește calomnie, defăimare, iar defăimătorii merită să fie bătuți cu vergile.

Fleury (Inversunându-se)

Iar dacă birourile s-ar afla într-o piață publică, am ajunge la poliția corecțională.

Phellion

(vrînd să domolească cearta, încearcă să abată discuția pe alt făgaș)

Domnilor, liniște. Lucrez la un nou tratat despre morală și am ajuns la capitolul despre suflet...

Fleury (Înterupându-l)

Și ce-ai scris, domnule Phellion ?

Phellion (citind)

Întrebare : Ce este sufletul omului ?

Răspuns : E o substanță spirituală care judecă și gîndește.

Th u i l l i e r

O substanță spirituală e ca și cum ai zice : o cărămidă care nu-i făcută din nimic.

P o i r e t

Lăsați-l să citească.

P h e l l i o n

(continuînd)

Intrebare : De unde vine sufletul ?

Răspuns : El vine de la Dumnezeu, care l-a zămislit dintr-o realitate simplă și indivizibilă, a cărei destructibilitate nu se poate, deci, concepe, și i-a spus...

P o i r e t

(foarte mirat)

Dumnezeu ?

P h e l l i o n

Da, domnule. Așa scrie la Biblie.

F l e u r y

(către Poiret)

Acum nu-l întrerupe dumneata !

P h e l l i o n

(continuînd)

...și i-a spus că l-a făcut nemuritor, adică că nu va muri niciodată.

Intrebare : La ce slujește sufletul ?

Răspuns : Ca să înțeleagă, să voiască și să-și amintească ; ceea ce constituie : judecata, voința și memoria.

Întrebare : La ce slujește judecata ?

Răspuns : Ca să cunoască. Ea e ochiul sufletului.

F l e u r y

Și sufletul al cui ochi e ?

P h e l l i o n

(în continuare)

Întrebare : Ce trebuie să cunoască judecata ?

Răspuns : Adevărul.

Întrebare : De ce arc omul voință ?

Răspuns : Ca să iubească binele și să urască răul.

Întrebare : Ce este binele ?

Răspuns : Ceea ce te face fericit.

V i m e u x

Și toate astea le scrii pentru domnișoare ?

P h e l l i o n

Da. (Continuă.)

Întrebare : Cîte feluri de bine există ?

F l e u r y

E la mintea cocoșului !

P h e l l i o n

(indignat)

Oh, domle ! (Potolindu-se.) De altfel, iată răspunsul, sînt tocmai la el. (Citește.)

Răspuns : Sînt două feluri de bine, binele veșnic și binele trecător.

P o i r e t

(cu o strimbătură de dispreț)

Și chestia asta se va vinde bine ?

P h e l l i o n

Așa trag nădejde. E nevoie de o mare concentrare a cugetului pentru a stabili sistemul întrebărilor și răspunsurilor, de aceea vă rugam să mă lăsați să gîndesc, dcoarece răspunsurile...

T h u i l l i e r

(între Rupînd)

La urma urmei, răspunsurile s-ar putea vinde separat.

P o i r e t

E un calambur ?

T h u i l l i e r

Da, ar putea să dea o salată (de lăptuci ¹³⁵).

P h e l l i o n

Imi pare rău că v-am întrerupt. (*Iși îngroapă fața în hîrtii, apoi, în sinea lui :*) Dar i-am făcut să uile de domnul Rabourdin.

În această vreme, între des Lupeaulx și ministru se petrecea o scenă care avea să hotărască soarta lui Rabourdin. Secretarul general venise, înainte de dejun, ca să-l prindă pe ministru în biroul lui, fiind sigur că astfel La Brière nu va putea auzi nimic.

— Excelența-voastră nu joacă cinstît cu mine...

„Iată-ne certați din pricină că iubita lui a cochetat aseară cu mine“, gîndi ministrul. — Te credeam mai puțin copilăros, scumpe prieten, zise el cu glas tare.

— Prieten ! făcu secretarul general. Aș vrea să cred.

Ministrul îl privi pe des Lupeaulx cu semeție.

— Sîntem între noi, așa că putem vorbi deschis. Deputatul arondismentului în care se află *moșia* mea des Lupeaulx...

— Așadar, e o moșie? zimbi ministrul spre a-și ascunde surprinderea.

— Sporită cu niște cumpărări noi de pămînturi în valoare de două sute de mii de franci, răspunse nepăsător des Lupeaulx. Ați aflat despre demisia acestui deputat de zece zile și nu m-ați anunțat, n-aveați nici acum de gînd s-o faceți, deși știți foarte bine că doresc să iau loc printre deputații Centrului. V-ați gîndit, oare, vreodată, că aş putea să mă dau de partea bisericii, care o să vă distrugă, pe dumneavoastră și monarhia, dacă se mai îngăduie acestui partid să recruteze oameni de oarecare talent, dar ținîndu-i deoparte? Știți că într-o națiune nu există mai mult de cincizeci sau șaiszeci de capete periculoase, la care deșteptăciunea e în raport direct proporțional cu ambiția? Arta guvernării constă în a cunoaște aceste capete, spre a le tăia sau spre a le cumpăra. Nu știu dacă eu am talent, dar am ambiție, și ați comite o greșeală să nu vă înțelegeți cu un om care nu vă vrea decît binele! Incoronarea regelui a orbit lumea pentru un moment, dar după aceea?... După aceea, războiul cuvintelor va începe din nou, se va învenina. Ei bine, în ceea ce mă privește nu mă veți găsi în tabăra stîngii, vă asigur! Cu toate manevrele prefectului dumneavoastră, care a primit, fără îndoială, instrucțiuni confidentiale împotriva mea, voi obține majoritatea. A sosit momentul să ne înțelegem. După o lovitură primită pe la spate, oamenii devin uneori buni prieteni. Voi fi numit conte, iar pentru serviciile mele nu-mi va fi refuzat nici marele cordon al Legiunii de Onoare. Dar țin mai puțin la acestea două, decît la un lucru în care este angajat însuși interesul dumneavoastră... Nu l-ați numit încă pe Rabourdin; azi-dimineață am primit

informații, veți mulțumi multă lume preferîndu-l pe Baudoyer...

— Să-l numesc pe Baudoyer! exclamă ministrul. Il cunoști doar!

— Da, spuse des Lupeaulx; dar cînd incapacitatea lui se va dovedi, îl veți putea destitui, rugînd pe protectorii lui să și-l ia pe cap. Veți avea astfel o direcție importantă de oferit prietenilor dumneavoastră, ceea ce va ușura o anumită tranzacție spre a vă descotorosi de cine știe ce ambițios.

— I-am promis lui Roubourdin!

— Știu, dar nu vă cer să faceți schimbarea chiar astăzi. Cunosce primejdia de a spune *da* și *nu* în aceeași zi. Amînați înaintările, le veți putea semna poimîine. Ei bine, poimîine veți recunoaște că e cu neputință de a-l păstra pe Roubourdin, din partea căruia veți primi, de altfel, o frumoasă și înțeleaptă demisie.

— Să-și dea demisia?

— Da.

— Pentru ce?

— Este omul unei puteri necunoscute pentru care a făcut spionaj în stil mare prin toate ministerele, și lucrul a fost descoperit datorită unei greșeli de tact; toată lumea vorbește de asta, funcționarii sînt furioși. Vă rog, nu lucrați cu el astăzi, lăsați-mă să găsesc o porțiță ca să vă scot din încurcătură. Duceți-vă la rege, sînt sigur că veți întîlni persoane care se vor bucura de concesiile dumneavoastră în legătură cu Baudoyer, și veți obține altceva în schimb. Apoi, mai tîrziu, destituindu-l pe acest nepriceput, vă veți întări poziția, deoarece el vă va fi fost impus, ca să zicem așa.

— Cine te-a făcut să-ți schimbi așa de repede atitudinea față de Roubourdin?

— Dumneavoastră l-ați ajutat pe domnul de Chateaubriand să scrie un articol împotriva ministerului? Ei bine, iată cum mă tratează Roubourdin în memoriul lui, spuse des Lupeaulx dînd ministrului

nota pe care o avea în mîină. Preconizează o guvernare nouă, fără îndoială în folosul unei organizații pe care noi n-o cunoaștem. Voi rămîne prieten cu el, spre a-l supraveghea : prin asta cred că voi face un mare serviciu, care-mi va aduce titlul de pair, căci aceasta este singura țintă a dorințelor mele. Fiți sigur, nu urmăresc nici ministerul, nici altceva din ceea ce ar putea să vă stînjenească pe dumneavoastră ; vreau numai titlul de pair, care îmi va îngădui să mă însor cu fiica unui bancher oarecare și să pun mîina pe o rentă de două sute de mii de livre. Așa că permiteți-mi să vă fac un serviciu prețios care să-l determine pe rege să declare că am salvat tronul. De mult îmi tot spun : liberalismul nu ne va mai da prilejul unei bătălii pe față, el a renunțat la conspirații, la carbonarism, la luarea armelor în mîină ; lucrează pe dedesubt și se pregătește pentru un total *Scoală-te tu, ca să șed eu !* Vă închipuiți, oare, că aș fi devenit curtezanul soției lui Roubourdin numai pentru plăcerea mea ? Nu, aveam informații ! Așadar, pentru astăzi, nu vă cer decît două lucruri : amînarea înaintărilor și concursul dumneavoastră *sincer* pentru alegerea mea. La sfîrșitul sesiunii veți vedea dacă v-am plătit sau nu cu prisosință această îndatorire.

Drept orice răspuns, ministrul luă decizia întocmită de serviciul personalului și i-o întinse lui des Lupeaulx.

— Am să-i spun lui Roubourdin, rosti acesta, că ați amînat pentru sîmbătă ora de lucru cu el.

Ministrul consimți printr-un semn din cap. Ușierul de la secretariat fu văzut imediat după aceea străbătînd coridoarele și ducîndu-se la Roubourdin să-l anunțe că ora de lucru a fost amînată pentru sîmbătă, zi în care Camera nu se ocupa decît de petiții și cînd ministrul era liber de dimineața pînă seara. Chiar în același timp, Saillard își strecura fraza sa la urechile soției ministrului, care-i răspunse cu dem-

nitate că ea nu se amestecă în treburile de stat și că, de altminteri, auzise vorbindu-se că domnul Rabourdin fusese numit. Saillard, înspăimântat, se urcă la Baudoyer, unde dădu peste Dutocq, Godard și Bixiou într-o stare de mînie greu de descris, deoarece parcurgeau cu toții teribilul memoriu în legătură cu slujbașii, întocmit de Rabourdin.

B i x i o u

(arătînd un pasaj, cu degetul)

Ascultă ce spune despre dumneata, moș Saillard : „SAILLARD — Casieria urmează a fi desființată în toate ministerele, care trebuie să-și aibă conturile curente la Vistierie. Saillard e bogat, așa că n-are nevoie de pensie.” Vrei să știi ce spune despre ginearele dumitale? (*Întoarce cîteva foi.*) Ascultă : „BAUDOYER — Cu totul incapabil. Concediat fără pensie, e bogat.” Dar despre amicul Godard? (*Întoarce alte foi.*) „GODARD — Scos din slujbă! I se va da o pensie egală cu o treime din salar.” Ce mai, nu lipsește nimeni. Eu sînt „un artist care poate fi folosit pe lista civilă, la Operă, la cabarete, sau la muzeu. Deștept, dar lipsit de ținută, incapabil de muncă sînguincioasă, spirit dezordonat.” Ah, am să-ți arăt eu ție, *artist* !

S a i l l a r d

Auzi colo, să desființeze casierii?... E un monstru !

B i x i o u

Să vedem ce zice despre misteriosul nostru Desroys!? (*Întoarce cîteva foi și citește.*) „DESROYS — Om primejdios, în sensul că nu poate fi abătut de la principiile potrivnice oricărei puteri monarhice. Fiu de convențional, admiră Convenția ; poate să devină un publicist periculos.”

B a u d o y e r

Nici poliția nu e atît de dibace ca el !

G o d a r d

Mă duc la secretariatul general să depun o plîngere în regulă ; dacă un asemenea om va fi numit, trebuie să ne retragem cu toți, în bloc.

D u t o c q

Stați, domnilor, prudență ! Dacă vă veți ridica prea repede, vom fi acuzați de răzbunare și interes personal ! Nu, să lăsăm ca zvonul să-și facă efectul încet. Cînd întreaga administrație va fi indignată, protestele noastre vor avea asentimentul general.

B i x i o u

Dutocq urmează principiul din celebra melodie creată de sublimul Rossini pentru *Don Basilio* ¹³⁶ și care dovedește că acest mare compozitor e și un om politic ! Părerea lui mi se pare justă și potrivită. Eu mă gîndesc să-mi las mîine dimineață cartea de vizită la domnul Rabourdin, pe care voi tipări BIXIOU, și, ca titulatură, dedesubt : *Lipsit de ținută, incapabil de muncă sînguincioasă, spirit dezordonat.*

G o d a r d

Bună idee, domnilor. Să ne face toți cîte o carte de vizită, iar domnul Rabourdin să le aibă mîine dimineață pe toate.

B a u d o y e r

Domnule Bixiou, ocupă-te dumneata cu amănuntul ăsta și, după ce se va trage cite un exemplar din fiecare, distruge zațul.

D u t o c q
(trăgînd pe Bixiou la o parte)

Ei, ce zici, acum vrei să faci caricatura ?

B i x i o u

Bag de seamă, dragul meu, că deții taina de zece zile. (*Îl privește în albul ochilor.*) Voi fi subșef ?

D u t o c q

Ți-am dat cuvîntul de onoare, pe deasupra vei primi și gratificația de o mie de franci, după cum ți-am spus. Nici nu-ți dai seama ce serviciu vei face uncra mari de tot.

B i x i o u

Ii cunoști ?

D u t o c q

Da.

B i x i o u

Atunci... vreau să vorbesc cu ei.

D u t o c q
(sec)

Faci caricatura și vei fi subșef, sau n-o faci și nu vei fi ?

B i x i o u

Prea bine, să vedem cei o mie de franci.

D u t o c q

Ți-i voi da cînd voi primi desenul.

S-a făcut ! Caricatura va circula mâine prin toate birourile. Hai să-i dezumflăm pe admiratorii lui Rabourdin. (*Adresându-se lui Saillard, lui Godard și lui Baudoyer, care vorbesc încet între ei.*) Noi ne ducem să ne ocupăm de vecini. (*Iese cu Dutocq și trece în secția Rabourdin. La apariția lui, Fleury, Thuillier, Vimeux tresar.*) Ei, ce-ați pățit, domnilor ? Ceea ce v-am spus eu e atît de adevărat, că vă puteți duce să vedeți dovezile celei mai mîrșave denunțări la virtuosul, onestul, stimatul, cinstitul și piosul Baudoyer, care, fără indoială — el unul — nu-i în stare de-o asemenea treabă. Șeful dumneavoastră a născocit un fel de ghilotină pentru slujbași, nu vă mint, poftiți să vedeți, intrați, cui nu-i place nu plătește, vă veți bucura de nenorocirea voastră GRATIS ! În consecință, înaintările au fost amîinate. Toate birourile fierb, iar Rabourdin a fost anunțat de ministru că nu va mai lucra astăzi cu el... Ei, haide, mișcați-vă !

Phellion și Poiret rămaseră singuri. Cel dintîi îl iubea prea mult pe Rabourdin spre a se duce să vadă o dovadă menită să vestejească un om pe care el nu voia să-l judece ; al doilea, nu mai avea decît cinci zile de serviciu. În acest moment apăru Sébastien, care venea să ia hîrțiile pregătite pentru semnat. Fu destul de mirat găsind biroul gol, dar nu zise nimic.

Phellion

Tînărul meu prieten ! (*Se ridică de pe scaun, lucră rar.*) Știi ce se petrece aici, ce zvonuri circulă despre domnul Rabourdin, la care dumneata ții, și (*coboară glasul și se apropie de urechea lui Sébastien*) pe care eu îl iubesc în aceeași măsură în care-l și stimez ? Se spune că a făcut greșeala de a lăsa descuiată o lucrare despre slujbași... (*La aceste*

cuvinte Phellion se întrerupse, fiind silit să-l prindă în brațele sale încordate pe tânărul Sébastien, care păli ca un trandafir alb și căzu leșinat într-un fotoliu.) O cheie, la ceafă, domnu Poiret ! Ai o cheie la dumneata ?

P o i r e t

Am cheia de la poarta casei. (Bătrînul Poiret pune cheia la ceafa lui Sébastien, căruia Phellion îi dă un pahar cu apă rece, să bea. Bietul băiat nu-și re-deschide ochii decît ca să verse un șiroi de lacrimi. Își pune capul pe biroul lui Phellion, prăbușindu-se pe el, cu trupul zdrobit ca și cum l-ar fi lovit un trăsnet, și suspinele lui sînt atît de sfîșietoare, atît de adevărate, atît de dese, încît, pentru prima dată în viața lui, Poiret se înduioșează de durerea altuia.)

P h e l l i o n

(îngroșindu-și glasul)

Haide, haide, tinere prieten, curaj ! În orice împrejurare grea trebuie să ai curaj. Ești bărbat doar ! Ce s-a întîmplat de te-ai speriat așa de tare ?

S é b a s t i e n

(printre suspine)

Eu l-am nenorocit pe domnul Rabourdin ! Am uitat să încui tabelul pe care-l copiasem... ah, l-am ucis pe binefăcătorul meu, merit să mor... Un om atît de mare la suflet, care ar fi putut să fie ministru !

P o i r e t

(suflîndu-și nasul)

E adevărat, așadar, că a făcut rapoarte ?

S é b a s t i e n

(*printre suspine*)

Dar pentru... Nu, nu vreau să destăinui nimic ! Ah, mizerabilul de Dutocq, el l-a furat...

Și plînsul, suspinele reîncepură atît de tare, încît Rabourdin auzi, din biroul său, zgomotul, recunoscî vocea și veni la fața locului. Șeful îl găsi pe Sébastien aproape leșinat, ca un Crist, în brațele lui Phellion și Poiret, care maimuțăreau ca niște caraghioși atitudinea celor două Marii și ale căror chipuri erau cernite de întristare.

R a b o u r d i n

Ce s-a întîmplat, domnilor ? (*Sébastien se ridică în picioare, apoi cade în genunchi înaintea lui Rabourdin.*)

S é b a s t i e n

V-am nenorocit, domnule ! Tabelul... Dutocq îl arată la toată lumea, desigur că l-a găsit...

R a b o u r d i n

(*calm*)

Știam. (*Îl ridică pe Sébastien și-l ia cu sine.*) Ești un copil, prietene dragă. (*Se adresează lui Phellion.*) Unde sînt ceilalți domni ?

P h e l l i o n

Domnu Rabourdin, s-au dus în biroul lui domnu Baudoyer, ca să vadă un tabel care se zice că...

R a b o u r d i n

Destul. *(Iese, sprijinindu-l pe Sébastien. Poiret și Phellion se privesc unul pe altul, pradă unei mari înmărmuriri și nu știu ce să-și spună.)*

P o i r e t

(către Phellion)

Domnul Rabourdin !...

P h e l l i o n

(către Poiret)

Domnu Rabourdin !

P o i r e t

De necrezut, toamai domnul Rabourdin !

P h e l l i o n

Cu toate astea, ai văzut cât era de calm și de demn...

P o i r e t

(cu un uer șiret, ce pare mai degrabă o strămbătură)

Chiar de-ar fi ceva la mijloc, eu nu mă las dus de nas.

P h e l l i o n

Un bărbat de onoare, curat, nepătat...

P o i r e t

Dar Dutocq ?

Phellion

Domnu Poiret, știi ce gîndesc eu despre Dutocq, mă înțelegi ?...

Poiret

(dînd de două-trei ori din cap, răspunde cu un aer subtil)

Da.

(Ceilalți slujbași se întorc în birou.)

Fleury

Asta-i ceva nemaipomenit ! Am citit cu ochii mei și parcă tot nu-mi vine a crede. Domnul Rabourdin, regele oamenilor !... Pe legea mea, dacă și printre asemenea oameni se găsesc spioni, înseamnă să te scîrbești de orice virtute. Și cînd te gîndești că îl puneam pe Rabourdin alături de eroii lui Plutarh¹³⁷ !

Vimeux

Așa-i.

Poiret

(gîndindu-se că nu mai are decît cinci zile)

Dar, domnilor, ce ziceți de acela care a șterpelit lucrarea, care l-a spionat pe domnul Rabourdin ?

(Dutocq pleacă.)

Fleury

E un Iuda Iscariotul ! Dar cine-i acela ?

Phellion

(cu subînțeles)

Vă asigur că acum nu mai e în mijlocul nostru.

Vimeux

(luminat)

Dutocq !

Phellion

Eu n-am văzut nici o dovadă, domnu ! În timp ce dumneavoastră erați dincolo, tânărul acela, domnu de la Roche, era gata să moară. Uite, priviți lacrimile lui pe biroul meu...

Poiret

A leșinat în brațele noastre... Și cheia mea de la poartă, aoleo ! a rămas la ceafa lui. (*Poiret iese.*)

Vimeux

Ministrul n-a vrut să lucreze cu Rabourdin. Iar domnul Saillard, căruia șeful personalului i-a suflat două vorbe, s-a dus să-l anunțe pe domnul Baudoyer să facă o cerere pentru Legiunea de Onoare ; există una acordată diviziunii noastre de Anul Nou, și ea va fi dată domnului Baudoyer. E limpede ? Domnul Rabourdin e jertfit chiar de către aceia care se folosesc de el. Avea dreptate Bixiou. Era să fim dați afară cu toții, cu excepția lui Phellion și Sébastien.

Du Bruel

(*sosind la birou*)

Ei, domnii mei, e-adevărat ?

Thuillier

Ultima exactitate.

Du Bruel

(*punindu-și din nou pălăria pe cap*)

Atunci, la revedere, domnii mei. (*Iese.*)

Th u i l l i e r

Vodevilistul nostru n-așteaptă să-i cadă cărămida în cap! Se duce la ducele de Rhétoré, la ducele de Maufrigneuse; dar n-are decît s-alerge! După cît se vorbește, șeful nostru va fi Colleville.

P h e l l i o n

Dădea impresia că-l iubește pe domnu Rabourdin.

P o i r e t

(întorcîndu-se)

Era cît p-aci să nu mai pun mîna pe cheia de la poarta casei! Tînărul varsă mereu lacrimi, iar domnul Rabourdin a dispărut fără urmă.

(*Dutocq și Bixiou vin în birou.*)

B i x i o u

Ei, ce ziceți, domnilor, se petrec lucruri ciudate în biroul dumneavoastră! Du Bruel!... (*Se uită în biroul celălalt.*) A plecat?

T h u i l l i e r

La galop.

B i x i o u

Dar Rabourdin?

F l e u r y

S-a topit, s-a distilat, s-a *fumat*! Să mai zici că un om, regele oamenilor...

P o i r e t
(*către Dutocq*)

Domnule Dutocq, în durerea lui, tânărul Sébastien te acuză că ai luat lucrarea acum două zile...

B i x i o u
(*uitându-se la Dutocq*)

Trebuie să dezminți această învinuire, iubitule.
(*Toți ceilalți slujbași se uită fix la Dutocq.*)

D u t o c q
Ah, unde-i amicul bîrfitor care făcea copia ?

B i x i o u
De unde știi că făcea copia ? Iubitule, numai diamantul taie diamantul !
(*Dutocq iese.*)

P o i r e t
Ascultă, domnule Bixiou, eu nu mai am de stat decît cinci zile și jumătate la serviciu și aş vrea să am și eu o dată, măcar o dată, plăcerea de a te înțelege ! Fă-mi cinstea și explică-mi și mie la ce poate fi de folos diamantul în această împrejurare...

B i x i o u
Asta vrea să zică, papa — căci vreau să mă cobor o dată pînă la dumneata — că, așa după cum numai diamantul poate să taie diamantul, tot astfel numai un *curios* poate să vină de hac unui semen de-al lui.

F l e u r y
„Curios“ are aici înțelesul de spion.

Nu înțeleg...

B i x i o u

Bine, s-o lăsăm atunci pe altă dată !

Domnul Raboutdin plecase imediat la ministru. Ministrul era la Cameră. Raboutdin se duse la Camera deputaților, unde scrisese un bilet ministrului. Ministrul era la tribună, angajat într-o discuție aprinsă. Raboutdin așteptă, dar nu în sala de ședințe, ci în curte, și se hotărî să se posteze, cu tot frigul de afară, lângă trăsura excelenței-sale, ca să-i vorbească atunci cînd acesta se va urca să plece. Portarul îi spuse că ministrul se încăierase într-o dispută stîrnită de cei nouăsprezece deputați din extrema stîngă și că ședința era furtunoasă. Raboutdin se plimba prin curtea largă a palatului, pradă unei mari agitații, și așteptă cinci ceasuri chinuitoare. La ora șase jumătate, deputații începură să iasă și să plece ; dar curierul ministrului apărură la scară și chemă vizitiul.

— Ei, Jean, îi spuse el, excelența-sa a plecat cu ministrul de Război ; s-au dus la rege, și de acolo merg să ia masa împreună. Ne vom duce să-l luăm la ora zece, căci se va ține un consiliu.

Raboutdin se întoarse acasă cu pași greoi, într-o stare de descurajare ușor de închipuit. Se făcuse ora șapte. Abia avu timp să-și schimbe hainele.

— Ei, te-a numit ? îl întâmpină veselă soția lui, apărînd în salon.

Raboutdin înălță capul cu o mișcare dureroasă, plină de tristețe, și răspunse :

— Mă-e teamă că nu voi mai călca niciodată în minister.

— Ce ? făcu soția lui cuprinsă de o neliniște zdrobitoare.

— Memoriul meu în legătură cu salariații publici circulă prin birouri și a fost imposibil să-l văd pe ministru !

Célestine avu o viziune fulgerătoare în care, printr-o scînteiere infernală, un demon îi dezvălui înțelesul ultimei sale convorbiri cu des Lupeaulx.

„Dacă m-aș fi purtat ca o femeie de rînd, își spuse ea, am fi obținut postul.“

Se uită la Rabourdin cu un fel de durere. Se făcu o tăcere tristă și se așezară amîndoi la masă, cu fundată în gînduri.

— Și astăzi e ziua noastră de primire ! zise ea.

— Dar încă nu e totul pierdut, scumpa mea Célestine, spuse Rabourdin depunînd o sărutare pe fruntea soției lui. Sper că mîine dimineată îi voi putea vorbi ministrului și totul se va lămuri. Sébastien a lucrat toată noaptea, copiile sînt gata, verificate, și-l voi ruga pe ministru să citească memoriul, pe care i-l voi lăsa pe birou. La Brière o să m-ajute. Un om nu poate fi condamnat așa, fără să fie ascultat.

— Sînt curioasă să văd dacă domnul des Lupeaulx o să vină la noi astă-seară.

— El ?... firește, n-o să lipsească, murmură Rabourdin. E un tigru căruia îi place să lingă sîngele din rana pe care a făcut-o !

— Bietul de tine, reluă soția lui, apucîndu-l de mîină, nu pot să înțeleg cum de-i cu puțință ca un om care a conceput o reformă atît de frumoasă să nu-și fi dat seama că nu trebuie s-o divulge nimă-nui. Asemenea idei trebuiesc ferecate bine în conștiință, căci numai cel care le-a făurit poate să le și aplice. Trebuia să te comporți cu oamenii din sfera ta ca Napoleon cu cei dintr-a lui : el s-a plecat, s-a încovoiat, s-a tîrît ! Da, Bonaparte s-a tîrît ! Ca să ajungă general, s-a însurat cu amanta lui Barras. Trebuie să știi să aștepți, să ajungi mai întîi deputat, să urmezi cursul politicii, cînd zvîrlit pînă în fundul mării, cînd pe coama unui val, și să-ți însușești, ca domnul de Villèle, deviza italiană *Col tempo*, tradusă prin *Totul vine la țanc pentru cine știe să aștepte*. Politicianul acesta a rîvnit puterea timp de

șapte ani și în 1814, la vîrsta la care te afli tu azi, a început printr-un protest împotriva Cartei. Iată greșeala ta : te-ai lăsat condus de alții, cînd ești făcut să conduci pe alții !

Sosirea pictorului Schinner curmă discuția dintre soție și soț, pe care aceste cuvinte îl puseră și mai mult pe gînduri.

— Scumpe prietene, zise pictorul strîngînd mîna funcționarului, devotamentul unui artist este, desigur, zadarnic ; dar, în împrejurări ca aceasta, noi știm să rămînem credincioși ! Am cumpărat gazeta de seară. Baudoyer a fost numit director și-i decorat cu crucea Legiunii de Onoare...

— Cu toate că eu sînt cel mai vechi, am douăzeci și patru de ani de serviciu, zîmbi Rabourdin.

— Il cunosc destul de bine pe contele de Sérizy, ministru de stat ; dacă vrei să-i cerem concursul, pot să mă duc la el, zise Schinner.

Salonul se umplu de persoane pe care manevrele administrative nu le interesau. Du Bruel nu venise. Doamna Rabourdin căută să pară și mai veselă, și mai grațioasă, ca un cal care, rănit în luptă, găsește încă puterea de a-și duce stăpînul.

— E foarte curajoasă, spuseră cîteva femei, care, văzînd-o atît de nenorocită, se arătară înțelegătoare.

— I-a acordat totuși multă atenție lui des Lupeaulx, spuse baroana de Châtelet către vicontesa de Fontaine.

— Credeți că... ? întrebă vicontesa.

— Dar domnul Rabourdin ar fi căpătat măcar crucea Legiunii de Onoare ! zise doamna de Camps, luînd apărarea prietenei sale.

Pe la ora unsprezece apăru și des Lupeaulx, a cărui înfățișare n-ar putea fi descrisă decît spunînd că ochelarii îi erau triști, dar privirea veselă ; sticlele ochelarilor îi acopereau însă atît de bine ochii, încît numai un fizionomist ar fi putut să descopere expresia lor diabolică. Se grăbi să strîngă mîna lui Rabourdin, care nu avu tăria să și-o retragă.

— Avem de vorbit împreună, îi spuse secretarul general, ducându-se să se așeze lângă frumoasa Roubourdin, care-l întâmpină în chipul cel mai plăcut. Eh, făcu el aruncându-i o privire furișă, ești cu adevărat mare, te găsesc, așa cum mi te închipuiam, sublimă în momentele de grea încercare. Știi cât de rar se întâmplă ca o persoană superioară să corespundă ideii pe care cineva și-a făcut-o despre ea! Așadar, înfrângerea nu te-a răpus! Ai dreptate, vom învinge, îi șopti la ureche. Soarta dumneavoastră e în mâinile dumitale, atîta vreme cît vei avea ca aliat un bărbat care te adoră. Vom ține un consiliu...

— Baudoyer a fost numit? îl întrerupse ea.

— Da, zise secretarul general.

— Și decorat?

— Nu încă, dar va fi.

— Atunci?

— Dumneata nu cunoști politica.

În timp ce doamnei Roubourdin i se părea că serata aceasta nu se mai termină, în Place Royale se petrecea una din acele comedii care se joacă, la Paris, în șapte saloane, după fiecare schimbare de la minister. Salonul Saillardilor era plin de lume. Domnul și doamna Transon veniseră la ora opt. Doamna Transon îmbrățișă pe doamna Baudoyer, *născută Saillard*. Domnul Bataille, căpitan în garda națională, venise cu soția lui și cu preotul de la Saint-Paul.

— Domnule Baudoyer, zise doamna Transon, vreau să fiu prima care te felicită; s-a făcut dreptate meritelor dumitale. Bravo, ți-ai cîștigat avansarea!

— Iată-te director, zise domnul Transon frecîndu-și mîinile. E o cinste pentru cartierul nostru.

— Și se poate spune că fără intrigării! exclamă bătrînul Saillard. Noi nu tragem sfori, nu ne ducem la seratele intime ale ministrului.

Unchiul Mitral își freca nasul, fericit, și trăgea cu ochiul la nepoată-sa, Elisabeth, care vorbea cu

Gigonnet. Falleix nu ştia ce să creadă despre moş Saillard şi Baudoyer, orbiţi de fericire. Îşi făcură apariţia domnii Dutocq, Bixiou, du Bruel, Godard şi Colleville, care fusese numit şef.

— Mai rar aşa căpăţini ! îi şopti Bixiou lui du Bruel. Ar ieşi o caricatură minunată dacă i-am desena sub forma unor calcani, caracude sau stavrizi jucînd o sarabandă !

— Domnule director, declară Colleville, vă felicit, sau mai bine zis ne felicităm pe noi înşine de a vă vedea în fruntea direcţiei şi vrem să vă asigurăm de zelul cu care vom colabora la lucrările dumneavoastră.

Domnul şi doamna Baudoyer, tatăl şi mama noului director, erau de faţă, bucurîndu-se de gloria fiului şi a nurorii lor. Unchiul Bidault, care luase masa în familie, avea o privire jucăuşă care-l înspăimîntă pe Bixiou.

— Iată unul, zise artistul către du Bruel, arătîndu-l pe Gigonnet, care ar putea servi de model pentru un personaj de vodevil ! Cu ce s-o fi ocupînd ? Un chinez ca ăsta ar trebui să ţină loc de firmă la *Două maimuţe*. Uită-te ce redingotă ! Credeam că numai Poiret e în stare să expună văzului public una la fel, după ce-a purtat-o zece ani prin intemperiiile pariziene.

— Baudoyer e în al nouălea cer, zise du Bruel.

— Nu-şi mai încape în piele, întări Bixiou.

— Domnii mei, li se adresă Baudoyer, vă prezint pe unchiul meu bun, domnul Mitral, şi pe unchiul soţiei mele, domnul Bidault.

Gigonnet şi Mitral aruncară asupra celor trei slujbaşi o privire adîncă, în care strălucea culoarea aurului, şi care lăsa impresia cuvenită asupra celor doi zeflemişti.

— Ei, ce ziceţi ! făcu Bixiou cînd se văzu sub arcadele din Place Royale. V-aţi uitat bine la cei doi unchi ? Două exemplare ale lui Shylock. Mă prind pe orice că-şi fac veacul la Hale, unde-şi plasează

banii cu sută la sută pe săptămână. Dau cu împrumut cu amanet și scot în vânzare haine, șireturi, brînză, femei și copii. Sînt niște arabi-evrei-genovezi-greci-genevezi-lombarzi-parizieni, hrăniți de-o lupoaică și lepădați de-o turcoaică.

— Te cred, unchiul Mitral a fost portărel, zise Godard.

— Ca să vezi! făcu du Bruel.

— Mă duc să văd cum merge litografia, reluă Bixiou, deși aş vrea să studiez și salonul domnului Roubourdin: ești fericit că poți să te duci acolo, du Bruel.

— Eu, acolo? Ce vrei să fac acolo? răspunse vo-devilistul. N-am o figură potrivită pentru prezentarea de condoleanțe. Și, apoi, ar fi ceva josnic ca tocmai azi să te duci pe capul oamenilor destituiți.

La miezul nopții, salonul doamnei Roubourdin se golise, nu mai rămăseseră decît două sau trei persoane, des Lupeaulx și stăpînii casei. După plecarea lui Schinner, a doamnei și domnului Octave de Camps, des Lupeaulx se ridică de pe scaun cu un aer misterios, se așeză cu spatele la pendulă și-și îndreptă ochii cînd spre soț, cînd spre soție.

— Prieteni, le spuse el, nimic nu e pierdut, deoarece ministrul și cu mine sîntem alături de voi. Dutoq, între două puteri, a ales-o pe aceea care i se părea mai tare. S-a pus în serviciul Marii Duhovniciei și al Curții, trădîndu-mă, dar asta-i la ordinea zilei: un om politic nu se teme niciodată de-o trădare. Numai că Baudoyer va fi destituit în cîteva luni și va fi, desigur, numit la prefectura poliției, căci Marea Duhovnicie n-o să-l lase din brațe.

Și le ținu un logos în legătură cu Marea Duhovnicie și cu primejdiile care amenință guvernul dacă se bizuie pe biserică, pe iezuiți etc. Dar nu-i lipsit de interes să observăm că Marea Duhovnicie și Curtea, cărora jurnalele liberale le atribuiau o influență enormă în administrație, s-au amestecat foarte puțin în afacerea jupînului Baudoyer. Aceste

mici sforării n-au nici un ecou în societatea înaltă, unde domină numai marile interese. Dacă stăruințele plicticoase ale preotului de la Saint-Paul și ale domnului Gaudron au izbutit să smulgă unele făgăduieli, ele au căzut de la sine la prima observație a ministrului. Ceea ce formează poliția congregației sînt numai patimile, care se denunță unele pe altele... Puterea ocultă a acestei asociații, îngăduită sub masca nerușinată a dogmei *Ajută-te, și cerul te va ajuta*, a devenit cu adevărat mare numai datorită acțiunii cu care au înzestrat-o propriii ei membri, amenințîndu-se unii pe alții. În sfîrșit, calomniile liberale se complac în a face din Marea Duhovnicie un gigant politic, administrativ, civil și militar. Frica își creează totdeauna idoli. În momentele acestea. Baudoyer se bizuia pe Marea Duhovnicie, în timp ce singura duhovnicie care l-a protejat își are sediul la cafeneaua *Thémis*. Există, în anumite epoci, oameni, instituții, puteri, căroră li se atribuie toate nenorocirile ce se întîmplă, căroră li se tăgăduiește orice merit și care servesc de rațiuni multiple pentru prostime. După cum despre domnul de Talleyrand ¹³⁸ se spunea că saluta orice eveniment cu o vorbă de duh, tot astfel, în această fază a Restaurației, Marea Duhovnicie făcea și desfăcea totul. Din nefericire, însă, ea nu făcea și nu desfăcea nimic. Influența sa nu se afla nici în mîinile unui cardinal de Richelieu, nici în ale unui cardinal Mazarin, ci în mîinile unui fel de cardinal de Fleury ¹³⁹, care, timid timp de cinci ani, a avut îndrăzneală numai într-o singură zi, dar și atunci a călcat cu stîngul. Mai tîrziu, biserica a făcut, nepedepsită de nimeni, la Saint-Merry ¹⁴⁰, mai mult decît pretindea Carol al X-lea că făcuse în iulie 1830. Fără articolul relativ la cenzură, introdus atît de proteste în noua Cartă, jurnalismul și-ar fi avut Saint-Merry-ul lui. Domnia celui de al doilea frate ar fi instaurat în mod legal planul lui Carol al X-lea.

— Rămîi șef de birou sub Baudoyer, ai acest curaj, continuă des Lupeaulx, fii un adevărat om poli-

tic; lasă la o parte concepțiile și îndemnurile generoase, mărginește-te la atribuțiile dumitale, nu-i spune nimic directorului dumitale, nu-i da nici un sfat, nu face nimic fără o dispoziție de la el. În trei luni, Baudoyer va părăsi ministerul, fie destituit, fie deportat într-un alt sector administrativ. Va ajunge poate la domeniile regale. De două ori mi s-a întâmplat în viață să fiu acoperit de cîte o avalanșă de nerozii, dar le-am lăsat să treacă.

— Da, zise Rabourdin, numai că dumneavoastră n-ați fost calomniat, lovit în cinstea personală, compromis...

— Ha! ha! ha! făcu des Lupeaulx, întrerupînd pe șeful de secție cu un rîs homeric. Dar asta-i pîinea zilnică a oricărui om remarcabil în minunata noastră Franță și nu-s decît două căi de a rezolva lucrurile: sau să cazi la fund, și atunci fă-ți bagajele și du-te de te-apucă de grădinarie, sau să te ridici deasupra și să mergi înainte fără teamă și fără a te uita nici în dreapta, nici în stînga.

— În ceea ce mă privește, n-am decît o cale de a desface nodul pe care spionajul și trădarea mi l-au legat în jurul gîtului, răspunse Rabourdin, și aceasta este să mă explic numaidecît cu ministrul. Iar dacă dumneavoastră îmi doriți în mod sincer binele, așa precum declarați, mă puteți pune mîine față în față cu el.

— Vrei să-i expui planul dumitale administrativ? Rabourdin înclină din cap.

— Prea bine, încredințează-mi proiectele, lucrările dumitale, și-ți jur că ministrul le va studia chiar în noaptea asta.

— Nici nu mă gîndesc, rosti Rabourdin cu tărie, căci ar însemna ca, după șase luni de muncă, să mă mulțumesc cu satisfacția celor două sau trei ceasuri în cursul cărora un ministru al regelui s-ar simți obligat să aplaude o perseverență atît de mare.

Văzîndu-se aruncat de dîrzenia lui Rabourdin pe un drum fără tufișuri, în care nu-și mai putea as-

cunde viclenia, des Lupeaulx șovăi o clipă, apoi se uită la doamna Rabourdin, întrebându-se: „Ce va învinge oare, ura mea pentru el, sau dorința pentru ea?”

— În cazul acesta, dacă n-ai încredere în mine, îi spuse șefului de secție după o pauză, vei rămâne totdeauna pentru mine omul *notei secrete* pe care ai întocmit-o dumneata însuși. Adio, doamnă.

Doamna Rabourdin îl salută cu răceală. Célestine și Xavier se retraseră, fiecare în odaia sa, fără să-și mai vorbească, într-atât de nenorociți erau amândoi. Soția se gîdea la situația groaznică în care se găsea față de soțul ei. Șeful de secție, care se hotărîse să nu mai calce în minister și să-și dea demisia, era pierdut în imensitatea gîndurilor lui: se punea problema să-și schimbe viața și să se apuce de altceva. Rămase toată noaptea în fața focului din odaia sa, fără s-o observe pe Célestine, care intrase de mai multe ori, în vîrfurile picioarelor, în veșmintele-i de noapte.

„Fiindcă trebuie să mă mai duc pentru ultima dată la minister spre a-mi retrage actele și a preda lucrările lui Baudoyer, să încercăm și efectul demisiei mele“, își spuse el.

Își scrisese demisia, chibzuind îndelung frazele scrisorii cu care o însoți și care suna :

„Excelență,

Am onoarea de a adresa excelenței-voastre, o dată cu prezenta, demisia mea ; îndrăznesc să cred că vă veți aminti de a mă fi auzit spunîndu-vă că mi-am încredințat onoarea în mîinile dumneavoastră și că ea depindea de o explicație neîntîrziată. Această explicație am cerut-o în zadar, iar astăzi va fi poate de prisos, de vreme ce un fragment din lucrările mele asupra aparatului administrativ, sustras și falsificat, circulă prin birouri, e greșit interpretat din cauza dușmăniei și mă silește să mă retrag, în fața dezaprobării tacite a conducerii. În dimineața cînd

Voiam să vă văd, excelența-voastră a crezut poate că e vorba de o avansare, dar eu nu mă gîndesc decît la prestigiul ministerului pe care-l conduceți și la binele public. Țineam să rectific părerile excelenței-voastre în legătură cu această chestiune. “

Urmau formulele de respect.

Era ora șapte jumătate cînd omul acesta săvîrși jertfirea ideilor sale, căci își arse întreaga lucrare. Obosit de atîtea gînduri și învins de atîtea chinuri morale, ațipi cu capul sprijinit de marginea fotoliului. Se trezi cu o senzație bizară, își văzu mîinile udate de lacrimile soției sale, îngenuncheată în fața lui. Célestine citise demisia, înțelesese toată grozăvia prăbușirii. Ea și Roubourdin aveau să trăiască de acum încolo cu o rentă de patru mii de franci. Făcu socoteala datoriilor ei, se ridicau la treizeci și două de mii de franci ! Era sărăcia cea mai cumplită cu putință. Iar bărbatul acesta, atît de nobil și atît de încrezător, nu știa nimic despre abuzul pe care ea și-l îngăduise în privința averii lăsate în grija sa. Plîngea la picioarele lui, frumoasă ca o Magdalenă.

— Nenorocirea a întrecut orice margini, zise Xavier în groaza lui, sînt dezonorat la minister, și dezonorat...

Lumina virtuții neprihănite străfulgeră în ochii Célestinei, care sări în sus ca un cal speriat și aruncă o privire scînteietoare spre Roubourdin.

— Eu ! *Eu* ? rosti ea pe două tonuri sublime. Așadar mă crezi o femeie de rînd ? Nu-ți dai seama că, dacă aș fi păcătuit, tu ai fi fost numit ? Dar, adăugă ea, e mai ușor de suportat o idee ca asta, decît realitatea din jurul nostru.

— Ce s-a mai întîmplat ? făcu Roubourdin.

— Îți voi spune totul în două vorbe, răspunse ea. Datorăm treizeci de mii de franci.

Roubourdin își cuprinse soția în brațe cu un gest zănatec și o așeză pe genunchii lui, plin de voioșie.

— Nu-i nimic, draga mea, îi zise cu un glas atît de blînd încît amărăciunea lacrimilor ei se topi ca prin minune. Şi eu am făcut multe greşeli ! Am muncit cu totul dezinteresat pentru ţară sau, în orice caz, am crezut că-i voi putea fi de folos... Acum o să-mi croiesc alt drum. Dacă aş fi avut o băcănie, am fi ajuns milionari. Ei bine, să ne facem băcani. Tu n-ai decît douăzeci şi opt de ani, îngerul meu. În zece ani, afacerea o să-ţi aducă luxul pe care-l doreşti şi la care trebuie să renunţăm pentru cîtva timp. Nici eu, draga mea, nu sînt un om de rînd. O să vindem ferma ; valoarea ei a crescut mult în ultimii şapte ani. Cu această diferenţă de valoare şi cu mobilierul nostru vom putea achita datoriile *făcute de mine*.

Pentru fraza asta generoasă, Célestine dădu soţului ei, într-o singură sărutare, o mie de mîngîieri.

— Vom avea, continuă el, o sută de mii de franci, pe care-i vom folosi într-un negoţ oarecare. Pîină într-o lună îmi voi alege o nouă meserie. Norocul, care l-a aruncat pe un Martin Falleix în calea lui Saillard, n-o să ne ocolească nici pe noi. Aşteaptă-mă la dejun. Mă voi întoarce de la minister eliberat din cătuşele mizeriei.

Célestine îşi îmbrăţişă soţul cu un elan pe care nu-l au nici bărbaţii în momentele cînd sînt cuprinşi de cea mai mare mînie, deoarece femeia, prin sentimentele ei, e mai tare decît bărbatul prin puterea lui. Plîngea, rîdea, suspina şi vorbea în acelaşi timp.

Cînd Rabourdin ieşi la ora opt, portăreasa îi dădu cărţile de vizită făcute în batjocură de către Baudoyer, Bixiou, Godard şi alţii. Totuşi se duse la minister ; aici Sébastien îl întîmpină la poartă, rugîndu-l să nu intre în birouri, deoarece o caricatură mîrşavă de-a lui circulă peste tot.

— Dacă vrei să-mi îndulceşti amărăciunea înfrîngerii, adu-mi desenul acela, îi spuse Rabourdin ; eu mă duc să-mi las demisia chiar în mîna lui Ernest de la Brière, pentru a nu fi denaturată urmînd calea

administrativă. Am motivele mele cerîndu-ți să-mi aduci caricatura.

După ce se încredință că scrisoarea lui ajunsese în mîinile ministrului, Rabourdin se întoarce în curte, unde-l găsi pe Sébastien cu ochii plini de lacrimi; acesta îi arată litografia, ale cărei principale elemente sînt redată în schița alăturată :

— Are mult haz, zise Rabourdin arătînd supranumerarului o frunte senină ca a Mîntuitorului cînd i s-a pus pe cap coroana de spini.

Intră în birouri cu un aer calm și se duse mai întîi la Baudoyer spre a-l ruga să vină în biroul diviziunii pentru a-i da instrucțiuni cu privire la lucrările pe care de acum încolo avea să le conducă tipicarul acesta.

— Spuneți-i domnului Baudoyer că nu aștept, se adresă el lui Godard și celorlalți slujbași. Demisia mea e în mîinile ministrului și nu vreau să întîrzii aici nici cinci minute mai mult decît e necesar.

Zărindu-l pe Bixiou, Rabourdin se duse drept la el, îi arătă litografia și, spre marea uimire a tuturor, îi spuse :

— N-aveam dreptate cînd susțineam că dumneata ești un artist ? Păcat însă că ți-ai îndreptat ascuțișul creionului împotriva unui om care nu poate fi judecat nici în felul acesta și nici în cadrul serviciului. Dar în Franța se rîde de orice, chiar și de Dumnezeu !

Apoi îl conduse pe Baudoyer spre cabinetul răposatului de La Billardièrre. La ușă se aflau Phellion și Sébastien, singurii care, în această mare nenorocire personală, îndrăzniseră să rămînă pe față credincioși acestui acuzat. Rabourdin, observînd că Phellion avea ochii umeziți, nu se putu împiedica de a-i strînge mîna.

— Domnu Rabourdin, grăi acest om cumsecade, dacă vă putem fi de folos cu ceva, vă stăm la dispoziție...

— Pofțiți, prieteni, intrați, le spuse Rabourdin cu o grație plină de noblețe. Sébastien, dragul meu, scrieți demisia și dă-i-o lui Laurent să ți-o ducă. Probabil că și dumneata ești murdărit de calomnia care mi-a făcut atîta rău, dar mă voi îngriji de viitorul dumitale : vom rămîne mereu împreună.

Sébastien izbucni în lacrimi.

Domnul Rabourdin se închise cu domnul Baudoyer în cabinetul răposatului de La Billardièrre, iar Phel-

lion îl ajută să pună pe noul șef de diviziune în curent cu toate greutățile muncii administrative. La fiecare dosar pe care i-l explica Rabourdin, la fiecare mapă deschisă, ochii mici ai lui Baudoyer se făceau mari cât farfuriile.

— Rămii cu bine, domnul meu, îi zise în cele din urmă Rabourdin, cu un aer în același timp și solemn, și ironic.

Între timp, Sébastien făcuse un pachet cu hîrțile personale ale șefului de secție și-l duse la o trăsură. Rabourdin străbătu curtea largă a ministerului, sub ochii slujbașilor care ieșiseră la ferestre, și așteptă o clipă ordinele ministrului. Dar ministrul nu dădu nici un semn de viață. Phellion și Sébastien îl însoțeau pe Rabourdin. Phellion avu curajul de a-l conduce pe omul căzut în dizgrație pînă în strada Duphot, exprimîndu-i admirația lui plină de respect. Apoi se întoarse, mulțumit de sine, și-și reluă locul la birou, după ce făcuse onorurile funebre acestui talent administrativ călcat în picioare.

B i x i o u

(la apariția lui Phellion)

Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni. ¹⁴¹

P h e l l i o n

Da, domnu.

P o i r e t

Asta ce vrea să zică ?

F l e u r y

Că partidul popesc se bucură, dar că domnul Rabourdin e stimat de toți oamenii cinstiți.

D u t o c q

(atins)

Ieri nu erai de aceeași părere.

F l e u r y

Dacă-mi mai adresezi un cuvînt, o să-mi lipsesc palmele de obrajii dumitale, m-auzi?! Nu mai încape nici o îndoială că dumneata ești acela care ai *șterpelit* lucrarea domnului Rabbourdin. (*Dutocq iese.*) Du-te de te plînge la des Lupeaulx al dumitale, spionule!

B i x i o u

(rîzînd și malmușărindu-se)

Sînt curios să știu cum o să meargă diviziunea. Domnul Rabbourdin era un om atît de remarcabil, în-cît probabil că a avut anumite idei sănătoase cînd a întocmit lucrarea aceea. Ministerul pierde un cap greu de înlocuit. (*Iși freacă mîinile.*)

L a u r e n t

Domnul Fleury e chemat la secretariat.

S l u j b a ș i i d i n a m b e l e s e c ți i

Ți s-a înfundat!

F l e u r y

(ieșînd)

Puțin îmi pasă, am un post de redactor-responsabil. O să fiu liber toată ziua și-o să mă plimb sau o să mă ocup cu ceva plăcut în redacția jurnalului.

B i x i o u

Dutocq a făcut ce-a făcut și l-a dat afară și pe bietul Desroys, învinuit că vrea să taie capetele...

Thuillier

Regilor ¹⁴² ?...

Bixiou

Felicitările mele... asta-i reușită !

Colleville

(intrînd în birou, vesel)

Domnilor, sînt șeful dumneavoastră...

Thuillier

(îmbrățișîndu-l)

Ah, prietene, dacă aș fi în locul tău, nu m-aș bucura de loc.

Bixiou

E o ispravă a nevستی-si, dar nu una făcută cu capul !

(Ceilalți pușnesc în rîs.)

Poiret

Cine îmi explică și mie morala a tot ceea ce s-a întîmplat azi aici ?

Bixiou

Vrei să ți-o explic ? Anticamera administrației va fi de acum încolo Camera, Curtea va fi budoar, drumul obișnuit va fi beciul, iar patul va fi mai mult ca oricînd calea cea mai scurtă.

Poiret

Domnule Bixiou, te rog fii mai clar.

Am să-mi parafralez ideea. Pentru a fi ceva trebuie să începi prin a fi totul. Este necesară, desigur, o reformă administrativă ; căci, pe cîntea mea, statul își jefuiește tot atît de mult slujbașii, pe cît slujbașii jefuiesc timpul pe care-l datorează statului ; noi însă lucrăm puțin fiindcă nu primim aproape nimic, deoarece sîntem prea mulți pentru treaba care trebuie făcută, și *Virtuoasa Rabourdin* și-a dat seama de toate astea ! Acest funcționar priceput a prevăzut, domnilor, ceea ce trebuie să se întîmple și ceea ce neghiobii numesc jocul admirabilelor noastre instituții liberale. Camera va avea pretenția să administreze, iar administratorii vor ține să fie legistatori. Guvernul va năzui să administreze, iar administrația să guverneze. De aceea, legile vor fi doar regulamente, iar ordonanțele vor deveni legi. Dumnezeu a creat această epocă pentru cei cărora le place să rîdă. Trăim în admirația spectacolului pe care ni l-a pregătit cel mai mare zeflemist al timpurilor moderne, Ludovic al XVIII-lea. (*Stupefacție generală.*) Domnilor, dacă asemenea lucruri se petrec în Franța, țara cea mai bine administrată din Europa, apoi gîndiți-vă ce trebuie să fie în celelalte țări. Sărmane țărișoare, mă întreb cum o scot la capăt fără cele două Camere, fără libertatea presei, fără referate și rapoarte, fără circulare, fără o armată de slujbași ? !... Zău așa, cum de mai au armate, flote ? Cum de mai există fără să discute după fiecare răsuflare și după fiecare tușitură ?... Mai pot fi ele, oare, numite guverne, națiuni ? Mi s-a spus... (de către mincinoșii de călători !...) că popoarele acestea pretind a avea o politică a lor și că se bucură de o anumită putere ; dar eu unul le deplîng ! Ele nu cunosc *progresul luminilor*, nu pot să pună în mișcare idei, nu au tribuni independenți, trăiesc în barbarie. Numai poporul francez se bucură de binefacerile spiritului. Inchi-
puiește-ți, domnule Poiret (*Poiret, tresare ca la o iz-*

bitură), că sînt țări care se lipsesc de șefi de diviziune, de directori generali, de acest minunat stat-major care constituie gloria Franței și a împăratului Napoleon, deși acesta a avut motivele lui să înființeze atîtea posturi. Poftim, asemenea țări au îndrăzneala de a exista! La Viena numărul slujbașilor de la Ministerul de Război nu atinge nici măcar cifra de o sută, în vreme ce la noi lefurile și pensiile mă-nîncă o treime din buget, ceea ce nu se întîmpla înainte de Revoluție, și, ca să mă rezum, vă spun că Academia de inscripții și arte frumoase, care nu prea are ce face, ar trebui să propună un premiu pentru cel mai bun răspuns la această întrebare: *Care e statul cel mai bine întocmit: acela care face multe cu funcționari puțini, sau acela care face puțin cu funcționari mulți?*

P o i r e t

— Asta-i ultimul dumitale cuvînt?

B i x i o u

Yes, sir!... Ja, mein Herr!... Si, signor! Da!... Te scutesc de alte limbi.

P o i r e t

(ridică mîinile la cer)

Dumnezeule! și se mai spune că ești spiritual!

B i x i o u

Nu m-ai înțeles, deci?

P h e l l i o n

Cu toate astea, ultima propoziție e plină de sens...

Bixiou

...ca bugetul, care e atît de complicat încît parë simplu, și cu asta vă atîrn ca pe niște felinare deasupra acestei găuri, a acestei gropi, a acestei prăpăstii, a acestui vulcan denumit de *Constituționalul* „orizontul politic“.

Poiret

Aș vrea mai bine o explicație pe care s-o înțeleg și eu...

Bixiou

Trăiască Rabourdin !... Iată părerea mea. Ești mulțumit ?

Colleville

(cu gravitate)

Domnul Rabourdin n-a avut decît o vină.

Poiret

Care ?

Colleville

Aceea de a fi vrut să fie un om de stat, în loc să rămînă un șef de secție.

Phellion

(repezindu-se în fața lui Bixiou)

Atunci, domle, dumneata, care-l înțelegi atît de bine pe domnu Rabourdin, pentru ce ai făcut acea mîrșă... acea infa... acea îngrozitoare caricatură ?

Bixiou

Dar rămășagul nostru ? Ai uitat că m-am prins în joc cu dracul și că secția dumneavoastră îmi dă-torează o masă la *Rocher de Cancale* ?

P o i r e t
(foarte mîhnit)

Prin urmare voi ieși la pensie fără să fi înțeles vreodată măcar o frază, un cuvînt, o idee de-a domnului Bixiou !

B i x i o u

Vina e a dumitale ! Intreabă-i și pe dînșii... Domnilor, ați înțeles sensul observațiilor mele, sînt ele juste, luminoase ?

T o ț i

Din păcate, da.

M i n a r d

Și, ca dovadă, eu mi-am înaintat demisia. Adio, domnilor, mă fac fabricant...

B i x i o u

Ai inventat niscaiva corsete mecanice, sau bibe-roane ? Niscaiva pompe de incendiu, sau lopățele de curățat noroiul de pe ghetе ? Niscaiva sobe care se încălzesc fără lemne, sau niscaiva grătare care frig cotletele cu trei bucățele de hîrtie ?

M i n a r d
(plecînd)

Păstrez secretul pentru mine.

B i x i o u

Ei, vezi, tinere domn Poiret !... dumnealor mă înțeleg, cu toții...

P o i r e t

(*umilit*)

Domnule Bixiou, vrei să-mi faci cinstea de a vorbi măcar o dată pe limba mea, coborînd pînă la mine ?...

B i x i o u

(*făcînd cu ochiul spre ceilalți*)

Cu plăcere ! (*Îl apucă pe Poirot de un nasture al redingotei.*) Înainte de a ieși la pensie, te vei declara mulțumit poate să afli că dumneata ești...

P o i r e t

(*bucuros*)

Un om cinstit, domnule.

B i x i o u

(*înalță din umeri*)

...Să definim, să explicăm, să analizăm, să vedem ce este aceea un slujbaș... Știi ?

P o i r e t

Cred că da.

B i x i o u

(*răsuțește nasturele*)

Mă îndoiesc.

P o i r e t

E un om plătit de guvern ca să facă o treabă.

B i x i o u

Perfect ; atunci un soldat e un slujbaș.

P o i r e t
(încurcat)

Asta nu.

B i x i o u

Totuși el e plătit de stat ca să facă de gardă și să defileze la paradă. Imi vei spune că abia așteaptă să se libereze, că nu prea stă într-un singur loc, că muncește prea mult și primește în schimb prea puțin metal sunător, abstracție făcînd de acela pentru pușcă.

P o i r e t
(face ochii mari)

Ei bine, domnule, un slujbaș ar fi, mai logic, un om care, ca să trăiască, are nevoie de o leafă, și care nu-i liber să-și părăsească postul, fiindcă nu se pricepe să facă altceva decît să scrie.

B i x i o u

Aha, ajungem la o concluzie... Așadar, biroul este o găoace a slujbașului. Nici un slujbaș fără birou, nici un birou fără slujbași. Ce ne facem atunci cu vameșul ? (*Poiret încearcă să fugă, scapă din mîna lui Bixiou, care i-a rupt un nasture și-l apucă de altul.*) Mă rog, să zicem că el ar fi în materie birocratică o ființă neutră. Agentul care încasează accizele e numai pe jumătate slujbaș, el e deasupra birourilor și a armatei, ca și deasupra granițelor : nici cu totul soldat, nici cu totul slujbaș. Dar, moșulică, unde ajungem cu asta ? (*Răsuște nasturele.*) Unde încetează slujbașul ? Iată o chestiune gravă ! Un prefect este un slujbaș ?

P o i r e t
(*cu timiditate*)

E un funcționar.

B i x i o u

Aha, acum vrei s-o întorci, vrei adică să spui că un funcționar n-ar fi un slujbaş!...

P o i r e t
(*obosit, se uită la ceilalți*)

Uite, domnul Godard ar vrea să spună ceva.

G o d a r d

Slujbaşul ar fi specia, iar funcționarul un gen.

B i x i o u
(*zimbând*)

Nu te credeam în stare de o distincție atât de ingenioasă, brav specimen!

P o i r e t

Unde vrei să ajungi?...

B i x i o u

Aici, aici, moșulică, încet, să nu ne frîngem șalele!... Ascultă, și vom sfîrși prin a ne înțelege. Uite, să formulăm o axiomă pe care o las moștenire birourilor. Unde sfîrșește slujbaşul începe funcționarul, și unde sfîrșește funcționarul începe omul de stat. Cu toate astea, printre prefecți ai să întâlnești puțini oameni de stat. Ceea ce înseamnă că prefectul e un neutru al genurilor superioare. El se află între

omul de stat și slujbaş, după cum vameșul se află între civil și militar. Să continuăm a limpezi aceste înalte probleme. (*Poiret se înroșește.*) Totul se poate formula prin următoarea teoremă demnă de la Rochefoucauld: de la salariile de douăzeci de mii de franci în sus nu se mai poate vorbi de slujbași. De unde putem trage, cu precizie matematică, un prim *corolar*: omul de stat se situează în sfera salariilor superioare. Dar nu-i mai puțin important și mai puțin logic și al doilea *corolar*: directorii generali pot fi oameni de stat. Cred că din pricina asta mulți deputați își spun: „E o bună afacere să fii director general!” Numai că, în interesul limbii franceze și al Academiei...

P o i r e t

(zăpăcit de privirea lui Bixiou)

Limba franceză !... Academia !...

B i x i o u

(rupe al doilea nasture și apucă unul mai de sus)

Da, în interesul frumoasei noastre limbi, trebuie să observăm că, dacă șeful de secție poate fi, la nevoie, un slujbaş, șeful de diviziune trebuie să fie un birocrat. Domnii de colo... (*se întoarce spre ceilalți slujbași, arătându-le al doilea nasture rupt de la redingota lui Poiret*) vor aprecia această nuanță plină de delicatețe. În felul acesta, papa Poiret, slujbașul sfârșește categoric la șeful de diviziune. Iată dar problema pe deplin rezolvată, acum totul e limpede, slujbașul, care părea ceva ce nu poate fi definit, este definit.

P o i r e t

Asta mi se pare întru totul adevărat.

B i x i o u

Cu toate astea, fă-mi plăcerea de rezolvă următoarea chestiune: Un judecător, fiind inamovibil, adică, după subtila dumitale părere, neputînd fi un funcționar și neavînd o leafă potrivită cu atribuțiile lui, trebuie socotit ca făcînd parte din clasa slujbașilor ?

P o i r e t

(privește grinzile tavanului)

Domnule, eu nu mai sînt...

B i x i o u

(li rupe al treilea nasture)

Voiam să-ți dovedesc, domnule, că nimic nu-i simplu, dar mai ales, și ceea ce am să spun acum e mai mult pentru filozofi (dacă-mi îngăduiți să folosesc o vorbă a lui Ludovic al XVIII-lea), vreau să fac să se înțeleagă de către toată lumea că, lîngă nevoia de a defini, se găsește totdeauna primejdia de a te încurca și mai rău.

P o i r e t

(își șterge fruntea)

Iartă-mă, domnule, îmi bate inima... *(Dă să-și încheie redingota.)* Ah, mi-ai rupt toți nasturii !

B i x i o u

Ei, acum înțelegi ?

P o i r e t

(supărat)

Da, domnule... da, înțeleg că ai vrut să-ți bați joc de mine, rupîndu-mi toți nasturii, fără ca eu să bag de seamă !...

B i x i o u
(cu gravitate)

Bătrîne, te înșeli. Am vrut să sădesc în creierul dumitale imaginea cea mai vie cu putință a regimului constituțional (*toți slujbașii se uită la Bixiou ; Poirot, zăpăcit, îl contemplă cu un fel de neliniște*) și să-mi țin cuvîntul față de dumneata. Pentru asta am recurs la o parabolă, ca sălbaticii ! (Ascultați !) În timp ce miniștrii încing la Cameră discuții aproape tot atît de concludente, tot atît de folositoare ca și a noastră, administrația ciupește nasturii contribuabililor.

T o ț i

Bravo, Bixiou !

. P o i r e t
(care înțelege)

Acum nu mai regret nasturii.

B i x i o u

Și urmez și eu exemplul lui Minard, nu vreau să mai zgîrii hîrtia pentru nimica toată, așa încît scutesc ministerul de colaborarea mea. (*Iese în mijlocul rîsetelor tuturor slujbașilor.*)

În salonul de recepții al ministerului se petrecea o altă scenă și mai instructivă decît asta, deoarece ea ne arată cum se pot pierde ideile mari în sferele superioare și cum știu să se consoleze oamenii de acolo în fața nenorocirilor.

În momentul acela, des Lupeaulx prezenta ministrului pe noul director, domnul Baudoyer. În salon se aflau doi sau trei deputați guvernamentali, cu influență, precum și domnul Clergeot, pe care excelența-sa îl asigură că o să-i dea un salariu onorabil.

După ce fură schimbate cîteva fraze banale, discuția se opri asupra evenimentului zilei.

U n d e p u t a t

Așadar, Rabourdin nu mai lucrează la dumneavoastră ?

D e s L u p e a u l x

Și-a dat demisia.

C l e r g e o t

Se zice că voia să reformeze administrația.

M i n i s t r u l

(privind spre deputați)

Se prea poate ca lefurile să nu fie corespunzătoare cu cerințele serviciului.

D e L a B r i è r e

După domnul Rabourdin, o sută de slujbași plătiți cu cîte douăsprezece mii de franci ar lucra mai bine și mai repede decît o mie de slujbași plătiți cu cîte douăsprezece sute de franci.

C l e r g e o t

S-ar putea să aibă dreptate.

M i n i s t r u l

Ce vreți să facem ! Mașina e alcătuită așa cum e, și pentru a o schimba ar trebui mai întîi distrusă, dar cine are curajul acesta, în prezența tribunei parlamentare, sub focul răcnetelor neghioabe ale opoziției

sau ale articolelor violente din presă ? Se prea poate ca într-o zi să se ajungă la o soluție de continuitate păgubitoare între administrație și guvern.

Deputatul

În ce fel ?

Ministrul

Un ministru va încerca să înfăptuiască ceea ce e necesar, dar nu-și va atinge scopul, fiindcă se vor produce tăragăneli nesfârșite între fapte și rezultate. Dacă s-a ajuns ca furtul unui gologan să fie cu adevărat imposibil, în schimb nu se vor stîrpi niciodată învîrtelile, care se vor practica pe sub mînă. Anumite operații nu se vor încheia decît prin calcule misterioase, al căror fir e greu să-l prinzi. Afară de asta, slujbașii, de la cel mai mic pînă la șeful de secție, vor avea părerile lor, ei nu vor mai fi brațele dirijate de un creier, nu vor mai reprezenta gîndirea guvernului ; opoziția caută să le dea dreptul de a cîrți împotriva guvernului, de a vota contra lui, de a-l trage la răspundere.

Baudoyer

(Încet, dar în așa fel ca să fie auzit)

Excelența-sa e sublimă.

Des Lupeaux

Fără îndoială, birocrația are multe păcate ; eu unul socot că e greoaie și necuviincioasă, încleștează cam mult acțiunile guvernului, înăbușă unele planuri, ține în loc progresul. Totuși, administrația franceză e foarte utilă...

Aşa-i !

Des Lupeaulx

...chiar de-ar fi să nu facă altceva decît să înregistreze hîrtille şi să le ştampileze. Şi dacă, asemenea unei gospodine excelente, e niţel tipică, poate, în schimb, să dea oricînd socoteală de cheltuielile ei. Arătaţi-mi un negustor isteţ care să nu fie dispus să arunce în groapa unei asigurări oarecare cinci la sută din produsul lui, din capitalul care intră şi iese, numai ca să înlăture *sfeterisirea* !

Deputatul

(manufacturier)

Toţi fabricanţii din cele două continente ar subscrie bucuroşi un asemenea acord cu acest geniu al răului numit *sfeterisire*.

Des Lupeaulx

Ei bine, cu toate că statistica e slăbiciunea oamenilor de stat moderni, care cred că cifrele reprezintă calculul, trebuie să ne servim de cifre ca să calculăm. Să trecem la calcul, deci ! De altfel, cifrele sînt argumentul doveditor al societăţilor bazate pe interes personal şi pe bani, iar societatea pe care ne-a dat-o nouă Carta este una din acestea, după părerea mea, cel puţin ! Şi, apoi, nimic nu e mai convingător pentru *masele care gîndesc* deoît cîteva cifre. În definitiv, totul, spun politicienii noştri de stînga, se rezolvă prin cifre. Să trecem, dar, la cifre ! (*Ministrul se retrage într-un colţ şi vorbeşte încet cu un deputat.*) În general, se numără cam patruzeci de mii de slujbaşi în Franţa, fără a ţine seama de ceilalţi salariaţi, căci un cantonier, un măturător de stradă, o lucrătoare de la fabrica de ţigări nu sînt slujbaşi.

Leafa mijlocie este de o mie cinci sute de franci. În mulți patruzeci de mii cu o mie cinci sute, veți obține șazeci de milioane. Orice publicist va putea constata din capul locului că, în comparație cu China, cu Rusia, unde mulți slujbași sint hoți, cu Austria, cu republicile americane, cu lumea întreagă, va constata, zic, că, pentru prețul acesta, Franța are administrația cea mai tipică, cea mai meticuloasă, cea mai condică, cea mai scriptoloagă, cea mai roasă de patima inventarierii, a controlării, a verificării, a urmăririi, în fine, cea mai gospodină dintre toate administrațiile cunoscute ! În Franța nu se cheltuiește și nu se încasează o centimă fără să fie aprobată de un ordin, acoperită de o dovadă, scrisă și transcrisă în registrele de situație, plătită contra chitanță, pentru ca, apoi, și cererea și chitanța să fie înregistrate, controlate, verificate de niște oameni cu ochelari. La cea mai mică greșeală de formă, slujbașul se înspăimîntă, deoarece toată viața lui se reduce la niște scrupule de felul acesta. Multe țări s-ar fi mulțumit cu asta, Napoleon însă nu s-a oprit aici. Acest mare organizator a creat magistrații supremi ai unei curți unice în lume. Magistrații ăștia își petrec zilele verificînd toate bonurile, hîrțiile, rolurile, controalele, încasările pe cauțiune, plățile, contribuțiile primite, contribuțiile investite etc. scrise de slujbași. Acești judecători severi duc talentul scrupulului, geniul cercetării, atenția cea mai pătrunzătoare, perspicacitatea cea mai iscoditoare pînă la a face din nou toate socotelile, ca să nu le scape nici o sustragere. Aceste sublime victime ale cifrelor trimit înapoi, după doi ani, unui intendent militar, o listă oarecare, fiindcă în ea s-a strecurat o greșeală de două centime. În felul acesta, administrația franceză, cea mai desăvîrșită dintre arhivisticăriile globului, a făcut, cum spunea excelența-sa, furtul imposibil în Franța, iar sfeterisirea e o himeră. Ei bine, ce putem obiecta la toate astea ? Franța are un venit de o mie două sute de milioane, pe care le cheltuiește, asta-i tot. O mie

două sute de milioane intră în casele de bani, și o mie două sute de milioane ies. Ea mînuiește deci două miliarde patru sute de milioane, dar nu plătește decît șazeci de milioane, adică doi și jumătate la sută, pentru a avea siguranța că nu se mai face risipă. Condica bucătăriei noastre politice costă șazeci de milioane, dar jandarmeria, tribunalele, închisorile, poliția costă tot atît și nu ne aduc nimic. Afară de asta, în slujbe sînt folosiți oameni care nu pot face altceva decît ceea ce fac, credeți-mă. Risipa, dacă există, nu poate fi decît morală și legislativă, și atunci cînd cele două Camere sînt complicele ei, risipa devine legală. Risipa consistă în a cere să se facă investiții care nu-s urgente sau necesare, a pune sau a scoate găitanele de la uniformă soldaților, a comanda corăbii fără a cerceta dacă se găsește lemn și a-l plăti apoi prea scump, a se pregăti de război fără a-l face, a achita datoriile unui stat fără a-i cere garanții etc., etc.

B a u d o y e r

Dar această risipă în stil mare nu-l privește pe slujbaș. O asemenea gestiune proastă a treburilor țării cade în sarcina omului de stat care conduce corabia.

M i n i s t r u l

(care a terminat discuția cu deputatul)

E mult adevăr în ceea ce a spus des Lupeaulx; dar află, domnule director *(se adresează lui Baudoyer)*, că nimeni nu judecă din punctul de vedere al omului de stat. A face ordine în orice fel de cheltuieli, chiar și în cele inutile, nu constituie o proastă gestiune. Dimpotrivă, trebuie să încurajăm oricînd circulația banilor, a căror imobilizare devine, mai cu seamă în Franța, funestă din pricina înclinării către zgîrcenie, profund lipsită de logică, a provinciei, care pune la ciorap grămezi întregi de aur...

Deputatul

(care a ascultat pe des Lupeaulx)

Dar, mă întreb : dacă excelența-voastră avea perfectă dreptate adineaori, și dacă spiritualul nostru prieten (*îl apucă pe des Lupeaulx de braț*) nu greșește cu nimic, atunci ce concluzie se impune ?

Des Lupeaulx

(după ce se uită la ministru)

Fără îndoială, trebuie să se facă ceva...

De La Brière

(cu timiditate)

Domnul Rabourdin are, prin urmare, dreptate ?

Ministrul

Am să stau de vorbă cu Rabourdin.

Des Lupeaulx

Omul ăsta a făcut greșeala de a se constitui în judecător suprem al administrației și al oamenilor care o compun ; el e de părere să nu existe decît trei ministere...

Ministrul

(întrerupînd)

Ce, e nebun ?

Deputatul

Cum ar mai fi reprezentați atunci, în ministere, șefii de partide din Cameră ?

B a u d o y e r

(cu un aer pe care el îl crede subtil)

Poate că domnul Rabourdin vrea să schimbe și constituția pe care ne-a dat-o regele legislator !

M i n i s t r u l

(căzut pe gânduri, îl apucă de braț pe de La Brière
și-l ia cu sine)

Aș vrea să văd lucrarea lui Rabourdin, și, fiindcă dumneata o cunoști...

D e L a B r i è r e

(în cabinetul ministrului)

A ars totul fiindcă dumneavoastră ați admis să fie dezonorat, și s-a hotărît să plece din administrație. Excelență, să nu credeți că el a avut prosteasca idee de a schimba ceva în minunatul nostru centralism, așa cum încearcă să demonstreze des Lupeaulx.

M i n i s t r u l

(în sine)

Am făcut o greșală. (*Rămîne o clipă tăcut.*) Nu-i nimic, de proiecte de reformă n-o să ducem niciodată lipsă...

D e L a B r i è r e

Nu ideile, ci oamenii care să le pună în practică ne lipsesc.

Des Lupeaulx, acest talentat avocat al abuzului, intră în cabinet.

— Excelență, eu mă duc să mă îngrijesc de alegera mea.

— Stai puțin ! zise ministrul lăsînd pe secretarul său particular și luînd brațul lui des Lupeaulx, cu

care se retrage în firida ferestrei. Dragul meu, renunță la arondismenul acela, vei fi făcut conte, iar eu îți voi plăti toate datoriile... Apoi, dacă după constituirea noului parlament voi rămîne în guvern, o să găsesc un prilej de a te trece pe vreo listă spre a te face pair al Franței.

— Sînteți un om de onoare, accept.

Așa ajunse Clément Chardin des Lupeaulx — al cărui tată, înnobilat de Ludovic al XV-lea, purta un blazon *în patru despărțituri, prima cu lup negru și miel roșu în gură, pe fond alb ; a doua, cu trei spăngi albe, pe fond purpuriu ; a treia, cu o bandă albă între două roșii, brăzdate de douăsprezece dungi ; a patra, caduceu roșu cu șerpuiți verzi, susținut de patru gheare de vultur desfăcute spre margini, pe fond galben ; totul cu deviza EN LUPUS IN HISTORIA* — așa ajunse el, deci, să adauge acestei armorii aproape hăzlii o coroană de conte.

În 1830, pe la sfîrșitul lui decembrie, domnul Rabourdin avu o treabă care-l aduse în vechiul lui minister, unde birourile erau întoarse cu susul în jos din pricina mutării mobilierului dintr-o parte în alta. Această revoluție era lăsată în special pe umerii oamenilor de serviciu, care din această pricină nu privesc niciodată cu plăcere figurile noi. Ajuns de dimineață la minister, ale cărui scări și coridoare le cunoștea bine, Rabourdin auzi următorul dialog între doi nepoți ai lui Laurent, deoarece unchiul ieșise la pensie :

— Ei, cum se poartă șeful tău de diviziune ?

— Nu-mi mai pomeni de el, n-am o clipă de răgaz. Mă sună ca să mă întrebe dacă nu i-am văzut batista sau tabachera. Primește, fără să țină oamenii să mai aștepte cîte nițel la ușă, mă-nțelegi, nici un pic de demnitate ! Adesea, nu mă rabdă inima și-i zic : „Dacă îngăduiți, domnule, domnul conte, înaintașul dumneavoastră, cresta scaunul cu briceagul, în timpul serviciului, pentru a face să se creadă

că lucrează“. Pe deasupra, are un dar de a amesteca totul, încît nu le mai dau la nici unele de capăt. Ce mai încoace, încolo, un neisprăvit... Dar al tău ?

— Al meu ? O, am izbutit să-l dau pe brazdă ; acum ştie de unde să ia hîrtia de scris, plicurile, unde să-şi pună cana, şi toate alea. Celălalt înjura, ăsta e blînd... dar nu-î de soi, n-are nici o decoraţie, şi mie nu-mi place un şef fără decoraţie, poate fi luat drept unul ca mine şi ca tine, şi nu-î nici o scofală. Ia hîrtie de la birou şi o duce acasă, ba, o dată, m-a întrebat dacă aş vrea să mă duc la el acasă pentru a servi la masă în zilele de primire.

— Oh, halal de-aşa guvern !

— Da, toată lumea trage chiulul.

— Incaltea, de nu ne-ar scade lefşoarele !

— De asta mi-e teamă şi mie. Parlamentul e cam zgîrcit, ţine socoteala şi la lemnele de foc.

— Lasă, nu-i nimic, n-o să facă mulţi purici cu oameni de-alde ăştia.

— Ne-am ars ! Ne-a auzit cineva.

— Aş, e răposatul domn Rabourdin... A, domnule, v-am recunoscut după felul dumneavoastră de a veni... Dacă aveţi nevoie de ceva pe aici, nimeni n-o să vă ia în seamă, căci noi sîntem singurii care am rămas de pe vremea dumneavoastră... Domnii Colleville şi Baudoyer n-au tocit prea multă vreme pluşul de la scaune după ce aţi plecat dumneavoastră... Dumnezeu să mai înţeleagă, după şase luni au fost numiţi percepatori în Paris.

